

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№19 жовтень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штирбов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатьєва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 19 жовтень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 12.10.23 р.
Підписано до друку 12.10.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 29.8.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1210/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 19 жовтень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Морозова А. С.

Фінансування підприємств малого та середнього бізнесу 5

Вахович І. М., Погуляйко Ю. М., Недонад Г. В.

Фінансово-інвестиційне забезпечення модернізації інфраструктури поведження з відходами: регіональний та муніципальний вимір 10

Ліхоносова Г. С.

Інструменти зміцнення економічної безпеки: цифровізація та усунення соціально-економічного відторгнення 16

Денисенко М. П., Юринець З. В., Панченко В. А., Юринець Р. В.

Вплив воєнного стану на стратегічний розвиток молодіжних громадських організацій 22

Халатур С. М., Карамушка О. М.

Управління ризиками аграрних підприємств виробників ячменю в соціально-економічних системах 27

Грицан Ю. І., Зось-Кіор М. В., Ільїн В. Ю., Дімчогло А. І.

Моделювання зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг при актуалізації агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів 34

Гапєєва О. М., Дзюба Д. В., Галєєв О. С.

Макроекономічне прогнозування соціально-економічних процесів в умовах трансформації економіки України 41

Орел А. М., Дяченко В. В.

Вплив глобалізації на банківську індустрію: наукові підходи та виклики 48

Рибчук А. В., Следзь С. Ю.

Цифрові технології в системі інноваційних інструментів організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності економіки 55

Тулай О. І., Алексеєнко А. М., Білан О. А., Цокало В. С.

Організаційно-прикладні засади фінансового забезпечення відновлення територіальних громад в умовах геополітичних викликів 62

Пшик Б. І., Карняк І. Т.

Механізми активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів на ринку цінних паперів 69

Сеник Ю. І.

Поняття "якості продукції" як ключового елементу її конкурентоздатності на ринку 78

Малиновська Ю. Б., Процайло І. Р., Франт Ю. В., Гачко Б. М.

Євроінтеграція та стратегічний розвиток брендів підприємства під впливом неоіндустріалізації 85

Крючко А. С., Приймак В. С., Кобзар Р. В., Басараб В. С., Баранова О. Р.

Вплив етичної поведінки на клієнтів у маркетинговому менеджменті 91

Лахматова О. В.

Диверсифікація фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття в умовах децентралізаційних, євроінтеграційних та воєнних викликів 98

Онопрієнко Ю. Ю.

Інституційне забезпечення банківської системи в ЄС 105

Федоров Р. К.

Зарубіжний досвід розвитку стартапів 111

Яремко-Гладун Р. Я.

Інноваційно-інвестиційний розвиток: передумови та бар'єри для МСП в Україні 117

Яхимець Ю. М.

Формування привабливого інвестиційного клімату в системі ієрархічних рівнів національної економіки 125

Державне управління

Антонова А. В., Антонов А. В.

Теоретичні засади державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в контексті забезпечення економічної безпеки держави 130

Штиршов О. М.

Корпоративна та соціальна відповідальність як управлінська концепція у працях зарубіжних дослідників 137

Петькун С. М.

Закордонні тренди впровадження соціальної безпеки: цифровий порядок денний для Європи — досвід для України 143

Шалько М. Н.

Механізми державного регулювання забезпечення якості надання медичної допомоги 149

Зубар І. В., Пайлик І. І.

Теоретико-правові засади здійснення повноважень місцевими державними адміністраціями, як органу виконавчої влади загальної компетенції 153

Бондаренко Д. М.

Кластерний вектор організації післявоєнної відбудови промислового комплексу України 158

Василенко Ю. В.

Інноваційні інструменти забезпечення якісних змін в післядипломній медичній освіті 166

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 19 / 2023

CONTENTS:

Economy

Morozova L.

FINANCING OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS ENTERPRISES 5

Vakhovych I., Pohuliako Yu., Nedopad H.

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR MODERNIZATION OF WASTE MANAGEMENT INFRASTRUCTURE:
REGIONAL AND MUNICIPAL DIMENSION 10

Likhonosova G.

THE TOOLS FOR STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY: DIGITALIZATION AND ELIMINATION OF SOCIO-ECONOMIC REJECTION 16

Denysenko M., Yurynets Z., Panchenko V., Yurynets R.

THE IMPACT OF MILITARY SITUATION ON THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF YOUTH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS 22

Khalatur S., Karamushka O.

RISK MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF BARLEY PRODUCERS IN SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS 27

Grytsan Y., Zos-Kior M., Ilin V., Dimchohlo A.

MODELING THE FOREIGN ECONOMIC STRATEGY OF RISK MANAGEMENT OF ECO-SAFELY ORIENTED ENTERPRISES
IN THE SERVICE SECTOR WHILE UPDATING THE AGGRESSIVE MARKETING POLICY OF INNOVATIVE CLUSTERS 34

Hapieieva O., Dziuba D., Halieiev O.

MACROECONOMIC FORECASTING OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN THE CONDITIONS OF THE TRANSFORMATION
OF THE ECONOMY OF UKRAINE 41

Orel A., Diachenko V.

IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE BANKING INDUSTRY: SCIENTIFIC APPROACHES AND CHALLENGES 48

Rybchuk A., Sledz S.

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE TOOLS OF THE ORGANIZATIONAL
AND ECONOMIC MECHANISM OF INCREASE IN ENERGY EFFICIENCY OF THE ECONOMY 55

Tulai O., Alekseyenko L., Bilan O., Tsokalo V.

ORGANIZATIONAL AND APPLIED PRINCIPLES OF FINANCIAL SECURITY FOR THE RESTORATION
OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL CHALLENGES 62

Pshyk B., Karpyak I.

MECHANISMS OF ACTIVATING THE INVESTMENT POTENTIAL OF PERSONAL FINANCE ON THE SECURITIES MARKET 69

Senyk Yu.

THE CONCEPT OF "PRODUCT QUALITY" AS A KEY ELEMENT OF ITS COMPETITIVENESS ON THE MARKET 78

Malynovska Y., Protsailo I., Frant Y., Hachko B.

EUROPEAN INTEGRATION AND STRATEGIC ENTERPRISES' DEVELOPMENT OF BRANDS UNDER THE INFLUENCE
OF NEO-INDUSTRIALIZATION 85

Kriuchko L., Pryimak V., Kobzar R., Basarab V., Baranova O.

THE INFLUENCE OF ETHICAL BEHAVIOR ON CUSTOMERS IN MARKETING MANAGEMENT 91

Lakhmatova O.

DIVERSIFICATION OF FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR BIODIVERSITY RESTORATION
IN THE CONTEXT OF DECENTRALISATION, EUROPEAN INTEGRATION AND MILITARY CHALLENGES 98

Onopriienko Yu.

INSTITUTIONAL SUPPORT OF THE BANKING SYSTEM IN THE EU 105

Fedorov R.

FOREIGN EXPERIENCE OF STARTUP DEVELOPMENT 111

Yaremko-Hladun R.

INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT: PRECONDITIONS AND BARRIERS FOR SMES IN UKRAINE 117

Yachymets Yu.

FORMATION OF AN ATTRACTIVE INVESTMENT CLIMATE IN THE SYSTEM OF HIERARCHICAL LEVELS
OF THE NATIONAL ECONOMY 125

Public administration

Antonova L., Antonov A.

THEORETICAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES IN UKRAINE
IN THE CONTEXT OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE 130

Shtyrov O.

CORPORATE AND SOCIAL PERSPECTIVENESS AS A MANAGEMENT CONCEPT IN FOREIGN PRECEDENTS 137

Petkun S.

ABROAD TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL SECURITY: THE DIGITAL AGENDA FOR EUROPE —
EXPERIENCE FOR UKRAINE 143

Shalko M.

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF QUALITY ASSURANCE OF THE PROVISION OF MEDICAL AID 149

Zubar I., Paylik I.

THEORETICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE EXERCISE OF POWERS BY LOCAL STATE ADMINISTRATIONS
AS AN EXECUTIVE BODY OF GENERAL COMPETENCE 153

Bondarenko D.

CLUSTER VECTOR OF THE ORGANIZATION OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE 158

Vasylenko Y.

INNOVATIVE TOOLS FOR ENSURING QUALITY CHANGES IN POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION 166

Л. С. Морозова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів,
Київський державний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2231-0558>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.5

ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ

L. Morozova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Kyiv State University of Trade and Economics, Kyiv

FINANCING OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS ENTERPRISES

Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні неможливий, насамперед, без ефективних програм фінансування та належної державної підтримки. Тому необхідно знайти механізми взаємодії держави, банків та підприємств малого та середнього бізнесу в питаннях активізації та спрощення фінансування, шляхом залучення кредитних коштів. Особливості діяльності малого і середнього бізнесу дозволили виділити проблеми, які виникають на ринку джерел фінансування та особливості взаємин з кредитними установами, які виникають з обох сторін, тобто як у кредиторів, так і в позичальників.

Визначено, що Україні необхідне запровадження міжнародного досвіду в частині схем гарантування кредитів, дієвих фондів фінансування сектору малого та середнього бізнесу та страхування ризиків пов'язаних з його кредитуванням; інтеграції досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу; підтримки банківського фінансування малого та середнього бізнесу державою; застосуванні в банківській діяльності більш детальної цільової сегментації клієнтів та зосередженні уваги банків на потребах малого і середнього підприємництва; зосередженні уваги на представниках малого та середнього бізнесу, застосовуючи новітні технології.

The development of small and medium-sized businesses in Ukraine is impossible, first of all, without effective financing programs and adequate state support. Therefore, it is necessary to find mechanisms of cooperation between the state, banks and small and medium-sized businesses in matters of activation and simplification of financing, by attracting credit funds. The peculiarities of small and medium-sized businesses made it possible to identify the problems that arise in the market of sources of financing and the peculiarities of relations with credit institutions, in particular: a high level of credit risks due to the lack of experience in the majority of small and medium-sized businesses in interaction with banking institutions regarding the attraction of loan resources and, accordingly, reputation on the credit market; inflated interest and establishment of additional guarantees; low profitability of such business sector; low profitability of lending to small and medium-sized businesses; practical closure of the investment lending market; the need for credit insurance; imperfection of the current legislation and regulation of lending programs; lack of effective legal mechanisms guaranteeing the realization of property interests of participants in credit operations. So, studies have shown that the problems that hold back the development of lending to small and medium-sized business entities arise from both sides, that is, both lenders and borrowers.

It was determined that Ukraine needs to introduce credit guarantee schemes, effective funds for financing the small and medium-sized business sector and insurance of risks related to its lending; creation of a specialized bureau of credit histories for corporate clients, which will improve access to bank loans for small and medium-sized businesses; improvement of the regulatory and legal provision of lending to small and medium-sized businesses, in particular, the adoption of the Law of Ukraine "On Lending to Small and Medium-sized Businesses" with a clear classification of enterprises as business entities of small and medium-sized businesses; integration of the experience of central banks of developed countries in stimulating bank lending to small and medium-sized businesses; support of bank financing of small and medium-sized businesses by the state; allocation of resources by the central bank to ensure crediting of small and medium-sized businesses to banks; to develop and implement effective national programs for lending to small and medium-sized businesses by the banking system; apply more detailed target segmentation of clients in banking and focus banks' attention on the needs of small and medium-sized businesses; to focus attention on representatives of small and medium-sized businesses, using the latest technologies; to look for opportunities to create preferential lending conditions for start-up entrepreneurs due to the creation of new banking products.

Ключові слова: банківська система, кредитування, малий та середній бізнес, підприємства, підприємництво, фінансування.

Key words: banking system, lending, small and medium business, enterprises, entrepreneurship, financing.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Подальший розвиток вітчизняної економіки та необхідність забезпечення послідовного економічного зростання, висуває ряд важливих проблем з організації та проведення фінансування підприємств малого та середнього бізнесу. Особливу роль у активізації економічної діяльності країни за нинішніх складних економічних умов, що склалися в Україні, відіграють підприємства малого та середнього бізнесу. Однак, вітчизняні комерційні банки, в силу різних причин, не забезпечують достатньою мірою фінансування виробничих потреб вітчизняного бізнесу через механізм банківського кредитування, що дає підстави вважати проблемні питання такими, що потребують подальшого дослідження та розв'язання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фінансування підприємств різних секторів економіки та форм власності, кредитну діяльність банківських установ, взаємовідносини між суб'єктами кредитування вивчають вітчизняні та зарубіжні науковці і практики: О. Амоша, О. Бланк, В. Вітлінський, О. Кузьмін, В. Лагутін, І. Лютий, В. Ляшенко, А. Пуховкіна. Такі науковці як О. Дьомін, А. Мазур, Ю. Шкворець, К. Мезенцев, Н. Проватар, у своїх дослідженнях розглядають питання формування та виконання програм кредитування економіки різного рівня. Однак особливої уваги з боку науковців потребують дослідження фінансування саме підприємств малого та середнього бізнесу, які є основою будь-якої економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

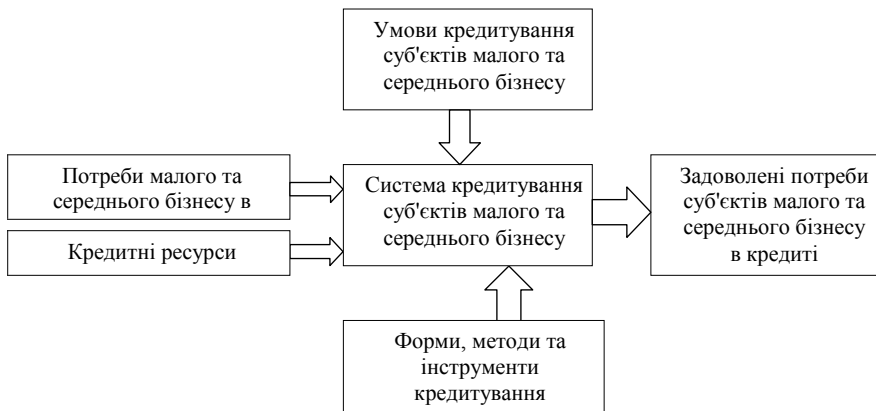
Завдання дослідження полягають у комплексному вивченні питань щодо визначення перспективних напрямів фінансування малого та середнього бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основне завдання фінансової діяльності підприємств полягає в мобілізації капіталу для фінансування їх операційної та інвестиційної діяльності. Термін "фінансування" характеризує всі заходи, спрямовані на покриття потреби підприємства в капіталі, які включають мобілізацію фінансових ресурсів (грошових коштів, їх еквівалентів та майнових активів), їх повернення, а також відносини між підприємством та капіталовкладниками, які з цього випливають (платіжні відносини, контроль та забезпечення) [2, с. 554].

На сьогоднішній день в Україні важливого значення набуває проблема розвитку малого та середнього бізнесу, оскільки саме малі та середні підприємства є одним з найважливіших факторів макроекономічної стабілізації країни. Малий та середній бізнес забезпечує зайнятість населення, а також надходження податкових та інших платежів до бюджету, є потужним чинником в розвитку науково-технічного прогресу та формування здорового конкурентного середовища в галузях економіки. Для розвитку малого та середнього бізнесу необхідні вільні грошові кошти, які повинні бути спрямовані в найбільш привабливі сфери бізнесу.

Мобілізація фінансових ресурсів може відбуватися за рахунок зовнішнього та внутрішнього фінансування. Власний капітал може бути сформований за рахунок внесків власників підприємства або шляхом реінвестування прибутку. Позичковий капітал, як і власний, може бути мобілізований із зовнішніх та внутрішніх джерел. До зовнішніх джерел формування позичкового капіталу належать: кредити банків (довго— і короткострокові); кредиторська заборгованість за матеріальні цінності, виконані роботи, послуги; заборгованість за розрахунками (з одержаних авансів, з бюджетом, з оплати праці тощо).

Рис. 1. Функціональна сутність системи кредитування малого та середнього бізнесу

Джерело: побудовано на основі [4, с. 32].

Використання банківського кредитування є класичною технологією залучення необхідної кількості фінансових ресурсів для потреб малого та середнього бізнесу, які пов'язані з придбанням основних засобів, поточних активів, покриттям таких потреб суб'єктів господарювання, як збільшення виробничих запасів, що зумовлене збільшенням або виникненням дебіторської заборгованості та інше.

З функціонального погляду система банківського кредитування малого та середнього бізнесу покликана забезпечувати акумулювання та розміщення кредитних ресурсів серед суб'єктів малого та середнього бізнесу (рис. 1).

З інституціонального погляду система банківського кредитування — це сукупність установ та організацій, що забезпечують нормативно-правову й інформаційно-аналітичну підтримку кредитування малого та середнього бізнесу, у процесі якої відбувається рух інвестиційно-кредитних та інформаційних потоків [4, с. 33].

Отже, з одного боку кредитування малого та середнього бізнесу є основою розвитку підприємництва в Україні, з іншого — кредитні операції є найважливішим джерелом прибутку банку, однак у зв'язку зі збільшенням останнім часом випадків неповернення кредитів ці операції наражають на небезпеку стійкості та стабільності банку в цілому.

Серед джерел фінансових ресурсів малого та середнього бізнесу банківським кредитам належить третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та власних коштів засновників.

Отже, для національної економіки з метою розвитку діяльності малого і середнього бізнесу та збільшення їх частки у ВВП країни, необхідно вживати заходи щодо розширення банківського кредитування, для чого необхідно створити відповідні передумови, а саме розробляти та впроваджувати ефективні програми щодо кредитування малого та середнього бізнесу банківською системою; застосовувати в діяльності банківських установ деталізовану цільову сегментацію клієнтів та зосереджувати увагу фінансових установ на потребах малого та середнього підприємництва; впроваджувати новітні технології та найкращі закордонні практики; шукати можливості для створення пільгових умов кредитування для створення підприємств малого та серед-

нього бізнесу за рахунок впровадження нових банківських продуктів.

На сьогодні до основних факторів, які гальмують проведення належного банківського кредитування суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу та зменшують потенційно значний попит такого сектору підприємницької діяльності на банківські кредити доцільно віднести:

- зниження економічного зростання внаслідок несприятливої економічної ситуації та воєнних дій на території країни;

- незадовільний фінансовий стан підприємств малого та середнього бізнесу, внаслідок відсутності

широкомасштабного кредитування в тому числі на довгостроковій основі, що породжує високі ризики кредитування;

- існування проблемної заборгованості в банках, що виникає у тому числі і за рахунок неповернення або невчасного повернення кредитних коштів сектором малого і середнього підприємництва, що пов'язано передусім з ринковою невизначеністю під час воєнної агресії та стрімкими курсовими коливаннями впродовж значного періоду часу, а також жорсткою монетарною політикою Національного банку України;

- відсутність ефективних правових механізмів, що гарантують реалізацію майнових інтересів учасників кредитних операцій;

- високі відсоткові ставки за кредитами та суворі вимоги до вартості застави, відсутність у малого та середнього бізнесу ліквідного забезпечення, а також інші жорсткі умови кредитування;

- непрозорість та перебування у "тіні" значної частки малого і середнього бізнесу;

- недостатність кредитних ресурсів у фінансових установах та чисельна частка проблемних кредитів;

- невисока рентабельність кредитування для банків;

- недосконалість нормативно-правової бази регулювання кредитування малого та середнього бізнесу;

- труднощі об'єктивної оцінки реальної кредитоспроможності малого та середнього бізнесу;

- зниження мотивації частини банків до кредитування внаслідок розміщення ними коштів на депозитних сертифікатах Національного банку України;

- зниження кредитоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу;

- належність підприємств малого та середнього бізнесу до великих бізнес-структур.

Отже, загальноекономічні проблеми та доступ до фінансування є ключовими проблемами для розвитку малого та середнього бізнесу.

Позитивний вплив на ринок кредитування малого та середнього бізнесу можуть мати заходи щодо стимулу до надання кредитів шляхом:

- надання державних гарантій повернення позик (що дозволить розподілити ризик і зменшити відсоткові ставки по кредитах);

Таблиця 1. Програми центральних банків щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу

Центральний банк країни	Назва програми
ФРС США	Програма кількісного пом'якшення (QE) Програма стимулювання кредитування малого та середнього бізнесу (Purchase of MBS Program)
Банк Англії	Програма пільгового рефінансування банків, які кредитують реальний сектор, зокрема малого та середнього бізнесу (Funding for Lending Scheme with «incentives for lending skewed towards SMEs»)
Народний банк Китаю	Цільове скорочення обов'язкового резервування щодо операцій кредитування агропромислового комплексу та малого та середнього бізнесу (Targeted reserve requirement reductions for lending to agriculture and small business)
Банк Кореї	Пакет стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу (Stimulus package: finance for SMEs)

Джерело: побудовано автором на основі [7].

— звільнення від оподаткування коштів, спрямованих на кредитування малого та середнього підприємництва;

— звільнення від оподаткування коштів, спрямованих на кредитування пріоритетних, але ризикових сфер діяльності [6].

Враховуючи міжнародний досвід можна запропонувати наступні рекомендації щодо вирішення проблем банківського кредитування малого та середнього бізнесу, які можуть бути імplementовані у вітчизняні реалії:

— створення спеціалізованого бюро кредитних історій для корпоративних клієнтів, що дозволить поліпшити доступ до банківських кредитів для малого та середнього бізнесу;

— вдосконалення нормативно-правового забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу, зокрема, прийняття Закону України "Про кредитування малого та середнього бізнесу" з чітким віднесенням підприємств до суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу;

— інтеграція досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу (табл. 1);

— створення схеми гарантування кредитів малого та середнього бізнесу з метою покращення доступу до фінансування. Наприклад, в Польщі Національний фонд кредитних гарантій є посередником між комерційними банками та підприємствами малого та середнього бізнесу як гарант у кредитних відносинах між ними. Максимальна сума такої гарантії становить до 1 млн євро, відсоткова ставка за надані послуги — перший рік відсутня, другий — 0,5 %. Подібні установи є також у Великобританії, Іспанії, Канаді, Кореї, Таїланді та США;

— підтримка банківського фінансування малого та середнього бізнесу державою повинна мати вигляд субсидування процентних ставок або часткової компенсації кредитних виплат (за прикладом Великобританії, Туреччини, Угорщини та інших країн), що передбачає відшкодування власних витрат підприємців по виплаті відсотків за залученими кредитами;

— виділення центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу банкам, що мають програми мікрокредитування (Великобританія);

— забезпечення тісної та ефективної співпраці банків та міжнародних фінансових організацій (ЄБРР, Сві-

тового банку, Німецько-українського фонду та інших) в межах фінансування малого та середнього бізнесу;

— державне стимулювання банків до розширення видів кредитування для малого та середнього бізнесу;

— розвиток фінансового лізингу для малого та середнього бізнесу, який дозволить отримувати матеріальні ресурси для започаткування власної справи без застави;

— розробка та впровадження гнучкої системи визначення умов кредитування в залежності від економічної ситуації, фінансового стану банку та фінансових можливостей клієнта та визначення в ній ключових умов, що мають певну перевагу над умовами основних конкурентів.

Шляхами вдосконалення забезпечення банківського кредитування малого та середнього бізнесу з точки зору фінансових установ мають стати наступні:

— визначення жорсткіших вимог до оцінки кредитоспроможності позичальників на основі використання сучасних інноваційних та інформаційних технологій; розробки єдиної бази даних для фінансових та податкових установ;

— проведення активно інформаційно-рекламної кампанії в установах та на сайті банку, а також засобами масової інформації з підтвердження високої репутації фінансової установи та оперативного реагування на оприлюднення неправдивої чи дискредитуючої інформації про банк, а також поглиблення застосування національно-патріотичних мотивів у документації, інформаційних, рекламних буклетах, корпоративних кольорах банку.

— розробка програми поглибленої співпраці з надійними постійними клієнтами банку, в тому числі з інших напрямів банківської діяльності;

— пошук та реалізація можливих напрямів співпраці з надійними банками розвинених країн та розширення кредитування банків ОЕСР;

— удосконалення процесу використання інформаційних технологій не лише щодо оцінки кредитоспроможності клієнтів банку, а й для моніторингу ситуації в регіонах держави та світі;

— складання прогнозу динаміки, структури, якості та ризиковості кредитного портфеля банку на основі оптимістичного, реалістичного та песимістичного сценаріїв зміни внутрішнього та зовнішнього середовища;

— організація роботи банку з проблемними позичальниками в використанні запропонованої системи підтримки прийняття рішень;

— напрацювання алгоритмів дій в умовах виникнення кризових ситуацій у благополучних та стабільних регіонах та ознайомлення з ним персоналу банку в рамках підвищення кваліфікації працівників фінансової установи;

— спрощення процедури видачі кредитів підприємствам малого та середнього бізнесу.

Передумовою успішного функціонування малого та середнього бізнесу є створення умов для забезпечення їх ефективної державної підтримки, зокрема ресурсно-го та інформаційного забезпечення.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливості діяльності малого і середнього бізнесу дозволили виділити проблеми, які виникають на ринку джерел фінансування та особливості взаємин з кредитними установами, зокрема: високий рівень кредитних

ризиків через відсутність у більшості підприємств малого та середнього бізнесу досвіду взаємодії з банківськими інститутами з приводу залучення позикових ресурсів і, відповідно, репутації на кредитному ринку; завищений відсоток і встановлення додаткових гарантій; низька рентабельність діяльності такого підприємницького сектору; низька рентабельність кредитування малого та середнього бізнесу; практична закритість ринку інвестиційного кредитування; необхідність страхування кредитів; недосконалість чинного законодавства та регулювання програм кредитування; відсутність ефективних правових механізмів, що гарантують реалізацію майнових інтересів учасників кредитних операцій. Отже, дослідження показали, що проблеми які стримують розвиток кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу виникають з обох сторін, тобто як у кредиторів, так і в позичальників.

Міжнародний досвід показує, що гарантійні фонди створюються за участі органів влади та банків, що кредитують малий та середній бізнес. На нашу думку, в Україні необхідне запровадження схем гарантування кредитів, дієвих фондів фінансування сектору малого та середнього бізнесу та страхування ризиків пов'язаних з його кредитування; створення спеціалізованого бюро кредитних історій для корпоративних клієнтів, що дозволить поліпшити доступ до банківських кредитів для малого та середнього бізнесу; вдосконалення нормативно-правового забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу, зокрема, прийняття Закону України "Про кредитування малого та середнього бізнесу" з чітким віднесенням підприємств до суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу; інтеграція досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу; підтримка банківського фінансування малого та середнього бізнесу державою; виділення центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу банкам; розробляти та впроваджувати ефективні загальнодержавні програми щодо кредитування малого і середнього бізнесу банківською системою; застосовувати в банківській діяльності більш детальну цільову сегментацію клієнтів та зосереджувати увагу банків на потребах малого і середнього підприємництва; зосередити увагу на представниках малого та середнього бізнесу, застосовуючи новітні технології; шукати можливості для створення пільгових умов кредитування підприємців-початківців за рахунок створення нових банківських продуктів.

Вирішення існуючих проблем розвитку малого та середнього підприємництва в Україні та створення відповідного середовища потребують докорінної перебудови державної політики, та банківського сектору, тому є довготривалими.

Література:

1. Селіверстова Л.С., Адаменко І.П., Фінансова політика в умовах інституційної економіки. Економіка та держава. 2018. № 1. С. 16—19.
2. Щербань О.Д., Коновал А.В. Механізм формування фінансових ресурсів підприємств. Економіка і суспільство. 2018. № 16. С. 554—559. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/84.pdf
3. Селіверстова Л.С., Адаменко І.П. Фінансова система України: особливості функціонування та наприя-

ми удосконалення. Економіка та держава. 2018. № 6. С. 17—20.

4. Донець О. Б. Кредитування малого і середнього бізнесу. Дис. кандидата екон. наук. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2017.

5. Skrynkovskyy R., Sopilnyk R. Improvement of the system of indicators for the efficiency evaluation of the production capacity of industrial enterprises. Technology Audit and Production Reserves. 2019. Vol. 2 No. 4 (46). P. 49—51.

6. Проблеми та перспективи розвитку кредитування малого бізнесу комерційними банками України URL: <http://www.academia.org.ua/?p=635>

7. Іванов С. В., Ляшенко В. І, Амоша О. І. Інститути надання гарантій як основа фінансування малого та середнього підприємництва. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/1.pdf>

8. Seliverstova L., Tkachenko N. Trends in the development of the Ukrainian insurance market. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 3. С. 10—14.

9. Селіверстова Л.С., Лосовська Н. В. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю бізнесу. Економіка та держава. 2019. № 7. С. 13—16.

References:

1. Seliverstova, L. and Adamenko, I. (2018), "Financial policy in the conditions of institutional economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 16—19.

2. Scherban, O.D. and Konoval, A.V. (2018), "Mechanism of formation of financial resources of enterprises", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 16, pp. 554—559, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/84.pdf (Accessed 10 Sept 2023).

3. Seliverstova, L. and Adamenko, I. (2018), "The financial system of Ukraine: features of functioning and directions of improvement", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 17—20.

4. Donets', O.B. (2017), "Lending to small and medium-sized businesses", Ph.D. Thesis, Economy, Universytet derzhavnoi fiskal'noi sluzhby Ukrainy, Irpin', Ukraine.

5. Skrynkovskyy, R. and Sopilnyk, R. (2019), "Improvement of the system of indicators for the efficiency evaluation of the production capacity of industrial enterprises", *Technology Audit and Production Reserves*, vol. 2, no. 4 (46), pp. 49—51.

6. Arzhevitin, S. (2011), "Problems and prospects for the development of lending to small businesses by commercial banks of Ukraine", available at: <http://www.academia.org.ua/?p=635> (Accessed 10 Sept 2023).

7. Ivanov, S.V. Liashenko, V.I. and Amosha, O.I. (2017), "Institutions providing guarantees as a basis for financing small and medium-sized enterprises", available at: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/1.pdf> (Accessed 10 Sept 2023).

8. Seliverstova, L. and Tkachenko, N. (2020), "Trends in the development of the ukrainian insurance market", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 10—14.

9. Seliverstova, L. and Losovska, N. (2019), "Approaches to the formation of organizational and economic mechanism for managing business social responsibility", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 13—16.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

І. М. Вахович,

д. е. н., професор, ректор, Луцький національний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4912-5798>

Ю. М. Погуляйко,

доктор філософії в галузі економіки, Луцький національний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1640-2832>

Г. В. Недопад,

доктор філософії в галузі фінансів, банківської справи та страхування,

Луцький національний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7692-861X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.10

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА МУНІЦИПАЛЬНИЙ ВИМІР

I. Vakhovych,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Rector, Lutsk National Technical University

Yu. Pohuliaiko,

PhD in Economics, Lutsk National Technical University

H. Nedopad,

Doctor of philosophy in the field of finance, banking and insurance, Lutsk National Technical University

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR MODERNIZATION OF WASTE MANAGEMENT INFRASTRUCTURE: REGIONAL AND MUNICIPAL DIMENSION

Обґрунтовано, що основною передумовою імплементації передових іноземних практик вторинного ресурсокористування виступає модернізація інфраструктури поводження з відходами (оновлення матеріально-технічної бази розміщення відходів, будівництво нових полігонів, введення в дію сміттєпереробних підприємств, налагодження виробництва біогазу на основі утилізації побутового сміття). Встановлено, що модернізація інфраструктури поводження з відходами потребує диверсифікації джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення як за рахунок коштів інвесторів-резидентів та інвесторів-нерезидентів, так і за рахунок перегляду принципів використання коштів публічних бюджетів. Дослідження показали, що у 2015–2020 роках спостерігається висхідний тренд у фінансуванні поточних витрат у поводження з відходами та низька частка скупних витрат за всіма джерелами фінансування, яка спрямовується у капітальне інвестування, що свідчить про надання пріоритету фінансовому забезпеченню утримання та обслуговування інфраструктурних об'єктів вторинного ресурсокористування, а не введення нових, оновлення та реконструкції діючих об'єктів інфраструктури поводження з відходами. Обґрунтовано, що в умовах воєнного часу, поглиблення децентралізації влади та необхідності імплементації у вітчизняну практику вторинного ресурсокористування базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій магістральною ланкою фінансування проектів модернізації інфраструктури поводження з відходами виступає формування інструментарію фінансово-інвестиційного забезпечення інфраструктурного облаштування індустрії утилізації вторинної сировини на регіональному та муніципальному рівнях. Доведено, що першочерговим пріоритетом диверсифікації системи фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами на регіональному та муніципальному рівнях виступає формування моделі поводження з побутовими відходами в сільських територіальних громадах, що дасть змогу здійснити структурну перебудову сільської економіки та забезпечити утилізацію побутового сміття в енергетичних та виробничих цілях.

It is substantiated that the main prerequisite for the implementation of advanced foreign practices of secondary resource use is the modernization of the waste management infrastructure (updating the material and technical base of waste disposal, construction of new landfills, implementation of waste processing enterprises, adjustment of biogas production based on the disposal of household waste). It is established that the modernization of the waste management infrastructure requires diversification of sources and methods of financial and investment support both at the expense of resident and non-resident investors, and at the expense of revising the principles of using funds from public budgets. Studies show that in 2015–2020 there is an upward trend in the financing of current costs in waste management and a low share of total costs for all sources of financing, which is directed to capital investment, which indicates the priority of financial support for the maintenance and service of secondary resource use infrastructure facilities, rather than the introduction of new, updating and reconstruction of existing waste management infrastructure facilities. It is substantiated that in conditions of wartime, the deepening the power decentralization and the need to implement the basic provisions of international environmental protection conventions into the national practice of secondary resource use, the main line of financing projects for the modernization of waste management infrastructure is forming a toolkit of financial and investment support for the infrastructural arrangement of the recycling industry at the regional and municipal levels. It is proved that the first priority of diversification of financial and investment support system for the modernization of waste management infrastructure at the regional and municipal levels is the forming a model of household waste management in rural territorial communities, which will make it possible to carry out structural restructuring the rural economy and ensure the household waste disposal in energy and industrial goals.

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, модернізація, відходи, утилізація, регіон, муніципалітет, сільська територіальна громада.

Key words: financial and investment support, modernization, waste, disposal, region, municipality, rural territorial community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Функціонування ресурсномісткого господарського комплексу та високий рівень зношеності основного капіталу комунального господарства призвели до утворення значних обсягів промислових та побутових відходів, розміщених на значних територіях, зокрема на полігонах, де накопичення відходів вже в рази перевищує нормативні показники. Така ситуація у сфері поводження з відходами створює умови для підвищення рівня напруженості екологічної обстановки в територіальних утвореннях, де накопичилася основна маса відходів, в першу чергу побутового сміття. Вирішення проблеми своєчасної утилізації відходів і виробництва на її основі готової продукції енергетичного та виробничого призначення потребує модернізації інфраструктури поводження з відходами, котра забезпечить створення сучасних полігонів розміщення промислових та побутових підходів, сформує мобільну систему транспортування та сортування відходів, забезпечить функціонування у місцях найбільшої концентрації побутового сміття

сміттєпереробних заводів. Водночас така масштабна модернізація сфери поводження з відходами потребує диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення як за рахунок створення спеціальних фондів у публічних бюджетах різного таксономічного рівня, так і за рахунок коштів інвесторів-резидентів та інвесторів-нерезидентів. Враховуючи те, що вирішення проблем поводження з відходами має конкретну територіальну прив'язку, важливого значення набуває розроблення інструментарію фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури вторинного ресурсокористування на регіональному та муніципальному рівнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Складна ситуація, що виникла у сфері поводження з відходами в Україні, пов'язана з тим, що інфраструктура розміщення, транспортування та утилізації промислових та побутових відходів є надмірно спрацьованою та вже не відповідає передовим практикам вторинного ресурсокористування. О. Мельник та Н. Обіюх акцентують увагу на необхідності формування належної сучасної інфраструктури поводження з відходами, яка забез-

печить поступовий перехід від накопичення відходів до їх промислової переробки з використанням сучасних технологій та досвіду європейських держав, і саме регіони повинні стати базовою основою та з місцевого рівня розвивати системи управління відходами країни [2, с. 127 — 131]. Останні передові тренди модернізації інфраструктури поводження з відходами свідчать про те, що важливим елементом інфраструктурного забезпечення вторинного ресурсокористування поряд з об'єктами господарської інфраструктури має виступати і цифрова складова контролю за потоками відходів як на муніципальному, так і на корпоративному рівні. Цифровізація поводження з відходами дасть змогу скоротити рівень транспортних та трансакційних витрат і підвищити тим самим рівень ефективності виробничо-господарської діяльності, пов'язаної з розміщенням, транспортуванням та утилізацією відходів.

Також передова іноземна практика засвідчує підвищення рівня результативності модернізації інфраструктури поводження з відходами за умови перенесення центру тяжіння в регуляторному впливі на інфраструктурне облаштування вторинного ресурсокористування на місцевий рівень [4]. На думку В. Голяна та Н. Мединської, органи місцевої влади зіткнулися з багаторічними проблемами, пов'язаними з нерозвиненістю сучасної інфраструктури поводження з відходами, що закладає додаткові ризики стосовно здатності органів місцевого самоврядування та сформованих ними виконкомів упереджувати прояви неорганізованого складування побутового сміття та екологічно небезпечних побутових відходів. Передовий європейський досвід доводить, що побутові відходи в межах територіальних громад можуть виступати ефективним джерелом отримання біологічного газу як дешевшого за традиційні вуглеводні джерела енергетичного забезпечення потреб суб'єктів господарювання та домогосподарств. Водночас активізація процесів ресурсозбереження в системі комунального природокористування потребує розроблення конкретних економічних механізмів з відповідним набором методів бюджетного та кредитного забезпечення [1, с. 212]. Поглиблення децентралізації влади, зокрема укрупнення територіальних громад базового рівня, створило додаткові територіальні, фінансові та виробничо-технічні передумови для модернізації інфраструктури поводження з відходами. Передача земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність дає можливість місцевому самоврядуванню територіальних громад базового рівня створювати сучасні полігони для розміщення побутового сміття і паралельно впроваджувати сучасні технології утилізації побутових відходів.

У вітчизняній економічній літературі вже тривалий період ведеться полеміка стосовно створення інституційних умов для нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами. Зокрема, Т. Омеляненко та Ю. Маковецька переконані, що формування стійкої системи фінансування сфери поводження з відходами має спиратись на диверсифікацію джерел за рахунок реформування системи тарифоутворення на послуги із поводження з відходами (ураховуючи принципи, закладені в

директивах ЄС), перегляду підходу до оподаткування операцій з видалення відходів, створення додаткових стимулів для суб'єктів господарювання, а також удосконалення механізмів міжмуніципального співробітництва та державно-приватного партнерства [3, с. 202]. Тобто вчені обґрунтовують комплексний підхід до формування сучасного формату фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами, який охоплює як внутрішні фінансові можливості суб'єктів поводження з відходами, що пов'язані з системою тарифоутворення за транспортування та розміщення відходів, так і механізми партнерських відносин між територіальними громадами (міжмуніципальне співробітництво) і партнерські відносини між публічним та приватним сектором щодо фінансування проєктів оновлення мережі інфраструктурних об'єктів по розміщенню, сортуванню, транспортуванню та утилізації різноманітних видів відходів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розроблення теоретико-прикладного підґрунтя диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами на регіональному та муніципальному рівнях з урахуванням вимог воєнного часу та наявних резервів, котрі сформувалися внаслідок поглиблення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вимоги воєнного часу та виклики децентралізації, а також входження України у планетарну архітектоніку боротьби з глобальним потеплінням вимагають модернізації інфраструктури поводження з відходами. Модернізація має охоплювати як виробничо-технічну складову поводження з відходами, так і цифрову, котра дасть змогу забезпечити оперативний контроль за основними потоками відходів промислового та сільськогосподарського виробництва, а також за потоками побутового сміття, і скоротити часові та інші втрати між утворенням відходів та їх утилізацією.

Вибір пріоритетів модернізації інфраструктури поводження з відходами має корелювати з основними завданнями Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, зокрема з напрямками розвитку вторинного ресурсокористування з урахуванням як сучасних реальних можливостей, так і довгострокових економічних, соціальних і екологічних інтересів суспільства; запровадженням державно-приватного партнерства; науково-технологічним та методичним забезпеченням управління відходами на інноваційних засадах; значним підвищенням ролі регіонів у реформуванні сфери поводження з відходами; забезпеченням фінансування та здійснення визначених заходів для подальшого вдосконалення системи управління поводження з відходами на традиційних засадах [6]. Тобто модернізація інфраструктури поводження з відходами має охоплювати не лише виробничо-технічні поліпшення, але і управлінські та цифрові, а також інституціонально закріплювати додаткові джерела фінансово-інвестиційного забезпечення оновлення, реконструкції та технічного

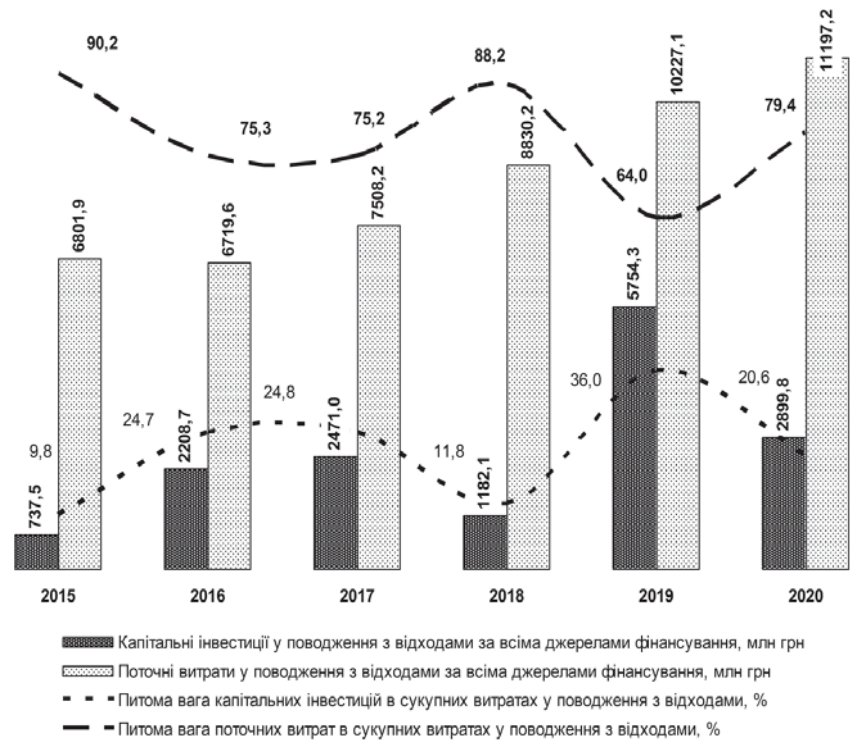
переоснащення інфраструктури вторинного ресурсокористування.

Ключовим моментом при цьому виступає формування сучасного формату фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами на регіональному та муніципальному рівні. Виходячи з того, що за регіональним рівнем (рівень адміністративної області) згідно базових засад децентралізації влади закріплені повноваження щодо реалізації екологічної політики, зокрема в частині поводження з різними категоріями відходів, це створює сприятливе інституційне підґрунтя для поєднання коштів обласних публічних фінансових фондів з коштами приватного бізнесу, в першу чергу через реалізацію угод публічно-приватного партнерства. Завершення процесу укрупнення територіальних громад базового рівня створило додаткові просторові, територіальні, виробничо-технічні умови для модернізації інфраструктури поводження з відходами, що з врахуванням викликів воєнного часу та глобальних вимог боротьби з кліматичними змінами підвищує інвестиційну привабливість проєктів модернізації інфраструктури вторинного ресурсокористування і муніципальні органи у відповідності з передовими іноземними практиками за таких умов мають виступати ініціаторами залучення публічних та приватних інвестицій у розбудову індустрії поводження з відходами.

Аналіз основних тенденцій фінансово-інвестиційного забезпечення інфраструктури поводження з відходами у 2015–2020 роках показує, що процеси модернізації такої інфраструктури проходять надто мляво, оскільки основна частина коштів спрямована на фінансування утримання та обслуговування об'єктів поводження з відходами. Зокрема, у 2015 році обсяг фінансування поточних витрат порівняно з фінансуванням капітальних інвестицій був більшим у 9,2 разу, у 2016 році — у 3 рази, у 2017 році — у 3 рази, у 2018 році — у 7,5 разу, у 2019 році — в 1,8 разу, у 2020 році — у 3,9 разу (рис. 1).

Підтвердженням того, що сукупні витрати у поводження з відходами в основному спрямовуються на утримання та обслуговування інфраструктурних об'єктів поводження з відходами, а не в їх модернізацію, є також динаміка питомої ваги поточних витрат і капітальних інвестицій у сукупних витратах у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування.

У 2015—2020 роках питома вага поточних витрат у сукупних витратах у поводження з відходами коливалася в діапазоні 64,0—90,2%, питома вага капітальних інвестицій — 9,8—36,0%. Більше того, у 2015—2020 роках спостерігається чітка висхідна тенденція у динаміці фінансування поточних витрат у поводження з відходами на відміну від динаміки капітальних інвестицій, де чіткого тренду не вимальовувалося.

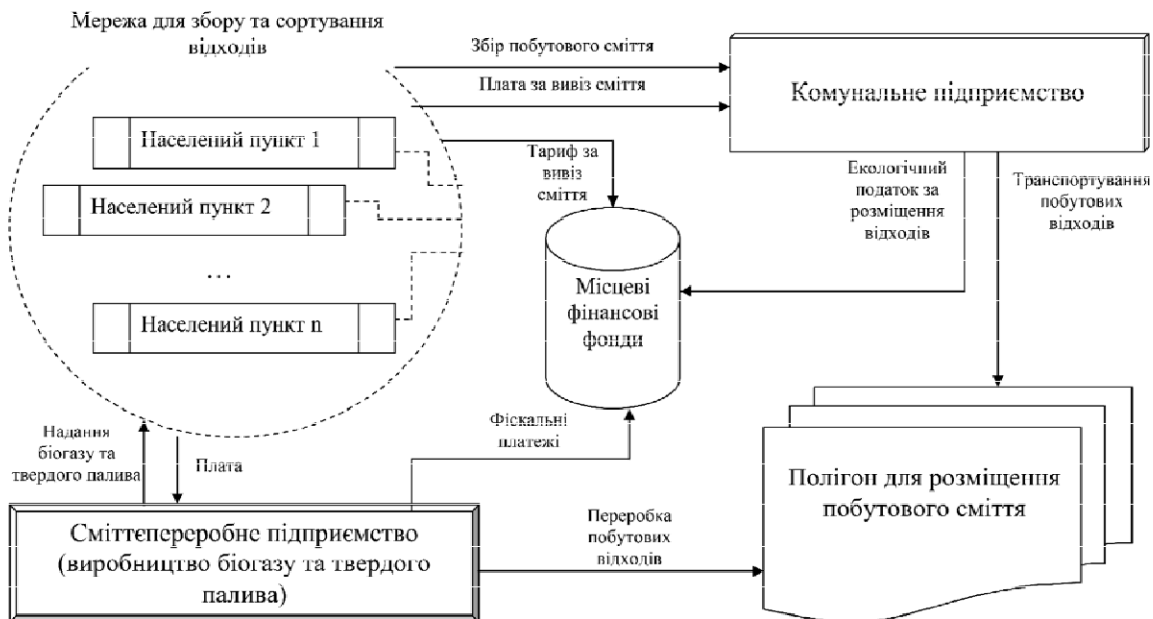
Рис. 1. Капітальні інвестиції та поточні витрати у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування у 2015—2020 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України та Державної казначейської служби України.

Основною причиною такого співвідношення виступає тотальний фінансовий дефіцит у сфері вторинного ресурсокористування, тому повною мірою вдавалося фінансувати лише утримання та обслуговування інфраструктурних об'єктів поводження з відходами (заробітна плата, комунальні платежі, витрати на паливно-мастильні матеріали). Натомість процеси будівництва нових, оновлення та реконструкції діючих інфраструктурних об'єктів відбувалися повільними темпами, що призвело до ще більшого навантаження звалищ відходів на навколишнє природне середовище та життєдіяльність населення.

З огляду на таку ситуацію щодо фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами та подолання інвестиційного дефіциту у вторинному ресурсокористуванні у Національному плані управління відходами до 2030 року запропоновано сформувати інституційне підґрунтя запровадження механізму фінансових гарантій, що надаються операторами полігонів різних категорій; запровадити та використати економічні інструменти для стимулювання створення об'єктів інфраструктури з оброблення відходів; створити обласні фонди з управління промисловими відходами для розбудови єдиної інфраструктури з оброблення та видалення промислових відходів [5].

Національний план управління відходами до 2030 року також передбачає розроблення Регіональних планів управління відходами, зокрема в частині поводження з побутовими відходами. Такі плани охоплюють комплекс заходів щодо модернізації інфраструктури поводження з відходами: оновлення матеріально-технічної бази (парк спецавтотранспорту, контейнерний

Рис. 2. Модель поводження з побутовими відходами в сільських територіальних громадах

Джерело: розроблено авторами.

парк, сміттеперевантажувальні станції); утворення центрів приймання/збирання побутових відходів в населених пунктах з чисельністю більш як 50 тис. осіб в рамках регіональних планів управління відходами; будівництво регіональних комплексів з відновлення побутових відходів, запланованих в рамках регіональних планів управління відходами на основі кластерного підходу [5]. Водночас реалізація запланованих пріоритетів дасть змогу сформувати сучасну інфраструктуру поводження з відходами, але це потребує диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення на основі максимального використання міжнародної фінансової та технічної допомоги в межах реалізації проєктів післявоєнної відбудови країни, реалізації проєктів передбачених глобальними природоохоронними конвенціями, а також використання публічних коштів територіальних громад та коштів суб'єктів приватного підприємництва в межах реалізації угод публічно-приватного партнерства. Проривних змін в частині модернізації інфраструктури поводження з побутовими відходами вдасться досягти за умови, коли буде споруджена мережа сміттепереробних заводів, котрі забезпечать принципово інший рівень утилізації побутового сміття як для задоволення енергетичних потреб (виробництво біогазу), так і для виробництва з вторинної сировини напівфабрикатів та інших матеріально-речових субстанцій, котрі будуть використані у подальших фазах відтворювального процесу.

У міських територіальних громадах великою мірою сформовані фінансові передумови для модернізації інфраструктури поводження з відходами у зв'язку зі значними доходними частинами місцевих бюджетів і відповідно підвищеними можливостями залучення приватних інвестицій у сферу вторинного ресурсокористування. Більш ускладненою проблема модернізації інфраструктури поводження з відходами є для сільських територіальних громад, де спостерігаються прецеденти масового розміщення стихійних звалищ побутового

сміття та обмежені можливості місцевого самоврядування фінансувати проєкти утилізації побутових відходів. З огляду на це на регіональному та муніципальному рівні в спектр пріоритетів модернізації інфраструктури поводження з відходами доцільно умонтувати наступний пріоритет — формування моделі поводження з побутовими відходами в сільських територіальних громадах.

Враховуючи те, що сільська територіальна громада охоплює певну кількість сільських населених пунктів, навколо яких розосереджено організовані та стихійні звалища побутових відходів, першочергового значення в спектрі пріоритетів модернізації інфраструктури поводження з відходами у сільській місцевості набуває формування мережі для збору та сортування відходів у населених пунктах, котрі входять до складу сільської територіальної громади (рис. 2). З цією метою органи місцевого самоврядування створюють комунальне підприємство або ж диверсифікують діяльність вже діючого комунального підприємства в частині організації поводження з відходами, яке здійснюватиме збір, сортування та транспортування побутового сміття за відповідну плату і буде розміщувати його на централізованому полігоні. Будівництво таких полігонів входить у перелік пріоритетів Регіональних планів управління відходами до 2030 року, тому їх зведення отримає відповідну інституційну та фінансову підтримку зі сторони обласної влади. Територіальний ресурс для зведення такого роду полігонів сільська територіальна громада має з огляду на передачу земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність. Ключовою ланкою моделі поводження з побутовими відходами в сільських територіальних громадах є будівництво сміттепереробних підприємств, які забезпечать високий рівень утилізації побутового сміття і відповідно знизять його запаси на звалищах і полігонах, а також забезпечать виробництво біогазу, котрий вкрай необхідний для задоволення енергетичних потреб місцевого самоврядування,

особливо у воєнний період, коли зниження вартості енергоносіїв є вагомим чинником господарської самодостатності.

Водночас формування сміттєпродуктового ланцюга (налагодження збору, сортування та транспортування побутових відходів, будівництво централізованих полігонів та сміттєпереробних підприємств) у сільських територіальних громадах супроводжуватиметься надходженнями фіскальних платежів до місцевих фінансових фондів (надходження плати за вивіз сміття, екологічного податку за розміщення відходів, частини прибутку та інших обов'язкових платежів комунальних підприємств). Також формування сміттєпереробного ланцюга виступатиме вагомою детермінантою структурної перебудови сільської економіки в сторону підвищення питомої ваги несільськогосподарських видів діяльності. Диверсифікація фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами на сільських територіях відбуватиметься за рахунок публічних фінансових ресурсів, грантових коштів, коштів міжнародних фінансово-кредитних організацій та коштів, акумульованих в результаті реалізації угод публічно-приватного партнерства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах воєнного часу та поглиблення децентралізації влади набуває актуальності проблема ефективного використання ендегенного потенціалу територіальних громад, зокрема резервів соціально-економічного піднесення та зміцнення енергетичної самодостатності територіальних утворень за рахунок ефективного використання промислових та побутових відходів. Результативне використання такого роду резервів напряму пов'язане з модернізацією інфраструктури поводження з відходами, а це у свою чергу вимагає нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення вторинного ресурсокористування як на регіональному, так і на муніципальному рівнях. Саме за рахунок активізації фінансування проєктів модернізації інфраструктури поводження з відходами на регіональному та муніципальному рівнях стане можливим подолання негативного тренду в динаміці сукупних витрат у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування, котрий простежується у 2015—2020 роках і характеризується пріоритетним фінансовим забезпеченням поточних витрат, а не капітальних інвестицій, що консервує високий рівень спрацювання інфраструктурних об'єктів сфери вторинного ресурсокористування.

У короткостроковій перспективі необхідно реалізувати пріоритети Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року в частині диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами за рахунок коштів інвесторів-резидентів та інвесторів-нерезидентів, зокрема в межах реалізації угод публічно-приватного партнерства. Одним з пріоритетів диверсифікації фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації інфраструктури поводження з відходами є формування моделі поводження з побутовими відходами в сільських територіальних громадах, запровадження котрої дасть змогу сформувати сміттєпереробний лан-

цюг в сільській економіці і забезпечити її структурну перебудову в частині підвищення питомої ваги несільськогосподарських видів діяльності.

Література:

1. Голян В.А., Мединська Н.В. Інституціоналізація економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування на рівні ОТГ. Проблеми економіки. 2021. № 4. С. 211—216.
2. Мельник О., Обіюх Н. Правові аспекти регулювання відносин у сфері поводження з побутовими відходами на муніципальному рівні в Україні та ЄС в умовах децентралізації. Екологічне право. 2019. № 3. С. 127—131.
3. Омеляненко Т., Маковецька Ю. Екомодернізація полігонів твердих побутових відходів: організаційні та економічні аспекти. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2016. С. 192—202.
4. Потапова Н.М. Регіональні аспекти утилізації відходів в Україні. Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property. 2018. Issue 18. С. 60—65.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 117-р "Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року". [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-%D1%80#Text>
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р "Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року". [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text>

References:

1. Holian, V.A. and Medyn's'ka, N.V. (2021), "Institutionalization of the economic mechanism of resource conservation and energy-efficient nature management at the level of the local government", *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 211—216.
2. Mel'nyk, O. and Obiiukh, N. (2019), "Legal aspects of the regulation of relations in the field of household waste management at the municipal level in Ukraine and the EU in conditions of decentralization", *Ekolohichne pravo*, vol. 3, pp. 127—131.
3. Omel'ianenko, T. and Makovets'ka, Yu. (2016), "Ecomodernization of municipal solid waste landfill: organizational and financial aspects", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 192—202.
4. Potapova, N.M. (2018), "Regional aspects of waste management in Ukraine", *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, vol. 18, pp. 60—65.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "On the approval of the National Waste Management Plan until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-%D1%80#Text> (Accessed 05 Sept 2023).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On the approval of the National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text> (Accessed 05 Sept 2023).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023 р.

Г. С. Ліхоносова,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6552-8920>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.16

ІНСТРУМЕНТИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА УСУНЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ¹

G. Likhonosova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Business Administration, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"

THE TOOLS FOR STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY: DIGITALIZATION AND ELIMINATION OF SOCIO-ECONOMIC REJECTION

Об'єктом дослідження в статті є тренди цифровізації соціально-економічних процесів, у якості використання них для нівелювання економічних та соціальних бар'єрів відновлення промислового потенціалу та можливість розробки уніфікованих інструментів зміцнення економічної безпеки підприємництва України. Проблематика дослідження спрямована на характеристику прогнозно-аналітичних інструментів зміцнення економічної безпеки та нівелювання втрат соціально-економічного потенціалу України через міграцію та релокацію. Комплексне дослідження націлене на формування нестандартних управлінських рішень щодо зворотної релокації бізнесу з розробкою нового ядра конкурентоспроможності, підсилення промислового потенціалу та гармонізації інтересів і потреб особистості із запитами суспільства на ринку праці. Систематизовано знання щодо створення прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки; визначено умови нівелювання соціально-економічного відторгнення; сформовано концепт взаємодії бізнесу з метою зміцнення економічної безпеки, структурних перетворень в умовах повоєнної відбудови векторів соціально-економічного розвитку та процесу його цифровізації.

The article was prepared as part of the scientific study "Mechanism of leveling socio-economic rejection of the population of Ukraine in conditions of economic turbulence."

The object of research in the article is trends in the digitization of socio-economic processes, as a way of using them to level economic and social barriers to the restoration of industrial potential and the possibility of developing unified tools for strengthening the economic security of Ukrainian entrepreneurship. The problem of the research is aimed at characterizing threat-analytical tools for strengthening economic security and leveling losses of the socio-economic potential of Ukraine due to migration and relocation. Comprehensive research is aimed at the formation of non-standard management solutions for the reverse relocation of business with the development of a new core of competitiveness, strengthening of industrial potential and harmonization of the interests and needs

¹ робота виконана у тому числі завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених - докторів наук за 2023 рік.

of the individual with the demands of society on the labor market. Systematized knowledge on the creation of predictive and analytical tools for strengthening economic security; the conditions for leveling socio-economic rejection are defined; the concept of business interaction was formed with the aim of strengthening economic security, structural transformations in the conditions of post-war reconstruction of the vectors of socio-economic development and the process of its digitalization.

The practical implementation of the algorithm for regulating the economic security of business will provide an opportunity to restore business under new conditions of relocation, to motivate the interaction of business with the surrounding environment, including state and government structures, to implement a policy of social involvement of the population in order to restore the industrial potential of the regions, to adjust the vectors of population migration, will form new directions of reorientation of socio-economic development of the economy in accordance with national needs. The practical implementation of the research tasks will allow solving the primary and urgent problem of strengthening the economic security of the industrial potential of the country and ensuring the stable socio-economic development of the population and regions.

Ключові слова: інструменти фінансової та економічної безпеки, соціально-економічне відторгнення, економічна турбулентність, фінансова криза, цифровізація.

Key words: instruments of financial and economic security, socio-economic rejection, economic turbulence, financial crisis, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність та доцільність дослідження базується на наочності проблематики зміцнення економічної безпеки підприємництва та стані практичного інструментарію цифровізації технологій взаємодії стейкхолдерів, а саме:

1) Динамічний розвиток цифрових технологій та їх вплив на потенціал розвитку промислового сектору: соціально-економічні процеси перебувають у стадії активної цифровізації, що змінює спосіб функціонування промислових підприємств. Цифрові інновації, такі як Інтернет речей, штучний інтелект, блокчейн, дозволяють оптимізувати процеси виробництва, підвищувати продуктивність та зміцнювати конкурентоспроможність. Однак, разом з цим виникають нові виклики, пов'язані з кібербезпекою, захистом даних та негативними соціально-економічними наслідками. Проєкт спрямований на розробку інструментів, які допоможуть промисловим підприємствам забезпечити економічну безпеку та відновити промисловий потенціал в умовах цифровізації;

2) Потреба у прогнозуванні та стратегічному плануванні: в умовах швидких змін технологій та ринкових умов, прогнозування та стратегічне планування є обов'язковим елементом розвитку промислових підприємств. Розробка прогнозно-аналітичних інструментів, які базуються на використанні передових аналітичних методів та моделей, дозволить забезпечити точні прогнози та розробити ефективні стратегії для зміцнення економічної безпеки та відновлення промислового потенціалу.

3) Суспільна та економічна значимість промислового сектору: промисловий сектор є ключовим галуззю економіки, що забезпечує виробництво та постачання товарів і послуг. Зміцнення економічної безпеки та відновлення промислового потенціалу є вкрай необхідним важелем забезпечення сталого економічного розвитку та підвищення рівня життя населення з урахуванням ємності відновлення окремих територій України.

4) Відсутність верифікованих прогнозно-аналітичних інструментів у контексті поширення цифровізації соціально-економічного простору: на сьогоднішній день відсутність гнучких прогнозно-аналітичних інструментів з урахуванням цифровізації соціально-економічного простору ускладнює прийняття стратегічних рішень та гарантування економічної безпеки в промисловому секторі. Розробка нових інструментів, які базуються на передових технологіях та аналітичних підходах, є важливим напрямком дослідження, що вирішує цю проблему.

Ідеї та робочі гіпотези дослідження:

1) Відновлення промислового потенціалу: в умовах цифровізації соціально-економічних процесів промисловий сектор стикається з новими викликами, такими як автоматизація, використання блокчейнів та інших цифрових технологій. Однак, існує потреба в уніфікованих розробці прогнозно-аналітичних інструментів, що дозволять ефективно визначити та впливати на динаміку промислового потенціалу.

2) Зміцнення економічної безпеки: в умовах швидкого технологічного прогресу та зростаючої кібербезпекової загрози, гарантування економічної безпеки є обов'язковою умовою розвитку секторів економіки. Прогнозно-аналітичні інструменти, розроблені в рамках

проєкту, можуть допомогти виявляти потенційні загрози, передбачати ризики та вчасно приймати стратегічні рішення для зміцнення економічної безпеки промислового сектору.

3) Впровадження інноваційної взаємодії: цифровізація суспільно-економічних процесів створює нові можливості для інноваційного розвитку. Розробка прогнозно-аналітичних інструментів дозволить використовувати передові технології та методи аналізу даних для створення інноваційних стратегій, управління ризиками та розробки нових моделей бізнесу. Це дозволить підприємствам пристосуватися до змін, зміцнити свою конкурентоспроможність та сприяти сталому економічному розвитку.

4) Науковий і практичний внесок: результати даного наукового проєкту не лише збагатять наукову базу з питань прогнозування та аналізу економічної безпеки промислового сектору в умовах цифровізації, але й матимуть реальну практичну цінність. Розроблені прогнозно-аналітичні інструменти можуть бути використані урядом, підприємствами та іншими зацікавленими сторонами для прийняття обґрунтованих рішень, планування та верифікації стратегій у контексті цифрової трансформації соціально-економічного простору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Авторами Yakushev, O, Zakharova, O., Zachosova, N. [1] and other обґрунтовано підхід до оцінки фінансово-економічної безпеки суб'єктів різних секторів бізнесу в складних та кризових умовах розвитку економіки. У дослідженні проаналізовано динаміку фінансових показників, які комплексно характеризують функціонування підприємств на час їхнього тимчасового розміщення [1]. У роботах науковців H. Blakyta, O. Vogta, створено математичну модель для оцінки та прогнозування економічної безпеки підприємств в умовах кризи, пропонується проводити постійний експрес-аналіз та прогноз впливу кризи на економічну безпеку за допомогою стандартизованого інтегрального індексу. Запроваджено алгоритм поетапного підвищення актуальності аналізу рівня економічної безпеки [2]. У авторів Pakhucha, E; Sievidova, I; Babko, N [3] наведено визначення впливу структурних змін на систему соціально-економічної безпеки. Розглянуто системний підхід до оцінки соціально-економічної безпеки суб'єктів господарювання у якості побудови агрегованого показника. Автори пропонують, що індекс соціально-економічної безпеки визначається шляхом порівняння обсягів валових інвестицій підприємства та обсягу ресурсів, необхідних для підтримки оптимального показника соціально-економічної безпеки. В роботі The effect of digital transformation on real economy enterprises' total factor productivity [4] емпірично досліджено механізм впливу прогресу цифрової трансформації підприємств реальної економіки на загальну продуктивність факторів. Використання панельних даних та методу ентропії для вимірювання індексу розвитку цифрової економіки території, а також вплив розвитку цифрової економіки на регіональну енергоємність детально наведено в роботі Has the Development of the Digital Economy Reduced the Regional Energy Intensity-From the Perspective of Factor

Market Distortion, Industrial Structure Upgrading and Technological Progress? [5], що також містить інструкції щодо управління надзвичайними ситуаціями шляхом запровадження антикризового менеджменту. В роботі Kupriichuk V., Pershko L. Development of the financial and economic security of the company based on the superintendence of its business activity [6] охарактеризовано динамічність зовнішнього та внутрішнього середовища компаній, що вимагає пошуку шляхів підвищення безпеки їх діяльності. В праці [7] підкреслюється, що майбутнє ефективне підприємництво сполучення синергетичних підприємницьких намірів. Саме такий підхід передбачає, формування пізнавальних здібностей у підприємців щодо здійснення вимогливих та інноваційних видів діяльності. В роботах [8, 9] авторами оцінено економічну цінність блокчейн-додатку як напрям цифровізації соціально-економічних процесів та у контексті випуску цінних паперів. Автори підтверджують вплив ланцюга блоків на кредитний рейтинг, виявлено закономірності, що визначають особливості оцінки ризиків у бізнесі як фундаментального елемента, що сприяє економічній безпеці підприємства, а також проведення порівняльного аналізу методів оцінки та управління ризиками. Автори роботи [10] поглибили методичні засади та практичні аспекти функціонування та управління соціально-економічними системами в сучасних умовах господарювання, розробили економіко-математичну модель економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах ризику та невизначеності, обґрунтовано розвиток українського підприємництва в контекст євроінтеграційних викликів. Однак, такі дослідження є фрагментарними та поодинокими, не формують системну основу для прикладного бачення нових прогнозно-аналітичних інструментів зміцнення економічної безпеки бізнесу в повоєнних умовах та паралельній цифровізації соціально-економічних процесів. Авторські дослідження були спрямовані на розробку аналітичних інструментів зміцнення економічної безпеки переміщеного бізнесу [11].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета даного дослідження є формуванні інструментарію зміцнення рівня економічної безпеки, спираючись на цифрову синергетичну трансформацію соціально-економічних процесів в країні та умови повоєнної відбудови промислового потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Системний підхід в дослідженні дозволить сформувати особливості взаємодії підприємств, що мають наміри до зворотної релокації в умовах повоєнної відбудови країни під впливом потужної цифровізації соціально-економічного простору; сприятиме якісному моніторингу ефектів, які виникають внаслідок переорієнтації ланцюжків взаємодії. Застосування кількісного підходу дозволить оцінити обсяг втрат фінансово-економічного сектору внаслідок запровадження різного роду соціально-економічних обмежень, розрахувати інтегральний Індекс результативності переміщення бізнес одиниць та його субіндекси в розрізі виявлених стейк-

Рис. 1. Співвідношення федерального боргу США до ВВП, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [13].

холдерів. Просторово-інформаційний підхід надасть можливість виявити економічні резерви розвитку промислового потенціалу відновлювальних територій. Сценарний підхід дозволить врахувати взаємовплив рівня цифровізації соціально-економічних процесів та рівня гарантування економічної безпеки бізнесу на відновлювальних територіях.

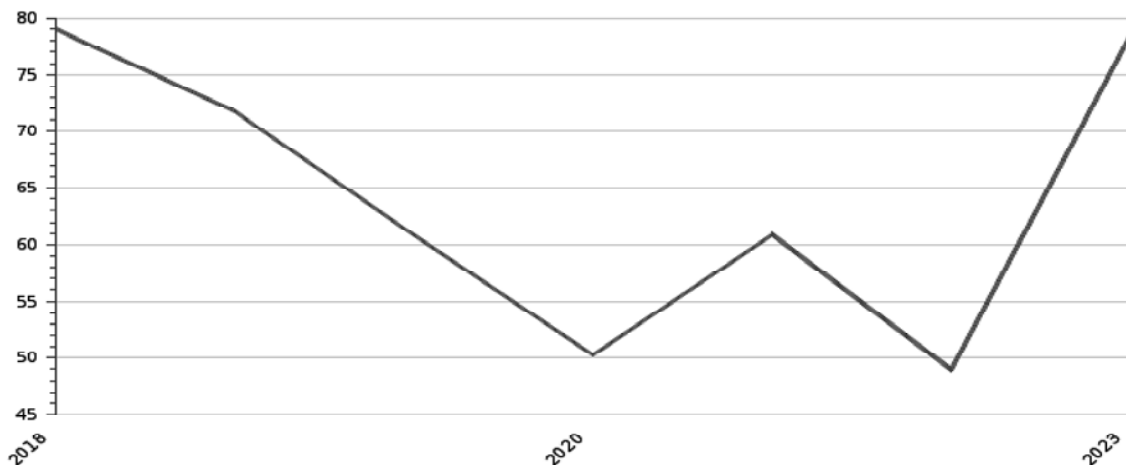
Наукова новизна полягає в розробці комплексу прогнозно-аналітичних інструментів зміцнення рівня економічної безпеки бізнесу в контексті повоєнного відтворення економіки країни, наявності соціально-економічного напруження в країні та недопущення гальмування економічного розвитку країни. Унікальністю дослідження є можливість використання розроблених практичних інструментів у якості універсальної матриці відновлення промислового потенціалу економіки. Це дозволить отримати позитивний синергетичний ефект від виявлення фактичної ємності економічного потенціалу бізнесу завдяки нестандартним методам вимірювання та формування політики економічного залучення до масштабування промислового сектору країни. Означений результат стане запорукою удосконалення та універсалізації методів діагностування результатів релокованих підприємств, повернення їх на відновлювальні території та нівелювання соціально-економічних загроз у повоєнний період.

Як зазначає Центр економічної стратегії [12] є ймовірність, що в Україну не повернуться до 3,3 млн тих, хто покинув країну через військові дії. Якщо такий прогноз виправдається, то це матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити до 7% свого ВВП щороку.

Також значним фактором занепокоєння щодо економічної безпеки є значення показників державного боргу. Цікаво, найбільші економіки світу, такі як США, Японія та ряд країн ЄС мають найбільші величини державного боргу. Наприклад, в США співвідношення державного боргу до обсягів ВВП на 2022 рік складало понад 129% [13]. З 1966 по 2020 рік середньорічний приріст державного боргу США становив 8,3%, а номінального ВВП — 6,3% (Рис. 1).

Звертає на себе увагу ще одна найпотужніша економіка світу — Японія, де співвідношення державного боргу до ВВП країни становить понад 260% [14]. Загальний розмір боргових зобов'язань Японії перевищує 48 трлн дол США.

Валовий зовнішній борг України на липень 2023 р. становив майже 42 млрд. \$, збільшившись з початку року на 19,4%, тобто майже на 8 млрд. \$ (рисунком 2). Відносно ВВП обсяг боргу України з 31 грудня 2021 до 31 грудня 2022 року зріс більш, ніж на 60% [15].

Рис. 2. Динаміка

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [15].

Впровадження отриманих в ході дослідження результатів завдяки їх міждисциплінарної спрямованості та тематичної орієнтації дозволить одержати економічні, соціальні, організаційні, інституційні математично обґрунтовані синергетичні ефекти, а саме частково усуненню тих збитків, що завдає фінансова криза, соціально-економічне відторгнення, як результат такої кризи.

Економічний ефект полягає в реалізації прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки промислового потенціалу відповідно до необхідності його релокації в більш безпечні регіони; зменшенні витрат бюджетів всіх рівнів на підтримання малозабезпечених та інших верст населення, що постраждали від проведення активних воєнних дій на території країни, зменшення податкового навантаження на соціально-трудоу сферу діяльності. Оцінювання економічного ефекту має різновекторний характер з елементами синергії, бо визначає позитивні рухи у різних сферах діяльності, в тому числі оцінює поліпшення демографічної ситуації в країні, завдяки зменшенню міграційних процесів впливає, появі нових робочих місць завдяки відновлення промислового потенціалу, проведення соціальних програм;

Організаційний ефект буде досягнуто завдяки використанню можливостей дистанційних технологій під час формування нового бізнес-середовища в умовах повоєнної відбудови країни, шляхом подальшої цифровізації економіки, створення смарт-технологій у пріоритетних галузях відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки України та Доктрин розвитку економіки України до 2030 року.

Соціальний ефект буде проявлятися у нарощенні економічного, виробничого і соціального капіталу країни, підвищенні якості життя громадян — сучасного промислового, трудового та економічно активного потенціалу через подолання бар'єрів небезпек, в тому числі спричинених воєнними діями; розширення можливостей у сфері освіти, охорони здоров'я, зайнятості; забезпеченні доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків щодо недопущення виникнення осередків соціального-економічного відторгнення.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Очікуваними практичними результатами реалізації дослідження є: обґрунтування здатності промислового потенціалу країни щодо зміцнення економічної безпеки, виходячи з рівня структуризації виробництва та його цифровізації; розробка програми мотиваційних заходів щодо запровадження прогнозно-аналітичного інструментарію економічної безпеки промислового потенціалу, виходячи різномірних соціально-економічних інтересів розвитку виробництва; діагностика перспектив зміцнення економічної безпеки промислового потенціалу відповідно до умов цифровізації соціально-економічних процесів повоєнного відновлення економіки України. Наслідком реалізації цього буде формування методичних рекомендацій щодо усунення впливу економічних загроз на процеси цифровізації соціально-економічного розвитку промислового потенціалу в умовах повоєнного відновлення економіки, та структуризації

виробництва регіонів України; визначення рівня дифузії щодо запровадження прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки промислового потенціалу, способів задоволення інтересів за умов забезпечення достатнього і стабільного рівня цифровізації соціально-економічних процесів в умовах повоєнного відновлення; вибору альтернатив зміцнення економічної безпеки промислового потенціалу за умов оптимального використання його можливостей та цифровізації соціально-економічних процесів розвитку національної економіки та підвищення добробуту населення; адаптації прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки промислового потенціалу в умовах повоєнного відновлення, цифровізації соціально-економічних процесів, їх відповідності стандартам економічного розвитку та якості життя громадян ЄС; зменшення впливу економічних загроз на відновлення промислового потенціалу, його структуризацію в повоєнний період, змін в соціально-економічних процесах розвитку регіонів і національної економіки; вибору стратегем зміцнення економічної безпеки промислового потенціалу, виходячи з необхідності запровадження прогнозно-аналітичного інструментарію та стимулів цифровізації соціально-економічних процесів розвитку країни; — оцінювання дистанційного ефекту від запровадження прогнозно-аналітичного інструментарію зміцнення економічної безпеки промислового потенціалу в умовах повоєнного відновлення та цифровізації соціально-економічних процесів в регіонах України; динамічне оцінювання цифровізації соціально-економічних процесів відновлення промислового потенціалу за результатами зміцнення прогнозно-аналітичного інструментарію та ефективних стратегем зміцнення економічної безпеки в умовах повоєнного відновлення України.

Отже, сьогоденні реалії переміщують Україну у точку бифуркації і реальний вихід з системної кризи, можливий завдяки якісній зміні її провідної ідеї — представлення на фінансовому ринку, побудови архітектоники нових цільових орієнтирів, які формують нову векторну спрямованість розвитку для пошуку позитивних синергетичних ефектів.

Фінансування

Дослідження проводиться у тому числі завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених — докторів наук за 2023 рік.

Література:

1. Yakushev O., Zakharova O., Zachosova N., Yakusheva O., Chernyshov O., Naboka R. Assessment of financial and economic security of business innovation enterprises in hospitality and tourism. Financial and credit activity-problems of theory and practice. 2023. № 2 (49), P. 135—147.
2. Blakytta H., Bogma O., Bolduieva O., Lukyanov V., Shtuler I. Modeling enterprises' economic security in crisis conditions. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2021. №4, P. 116—121.
3. Pakhucha, E; Sievidova, I., Romaniuk, I., Bilousko, T, Tkachenko, S, Diadin, A, Babko, N. Investigating the Impact of Structural Changes: The Socio-Economic Security Framework. European center sustainable development. 2023. № 12 (1). P. 180-198.

4. Cheng, YR; Zhou, XR and Li, YJ. The effect of digital transformation on real economy enterprises' total factor productivity. *International review of economics & finance*. 2023. № 85. P. 488—501.

5. Zeng, G.H.; Wu, P.Y. and Yuan, X.X. Has the Development of the Digital Economy Reduced the Regional Energy Intensity-From the Perspective of Factor Market Distortion, Industrial Structure Upgrading and Technological Progress? *Sustainability*. 2023. № 15 (7). P. 23—35.

6. Kupriichuk, V., Pershko, L., Kyrychenko, O., Nesterenko, H., Danylyuk, K., Kveliashvili, I. Development of the financial and economic security of the company based on the superintendence of its business activity. *Ad alta-journal of interdisciplinary research*. 2021. № 11 (1). P. 63—67.

7. Chlok J. Enterprise development behavior Paperback. Publisher: Independently published Paperback, 2020, 71 p.

8. Chen, X; Cheng, Q and Luo, T. The Economic Value of Blockchain Applications: Early Evidence from Asset-Backed Securities. *Management science*. 2023. P. 1—25.

9. Kiseleva, I; Gasparian, M; Kuznetsov, V. Methods of risk assessment and decision-making in investment projects amid economic instability. *Revista gestao & tecnologia-journal of management and technology*. 2023. № 23 (1). P. 57—68.

10. Khalatur, S.; Masiuk, Y.; Shramko, I. Entrepreneurship development management in the context of economic security. *Entrepreneurship and sustainability issues*. 2021. № 9 (1). P. 558—573.

11. Likhonosova, G., Aleksejeva, L., Zieiniiev, T., Shalbayeva, S. Approaches to ensuring the economic security of the relocated business. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press. 2023. № 4 (1). P. 115—129.

12. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Аналітична записка, 2023. 120 с.

13. Макроекономічна статистика: США (2023). Державний борг ВВП США. Биржевий портал № 1. Take-profit.org. URL: <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/united-states/>

14. Макроекономічна статистика: Японія (2023). Державний борг ВВП Японія. Биржевий портал № 1. Take-profit.org. URL: <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/japan/>

15. Макроекономічна статистика: Україна (2023). Державний борг ВВП Японія. Биржевий портал № 1. Take-profit.org. URL: <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/ukraine/>

References:

1. Yakushev, O., Zakharova, O., Zachosova, N., Yakusheva, O., Chernyshov, O. and Naboka, R. (2023), "Assessment of financial and economic security of business innovation enterprises in hospitality and tourism", *Financial and credit activity-problems of theory and practice*, vol. 2 (49), pp. 135—147.

2. Blakytta H., Bogma O., Bolduieva O., Lukyanov V. and Shtuler I. (2021), "Modeling enterprises' economic security in crisis conditions", *Naukovyi Visnyk Natsio-*

nalnoho Hirnychoho Universytetu, vol. (4), pp. 116—121.

3. Pakhucha, E., Sievidova, I., Romaniuk, I., Bilousko, T., Tkachenko, S., Diadin, A. and Babko, N. (2023), "Investigating the Impact of Structural Changes: The Socio-Economic Security Framework", *European center sustainable development*, vol. 12 (1), pp. 180—198.

4. Cheng, YR; Zhou, XR and Li, YJ (2023), "The effect of digital transformation on real economy enterprises' total factor productivity", *International review of economics & finance*, vol. 85, pp. 488—501.

5. Zeng, G.H.; Wu, P.Y. and Yuan, X.X. (2023), "Has the Development of the Digital Economy Reduced the Regional Energy Intensity-From the Perspective of Factor Market Distortion, Industrial Structure Upgrading and Technological Progress?", *Sustainability*, vol. 15 (7).

6. Kupriichuk, V., Pershko, L., Kyrychenko, O., Nesterenko, H., Danylyuk, K. and Kveliashvili, I. (2021), "Development of the financial and economic security of the company based on the superintendence of its business activity", *Ad alta-journal of interdisciplinary research*, vol. 11 (1), pp. 63—67.

7. Chlok. J. (2020), *Enterprise development behavior*, Independently published, USA.

8. Chen, X; Cheng, Q. and Luo, T. (2023), "The Economic Value of Blockchain Applications: Early Evidence from Asset-Backed Securities", *Management science*, pp. 1—25.

9. Kiseleva, I.; Gasparian, M. and Kuznetsov, V. (2023), "Methods of risk assessment and decision-making in investment projects amid economic instability", *Revista gestao & tecnologia-journal of management and technology*, vol. 23 (1), pp. 57—68.

10. Khalatur, S.; Masiuk, Y. and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", *Entrepreneurship and sustainability issues*, vol. 9 (1), pp. 558—573.

11. Likhonosova, G., Aleksejeva, L; Zieiniiev, T. and Shalbayeva, S. (2023), "Approaches to ensuring the economic security of the relocated business. *Access to science, business, innovation in digital economy*", ACCESS Press, vol. 4 (1), pp. 115—129.

12. Mykhailyshina, D., Samoilyuk, M. and Tomilina, M. (2023), "Refugees from Ukraine: who are they, how many are there and how to return them? Final report. Analytical note", available at: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/> (Accessed 10 Sept 2023).

13. Macroeconomic statistics: USA (2023), "National debt to GDP of the USA", Exchange portal No. 1. Take-profit.org, available at: <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/united-states/> (Accessed 10 Sept 2023).

14. Macroeconomic statistics: Japan (2023), "Public debt to GDP Japan", Exchange portal No. 1. Take-profit.org, available at: <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/japan/> (Accessed 10 Sept 2023).

15. Macroeconomic statistics: Ukraine (2023), "Public debt to GDP Ukraine", Exchange portal No. 1. Take-profit.org, available at: <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/ukraine/> (Accessed 10 Sept 2023).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2023 р.

*M. Denysenko,
Doctor of Economic Sciences,
Department of Management and Entrepreneurship,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8767-9762>*

*Z. Yurynets,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management,
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9027-2349>*

*V. Panchenko,
Doctor of Economic Sciences,
Head of the Department of Management and Entrepreneurship,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0958-7752>*

*R. Yurynets,
PhD of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Information
Systems and Networks, Lviv Polytechnic National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3231-8059>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.22

THE IMPACT OF MILITARY SITUATION ON THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF YOUTH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

*М. П. Денисенко,
д. е. н., професор кафедри менеджменту та підприємництва,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
З. В. Юринець,
д. е. н., професор кафедри менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
В. А. Панченко,
д. е. н., завідувач кафедри менеджменту та підприємництва,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
Р. В. Юринець,
к. ф.-м. н., доцент кафедри інформаційних систем та мереж,
Національний університет "Львівська політехніка"*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Youth non-governmental organizations play an important role in society, especially in times of war. The article aims to study the impact of internal and external factors on the activities and strategic development of Youth non-governmental organizations.

A study was conducted to identify factors that influence the development of youth NGOs, in particular, those that have an impact on the activities and strategic development of organizations.

The most significant internal obstacle to the activities of Youth non-governmental organizations was the problem of financing statutory activities. In the current conditions of Russia's military aggression, it is

difficult for organizations to obtain various financial resources. This situation affects the decrease in the activity of organizations and the intensity of economic activity. State executive authorities and local governments should support and facilitate the implementation of youth initiatives. Youth initiatives require close attention from society and long-term investments, without which their potential will never be realized.

The most significant external obstacles to the activities of Youth non-governmental organizations are the underdevelopment of branches of all-Ukrainian youth associations at the regional levels, the impossibility of carrying out activities without adjustments by the authorities in certain regimes, and the ineffectiveness of lobbying for the interests of youth at the state level in the current conditions of Russia's military aggression in Ukraine. The underdevelopment of branches of all Ukrainian youth non-governmental organizations at the regional level is one of the problems that negatively affects the development of youth civic engagement in Ukraine. This problem has several reasons, including the lack of resources to support the branches (financial, human and organizational); insufficient support from local authorities and failure to take into account the needs of Youth non-governmental organizations; lack of motivation among young people, which may be related to the low level of civic engagement and lack of clear prospects.

Молодіжні громадські організації відіграють важливу роль у суспільстві, особливо під час війни. Метою статті є дослідження впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на діяльність та стратегічний розвиток молодіжних громадських організацій.

Дослідження було проведено з метою виявлення чинників, які мають найбільший вплив на розвиток молодіжних громадських організацій, зокрема тих, що мають вплив на діяльність та стратегічний розвиток організацій.

Найбільш значущою внутрішньою перешкодою для діяльності молодіжних громадських організацій були названі проблеми фінансування статутної діяльності. У нинішніх умовах військової агресії росії організаціям складно отримати різноманітні фінансові ресурси. Така ситуація впливає на зниження активності організацій та інтенсивності економічної діяльності. Органи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування повинні підтримувати та сприяти реалізації молодіжних ініціатив. Молодіжні ініціативи потребують пильної уваги з боку суспільства та довгострокових інвестицій, без яких їхній потенціал ніколи не буде реалізований.

Найбільш суттєвими зовнішніми перешкодами для діяльності молодіжних громадських організацій є нерозвиненість осередків всеукраїнських молодіжних об'єднань на регіональному рівні, неможливість здійснення діяльності без коригування з боку влади в умовах певних режимів та неефективність лобювання інтересів молоді на державному рівні в сучасних умовах військової агресії росії в Україні. Нерозвиненість осередків всеукраїнських молодіжних громадських організацій на регіональному рівні є однією з проблем, що негативно впливає на розвиток громадської активності молоді в Україні. Ця проблема має низку причин, серед яких відсутність ресурсів для підтримки осередків (фінансових, кадрових та організаційних); недостатня підтримка з боку місцевої влади та неврахування потреб молодіжних громадських організацій; відсутність мотивації серед молоді, що може бути пов'язано з низьким рівнем громадянської активності та відсутністю чітких перспектив.

Дослідження діяльності молодіжних громадських організацій в умовах війни може дати змогу краще усвідомити роль такого виду організацій у суспільстві та сформулювати пропозиції щодо їхнього стратегічного розвитку.

Ключові слова: стратегічний, розвиток, молодіжні громадські організації, стратегія, фінансування, фінансові ресурси, людський капітал, соціальна адаптація, громада, органи державної влади, органи місцевої влади.

Key words: strategic, development, youth non-governmental organizations, strategy, financing, financial resources, youth support, human capital, community, state authorities, local authorities.

GENERAL STATEMENT OF THE PROBLEM IN RESEARCH

Youth non-governmental organizations (Youth NGOs) play an important role in society, especially in times of war. They can be a vital resource for supporting young people

as an important human capital who have experienced the trauma of war, as well as for promoting their social adaptation and inclusion in community life.

Youth non-governmental organizations provide an opportunity for people with similar interests to work

together, enriching their lives and the life of the community. Such organizations promote diversity of opinion, which contributes to the formation of alternative views on various issues.

Youth NGOs are actively involved in the preparation and adoption of decisions on state youth policy and are also involved by executive authorities and local self-government bodies in the development and discussion of draft decisions on state youth policy. Before the war, Ukraine had more than 300 youth centres and spaces. As of August 2022, 121 youth centres are operating, and 95 are destroyed, damaged, or occupied. In addition, 68% of youth workers were forced to leave their regions, and only 37.6% had the opportunity to carry out youth work [1]. They had different focuses and interests, but they were united by a single goal: to improve the lives of young people in modern society.

ANALYSIS OF THE LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

In the scientific works of Zavoloka Y. M. [2], Sidnenko M. V. [2], Ivko A. V. [2], Denysenko M. P. [3], Yurynets Z. V. [3], Yurynets R. V. [3], Kokhan M. O. [3] actualized the problems and prospects of social entrepreneurship development in Ukraine. Improving the system of strategic management of the development of youth non-governmental organizations in Ukraine was carried out by Kopylchak B. V. [4], Chopko N. S. [4], Okushko T. K. [5], Petrochko Z. V. [5], Kyrychenko V. I. [5], Pashchenko O. V. [5], Sokol L. M. [5], Kharchenko N. V. [5] studied personality-oriented technologies of national-patriotic education of student youth in public associations. Scholars emphasize that the issues of strategic development of Youth NGOs have not been fully studied and substantiated.

FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE

The article aims to study the impact of internal and external factors on the activities and strategic development of Youth NGOs.

Results. Studying the activities of Youth NGOs in the context of war can help us to understand how they are adapting to new conditions, the challenges and opportunities they face, and how they can be more effective in their work and develop strategically in the future.

Here are some reasons why it is necessary to study the activities and strategic development of Youth NGOs in the context of war:

— To assess the role of Youth NGOs in supporting young people who have experienced the trauma of war. Young people who have experienced the trauma of war may experience anxiety, depression, post-traumatic stress disorder (PTSD), and other mental health problems. Youth NGOs can support them, such as through group sessions, individual therapy, and other activities.

— To understand how Youth NGOs, promote the social adaptation and inclusion of young people in community life. In times of war, young people may feel alienated from society. Youth NGOs can help them to find their place in the community, such as through volunteer work, participation in cultural events, and other projects.

— To develop recommendations to improve the effectiveness of the Youth NGO's work. Studying the activities of Youth NGOs can help us to identify the challenges and opportunities they face, as well as to develop recommendations to improve their effectiveness.

Some of the key questions that can be explored in a study of the activities of Youth NGOs in the context of war include:

- What challenges and opportunities do they face?
- What factors influence their strategic development?
- How can Youth NGOs be more effective in their work?

Youth NGOs can support young people in different ways during the war: in Ukraine, Youth NGOs provide humanitarian assistance to young people and their families, including food, shelter, and medical care; in Syria, Youth NGOs provide educational and psychosocial support to young people who have been displaced from their homes due to the war; in Yemen, Youth NGOs are working to prevent child recruitment into armed groups and to provide support to young people who have been recruited.

Studying the activities and prospects for the strategic development of Youth NGOs can help us to better understand how to support young people in times of crisis and to build more resilient communities.

Factors that influence the strategic development of youth NGOs are situations that are the driving force and determine the development of processes that lead to changes in the level of effectiveness of the object under study [6].

In the summer of 2023, an expert study was conducted using the Delphi method to identify factors that influence the development of youth NGOs, in particular, those that have an impact on the activities and strategic development of organizations.

The study helped determine the extent to which certain factors influence the competitiveness, efficiency, and effectiveness of activities through the prism of project implementation.

The expert survey was conducted in two rounds to achieve statistical compatibility with the responses of the panellists (experts). The study involved 66 respondents (in the first round) and 62 experts in the second round and covered the Western region. Due to the complexity and multifaceted nature of the chosen area and the research design, it was decided to include in the group of expert employees of Youth NGOs, employees of the regional administration sector, consultants in the field of NGOs, and researchers specializing in these issues.

The stage of collecting and coordinating experts' opinions, when participants received the survey questionnaire by e-mail, included two phases: 1) statistical analysis of the collected anonymous, individual results and the formation of a preliminary proposal by the degree of importance; 2) sending the participants by e-mail, the organized and already collected results of the previous phase of the study and the modified questionnaire (questionnaire) with comments, to review their preliminary feedback and submit the resulting comments and statements. If the experts did not make any fundamental

changes in their answers, it should be assumed that a satisfactory level of conformity with the experts' opinions was achieved and the process of interviewing respondents was completed.

To assess the consistency of experts' opinions and determine the reliability of expert assessments, Kendall's concordance coefficient was calculated, which was more than 0.61, so we can talk about a certain consistency and reliability of experts' opinions. Experts assessed the strength of influence of the factors identified in the study on a Likert scale from 1 — "no influence" to 5 — "very strong influence".

All the factors were divided into internal and external environmental factors as obstacles to the activities of Youth NGOs. The average weight obtained in the ranking is indicated for the factors (Table 1).

The most significant internal obstacle to the activities of Youth NGOs was the problem of financing statutory activities. In the current conditions of Russia's military aggression, it is difficult for organizations to obtain various financial resources. This situation affects the decrease in the activity of organizations and the intensity of economic activity. State executive authorities and local governments should support and facilitate the implementation of youth initiatives. Youth initiatives require close attention from society and long-term investments, without which their potential will never be realized.

An important factor that affects the work of Youth NGOs is the weakness of the level of the formed development strategy. When analyzing the internal environment, it is necessary to look at the organization on several levels: to analyze what it does, for whom and how; to look at the organization's strategy — whether it exists and is being implemented; to analyze whether the organization is doing what is expected of it; to review the structure of the organization and make sure that everything is working effectively.

Table 1. Factors of the internal environment that prevent the activities and strategic development of Youth NGOs

№	Factors	Weight of the factor
1	Problems of financing statutory activities	0,17
2	Formed development strategy	0,16
3	Availability of traditional and innovative methods of achieving goals	0,15
4	Quality of communication in the team and feedback	0,13
5	Compliance of the existing organizational structure and the form of functioning of the organization with the achievement of the desired goals and implementation of the mission	0,10
6	Research of current trends in the field of activity and society	0,09
7	Availability of projects that will help achieve the goals	0,08
8	Appropriate qualifications of employees and staff development	0,06
9	Evaluation of changes, results and achievement of goals	0,05
10	Formed development goals and a vision of the future	0,04

Source: author's development.

To create a plan for the further development of the organization, it is necessary to remember that this is a cyclical process, which requires constant analysis and feedback. Before starting to draw up a plan and create a strategy, it is worth analyzing the external and internal environment in which the organization operates.

The most significant external obstacles to the activities of Youth NGOs are the underdevelopment of branches of all-Ukrainian youth associations at the regional levels, the impossibility of carrying out activities without adjustments by the authorities in certain regimes, and the ineffectiveness of lobbying for the interests of youth at the state level in the current conditions of Russia's military aggression in Ukraine (Table 2).

The underdevelopment of branches of all Ukrainian youth associations at the regional level is one of the problems that negatively affects the development of youth civic activity in Ukraine. This problem has several reasons, including a lack of resources to support the branches at the regional level (financial resources, human resources and organizational resources); insufficient support from local authorities and failure to take into account the needs of youth NGOs; lack of motivation among young people,

Table 2. External environment factors that hinder the activities and strategic development of Youth NGOs

№	Factors	Weight of the factor
1	Underdevelopment of branches of all Ukrainian youth associations at the regional levels	0,18
2	Impossibility of carrying out activities without adjustment by the ruling elite in certain regimes	0,17
3	Ineffective lobbying of youth interests at the state level	0,14
4	Non-transparent mechanism of funds distribution during the competition of projects and programs	0,13
5	Insufficient awareness of the population about the essence of civic organizations, their role and functions, and their activities	0,10
6	Low level of innovative approaches to support of youth initiatives by state structures	0,09
7	Problems related to the control by state bodies over the use of funds and the process of their distribution during competitions	0,07
8	The issue of granting organizations financial independence and tax exemption	0,06
9	Implementation and impact of youth advisory and consultative structures at state and local authorities	0,04
10	Low level of the mechanism of delegation of powers by the state to youth civic organizations to address youth issues	0,02
11	Low level of comprehensive state youth policy aimed at activating the youth environment	0,01

Source: author's development.

which may be related to a low level of civic engagement and lack of clear prospects. Underdevelopment of branches of all Ukrainian youth associations at the regional level leads to reduced accessibility of youth NGOs for young people in the regions; reduced level of youth activity and influence of youth NGOs on regional development. Young people in the regions often do not have the opportunity to participate in the activities of youth NGOs, as such organizations are not represented in their regions.

Conclusions. As we can see, youth NGOs are an important factor in democratic transformation in every country. And even organizations that do not seem to be politically engaged still have some influence on the political situation in the country. The political practice of our country shows the absence of a comprehensive state youth policy aimed at activating the youth environment, which often leads to passivity and despondency among young people and provides prospects for further research on this issue. The study of the activities of youth NGOs is an important trend in times of constant change, due to the growing importance of involving young people in public life, the role of NGOs in solving social problems, and the complexity of the external environment. Research on the activities of Youth NGOs in the context of war can help us to better understand the role of these organizations in society and to develop recommendations for their strategic development.

Література:

1. Мінмолодьспорт активізує співпрацю з польськими фондами задля збільшення обсягів допомоги Україні. Сайт Міністерство молоді та спорту України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minmolodsportu-aktyvizuiie-spivpratsiu> (дата звернення: 29.08.2023).
2. Заволока Ю.М., Сідненко М.В., Івко А.В. Проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Ефективна економіка. 2019. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_5_49 (дата звернення: 29.08.2023).
3. Денисенко М. П., Юринець З. В., Юринець Р. В., Кохан М. О., Конкурентоспроможність підприємництва в умовах інноваційно-інвестиційної модернізації економіки. Економка та держава. 2020. № 4. С. 19—24.
4. Копильчак Б. В., Чопко Н. С. Вдосконалення системи стратегічного управління розвитком молодіжними громадськими організаціями в Україні. Проблеми економіки. 2020. № 1 (43). С. 89—97.
5. Окушко Т. К., Петрочко Ж. В., Кириченко В. І., Пашченко О. В., Сокол Л. М., Харченко Н. В. Особисто орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 198 с.
6. Денисенко М.П., Юринець З.В. Формування команд фахівців та їх роль в економічному розвитку й стратегічному управлінні бізнесом. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2022. № 1. С. 67—75

References:

1. Website of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine (2022), "The Ministry of Youth and Sports will intensify cooperation with Polish funds to increase the amount of aid to Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minmolodsportu-aktyvizuiie-spivpratsiu> (Accessed 29 August 2023).

www.kmu.gov.ua/news/minmolodsportu-aktyvizuiie-spivpratsiu (Accessed 29 August 2023).

2. Zavaloka, Y.M., Sidnenko, M.V. and Ivko, A.V. (2019), "Problems and prospects of social entrepreneurship development in Ukraine", Effective economy, vol. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_5_49 (Accessed 29 August 2023).
  3. Denysenko, M. P. Yurynets, Z. V. Yurynets, R. V. and Kokhan, M. O. (2020), "Competitiveness of entrepreneurship in terms of innovation and investment modernization of the economy", Economy and State, vol. 4, pp. 19—24.
  4. Kopylchak, B. V. and Chopko, N. S. (2020), "Improving the system of strategic management of development of youth public organizations in Ukraine", Problems of Economy, vol. 1 (43), pp. 89—97.
  5. Okushko, T. K., Petrochko, Zh. V., Kyrychenko, V. I., Pashchenko, O. V., Sokol, L. M. and Kharchenko, N. V. (2018), Osobystisno oriientovani tekhnolohii natsional'no-patriotychnoho vykhovannia uchniv'skoi molodi v hromads'kykh ob'iednanniakh [Person-oriented technologies of national-patriotic education of student youth in public associations], Imeks-LTD, Kropyvnytskyi, Ukraine.
  6. Denysenko, M. P. and Yurynets, Z. V. (2022), "Formation of teams of specialists and their role in economic development and strategic business management", Journal of Strategic Economic Research, vol. 1, pp. 67—75.
- Стаття надійшла до редакції 27.09.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 338.24

*С. М. Халатур,**д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8331-3341>**О. М. Карамушка,**к. е. н., доцент, в.о. завідувача кафедри інформаційних систем і технологій,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9369-7972>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.27

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ВИРОБНИКІВ ЯЧМЕНЮ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

S. Khalatur,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

O. Karamushka,

PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of the Department of Information
Systems and Technologies, Dnipro State Agrarian and Economic University

RISK MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF BARLEY PRODUCERS IN SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Дана стаття присвячена дослідженню управління ризиками аграрних підприємств виробників ячменю в соціально-економічних системах. Метою дослідження є визначення основних ризиків, з якими стикаються аграрні підприємства виробники ячменю, і розгляд можливих стратегій і інструментів для їхнього управління.

Управління ризиками в аграрних підприємствах, спеціалізованих на вирощуванні ячменю, в соціально-економічних системах є критично важливою складовою стратегічного планування та управління для забезпечення стабільності і прибутковості цих підприємств. Ячмінь, як одна з основних культур, що використовується в різних галузях, включаючи пивоварну промисловість та корм для тварин, стикається зі значними ризиками, які можуть вплинути на виробництво і прибутковість. В даному дослідженні розглядаються ключові аспекти управління ризиками в аграрних підприємствах, що спеціалізуються на виробництві ячменю, з фокусом на соціально-економічних аспектах.

Аграрні підприємства в Україні та в багатьох інших країнах знаходяться в постійному контексті змінних умов, які включають в себе природні фактори, економічні коливання та соціальні впливи. Основні ризики, з якими стикаються ці підприємства, включають вплив погодних умов, коливання цін на ринку, валютні ризики, проблеми з регулюванням та законодавством, а також внутрішні проблеми, пов'язані з управлінням та ресурсами.

Управління ризиками в аграрних підприємствах починається з ідентифікації цих ризиків. Важливо провести комплексний аналіз, який охоплює як зовнішні, так і внутрішні фактори, що можуть вплинути на виробництво і фінансову стійкість підприємства. Серед зовнішніх ризиків, погодні умови зазвичай є однією з найсуттєвіших загроз для вирощування ячменю. Економічні ризики, такі як коливання цін на ринку та валютні ризики, також мають велике значення. Урядові політики та регулювання можуть створити додаткові виклики, оскільки вони можуть впливати на цінову динаміку та доступ до ресурсів.

This article is devoted to the study of risk management of agricultural enterprises of barley producers in socio-economic systems. The purpose of the study is to determine the main risks faced by agricultural enterprises producing barley, and to consider possible strategies and tools for their management.

Risk management in agricultural enterprises specialized in growing barley in socio-economic systems is a critically important component of strategic planning and management to ensure the stability and profitability of these enterprises. Barley, as one of the main crops used in various industries, including the brewing industry and animal feed, faces significant risks that can affect production and profitability. This study examines the key aspects of risk management in agricultural enterprises specializing in the production of barley, with a focus on socio-economic aspects.

Agricultural enterprises in Ukraine and in many other countries are in a constant context of changing conditions, which include natural factors, economic fluctuations and social influences. The main risks these businesses face include the effects of weather conditions, market price fluctuations, currency risks, regulatory and legal issues, and internal management and resource issues. Ensuring sustainability and profitability of the agricultural sector is an important task for the economy of many countries, and risk management is a key factor in achieving this goal. Agricultural enterprises must be prepared for various scenarios and have action plans to overcome the negative consequences of risks. Thanks to careful risk analysis and the use of appropriate strategies and tools, agricultural enterprises can ensure their sustainability and successful operation in the conditions of the modern economic environment. Risk management of barley cultivation is important not only for enterprises, but also for ensuring food security and sustainable development of rural regions.

Risk management in agricultural enterprises begins with the identification of these risks. It is important to conduct a comprehensive analysis that covers both external and internal factors that can affect the production and financial stability of the enterprise. Among external risks, weather conditions are usually one of the most significant threats to barley cultivation. Economic risks such as market price fluctuations and currency risks are also important. Government policies and regulations can create additional challenges as they can affect price dynamics and access to resources.

*Ключові слова: ризики, виробники ячменю, аграрні підприємства, соціально-економічні систем, інновації.
Key words: risks, barley producers, agricultural enterprises, socio-economic systems, innovations.*

FORMULATION OF THE PROBLEM

Agriculture throughout the world in general and in Ukraine in particular is one of the key branches of the economy that provides the population with food and raw materials for industry. One of the important crops grown on agricultural enterprises is barley. Barley is used for the production of beer, animal food, as well as raw material for the production of cereals, flour and other products. Agricultural enterprises specializing in the cultivation of barley face significant risks that affect their efficiency and profitability. Managing these risks is an important task for agricultural enterprises and is crucial for the sustainable development of the agricultural sector.

Agricultural enterprises in Ukraine and in many other countries are in a constant context of changing conditions, which include natural factors, economic fluctuations and social influences. The main risks these businesses face include the effects of weather conditions, market price fluctuations, currency risks, regulatory and legal issues, and internal management and resource issues. After identifying the risks, agricultural enterprises must assess

these risks, their probability and impact on the enterprise's activities. Risk assessment allows the enterprise to determine which risks are the most significant and require the most attention. For example, if the risk is related to changes in government regulation, it can have a significant impact on the company's activities and require special management.

Development of risk management strategies is the next step in the risk management process of an agricultural enterprise. This includes the definition of specific measures and policies aimed at reducing risks and increasing the sustainability of the enterprise. For example, according to the results of the risk assessment, the enterprise may decide to invest in insurance to reduce financial losses in case of negative events, or increase the diversification of crops grown to spread the risk.

ANALYSIS OF LATEST RESEARCH PUBLICATIONS

Risk management of agricultural enterprises of barley producers in socio-economic systems was studied by

Ukrainian and foreign authors. This topic is of great interest among researchers and practitioners, and there are many outstanding authors working in this field, including VV Demyanenko; O.M. Kravchenko; Lytvynenko I.S.; I.O. Melnyk; Petrenko O.V.; Peter Drucker — the author of numerous works on management, including the management of socio-economic systems and risks; Philip Kotler — specialist in the field of marketing, author of works on the management of socio-economic systems and risks; Nassim Nicholas Taleb is the author of works on risk and randomness in economy and society.

SETTING OBJECTIVES

Improving decision-making processes is important in a competitive economy characterized by risks. Barley producers need to enhance their decision-making capabilities by using rigorous analytical methods, considering different scenarios, developing a culture of innovation and promoting continuous learning and professional development of staff. By making informed strategic decisions, agricultural enterprises can better position themselves to thrive in a competitive environment while effectively managing risks. It is necessary to promote sustainable business and corporate social responsibility. Socio-economic systems in a competitive economy must strive for sustainable development, integrating environmental and social aspects into their activities. This includes implementing environmentally friendly practices, promoting diversity, ensuring ethical supply chains and actively participating in community development initiatives. This topic is relevant and dynamic, and researchers are constantly expanding knowledge in this area. The main goal of this study is to study the main risks that arise in the activities of agricultural enterprises specializing in the production of barley, and to develop recommendations for the effective management of these risks in socio-economic systems.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

In modern economic conditions, where agriculture remains one of the key sectors of the economy, agricultural enterprises face numerous risks that can affect their profitability, stability and development. One of the most important components of modern agriculture is the production of barley, which is used for the production of beer, as fodder for livestock, as well as in the food industry and other industries. Barley is an important crop that is grown at agricultural enterprises of Ukraine, it is widely used and plays an important role in the production of alcoholic beverages, animal feed and food products. However, agricultural enterprises specializing in the cultivation of barley face numerous risks that affect their profitability and competitiveness, the prices of agricultural products can fluctuate due to various factors, such as changes in supply and demand, trade restrictions and exchange rates. In connection with climate changes, market and economic factors, as well as social aspects, risk management for agrarian enterprises of barley producers acquires great importance. Agricultural enterprises must take these factors into account when planning the production and sale of their products [2, 6].

In addition, agricultural enterprises face risks associated with changes in legislation and regulation of agriculture. Changes in tax legislation, subsidy rules and other aspects of regulation can affect the financial stability of enterprises. The importance of risk management for agricultural enterprises of barley producers is related to 4 main groups of risks:

1. Climate change and natural risks are one of the main challenges for agriculture. Unpredictable weather conditions, including droughts, floods, hail and other natural disasters, can significantly undermine barley yields. Managing these natural risks includes developing climate change adaptation plans, using technology to monitor weather conditions, and implementing production practices that reduce vulnerability to weather fluctuations.

2. Market risks — market factors, such as changes in barley prices, market conditions and economic crises, can significantly affect the profitability of agricultural enterprises. Barley producers must be prepared for sudden changes in the market and develop sales and marketing strategies to ensure sustainable sales of their products.

3. Economic risks, such as changes in exchange rates, inflation and interest rates, can affect the cost of production and financial stability of agricultural enterprises. The management of these risks includes financial planning, the development of reserves and the conclusion of financial agreements to protect against currency fluctuations.

4. Social risks, which agricultural enterprises must also take into account in the process of risk management. This includes community relations, employee rights, compliance with legislation and environmental standards. Regardless of the risks that exist, compliance with ethical and social standards is a key aspect of the sustainable development of agricultural enterprises.

Risk management strategies for agricultural enterprises of barley producers [5]:

1. Diversification of cultivated crops. One of the ways to reduce risks for agricultural enterprises is to expand the range of cultivated crops. Diversified farming activities can reduce the impact of weather factors and market fluctuations on profitability. Growing several types of agricultural products can provide an enterprise with greater resilience to risks.

2. Use of technologies and innovations. Modern technologies, such as agricultural robots, automation and monitoring systems, can help agricultural enterprises manage risks more effectively. For example, automatic irrigation systems can reduce the impact of drought, and modern data processing techniques can help respond to weather anomalies in a timely manner.

3. Insurance and financial protection. Insurance is an important tool for protection against natural and economic risks. Agricultural enterprises can take out insurance policies covering losses from drought, flood, hail and other natural disasters. In addition, they can use financial instruments such as forward contracts and options to hedge against market fluctuations.

4. Production planning and inventory management. Effective production planning and inventory management can help agricultural enterprises manage risks. Development of an annual plan for production and inventory management helps to determine the needs for resources

and materials for the future, which allows the enterprise to better prepare for possible risks.

5. Interaction with government and public organizations. Government and public organizations can provide support to agricultural enterprises in risk management. For example, government programs can provide financial assistance in the event of losses from natural disasters, and community organizations can promote the development of environmentally sound practices.

Risk management is an important component of the successful functioning of agricultural enterprises, especially barley producers, since agriculture is exposed to various natural, economic and social risks. For effective risk management in agricultural enterprises, it is important to consider socio-economic aspects [3, 9].

The main stages of risk management for agricultural enterprises of barley producers in socio-economic systems include:

1. Risk analysis (the first step) is the identification of all possible risks that may affect the activity of an agricultural enterprise. These can be natural risks (weather conditions, pests), economic risks (changes in barley prices, currency fluctuations), and social risks (changes in legislation, problems with employees, etc.).

2. Risk assessment — after identifying the risks, it is necessary to assess their impact on the enterprise and the probability of their occurrence. It is important to determine which risks are the most significant and require the most attention.

3. Development of risk management strategies — after assessing the risks, it is necessary to develop strategies for their management. This may include the creation of reserves, the conclusion of insurance agreements, the diversification of cultivated crops, production planning and other measures.

4. Implementation and monitoring — after developing strategies, it is important to implement them and constantly monitor the situation. It is important to respond in time to changes in risks and adjust management strategies according to the situation.

5. Involvement of specialists — risk management may require specialized knowledge and skills. Therefore, it is important to involve specialists in the fields of finance, insurance, agriculture, etc. for optimal risk management.

6. Community Involvement — As agricultural enterprises often have a significant social impact on the local community, it is also important to consider the interests and needs of these communities in the risk management process.

Risk management is an integral part of the strategic management of agricultural enterprises, and taking into account socio-economic aspects will help increase the stability and success of their activities in changing conditions.

Effective risk management is critical to ensuring the stability and resilience of socio-economic systems. It covers the identification, assessment and mitigation of risks that may affect various aspects of society, including economic, social and environmental dimensions. As the world becomes increasingly interconnected and complex, it is important to constantly refine and improve

approaches to risk management. Some key directions for improving risk management in socio-economic systems are proposed:

Integrated approach: Adopting an integrated approach to risk management is essential. This involves taking into account the interrelationship and interdependence of various risks and their potential cascading effects. By examining risks holistically, decision makers can gain a comprehensive understanding of potential impacts and develop more effective mitigation strategies.

Early warning systems: The development of robust early warning systems is critical to timely detection and response to emerging risks. These systems must use data, analytics and advanced technology to identify potential risk signals. By identifying risks at an early stage, stakeholders can take proactive measures to prevent or minimize their impact.

Scenario analysis and stress testing: Conducting scenario analysis and stress testing can enhance risk assessment capabilities. By modeling different scenarios and stressors, decision makers can assess the vulnerability and resilience of socio-economic systems. This allows them to identify potential vulnerabilities and implement appropriate risk mitigation strategies.

Improving data collection and analysis: Effective risk management relies on quality and up-to-date data. Governments, organizations and research institutions should invest in improving data collection methods and technologies. In addition, advanced data analysis techniques, such as artificial intelligence and machine learning, can help identify patterns, trends, and potential risks from vast amounts of data [5, 15].

Stakeholder engagement and collaboration: Risk management is a shared responsibility that requires collaboration between various stakeholders, including governments, businesses, communities and individuals. Involving stakeholders in the risk management process improves information sharing, coordination and collective decision-making. It also helps to consider the perspectives and needs of different stakeholders, leading to more comprehensive risk management strategies.

Building resilience: Investments in building resilience at the individual, community and system levels are critical to effective risk management. This includes increasing the capacity of socio-economic systems to absorb and recover from shocks and stresses. Measures may include diversifying economic activity, promoting the development of social safety nets, investing in infrastructure sustainability, and creating adaptive governance structures.

Continuous monitoring and evaluation: Risk management should be a cyclical process that involves continuous monitoring and evaluation. Regular assessments help monitor the effectiveness of risk reduction measures and identify areas for improvement. By integrating feedback and learning mechanisms, decision makers can adapt their strategies based on new knowledge and the changing risk landscape [4, 8].

Education and awareness: Increasing risk literacy and public awareness are essential to building a culture of risk management. Educating people about risks, their potential

consequences and the role they can play in risk reduction empowers communities and encourages proactive risk management behavior. This can be achieved through formal education, public campaigns and targeted information programs.

By implementing these areas of risk management improvement, societies can improve their ability to anticipate, respond to, and recover from various risks and uncertainties. A proactive and holistic approach to risk management is essential to creating sustainable socio-economic systems that can thrive in an increasingly complex and interconnected world.

In fig. 1 shows a block diagram of the use of innovative and sustainable business models at agricultural enterprises in the context of digitalization.

The rating of favorable conditions for doing business in Ukraine includes several key components that are evaluated to determine the general state of the business environment in the country. These components provide insight into various aspects of the regulatory framework, infrastructure, market conditions, and other factors affecting business and investment climate.

These components are usually assessed through surveys, interviews and analysis conducted by rating agencies, international organizations and research institutions. They provide a comprehensive picture of the business environment and help identify areas that need improvement to increase the attractiveness of Ukraine as a country for doing business and investing [13].

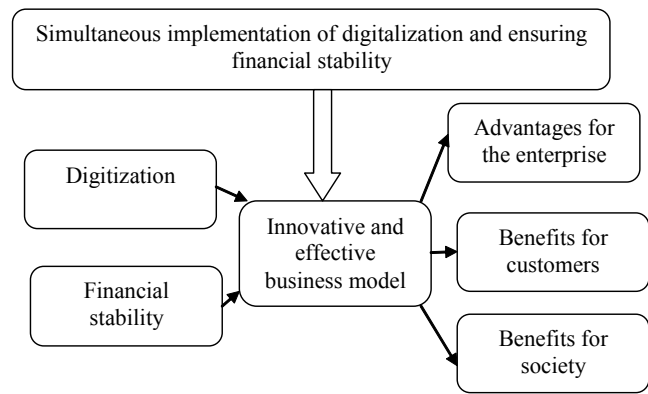
When making investments, an agricultural enterprise in asset management combines equity and debt capital, and then distributes it. If the financial strategy of the agricultural enterprise is effective, then asset management will contribute to the real growth of the enterprise.

Improving risk management in agricultural enterprises is crucial to ensure the long-term sustainability and profitability of agricultural activities [11]. The agricultural sector is inherently exposed to various risks, including weather fluctuations, market volatility, pests and diseases, and regulatory changes. Implementing effective risk management strategies can help farmers reduce these risks and make informed decisions to protect their business. Here are some directions for improving risk management at agricultural enterprises:

1. Risk assessment and planning: A comprehensive risk assessment is required to identify and understand the specific risks facing the agricultural enterprise. This should include an assessment of the likelihood and potential impact of each risk. Developing a risk management plan that outlines the strategies and actions to be taken to mitigate and effectively manage these risks.

2. Diversification of agricultural activities to spread risks among different crops or animals. By growing a variety of crops or breeding several species of animals, it is possible to reduce the impact of one risk event on the business as a whole. Diversification can also help manage market volatility by using different markets or value chains.

3. Insurance coverage: consideration of the possibility of investing in insurance protection adapted to the specific risks faced by the agricultural enterprise. Crop, livestock

Fig. 1 Flow chart of the use of innovative and sustainable business models at agricultural enterprises in the context of digitalization

and income protection insurance are among the most common options. Insurance can provide financial protection in the event of crop failure, livestock loss or other unforeseen events, reducing the financial impact on a business.

4. Using technology and data to improve risk management. Weather forecasting systems, remote sensing technologies and farm management software can provide valuable information about weather conditions, crop conditions and market trends. Analyzing and using this information can help you make more informed decisions, optimize resource allocation, and minimize risk.

5. Collaborative Relationships: Developing collaborative relationships with other farmers, industry experts and stakeholders. Sharing knowledge and experience can help identify innovative risk management strategies and provide a support network in challenging times. Participation in farmer networks, industry associations and local cooperatives can facilitate information sharing and collective action to manage shared risks.

6. Continuous learning and adaptation: keep abreast of the latest research, best practices and emerging trends in risk management in agriculture. Attending seminars, conferences and training programs to improve knowledge and skills. Regularly evaluate and update risk management strategies based on new information and changing circumstances.

7. Financial analysis and planning: conducting regular financial analysis to assess the profitability and financial condition of the agricultural enterprise. Developing a sound financial plan that includes budgeting, cash flow projections, and contingency plans. This will help predict potential risks and make informed decisions to minimize financial vulnerability.

8. Government support and programs: study of government support programs, subsidies and risk management tools available to agricultural enterprises. Many governments provide assistance in the form of grants, loans and insurance schemes to help farmers manage risks effectively.

9. Environmental management: implementing sustainable agricultural practices that minimize environmental risks and promote long-term sustainability. Implementation of soil conservation methods, water resources mana-

gement strategies and integrated pest control systems. Taking proactive measures to protect the environment can reduce the likelihood of environmental risks and potential regulatory issues.

Constant monitoring and evaluation of the effectiveness of risk management strategies, regular review and updating of the risk management plan based on the indicators and results of implemented measures. By following these guidelines and implementing effective risk management practices, agricultural businesses can increase their resilience, reduce vulnerability to risk, and ensure long-term success in an unpredictable operating environment.

By implementing sound risk management strategies, society can better prepare for and mitigate potential risks, whether they are related to economic fluctuations, social unrest, natural disasters or technological failures. Identifying, assessing and proactively managing risks allows you to make more informed decisions, contribute to increasing resilience and minimizing negative consequences for people, businesses and communities.

The use of technological advances and data-driven approaches can significantly improve risk management in socio-economic systems. The use of the latest technologies, such as artificial intelligence, machine learning and big data analysis, makes it possible to better assess, predict and monitor risks. These tools can help identify patterns, identify new risks, and support evidence-based decision-making. However, it is important to ensure that ethical considerations, privacy safeguards and sound governance are in place to maximize the benefits of technology while minimizing potential risks and unintended consequences.

CONCLUSIONS

Risk management for agricultural enterprises of barley producers is an integral part of their management strategy. Ensuring sustainable development requires careful analysis, assessment and management of various types of risks, including natural, market, economic and social. The use of various strategies, such as diversification of cultivated crops, use of modern technologies, insurance and cooperation with government and public organizations, can help reduce risks and ensure the sustainability and profitability of agricultural enterprises. Risk management is a key component of the successful operation of agricultural enterprises in the modern economic environment.

Література

1. Білоконь І. Г. Управління ризиками в умовах конкурентної економіки // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку". 2021. Вип. 959. С. 139—144.
2. Горго І. О. Концепція формування системи управління ризиками на підприємстві. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 11. С. 44—57.
3. Горго І. О. Моделювання ризику при прийнятті управлінських рішень. Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал. 2018. № 4. С. 74—81.

4. Гордієнко В. В., Коваленко О. В. Ризик-орієнтоване управління соціально-економічними системами в умовах конкурентної економіки // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2021. Вип. 328 (2). С. 57—64.

5. Григоренко В. В. Ризик-орієнтоване управління соціально-економічними системами в умовах конкурентної економіки // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2020. Вип. 1 (54). С. 104—109.

6. Корнієнко Ю. О., Корнієнко О. В. Управління ризиками в соціально-економічних системах: теорія і практика // Економіка та управління. 2020. № 2 (80). С. 74—80.

7. Мельничук А. С., Мороз О. М. Управління ризиками в соціально-економічних системах в умовах конкурентної економіки // Економічний часопис-XXI. 2020. № 1—2 (1—2). С. 26—29.

8. Петрова І. М., Ляшенко О. О. Управління соціально-економічними системами в умовах конкурентної економіки та ризиків // Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка і менеджмент". 2021. № 4 (54). С. 56—62.

9. Попова Н. О., Мельник О. Ю. Інноваційні підходи до управління соціально-економічними системами в умовах конкурентної економіки та ризиків // Економіка та держава. 2021. № 6. С. 106—111.

10. Рибалко І. М., Трофименко А. І. Управління соціально-економічними системами в умовах конкурентної економіки та ризиків: проблеми та перспективи // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Економіка і менеджмент". 2021. Вип. 959. С. 186—191.

11. Ризикогенність та страхування в аграрній сфері (теорія, практика): колект. монографія / За заг. ред. д. е. н., проф. Є. І. Ходаківського. Житомир: Полісся, 2013. 323 с.

12. Семенютіна Т. В. Концептуальні основи формування стандарту ризик-менеджменту діяльності підприємств в Україні. Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2013. № 4 (23). С. 140—144.

13. Соловійова А. В., Старченко І. М. Управління соціально-економічними системами в умовах конкурентної економіки: ризики та інновації // Економічний вісник Донбасу. 2021. Вип. 1 (61). С. 148—155.

14. Чернишова О. О. Вплив конкурентної економіки та ризиків на управління соціально-економічними системами // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2021. № 3 (122). С. 120—124.

15. Чорна Ю. В., Гулій О. А. Управління соціально-економічними системами в умовах ризику на прикладі підприємства // Економічний часопис-XXI. 2020. № 1—2 (1—2). С. 43—46.

16. Berest M. and Merenkova L. (2019). Evaluation and analysis of factors influencing the financial sustainability of engineering enterprises. *Economics of Development*, 18(3), 1-11. doi:10.21511/ed.18(3).2019.01

17. Khalatur S.M. Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine / S.M. Khalatur // Технологический аудит и резервы производства. 2017. Vol. 4,

№ 5 (36). С. 19—26. URL: <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/108918/104383>

18. Khalatur, S.; Masiuk, Y.; Kachula, S.; Brovko, L.; Karamushka, O.; Shramko, I. (2021). Entrepreneurship development management in the context of economic security, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 9(1): 558-573. [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1\(35\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(35))

19. Khalatur, S., & Dubovych, O. (2022). Financial Engineering of Green Finance as an Element of Environmental Innovation Management. *Marketing and Management of Innovations*, 1, 232-246. <http://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-17>

20. Khalatur, S., Pavlova, H., Vasilieva, L., Karamushka, D., & Danilevica, A. (2022). Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 9 (4), 56—76.

21. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I. and Shramko, I. (2022), Paradigm transformation of the economic crises modeling", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 4 (45), pp. 285-297. <https://doi.org/10.55643/fcapter.4.45.2022.3833>

References:

1. Bilokon, I. G. (2021), "Risk management in a competitive economy", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Seriya "Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku"*, vol. 959, pp. 139—144.

2. Horho, I.O. (2018), "Concept of formation of risk management system at enterprise", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky*, vol. 11, pp. 44—57.

3. Horho, I.O. (2018), "Risk modeling in adoption of management solutions", *Ekonomichnyy dyskurs. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal*, vol. 4, pp. 74-81.

4. Gordienko, V. V. and Kovalenko, O. V. (2021), "Risk-oriented management of socio-economic systems in the conditions of a competitive economy". *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Seriya: Ekonomika, ahraryny menedzhment, biznes*, vol. 328 (2), pp. 57—64.

5. Hryhorenko, V. V. (2020), "Risk-oriented management of socio-economic systems in the conditions of a competitive economy", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 1 (54), pp. 104—109.

6. Korniyenko, Yu. O. and Korniyenko, O. V. (2020), "Risk management in socio-economic systems: theory and practice", *Ekonomika ta upravlinnya*, vol. 2 (80), pp. 74—80.

7. Melnichuk, A.S. and Moroz, O.M. (2020), "Risk management in socio-economic systems in the conditions of a competitive economy", *Economic Annals-XXI*, vol. 1—2 (1—2), pp. 26—29.

8. Petrova, I.M. and Lyashenko, O.O. (2021), "Management of socio-economic systems in conditions of competitive economy and risks", *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomika i menedzhment"*, vol. 4 (54), pp. 56—62.

9. Popova, N.O. and Melnyk, O.Yu. (2021), "Innovative approaches to the management of socio-economic

systems in the conditions of a competitive economy and risks", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 106—111.

10. Rybalko, I.M. and Trofymenko, A.I. (2021), "Management of socio-economic systems in conditions of competitive economy and risks: problems and prospects", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Seriya "Ekonomika i menedzhment"*, vol. 959, pp. 186—191.

11. Khodakivskiy, Ye. I. (2023), *Ryzykohennist ta strakhuvannia v ahrarynii sferi (teoriia, praktyka)* [Hazards of risks and insurance in the agrarian sphere (theory, practice)], Polissia, Zhytomyr, Ukraine.

12. Semenyutina, T.V. (2013), "Conceptual bases of the standardization of risk management of enterprises in Ukraine", *Stalyy rozvytok ekonomiky*, vol. 4 (23), pp. 140—144.

13. Solovyova, A.V. and Starchenko, I.M. (2021), "Management of socio-economic systems in a competitive economy: risks and innovations", *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, Vol. 1 (61), pp. 148—155.

14. Chernyshova, O.O. (2021), "The influence of competitive economy and risks on the management of socio-economic systems", *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal "Internauka"*, vol. 3 (122), pp. 120—124.

15. Chorna, Y.V. and Gulii, O.A. (2020), "Management of socio-economic systems under conditions of risk on the example of an enterprise", *Economic Annals-XXI*, vol. 1—2 (1—2), pp. 43—46.

16. Berest, M. and Merenkova, L. (2019), "Evaluation and analysis of factors influencing the financial sustainability of engineering enterprises", *Economics of Development*, vol. 18 (3), pp. 1—11. doi:10.21511/ed.18(3),2019.01

17. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine", *Tekhnolohycheskyj audyt y rezervy proyzvodstva*, Vol. 4, no. 5 (36), pp. 19—26, available at: <http://journals.uran.ua/tarp/article/view/108918/104383> (Accessed 15 Sept 2023).

18. Khalatur, S. Masiuk, Y. Kachula, S. Brovko, L. Karamushka, O. and Shramko, I. (2021), "Entrepreneurship development management in the context of economic security", *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 9 (1): pp. 558—573. [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1\(35\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(35))

19. Khalatur, S. and Dubovych, O. (2022), "Financial Engineering of Green Finance as an Element of Environmental Innovation Management", *Marketing and Management of Innovations*, vol. 1, pp. 232—246. <http://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-17>

20. Khalatur, S., Pavlova, H., Vasilieva, L., Karamushka, D. and Danilevica, A. (2022), "Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector", *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 9 (4), pp. 56—76.

21. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I. and Shramko, I. (2022), "Paradigm transformation of the economic crises modeling", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4 (45), pp. 285—297. <https://doi.org/10.55643/fcapter.4.45.2022.3833>

Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.

Ю. І. Грищан,

д. б. н., професор, завідувач кафедри екології та охорони навколишнього середовища,
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7443-0930>

М. В. Зось-Кіор,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8330-2909>

В. Ю. Ільїн,

д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу та реклами,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-1865>

А. І. Дімчогло,

аспірант, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-5697-7878>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.34

МОДЕЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ЕКОБЕЗПЕЧНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ ПРИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АГРЕСИВНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ

Y. Grytsan,

Doctor of Biological Sciences, Professor, Head of the Department of Ecology
and Environmental Protection, Dnipro State Technical University, Kamianske, Ukraine

M. Zos-Kior,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

V. Ilin,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Journalism and Advertising, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

A. Dimchohlo,

Postgraduate student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kiev, Ukraine

MODELING THE FOREIGN ECONOMIC STRATEGY OF RISK MANAGEMENT OF ECO-SAFELY
ORIENTED ENTERPRISES IN THE SERVICE SECTOR WHILE UPDATING THE AGGRESSIVE
MARKETING POLICY OF INNOVATIVE CLUSTERS

В статті доведено, що для вдосконалення системи ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг при актуалізації агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів пропонується вдосконалити саму концепцію управління ризиками та інтегрувати існуючі стратегічні напрями для формування більш ефективної системи ризик-менеджменту. Розвиток інноваційних кластерів супроводжується виникненням нових видів ризиків, зміною рівня та інтенсивності їхнього впливу на діяльність екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг. Ідентифікація та визначення рівня ризику, врахування його у власній

діяльності дає змогу здобути конкурентні переваги у боротьбі за споживача, постачальника, інвестора тощо. Однак екобезпечно орієнтоване підприємство сфери послуг за сьогodнішніх динамічних змін в світовій економіці повинно не тільки навчитись правильно ідентифікувати ризики, застосовуючи тим самим пасивну зовнішньоекономічну стратегію ризик-менеджменту, а й активно впливати на процеси творення ризиків, підвищувати їхній рівень та планувати їх у власній діяльності. Особливо актуальним є питання формування та використання ефективної системи ризик-менеджменту для сучасного вітчизняного екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг, що зазнає значних збитків внаслідок нестабільності середовища діяльності, світової економічної кризи, застарілої техніки та технологій виробництва, значних капіталомісткості, енергомісткості та фондомісткості, що є основними джерелами виникнення ризиків. Важливим етапом процесу моделювання зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту є розробка програми дії щодо зниження їх ступеня, яка включає вибір певних способів впливу на ризики. Основні стратегічні напрями управління ризиками повинні відпрацьовуватися через програму управління ризиками, яку розробляє правління екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг та затверджують загальні уповноважені органи в рамках агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів.

The article proves that in order to improve the risk management system of eco-safely oriented enterprises in the service sector, while updating the aggressive marketing policy of innovative clusters, it is suggested to improve the very concept of risk management and integrate the existing strategic directions for the formation of a more effective risk management system. The development of innovation clusters is accompanied by the emergence of new types of risks, a change in the level and intensity of their impact on the activities of environmentally safe enterprises in the service sector. Identification and determination of the level of risk, taking it into account in one's own activities makes it possible to gain competitive advantages in the fight for a consumer, supplier, investor, etc. However, under today's dynamic changes in the world economy, an eco-friendly enterprise in the service sector must not only learn to correctly identify risks, thereby applying a passive foreign economic strategy of risk management, but also actively influence the processes of creating risks, increase their level and plan them in their own activities. The issue of forming and using an effective risk management system for a modern domestic eco-safely oriented enterprise in the service sector, which is experiencing significant losses due to the instability of the business environment, the global economic crisis, outdated equipment and production technologies, significant capital intensity, energy intensity and capital intensity, which are the main ones, is particularly relevant. sources of risks. An important stage in the process of modeling a foreign economic risk management strategy is the development of an action program to reduce their degree, which includes the selection of certain ways of influencing risks. The main strategic directions of risk management should be worked out through the risk management program, which is developed by the board of eco-safely oriented enterprises in the service sector and approved by the general authorized bodies within the framework of the aggressive marketing policy of innovation clusters.

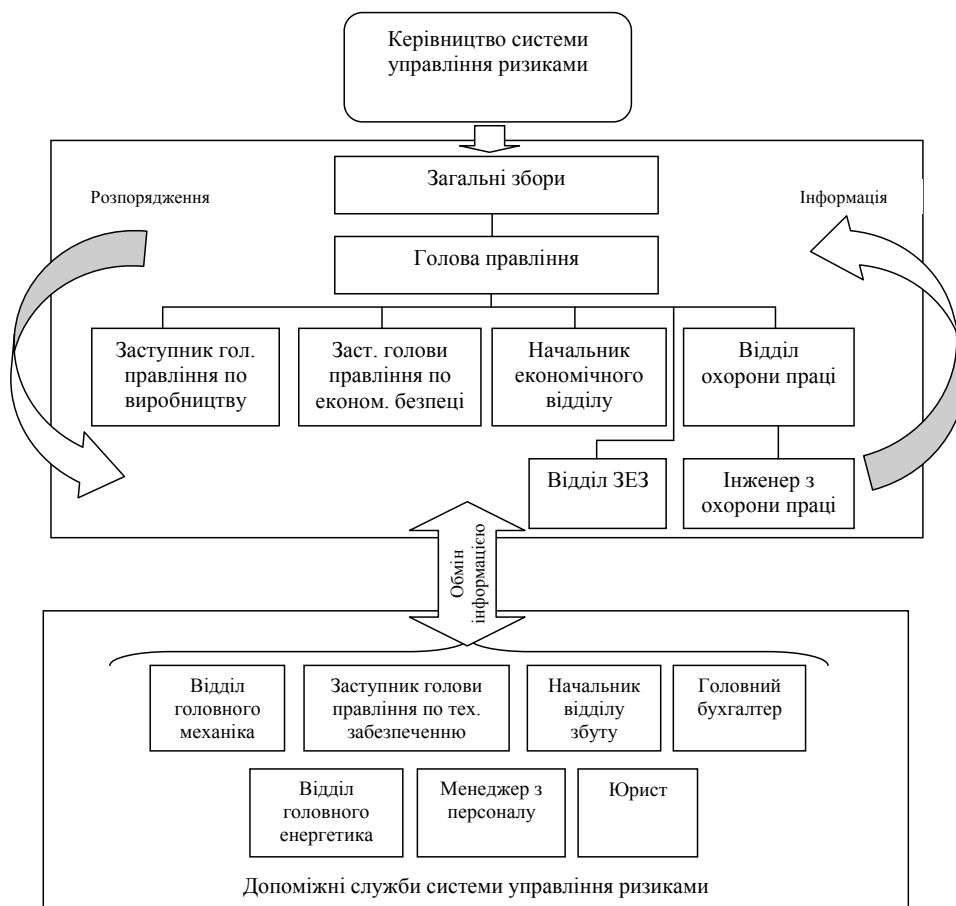
Ключові слова: моделювання, зовнішньоекономічна стратегія, ризик-менеджмент, екобезпечно орієнтовані підприємства, підприємства сфери послуг, агресивна маркетингова політика, інноваційні кластери.

Key words: modeling, foreign economic strategy, risk management, eco-safe enterprises, service enterprises, aggressive marketing policy, innovation clusters.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток інноваційних кластерів супроводжується виникненням нових видів ризиків, зміною рівня інтен-

сивності їх впливу на екобезпечно орієнтовані підприємства сфери послуг. Ідентифікація і оцінка рівня ризику, врахування його наслідків у діяльності дає змогу здобути конкурентні переваги в боротьбі за споживача, постачальника, інвестора тощо. Однак, екобезпечно орієнтовані підприємства сфери послуг за динаміч-

Рис. 1. Система управління ризик-менеджментом екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг

них змін мають і ідентифікувати ризики, застосовуючи пасивну зовнішньоекономічну стратегію ризик-менеджменту, і активно впливати на процеси утворення ризиків, знижувати їх рівень і планувати відповідь на них у власній діяльності. Особливо актуальним є питання формування і використання ефективної системи ризик-менеджменту вітчизняного екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг, що зазнає збитків через нестабільність середовища діяльності, війни, застарілої техніко-технологічної бази, значних рівней капітало-, енерго- та фондомісткості, які є основними джерелами виникнення ризиків. Дані факти актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Управління ризиками — важливий елемент системи менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг, що знаходиться на початковій стадії розвитку як у теоретичній, так і практичній площині. На сучасних вітчизняних підприємствах відсутній актуальний досвід застосування ефективних інструментів ризик-менеджменту, що створює перешкоди додатковим виго-

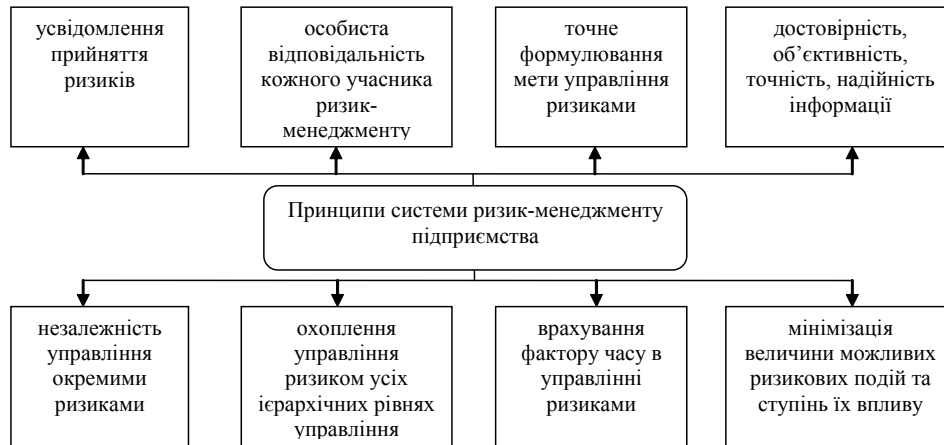
дам, спричиняє збитки і втрати у діяльності, породжує ризик невикористаних можливостей. Активізація процесів формування ефективної, відповідної ситуації системи ризик-менеджменту у практиці вітчизняних підприємств і зростання ваги впливу ризиків створило передумови використання інструментів планування зовнішньоекономічної стратегії у системі ризик-менеджменту [2, 8—10], що дає підстави для більш системних досліджень з даної тематики.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завданням статті є дослідити моделювання зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг при актуалізації агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективність управління ризиками суб'єктів господарювання залежить, в тому числі і екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг, в перу чергу від системи ризик-менеджменту. Дану систему доцільно проаналізувати з позицій визначення її суб'єкту та об'єкту, визначення мети та функцій, принципів та методів її функціонування, визначення підсистем, що включає систе-

Рис. 2. Принципи системи ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг

ма та аналізу етапів реалізації процесу управління ризиками екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг.

Моделювання зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків.

Для того щоб проаналізувати діяльність системи зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг необхідно, в першу чергу, визначити її схему управління (рис. 1).

Як видно зі схеми, до системи ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг відноситься переважно підрозділи, які регулюють його фінансово-економічну діяльність, що свідчить про те, що більшість ризиків носять саме такий характер.

Об'єктами системи ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг є різні види ризиків, особливого значення серед яких набуває управлінський та господарський ризики.

Найбільш вагомими підприємницькими ризиками екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг є: маркетингові ризики; ризики зміни законодавства, політичні ризики; ризики неплатоспроможності; ризики інфляційних процесів.

Маркетинговий ризик є одним із основних в умовах моделювання агресивної зовнішньоекономічної стратегії. Він зумовлений невизначеністю попиту і ставить під загрозу саме існування екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг, оскільки вироблену продукцію не буде продано і активи, вкладені у виробництво, не відшкодуються, буде упущено прибуток від реалізації продукції, на яку існує попит.

Комерційний ризик пов'язаний із можливими ускладненнями здійснення фінансово-господарських операцій. До нього можна віднести потенційні втрати екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг від несумлінності контрагентів та неплатоспроможності постачальників і покупців.

Ризик зміни законодавства схожий із маркетинговим ризиком. В умовах перманентного законодавства цей вид ризиків набуває особливої важливості тому, що

спонукають екобезпечно орієнтоване підприємство сфери послуг до додаткових витрат. Також є небезпечними постійні зміни податкового законодавства.

Ризик неплатоспроможності пов'язаний із неможливістю швидкого здійснення розрахунків. У процесі діяльності екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг є випадки тимчасової відсутності високоліквідних активів у необхідній кількості, що може призвести до втрати часу, щонайбільше — спричинити додаткові витрати.

Ризик інфляційних процесів пов'язаний із знеціненням активів екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг. Існують й інші види ризиків, серед яких є ризики, пов'язані з криміногенним регулюванням ринку; ризик підроблення фінансової документації тощо.

Основна мета ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг — зменшення можливих втрат від ризику, тому визначення принципів управління ризиком мають суттєве значення для ризик-менеджменту.

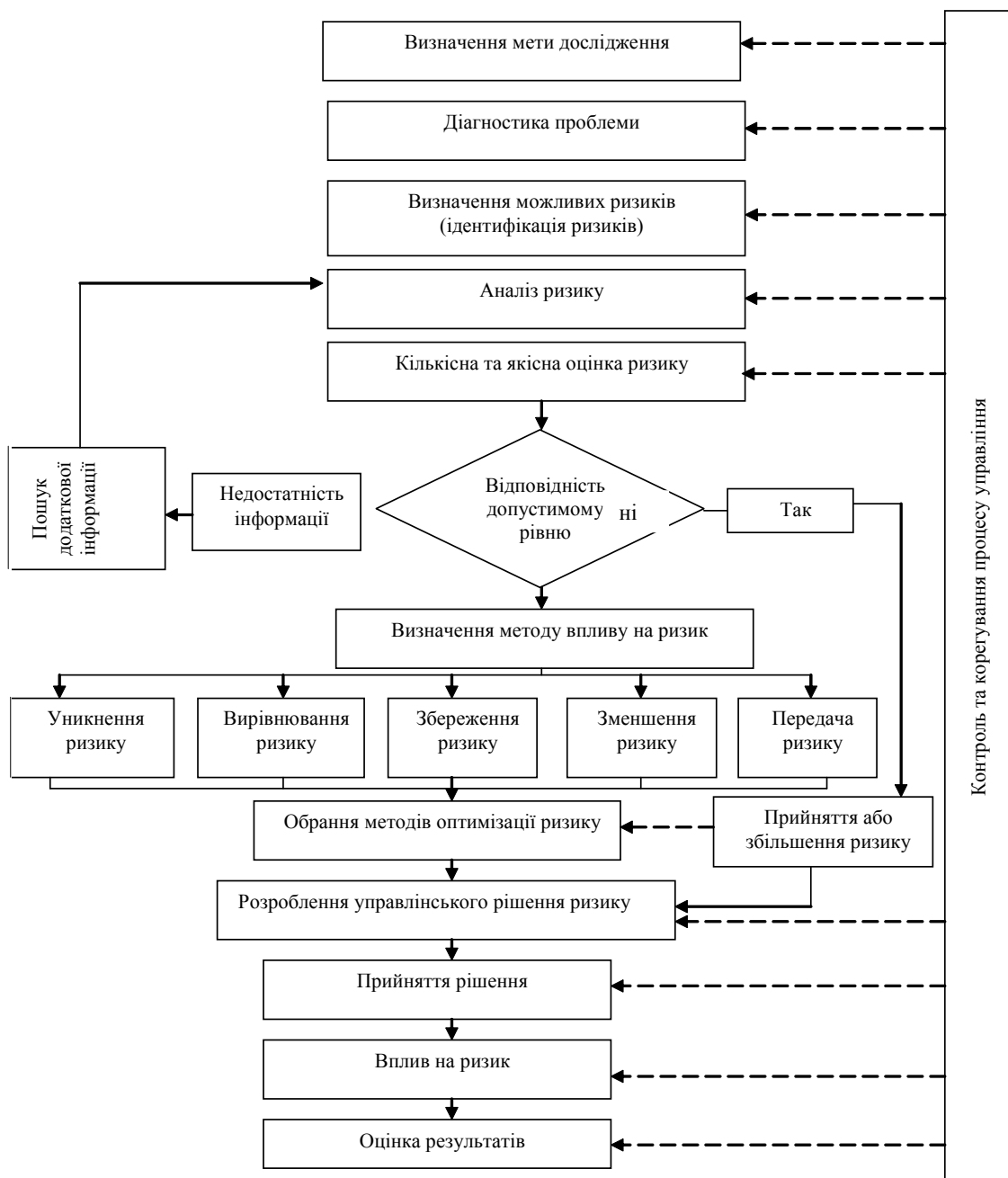
Система ризик-менеджменту як складова управління екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг виконує наступні функції: методологічну; аналітичну; регулюючу; контрольну. Крім того, при актуалізації агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів система ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг забезпечує виконання спеціальних функцій управління ризиками:

забезпечення безпеки в світовій практиці відноситься до будь-яких небезпечних виробничих об'єктів, зарахованим до цієї категорії державними регулюючими органами, оскільки наразі почастишали техногенні катастрофи, які призводять до великих фінансових і людських втрат, котрих можна уникнути шляхом прогнозування і попередження ризиків;

забезпечення охорони праці (важливо враховувати, що у практиці екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг збитки пов'язані з порушеннями в галузі охорони праці, є одними з найбільш істотних поряд із забезпеченням екологічної відповідності);

забезпечення ефективного обслуговування основних засобів;

забезпечення пожежної безпеки екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг — одна з важли-

Рис. 3. Етапи реалізації процесу управління ризиком екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг при моделюванні зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту

вих функцій у системі запобігання позапланових втрат;

забезпечення діяльності по роботі в надзвичайних ситуаціях. Саме ефективність виконання даної функції відразу після виникнення інциденту дозволяє мінімізувати фінансові втрати та час, необхідний для відновлення бізнес-процесу. Очевидно, що на корпоративному рівні ця функція покладена на вище керівництво і формалізується шляхом написання плану забезпечення безперервності бізнесу. На локальному рівні екобезпечно орієнтовані підприємства сфери послуг розробляють і періодично оновлюють плани ліквідації надзвичайних ситуацій;

комунікативна функція — є ключовою при організації ефективного управління ризиками екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг. На практиці

функція задовільно виконується в адміністративному корпусі, але на підприємстві повинен існувати координатор процесу управління операційними ризиками, на якого покладена і комунікативна функція.

Обов'язковою умовою дієвої системи управління ризиками є дотримання визначених принципів (рис. 2).

Виконання функцій ризик-менеджменту дозволяє охарактеризувати його з позиції процесного підходу в менеджменті як ряд послідовних управлінських дій, що характеризуються етапами реалізації (рис. 3). До системи показників ризику оцінювання ризику екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг можна віднести: показник імовірності виникнення втрат; показник абсолютної величини можливих втрат; інтегральні показники ризику; порівняльні показники різних рівнів

ризик [1; 7]. Структура системи показників ризику залежить від обраного методу його оцінки.

Основними методами аналізу ризику при моделюванні зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг є імовірнісний, статистичний, імовірнісно-статистичний, аналіз ризику очікуваних збитків, експертний, аналітичний, імітаційного моделювання тощо. Це передбачає необхідність їх детальної характеристики для обрання адекватного залежно від поставленої мети.

Важливу роль при моделюванні зовнішньоекономічної стратегії відіграє вибір заходів попередження й мінімізації ризику, які визначають її ефективність. У практиці агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг напрацьовані оригінальні шляхи і способи зниження ризику.

До основних напрямків регулювання ризику відносяться: уникнення, вирівнювання, збереження, зменшення, передача ризику, що не виключають один одного, тому можуть використовуватися одночасно:

уникнення ризику — недопущення ризикованих ситуацій. Об'єктом превентивних заходів є ризикові ситуації. Превентивні заходи уникнення ризику поділяються на універсальні та спеціальні;

вирівнювання ризику — нейтралізація негативного впливу ризикових операцій за рахунок операцій, що гарантують позитивний результат розподілу втрат серед суб'єктів, причетних до господарського ризику. Це потребує незначних витрат, він виступає невід'ємною складовою підприємницьких дій, свідченням високої економічної культури працівників. Залежно від змісту заходів вирівнювання ризику можна виділити його види: вирівнювання ризику в просторі, вирівнювання ризику в часі, диверсифікація ризиків;

збереження ризику на існуючому рівні може відбуватися через створення резервних фондів, самострахування, отримання кредитів, позик чи державних дотацій компенсування збитків і відновлення виробництва;

зниження ризику — зменшення розмірів можливого збитку та ймовірності настання несприятливих подій. Найчастіше досягається за допомогою здійснення попереджувальних організаційно-технічних заходів, оптимізації товарно-матеріальних запасів, зменшення простой обладнання, лімітування;

до методів передачі ризику третім особам при збереженні існуючого рівня ризику відносяться: страхування, хеджування, фінансові гарантії, доручення.

Основою попередження ризику при моделюванні зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг є пошук оптимального й економічно вигідного виду впливу на ризик, як уникнення, вирівнювання, збереження, зменшення або передача ризику. Кожен даний вид ризику припускає два-три традиційні способи його зменшення. Тому при актуалізації агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів виникає проблема оцінки порівняльної ефективності методів впливу на ризик для вибору кращого.

Система ризик-менеджменту сучасного екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг передбачає здійснення елементів системи, таких як: ідентифі-

кація/локалізація ризику; аналіз/оцінка ризику, способи мінімізації, моніторинг ризикових позицій.

Провівши діагностику діяльності системи ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг доцільно зазначити, що дана система хоча і не має єдиного координаційного центру, є організаційно розосередженою, немає документаційного забезпечення діяльності, немає власної стратегії в галузі управління ризиками, програм стратегічного розвитку, низький рівень захисту фінансово-господарської діяльності тощо, проте є досить ефективною.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Для вдосконалення системи ризик-менеджменту екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг при актуалізації агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів пропонується вдосконалити саму концепцію управління ризиками та інтегрувати існуючі стратегічні напрями для формування більш ефективної системи ризик-менеджменту. Керівна підсистема ризик-менеджменту має бути представлена проектною групою, що включатиме як внутрішні служби екобезпечно орієнтованого підприємства сфери послуг, так і зовнішніх контрагентів. Важливим етапом процесу моделювання зовнішньоекономічної стратегії ризик-менеджменту є розробка програми дії щодо зниження їх ступеня, яка включає вибір певних способів впливу на ризики. Основні стратегічні напрями управління ризиками повинні відпрацьовуватися через програму управління ризиками, яку розробляє правління екобезпечно орієнтованих підприємств сфери послуг та затверджують загальні уповноважені органи в рамках агресивної маркетингової політики інноваційних кластерів.

Література:

1. Калетнік Г. М., Лутковська С. М. Екологічна модернізація та органічне виробництво в системі екологічної безпеки: монографія. Вінниця: ВНАУ. 2022, 356 с.
2. Кожем'якіна С. М., Ільїн В. Ю., Іщейкін Т. Є. Інвестиційна стратегія формування конкурентоспроможного потенціалу інноваційно орієнтованих підприємств в умовах управління змінами. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 7—8. С. 74—80.
3. Орлова-Курилова О. В. Теоретико-методичні аспекти управління персоналом інноваційного підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 19, Ч. 2. С. 86—91.
4. Орлова-Курилова О. В., Таран-Лала О. М., Іванова Л. С., Сафронська І. М., Кондріков І. Д. Моделі управління змінами споживчих переваг та інноваційним підприємництвом в умовах глобалізації: формування інституціональної системи цільової стратегії державної політики. Агросвіт. 2021. № 20. С. 8—13.
5. Фурман І. В., Дмитрик О. В., Лисогор І. О. Стратегічні напрями розвитку біоенергетичного потенціалу Іллінецької територіальної громади. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. Випуск 15. С. 134—143.
6. Kaletnik G. M., Lutkovska S. M. Implementation of Public-Private Partnership Models in the Field of Ecological

Modernization of the Environmental Safety System. European Journal of Sustainable Development. 2021. № 10.1. pp. 81—89.

7. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. Laplage In Review. 2021. № 7 (3). pp. 315—323.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. vol. 36. pp. 192—198.

9. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. № 43 (3). pp. 403—414.

10. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariyev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. vol. 36. pp. 199—205.

References:

1. Kaletnik, G. M., and Lutkovska, S. M. (2022), Ekologichna modernizatsiya ta orhanichne vyrobnytstvo v systemi ekologichnoyi bezpeky [Ecological modernization and organic production in the system of ecological security], VNAU, Vinnitsa, Ukraine.

2. Kozhemiakina, S., Ilin, V., and Ishcheykin, T. (2022), "Investment strategy for the formation of the competitive potential of innovatively oriented enterprises in the conditions of change management", Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 7—8, pp. 74—80.

3. Orlova-Kurilova, O. (2016), "Theoretical and methodological aspects of personnel management of an innovative enterprise", Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 19.2, pp. 86—91.

4. Orlova-Kurilova, O., Taran-Lala, O., Ivanova, L., Safronska, I. and Kondrikov, I. (2021), "Models of management of changes in consumer preferences and innovative entrepreneurship in the conditions of globalization: formation of an institutional system of a target strategy of state policy", Ahrosvit, vol. 20, pp. 8—13.

5. Furman, I. V., Dmytryk, O. V., and Lysohor I. O. (2023), "Strategic directions for the development of the bioenergy potential of the Illinets territorial community", Tavriyskyy naukovyy visnyk. Seriya: Ekonomika, vol. 15, pp. 134—143.

6. Kaletnik, G. M., and Lutkovska, S. M. (2021), "Implementation of Public-Private Partnership Models in the Field of Ecological Modernization of the Environmental Safety System", European Journal of Sustainable Development, vol. 10.1, pp. 81—89.

7. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L. and Zos-Kior, M. (2021), "Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation

clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", Laplage In Review, vol. 7 (3), pp. 315—323.

8. Mayovets, Y., Vdovenko, N., Shevchuk, H., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 36, pp. 192—198.

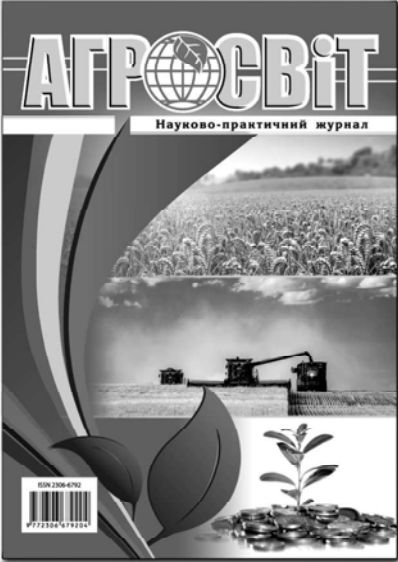
9. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43 (3), pp. 403—414.

10. Rossokha, V., Mykhaylov, S., Bolshaia, O., Diukariyev, D., Galtsova, O., Trokhymets, O., Ilin, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., and Rubezhanska, V. (2021), "Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition", Journal of Hygienic Engineering and Design, vol. 36, pp. 199—205.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2023 р.

<https://nayka.com.ua>
Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 338+330.5+331.3+331.5+339.9

О. М. Галєєва,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та економічної безпеки,

Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6320-2775>

Д. В. Дзюба,

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки,

Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2389-8364>

О. С. Галєєв,

аспірант кафедри економіки та соціально-трудоуних відносин,

Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5472-7474>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.41

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О. Hapіeіeva,

Doctor of Economic Sciences,

Professor of the Department of Economics and Economic Security, University of Customs and Finance

D. Dziuba,

Postgraduate Student of the Department of Economics and Economic Security, University of Customs and Finance

O. Halieiev,

Postgraduate Student of the Department of Economy and Social and Labor Relations, University of Customs and Finance

MACROECONOMIC FORECASTING OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN THE CONDITIONS
OF THE TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті проведено дослідження динаміки соціально-економічних показників розвитку України за 2010—2022 рр. В результаті аналізу було зроблено такі висновки: зросла інфляція, підвищились ціни на товари та послуги для кінцевих споживачів, знизились ціни для бізнесу, погіршилась ситуація на ринку праці (зменшилась кількість працюючих та зросло безробіття), але спостерігається поступове зростання середньомісячної заробітної плати. Зовнішньоторговельна діяльність покращилась, експорт збільшився, а імпорт зменшився. Проведено розрахунок прогнозних макроекономічних показників до 2024 року. На основі отриманих даних отримано такі результати: ціни на товари та послуги для домогосподарств та бізнесу зростуть, але добробут домогосподарств покращиться. Зовнішньоторговельна активність покращиться. Експорт зростатиме, імпорт зменшуватиметься, платіжний баланс залишатиметься від'ємним, але внутрішні платежі зменшуватимуться відносно зовнішніх. Соціально-економічна ситуація в Україні через два роки залишиться приблизно на тому ж рівні, що й у 2022 році.

The socio-economic development of the state is the most important indicator of the assessment of the level of development of an individual state both in the world economy and for every resident of an individual country. The issue of the economic and social development of the state needs an urgent solution, since it is the high level of socio-economic development that will allow Ukraine to reach a qualitatively new level, raise the standard of living of the population and provide our country with a proper place in the world community.

The article conducted a study of the dynamics of socio-economic indicators (GDP per capita, GDP, inflation rate, unemployment rate, number of employed, exports, imports, producer prices, average monthly wages) of the development of Ukraine for 2010–2022. As a result of the analysis, it was made the following conclusions: inflation increased, prices for goods and services for final consumers increased, prices for businesses decreased, the situation on the labor market worsened (the number of employed persons decreased and unemployment increased), but a gradual increase in the average monthly wage was observed. In the conditions of changes in the economy, there was an increase in prices, but the standard of living of the population increased (nominal GDP and GDP per capita increased). Foreign trade activity improved, exports increased, and imports decreased. Forecast macroeconomic indicators until 2024 have been calculated. Based on the received data, the following results were obtained: the inflation rate will decrease, the producer price index will increase, GDP per capita and nominal GDP will increase. Foreign trade activity will improve. In 2 years, compared to 2022, the volume of exports of goods and services will increase, the volume of imports of goods and services and the balance of payments will decrease, but internal payments will decrease relative to external ones. In 2024, compared to 2021, the unemployment rate, the number of employed people will decrease, and the average monthly salary will increase, compared to 2022. The socio-economic situation in Ukraine in two years will remain approximately at the same level as in 2022.

Ключові слова: ВВП на душу населення, ВВП, рівень інфляції, рівень безробіття, кількість зайнятих, експорт, імпорт, індекс цін виробників, середньомісячна заробітна плата, трансформація, прогнозування.

Key words: GDP per capita, GDP, inflation rate, unemployment rate, number of employed, export, import, producer price index, average monthly salary, transformation, forecasting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з ключових проблем удосконалення українського суспільства в сучасному світі в умовах високої рівня невизначеності та турбулентності всіх організаційно-управлінських процесів, в рамках яких розвивається сучасне світове господарство, можна визначити необхідність різнопланової та багатогранної трансформації соціально-економічної системи нашої країни відповідно до існуючих умов та обмежень з метою збереження накопиченого позитивного досвіду в економіці, культурі, науці, соціальній сфері майбутніх українських поколінь.

Соціальний та економічний розвиток держави — важливий показник для оцінки рівня розвитку конкретної держави як у світовій економіці, так і для кожного громадянина окремої країни. Це пов'язано з тим, що саме високий рівень соціально-економічного розвитку дає можливість Україні вийти на якісно новий рівень, підвищити рівень життя своїх громадян та забезпечити належне місце нашої країни у світовому співтоваристві. Незважаючи на наявність вагомого теоретичного доробку, науковці здійснюють пошук перспективних напрямів соціально-економічного розвитку, враховуючи особливості країни в процесі трансформації та акцентуючи увагу на важливості державних регуляторних чинників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зміни та прогнозування соціально-економічних процесів на макrorівні досліджували: Черняк О. І., Захарченко П. В. [1, 8], Бріль М.С. [2], Геєць В.М. [4], Пенькова О. Г. [7], Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. [9], Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. [10] та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Розрахувати прогнозні значення соціально-економічних процесів в умовах трансформації економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

ВВП (валовий внутрішній продукт) є найважливішим показником стану економіки нашої країни: постійне зростання ВВП означає, що розвивається. З'являються нові види виробництва та підприємства, збільшується кількість виготовленої продукції на вже діючих підприємствах.

ВВП зростає, а отже, у громадян країни з кожним роком з'являється все більше можливостей працювати, заробляти та задовольняти свої потреби; зниження ВВП, швидше за все, означає скорочення виробництва, зни-

Таблиця 1. Динаміка ВВП та ВВП на душу населення, 2010—2022 рр.

Роки	ВВП на душу населення, грн	Номінальний ВВП, млн грн
2010	23603,6	1082569
2011	28813,9	1316600
2012	30912,5	1408889
2013	31988,7	1454931
2014	35834	1566728
2015	46210,2	1979458
2016	55853,5	2383182
2017	70224,3	2982920
2018	84192	3558706
2019	94589,8	3974564
2020	100432,5	4194102
2021	131907,2	5459574
2022	126152,3	5191028
Зміна 2022 р. до 2010 р., млн грн/грн	102548,7	4108459

Джерело: складено автором за [3, 5, 6].

ження зайнятості та національного доходу, що говорить про необхідність приділяти найпильнішу увагу економіці та виробничим галузям країни.

ВВП душу населення — цей показник використовується з метою оцінки рівня матеріального добробуту громадян тієї чи іншої держави та його економічної активності у той чи інший період. Рівень і динаміка ВВП душу населення свідчать про рівень і динаміку економічного зростання, але оскільки цей показник відбиває лише середні значення, не може врахувати нерівності в доходах і добробуті. Нами проведено дослідження динаміки ВВП та ВВП на душу населення за 2010—2022 рр. (табл. 1).

За проведеним аналізом можемо зробити висновок, що обсяг номінального ВВП збільшився на 4108,5 млрд. грн, а обсяг ВВП на душу населення на 102,5 млн грн. В умовах змін в економіці відбулося зростання цін, але рівень життя населення підвищився.

Індекс інфляції показує, наскільки подорожчали для населення ті чи інші товари за певний період. Знецінення грошей та підвищення цін призводить до збільшення витраток бюджету, зниження реальних доходів держави, необхідності посилення податкового навантаження, зростання державного боргу, що викликається дефіцитом державного бюджету. Це зумовлює важливість вивчення можливостей регулювання інфляції. При інфляції ціна на ідентичні товари з часом збільшується: на ту саму суму грошей після деякого часу можна буде купити менше товарів і послуг, ніж раніше. По суті купівельна спроможність грошей знижується, вони знецінюються. Високий рівень інфляції негативно впливає на валютну систему, уповільнює функціонування національного капіталу, сприяє накопиченню іноземної валюти та порушує фінансування державного бюджету. Проведено аналіз щодо динаміки індексу інфляції за 2010—2022 рр. (рис. 1).

Як показало дослідження, індекс інфляції за останні 12 років зріс на 17,5 пунктів. Це означає, що підвищився загальний рівень цін на товари та послуги для кінцевого споживача. В умовах трансформації економіки для населення відбулось подорожчання товарів.

Експорт та зовнішня торгівля в цілому є для країни джерелом зростання економіки, зовнішній фактор важливо враховувати при побудові прогнозів економічно-

го зростання та моделюванні економічної політики країни. Прихильники експортно-орієнтованого зростання зазначають, що така політика призводить до спеціалізації економіки та отримання позитивного ефекту, крім того, експортний сектор, щоб конкурувати на зовнішніх ринках, має бути ефективним: створювати ринок для висококваліфікованих працівників, розвивати та розповсюджувати технології, запозичувати технології за кордоном.

Таким чином, теорія міжнародної торгівлі передбачає, що зростання експорту позитивно впливає на зростання економіки (export-led growth). Також важливо зазначити, що у науковій літературі відзначають і зворотний ефект впливу випуску продукції на обсяг експорту. Автори зазначають, що зростання ВВП передбачає зростання продуктивності та економію на витратах, що робить експорт ефективнішим.

Імпорт є важливим інструментом міжнародної торгівлі. Він дозволяє країнам отримувати доступ до товарів та послуг, які не виробляються всередині країни або виробляються у недостатній кількості.

Міжнародний імпорт також сприяє підвищенню конкуренції на внутрішньому ринку, що може призвести до зниження цін та поліпшення якості товарів та послуг.

Імпорт має як позитивний, так і негативний внесок в економіку країни. З одного боку, імпорт допомагає за-

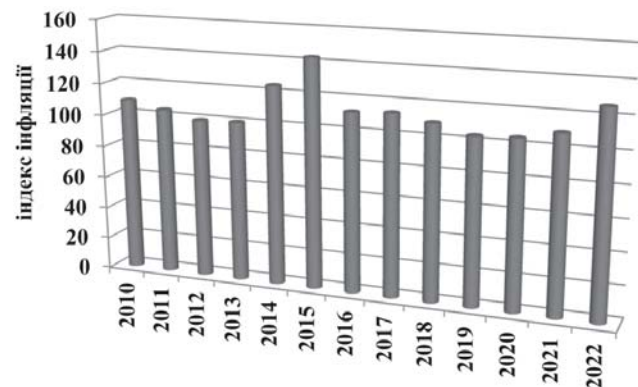

Рис. 1. Динаміка індексу інфляції, 2010—2022 рр.

Джерело: складено автором за [3, 5, 6].

Таблиця 2. Зовнішньоторговельний баланс України (млн грн), 2010—2022 рр.

Роки	Експорт товарів та послуг	Імпорт товарів та послуг	Сальдо
2010	549365	-580944	-31579
2011	707953	-779028	-71075
2012	717347	-835394	-118047
2013	681899	-805662	-123763
2014	770121	-834133	-64012
2015	1044541	-1084016	-39475
2016	1174625	-1323127	-148502
2017	1430230	-1618749	-188519
2018	1608890	-1914893	-306003
2019	1636416	-1947599	-311183
2020	1637399	-1681526	-44127
2021	2224704	-2286067	-61363
2022	1840563	-2712325	-871762
Зміна 2022 р. до 2010 р., млн грн	1291198	-2131381	-840183

Джерело: складено автором за [3, 5, 6].

Таблиця 3. Динаміка показників ринку праці

Роки	Рівень безробіття, %	Кількість зайнятих, тис. осіб	Середньомісячна заробітна плата, грн
2010	8,8	19180,2	2250
2011	8,6	19231,1	2648
2012	8,1	19261,4	3041
2013	7,7	19314,2	3282
2014	9,7	18073,3	3480
2015	9,5	16443,2	4195
2016	9,7	16276,9	5183
2017	9,9	16156,4	7104
2018	9,1	16360,9	8865
2019	8,6	16578,3	10497
2020	9,9	15915,3	11591
2021	10,3	15610,0	14014
2022	нд	нд	14847
Зміна 2022 р./ 2021 р. до 2010 р.	1,5	-3570,2	12597

нд — немає даних

Джерело: складено автором за [3, 5, 6].

довольнити потреби населення в товарах та послугах, які неможливо чи недоцільно виробляти всередині країни. Це сприяє покращенню рівня життя громадян та розвитку соціальної інфраструктури. З іншого боку, імпорт може призвести до негативного впливу на вітчизняних виробників, що може призвести до зменшення їхньої конкурентоспроможності та зниження виробництва на території країни.

Зовнішньоторговельний баланс — це макроекономічний показник, який показує залежність економіки від зовнішніх ринків. Зовнішньоторговельний баланс є різницею між експортом та імпортом. Якщо експорт перевищує імпорт у вартісному вираженні, то баланс вважається позитивним (активним). Якщо імпорт перевищує експорт у вартісному вираженні, то платіжний баланс вважається негативним (пасивним). Країни прагнуть позитивного сальдо торгового балансу, оскільки це дозволяє їм бути незалежними від інших країн і задовольняти власні потреби. Проведено оцінку зовнішньоторговельного балансу України за 2010—2022 рр. (табл. 2).

За даними таблиці можемо стверджувати, що експорт товарів збільшився на 1291 млрд. грн, імпорт зменшився на 2131 млрд. грн і, відповідно, сальдо також зменшилось на 840 млрд. грн. За аналізований період (2010—2022 рр.) спостерігається збільшення обсягів вивезеного товару з України. Кількість ввезеного товару за той же період значно зменшилась. Від’ємне значення сальдо означає перевищення платежів із країни над платежами в країну за останні 12 років.

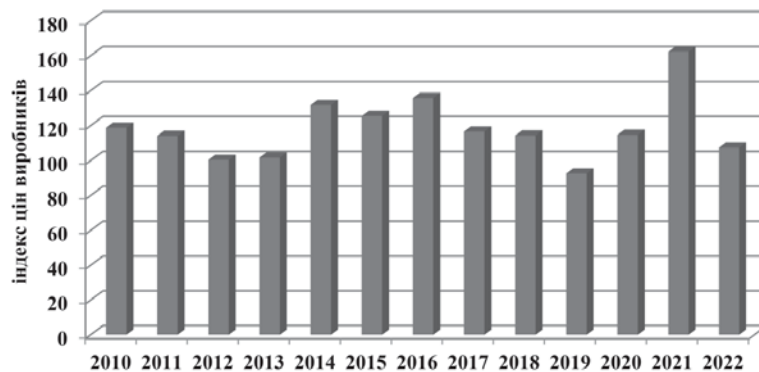
З усіх макроекономічних викликів, що стоять перед країнами, безробіття становить найбільшу загрозу соціально-економічному порядку та добробуту. Безробіття впливає практично на всі аспекти соціального:

- економіка скорочується внаслідок неефективного використання потенційних ресурсів країни (безробітні не беруть участі в національному виробництві та формуванні доходів);

- соціальна сфера, яка погіршується під тиском злочинності, пияцтва, соціальних заворушень, криз у сімейних відносинах, зростання психічної та фізичної інвалідності та інших соціальних негативних причин (традиційних супутників високого безробіття);

- під впливом безробіття та загрози безробіття політика може суттєво зміщуватися в бік посилення авторитаризму та безвідповідального популізму в уряді.

Зайнятість є складним соціально-економічним явищем і одним із основних факторів суспільного виробництва. Розглядаючи зайнятість як економічну категорію, потрібно говорити про суспільні відносини, які забезпечують зайнятість громадян і водночас забезпечують їх необхідними засобами до існування. Для того, щоб механізми підвищення якості життя громадян ефек-

Рис. 2. Динаміка індексу цін виробників, 2010—2022 рр.

Джерело: складено автором за [3, 5, 6].

Таблиця 4. Розрахункові дані економіки України

t _i	Індекс споживчих цін		Індекс цін виробників		ВВП на душу населення, грн		Номинальний ВВП, млн грн		t _i ²	
	X _{i1}	t _i · X _{i1}	X _{i2}	t _i · X _{i2}	X _{i3}	t _i · X _{i3}	X _{i4}	t _i · X _{i4}		
1	2010	109,1	109,1	118,8	118,8	23603,6	23603,6	1082569	1082569	1
2	2011	104,6	209,2	114,1	228,2	28813,9	57627,8	1316600	2633200	4
3	2012	99,8	299,4	100,4	301,2	30912,5	92737,5	1408889	4226667	9
4	2013	100,5	402	101,7	406,8	31988,7	127954,8	1454931	5819724	16
5	2014	124,9	624,5	131,7	658,5	35834	179170	1566728	7833640	25
6	2015	143,3	859,8	125,5	753	46210,2	277261,2	1979458	11876748	36
7	2016	112,4	786,8	135,8	950,6	55853,5	390974,5	2383182	16682274	49
8	2017	113,7	909,6	116,6	932,8	70224,3	561794,4	2982920	23863360	64
9	2018	109,8	988,2	114,3	1028,7	84192	757728	3558706	32028354	81
10	2019	104,1	1041	92,5	925	94589,8	945898	3974564	39745640	100
11	2020	105	1155	114,7	1261,7	100432,5	1104757,5	4194102	46135122	121
12	2021	110	1320	162,3	1947,6	131907,2	1582886,4	5459574	65514888	144
13	2022	126,6	1645,8	107,3	1394,9	126152,3	1639979,9	5191028	67483364	169
Σ	91	1463,8	10350,4	1535,7	10907,8	860714,5	7742373,6	36553251	324925550	819

Джерело: складено автором за [3, 5, 6].

тивно функціонували, вони повинні базуватися на принципі ефективного державного регулювання ринку праці, зокрема в частині зайнятості. З точки зору розвитку самого суспільства зайнятість у суспільному виробництві має вирішальне значення, оскільки визначає як економічний потенціал суспільства, рівень і якість життя населення в цілому, так і добробут окремих громадян. Зайнятість у суспільному виробництві можна визначити як продуктивну зайнятість, а раціональну зайнятість — як співвідношення між продуктивною зайнятістю та іншими видами корисної зайнятості.

Заробітна плата є одним з головних чинників соціально-економічного життя країни як на колективному, так і на індивідуальному рівні. Заробітна плата є одним з основних показників стану економіки. Для більшості людей заробітна плата є основним джерелом доходу. Від її величини залежить рівень життя громадян будь-якої країни. Тому питання, пов'язані із заробітною платою — її розміром, формою нарахування та виплати тощо — є одними з найактуальніших як для працівників, так і для роботодавців. Високий рівень заробітної плати стимулює зусилля керівництва підприємств щодо раціоналізації використання робочої сили та модернізації виробництва. Механізми формування заробітної плати працівників у періоди трансформації економічної системи мають особливості, пов'язані з кризовим станом економіки, переходом до стадії розширеного відтворення та ступенем сформованості ринкових та інституційних структур. Досліджено динаміку показників ринку праці (табл. 3).

За отриманими результатами можемо зробити висновки, що стан на ринку праці погіршився, так як зріс рівень безробіття на 1,5 пункти і зменшилась кількість зайнятих на 18,6 % за 2010—2021 рр. Проте спостерігається позитивна динаміка щодо зростання середньомісячної заробітної плати штатного працівника на 126 тис. грн у 2022 році у порівнянні з 2010 роком.

Індекс цін виробників вимірює зміни в часі загальні ціни на ресурси, які підприємства закуповують для виробництва та споживання. Індекс відображає зростання оптових цін, але темпи його зростання не обов'язково збігаються з темпами зростання роздрібних цін (рис. 2).

Проведене дослідження динаміки цін виробників дає можливість зробити висновок, що в умовах транс-

формації економіки ціни за засоби виробництва зменшилися на 11,5 пунктів.

Для макроекономічного прогнозування показників ВВП на душу населення, ВВП, рівня інфляції, рівня безробіття, кількості зайнятих, експорту, імпорту, ціни виробників, середньомісячної заробітної плати використано метод екстраполяції трендів. Рівняння тренда має такі способи опису залежностей: лінійна, квадратична, степенева, показникова, експоненційна та ін. Нами використовується лінійне рівняння тренда, яке має вигляд:

$$y = a + bt \tag{1}$$

де у — рівень показника, що вирівнюється за прямою і вільний від коливань;

а — початковий рівень тренда в момент або за період, що приймається за початок відліку часу t;

b — середнє змінення за одиницю часу, тобто швидкість змінення або константа тренду.

Щоб використати тренд як інструмент ділового планування, необхідно знайти числові значення коефіцієнтів рівняння (а, b).

Згідно з методом найменших квадратів маємо:

$$\sum (yt - a - bt)^2 \rightarrow \min \tag{2}$$

де yt та t — відомі величини;

a, b — невідомі величини.

Функція матиме мінімальне значення за умови, якщо величини а і b задовольняють таку лінійну систему:

$$\begin{cases} \sum y_t = an + b \sum t \\ \sum y_t t = a \sum t + b \sum t^2 \end{cases} \tag{3}$$

де t — період часу;

a, b — невідомі коефіцієнти;

n — сума періодів часу.

Ця система матиме єдине рішення.

Використовуючи вищезазначений метод, нами здійснено макроекономічне прогнозування досліджених змін економічного стану в Україні в умовах трансформації (табл. 4).

У 2024 році індекс споживчих цін складатиме 118:

$$y = 15 \cdot 0,6 + 109 = 118$$

$$91a + 13b = 1463,8$$

$$819a + 91b = 10350,4$$

Індекс цін виробників через 2 роки зросте і становитиме 125,5:

експорту і зменшились обсяги імпорту. Розрахунок прогнозних макроекономічних показників показав, що у 2024 році ціни на товари та послуги для населення і для підприємств збільшаться, проте покращиться добробут населення. Покращиться зовнішньоторговельна діяльність: збільшиться експорт, зменшиться імпорт, сальдо хоча й залишиться від'ємним, але зменшиться платежі із країни відносно платежів в країну. Погіршиться стан ринку праці: зростатиме рівень безробіття, зменшуватиметься кількість зайнятих, але розміри середньомісячної заробітної плати продовжуватимуть збільшуватись. Загалом через 2 роки соціально-економічний стан в Україні залишиться майже на тому ж рівні, що й у 2022 році.

Література:

1. Актуальні проблеми прогнозування поведінки складних соціально-економічних систем: монографія / за ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. Бердянськ: Вид. Ткачук О. В., 2016. 512 с.
2. Бріль М. С. Моніторинг макроекономічних показників на основі дослідження їх нестационарної динаміки в контексті реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку держави. Проблеми економіки. 2016. № 1. С. 264—273.
3. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Економіка України в дослідженнях і прогнозах: 20 років діяльності Інституту економіки та прогнозування НАН України : монографія / відп. ред. акад. НАН України В.М. Геєць; редколегія: В.М. Геєць (голова), А.А. Гриценко, В.В. Небрат, І.І. Бажал (відповідальний секретар). НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". К., 2018. 568 с.
5. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/>
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
7. Пенюкова О. Г. Методологія прогнозування основних макроекономічних показників на довгостроковий період. Формування ринкових відносин в Україні. 2011. № 2 (117). С. 57—57.
8. Прогнозування соціально-економічних процесів: сучасні підходи та перспективи: Монографія / За ред. О.І. Черняка, П.В. Захарченка. Бердянськ: Видавництво Ткачук, 2011. 391 с.
9. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". К., 2015. 304 с.
10. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. К.: НІСД, 2012. 368 с.

References:

1. Chernyak, O.I., and Zakharchenko, P.V. (2016). Aktualni problemy prohozuvannya povedinky skladnykh sotsialno-ekonomichnykh system [Current Problems of Predicting the Behavior of Complex Socio-economic Systems], Vyd. Tkachuk O. V., Berdiansk, Ukraine.
2. Bril, M.S. (2016). "The Monitoring of Macroeconomic Indicators Based on Studying their Non-

Stationary Dynamics in the Context of Implementing the Strategy of Sustainable Socio-Economic Development of the State", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 264—273.

3. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 09 Sept. 2023).

4. Heiets, V.M. (2018), Ekonomika Ukrainy v doslidzhenniakh i prohozakh: 20 rokiv diial'nosti Instytutu ekonomiky ta prohozuvannya NAN Ukrainy [Economy of Ukraine in research and forecasts: 20 years of activity of the Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine], NAN Ukrainy, DU "In-t ekon. ta prohozuv, Kyiv, Ukraine.

5. Minfin (2023), available at: <https://minfin.com.ua/> (Accessed 05 Sept. 2023).

6. Official website of the National Bank of Ukraine (2023), available at: <https://bank.gov.ua/> (Accessed 05 Sept. 2023).

7. Penkova, O.H. (2011), "Methodology of forecasting the main macroeconomic indicators for the long-term period", Formation of market relations in Ukraine, vol. 2 (117), pp. 57—57.

8. Cherniaka, O.I., and Zakharchenko, P.V. (2011), Prohozuvannya sotsial'no-ekonomichnykh protsesiv: suchasni pidkhody ta perspektyvy [Forecasting socio-economic processes: modern approaches and perspectives], Vydavnytstvo Tkachuk, Berdiansk, Ukraine.

9. Shynkaruk, L.V., Bevs, I.A., and Baranovska, I.V. (2015), Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyj rozvytok [Structural transformations in the economy of Ukraine: dynamics, contradictions and impact on economic development], NAN Ukrainy, DU "In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

10. Sukhorukov, A.I., Kharazishvili, Yu.M. (2012), Modeliuvannya ta prohozuvannya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Modeling and forecasting of the socio-economic development of the regions of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

А. М. Орел,
д. е. н., професор кафедри менеджменту ЗЕД підприємств,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0823-3346>
В. В. Дяченко,
аспірант, Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1678-3284>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.48

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА БАНКІВСЬКУ ІНДУСТРІЮ: НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ

A. Orel,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management
Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University
V. Diachenko,
Postgraduate student, Sumy National Agrarian University

IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE BANKING INDUSTRY: SCIENTIFIC APPROACHES AND CHALLENGES

У статті досліджено вплив глобалізації на сучасну банківську сферу, яка є однією з ключових галузей глобальної економіки. Ця тема включає в себе глобалізацію і банківську інтеграцію. Дослідження можуть досліджувати рівень і швидкість інтеграції банківських ринків на світовому рівні. Технологічні інновації, як глобалізація стимулює інновації в банківській індустрії, такі як цифрові платежі, блокчейн, фінтех, штучний інтелект і розробки у сфері кібербезпеки. Ризики і стабільність, пов'язані з глобалізацією, такі як фінансові кризи, валютні коливання та вплив глобальних подій на банківську стабільність. Загальний метою такого дослідження є розуміння, як глобалізація впливає на банківську індустрію, які переваги і ризики вона приносить, та як справляються банки та регулятори з викликами, пов'язаними з цим процесом. Такі дослідження можуть сприяти розробці політики, яка б забезпечила стійкість і розвиток банківської системи в умовах глобалізації. Глобалізації на банківську індустрію є актуальною темою в сучасному світі економіки. Дослідження впливу глобалізації на банківську індустрію має важливе значення для розвитку ефективної і стійкої фінансової системи в умовах глобального економічного середовища. Воно сприяє формуванню стратегій розвитку для банків та регулювальних органів, які мають враховувати складність та динаміку глобальних змін у банківському секторі.

The article examines the impact of globalization on the modern banking sphere, which is one of the key branches of the global economy. This topic includes globalization and banking integration. Research can examine the level and speed of integration of banking markets at the global level. Technological innovation, how globalization is driving innovation in the banking

industry, such as digital payments, blockchain, fintech, artificial intelligence and cyber security developments. Risks and stability associated with globalization, such as financial crises, currency fluctuations and the impact of global events on banking stability. The overall goal of such research is to understand how globalization affects the banking industry, what benefits and risks it brings, and how banks and regulators cope with the challenges associated with this process. Such studies can contribute to the development of policies that would ensure the stability and development of the banking system in the conditions of globalization. Globalization of the banking industry is a hot topic in today's world economy. Studying the impact of globalization on the banking industry is important for the development of an efficient and sustainable financial system in the global economic environment. It contributes to the formation of development strategies for banks and regulatory authorities, which must take into account the complexity and dynamics of global changes in the banking sector. Innovative transformation of the financial system has a dynamic nature, that is, changes can have both positive and negative consequences. They can serve as a stimulus for the rapid development of the economic system, or become the cause of prolonged stagnation or a financial crisis. The consequences of the globalization of the economy are structural shifts in all its sectors and areas, changes in the ways of conducting business and implementing economic processes. These processes cover all levels of the economic system, from the international level to the level of individual business entities. The banking sector is also covered by these processes. Banking innovation is part of a process that has swept the entire global economy. Digitization and the development of network technologies played a leading role in the involvement of banks in global transformations.

Ключові слова: інноваційний розвиток, глобалізація, фінансові інструменти, інновації, фінансова система, інноваційний процес, фінансові інновації.

Key words: innovative development, globalization, financial instruments, innovations, financial system, innovation process, financial innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі глобалізація впливає на майже всі сфери життя, включаючи банківську галузь. За останні роки спостерігається інтенсивний розвиток технологій та зміни у підходах до фінансових послуг, що призвели до появи інноваційних рішень у банківській сфері. Проте цей процес вимагає глибокого наукового аналізу та розуміння, як впливає глобалізація на структуру, функціонування та розвиток банківської індустрії. Головною проблемою є необхідність виявлення та дослідження наукових засад, які керують процесами банківської інновації в умовах глобалізації. Це включає в себе аналіз впливу глобальних технологічних трендів, змін у регулюванні, зростання конкуренції та зміну очікувань спо-

живачів на фінансові послуги. Важливо також визначити, як банки адаптуються до глобальних викликів і як вони використовують глобалізацію як можливість для інноваційного росту. Ця дослідницька проблема передбачає необхідність ретельного аналізу та наукового обґрунтування стратегій і рішень, які приймають банківські установи в умовах глобалізації, а також вивчення факторів, що визначають їхню успішність та стійкість на глобальному ринку. Дослідження банківських інновацій в умовах глобалізації має важливий зв'язок із рядом наукових та практичних завдань. Однією з ключових наукових задач є вивчення та розуміння впливу глобалізації на розвиток фінансових ринків та як це впливає на інновації у банківській сфері. Дослідження банківських інновацій повинно враховувати роль таких технологій, як блокчейн, штучний інтелект, аналітика даних і т. д. у трансформації банківського сектору та їхній

вплив на глобальну економіку. Однією з актуальних наукових задач є дослідження ефективності регулювання та нагляду у сфері банківських інновацій в умовах глобалізації. Дослідження може допомогти визначити, які стратегії використовують банки для збереження та зміцнення своєї конкурентоспроможності в глобальному банківському секторі. Важливим практичним завданням є розробка інновацій, які можуть підвищити фінансову включеність населення в умовах глобалізації. З огляду на глобальний характер банківських операцій, важливо досліджувати та розробляти технології та стратегії кібербезпеки, що забезпечують захист фінансових даних. Дослідження може також спрямовувати увагу на аспекти соціальної та етичної відповідальності банківських інновацій у глобальному контексті. Ці завдання важливі для вдосконалення розуміння інноваційних процесів у банківській галузі в умовах глобалізації та для розробки практичних рішень, що сприяють стійкому розвитку банківської сфери у міжнародному масштабі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливість цифровізації банківських послуг підкреслюють З. Шмигальська [5]. Вона вказує, що розвиток цифрового та мобільного банкінгу веде до докорінної зміни самого змісту та способу надання банківських послуг, а самі банківські установи трансформуються в цифрові форми організації. Початок досліджень інновацій вченими-економістами було покладено відомим дослідником Й. Шумпетером, який ввів це поняття у економічний науковий обіг, а також здійснив опис інноваційного процесу [6]. Послідовники Й. Шумпетера удосконалювали визначення інновацій, інноваційної діяльності та інноваційного процесу, що спричинило появу множини визначень цих базових понять у вітчизняній та іноземній літературі. Таким чином, в теперішній час не існує єдиної думки щодо трактування поняття "інновація" та загальноприйнятого термінологічного апарату у цій сфері досліджень. М.І. Крупка вважає, що інновація є результатом інноваційної діяльності, тобто втілення інноваційних ідей, який має практичне застосування і задовольняє певні потреби споживачів [9]. Вважаємо, що в цілому слід погодитися з таким трактуванням, як найбільш узагальнюючим у групі понять "інновація як результат". В.М. Опарін та інші автори визначають поняття "інновація" як втілений результат науково-технічного прогресу, реалізацію інтелектуального потенціалу суспільства, націлений на оновлення всіх його сфер життєдіяльності [4]. З точки зору цих авторів, інтелектуальний потенціал суспільства реалізується через творчі пошукові зусилля окремих індивідумів у рамках інноваційного процесу.

Інші дослідники, такі як Пашута М. Т., Шкільнюк О. М., в цілому погоджуючись із попередніми визначеннями, визнаючи роль інтелектуального потенціалу та творчої праці у інноваційній діяльності, вважають, що інновація є втіленням змін при реалізації інноваційного процесу, а не результатом чи власне процесом [10]. На противагу попереднім визначенням, КУ акцентують увагу на відмінності процесу та результату інноваційної діяльності [8]. Він розглядає інновацію як процес, що забез-

печує доведення нової ідеї або способу виробництва до стадії практичного використання, коли вони генерують економічний ефект. З таким трактуванням корелюють визначення поняття "інновація", які дали такі відомі вчені, як П. Уайт, Я. Кук та П. Майєрс. Ці дослідники вважають, що інновація охоплює увесь цикл від виникнення нової ідеї до створення та реалізації готового інноваційного продукту.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є проаналізувати та визначити, як глобалізація та наукові підходи формують нові можливості та виклики для банківських інновацій, і як це відображається на розвитку фінансових послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах глобалізації української економіки значно підвищується роль інновацій. Інноваційний розвиток економіки в теперішній час є провідним напрямком забезпечення економічного зростання національної економіки, її секторів та окремих суб'єктів, підвищення конкурентних позицій на внутрішньому та міжнародних ринках.

Новизна та унікальність продуктів та процесів визначають успіх господарської діяльності та забезпечують стабільність подальшого економічного розвитку [1]. Інновації також мають значний вплив на стан та розвиток фінансової сфери економіки. Практика свідчить, що навіть незначні та короткочасні процеси у фінансовій сфері можуть мати значний вплив на функціонування національної та світової економіки. Глобалізація економіки та зокрема фінансової системи пов'язує внутрішні трансформації із міжнародними змінами. При чому цей зв'язок є зустрічним — зміни у міжнародній фінансовій системі визначають зміни на національному рівні і навпаки — внутрішні зміни часто ведуть до глобальних зрушень [2].

Досвід років пандемії та війни показує, що інновації у фінансовій сфері мають велике значення з точки зору подолання негативних процесів у всіх сферах соціально-економічного розвитку. Фінансові інновації забезпечують розвиток технологій, підвищення швидкості, якості та безпеки банківських операцій (хеджування фінансових ризиків).

Мотивами для активізації інноваційного процесу у фінансовій сфері переважно є такі: прагнення скорочення витрат, підвищення рівня прибутку та зниження ризику банківських операцій. Орієнтація фінансово-кредитних установ на досягнення цих цілей стимулює виникнення та реалізацію інноваційних проектів. Окрім того, вагомими є зовнішньоекономічні стимули, які багато в чому визначають виникнення нових банківських продуктів та послуг, розроблення та впровадження нових фінансових технологій, залучення капіталу у банківські інновації.

Процеси глобалізації визначають тенденції розвитку конкуренції на міжнародному ринку фінансових продуктів та послуг. Цей процес також є значним стимулом розвитку фінансових інновацій. Загострення конкурентної боротьби на фінансовому ринку сприяє

створенню нових фінансових продуктів та технологій, що вносить корективи у функціонування самого ринку, зміну акцентів, структурні перетворення тощо. В умовах цих змін учасники фінансового ринку діють нетривіальним чином, виникають нові національні та міжнародні фінансові інститути та організації, збільшується кількість похідних фінансових інструментів, виникають принципово нові інструменти та типи операцій. Зміни завжди пов'язані із підвищеним ризиком, тому хеджування фінансових ризиків стає одним з основних напрямків інноваційного процесу у фінансовій сфері [3].

В останні десятиріччя інноваційний розвиток у фінансовій сфері тісно пов'язаний із розвитком інформаційних технологій. Явище цифровізації охопило банківський сектор і стало масовим. Широке впровадження у функціонування фінансових установ та інститутів новітніх досягнень інформаційних технологій стало ключовим чинником та напрямком фінансових інновацій. Окрім того, поширення використання у фінансовій сфері інформаційних технологій забезпечує інтеграцію кількох, раніше відокремлених, ринків. А це веде не лише до позитивних змін (наприклад, швидкого розповсюдження актуальної інформації), але і до поширення певних кризових явищ з ринку на ринок [4].

Отже, чинники зовнішнього економічного оточення багато в чому визначають стан фінансового сектору. Вони визначають виникнення та поширення позитивних інновацій, а також негативних явищ, пов'язаних із інноваційною трансформацією.

Комерційні банки виконують важливу роль у інноваційному процесі як одні з найважливіших його суб'єктів. Вони виконують функції фінансового забезпечення інноваційних проектів але і самі виступають у якості новаторів, впроваджуючи нововведення у власну діяльність. Інновації, що впроваджуються всередині банківського сектора, інтегрують різні моделі ведення бізнесу, вони охоплюють операційні, організаційні, продуктові та функціональні нововведення, забезпечують впровадження нових способів здійснення фінансових операцій.

Інновації спрямовані на забезпечення ефективності діяльності бізнесу. Специфікою інноваційної діяльності у банківському секторі є їх націленість на створення більш досконалої та ефективної системи надання фінансових послуг і реалізації банківських продуктів.

Відомо, що у ринок фінансових послуг характеризується високим рівнем конкуренції. Інновації у банківському секторі є одним з найбільш ефективних інструментів підвищення конкурентоспроможності фінансово-кредитної установи. Вони дозволяють розширити клієнтську базу та зміцнити свої позиції на фінансовому ринку.

Г. Уманців відзначає, що в теперішніх умовах розвиток будь-якого бізнесу пов'язаний із необхідністю нагромадження і оброблення великих масивів інформації. Інформація стала новим типом ресурсу, який набуває все більшої вагомості у банківському секторі. Саме тому цифровізація поширюється на все більше коло секторів та бізнес-процесів. У зв'язку із цим,

фінансово-кредитні установи удосконалюють свою цифрову інфраструктуру для збирання, оброблення та використання великих масивів інформації [1].

Сучасні тенденції і виклики вимагають від банківської установи впроваджувати інновації для забезпечення ефективності своєї діяльності. Це особливо важливо в умовах нестабільного ринку фінансових послуг.

Сучасне розуміння значення та змісту фінансових інновацій, інноваційного процесу та інноваційної діяльності банківських установ спирається на багатовіковий досвід розвитку їх діяльності.

Зміна різних етапів розвитку фінансової системи та діяльності фінансово-кредитних установ супроводжувалася посиленням ролі досліджень і нововведень у цій сфері.

Термін "інновація" прийшов у економічну науку з інших сфер, зокрема з культурології, де він означав проникнення окремих складових однієї культури в іншу. З часом дослідники звернули свою увагу на тенденції техніко-технологічних, організаційно-економічних та інших змін, що відбувалися у процесі трансформації господарських укладів. Сьогодні ж інновації розглядаються переважно в економічному аспекті.

У наукових дослідженнях, залежно від об'єкта та предмета вивчення, поняття "інновація" набуває різного змісту:

- інновація як система [6];
- інновація як результат;
- інновація як зміна [7];
- інновація як інструмент;
- інновація як процес;
- інновація як новий продукт [8].

Спільним для цих визначень є те, що інновація забезпечує підвищення ефективності діяльності шляхом зниження витрат та/або підвищення доходів.

Шабан К. С. та Зозульов О. В. визначають поняття "інновація" одночасно з двох точок зору:

- інновація як результат, втілений у новому продукті, процесі або системі;
  - інновація власне як процес, що включає дослідження, проектування, розроблення, організацію виробництва "інновації як результату", тобто нового продукту, процесу або системи [11].
- Отже, вони вмістили у своє бачення інновацій не всі етапи інноваційного процесу. Поза процесом залишилася реалізація інновації кінцевому споживачеві. Це, на наш погляд, є вадою наведеного визначення.

Отже, на зміст поняття "інновація" у фаховій літературі є кілька точок зору, серед яких найбільш поширеними є дві:

1. Інновація є безперервним динамічним процесом розробки і впровадження нових видів продукції, їхніх складових, підходів, методів і процесів на заміну існуючих, які не відповідають вимогам сучасності. До авторів, що підтримують таке трактування слід віднести таких авторів як Е.М. Роджерс, Джр. Філліс, К. Дейглер, Д. Міллер [12] та ін. відомих вчених.

2. Інновація є статичним кінцевим результатом процесу творчого пошуку, що матеріалізується у формі нового продукту, способу виробництва (технології), організаційній структурі та ін. Такої точки зору дотримуються В.В. Зянько, О. Лапко та інші [13, 14].

Інновації охоплюють практично всі сфери та сторони суспільно-економічного життя. Тому виникає потреба врахування специфіки конкретних напрямків інноваційної діяльності. Інновації у фінансовій сфері, або фінансові інновації мають певні риси, які дозволяють виокремити їх та ідентифікувати як окремий особливий напрямок інноваційної діяльності.

О.В. Крухмаль вказує, що позначення інновацій як фінансових позначає їх відношення до сфери фінансових відносин та кругообігу фінансових ресурсів, тобто послідовних циклічних процесів їх формування, нагромадження та використання [15]. Фінансові інновації є одним з необхідних механізмів розвитку виробничо-господарської системи.

На думку В. Білошапки та А. Корчан, специфічною особливістю та відмінністю фінансових інновацій є те, що гроші одночасно виступають як ресурс та як результат інновацій [16]. Тобто гроші роблять гроші.

Я.М. Кривич вважає, що фінансові інновації слід розуміти як "нововведення, спрямовані на покращення функціонування грошово-фінансової системи" [17]. Серед найбільш показових фінансових (як банківських, так і небанківських) інновацій він зазначає такі:

- винахід та розповсюдження банкоматів (АТМ) у США наприкінці 30-х років ХХ ст.;

- впровадження кредитних та дебетових карток, пов'язане із розвитком споживчого кредитування;

- створення нового типу фінансового посередника — фонду грошового ринку — відкритого інвестиційного фонду, який інвестує кошти у короткострокові зобов'язання (деPOSITNІ сертифікати, державні цінні папери тощо);

- поява такого різновиду взаємного фонду, як індексний, що реалізує стратегію слідування за ринковим індексом, що став ефективним низьковитратним інструментом пасивного інвестування;

- впровадження альтернативної пенсійної програми у США "План 401 (к)", яка дозволяє скоротити податкові зобов'язання працівників та відкласти терміни сплати частини податків до виходу пенсію.

С.Н. Козьменко, Т.А. Васильєва та С.В. Леонов вважають, що зміст фінансових інновацій полягає у розробці та впровадженні нового фінансового інструменту, що забезпечує перерозподіл грошових коштів, за прийняттого для інвесторів, кредиторів та позичальників рівня таких показників, як прибутковість, ліквідність та ризику [18]. Виходячи з такого визначення, фінансовими інноваціями можуть бути нові:

- фінансові продукти (нові види кредитування, біржові інструменти та ін.);

- фінансові послуги (нові більш швидкі послуги із віддаленим доступом як мобільний та інтернет-банкінг, онлайн торгівля фінансовими інструментами);

- процеси надання послуг та здійснення фінансових операцій (наприклад, кредитний скорінг як інструмент ризик-менеджменту при споживчому кредитуванні чи кредитування підприємств малого бізнесу);

- організаційні форми ведення фінансової справи (створення цифрових фінансово-кредитних організацій, як, наприклад, "Монобанк", які працюють на умовах віддаленого надання послуг).

Мочерний С.В дає таке визначення фінансових інновацій, це "сукупність нових фінансових продуктів чи процесів, що сприяють ефективнішому функціонуванню і розвитку фінансових ринків, посилюють їх універсальність із метою отримання прибутків". Отже, мова йде про нові операції з наявними грошовими ресурсами та їх еквівалентами, або про нові продукти фінансові активи, або одночасно, і про процеси, і про активи.

На думку С.Б. Єгоричевої фінансова інновація передбачає зміни у фінансових установах та інструментах, а також у практиці ведення фінансової справи та надання фінансових послуг [19].

Р. Наполі дає трактує фінансові інновації з трьох точок зору:

- фінансова інновація як введення нового фінансового продукту чи послуги;

- використання нового методу здійснення фінансових операцій, нового обладнання або знань та навичок;

- значне покращення вже існуючого фінансового продукту чи послуги, а також методів, обладнання, знань та навичок.

Інші автори вважають, що фінансові інновації — це насамперед методи, які використовуються суб'єктами господарювання для проведення "операцій з новими видами фінансових активів або у вигляді нових операцій з діючими активами", що забезпечують більш ефективне використовувати їх фінансових ресурсів".

Багато науковці, що вивчали фінансові інновації схиляються до процесного підходу у визначенні цього поняття.

Так, В. Нечанс трактує фінансові інновації як технологічні зміни, наслідком яких є якісні зміни надання фінансових послуг. Це трактування, на наш погляд не повно характеризує фінансові інновації, оскільки воно не враховує сприйняття нового продукту клієнтом та не відображає обсяги змін.

Е.Дж. Кейн дає оригінальне визначення фінансових інновацій, яке, на наш погляд, дещо застаріло через трансформацію самого змісту поняття "інновація". Він вважає інноваційний розвиток фінансової сфери "намаганням обійти регулюючий вплив" на неї. Інновація сьогодні — це не спосіб здолати бар'єри на шляху розвитку, але сам специфічний спосіб цього розвитку.

В. М.А. Ахтар вважає, що сутність фінансових інновацій є масштабні структурні ринкові та інституційні зміни, наслідком яких є трансформація фінансової системи, зміна процесів її функціонування. Нажаль, автор не розкриває розуміння структури фінансового ринку та відхиляється власне від фінансового аспекту інновацій.

В. Дж. Дафі та Дж. Н. Гідді вбачають у фінансовій інновації "зміну комбінації складових елементів фінансового інструменту", до яких вони відносять рівень прибутку, рівень ризику та терміновість. Варто відзначити, що ці складові є скоріше результатом інновацій, ніж їх сутністю.

Ф.С. Мішкін вказує, що фінансові інновації здійснюються із метою максимізації прибутку та зниження ризику. Таке визначення є цілком логічним з точки зору теорії ризику, але не інновацій, оскільки не розкриває їх сутності та змісту.

Дж. Лернер та П. Туфано пишуть, що фінансова інновація є дією, "актом створення та поширення нових банківських інструментів, технологій, інститутів, ринків" [20]. таким чином, автори зводять поняття інновацій лише до її внутрішнього розуміння, без урахування зовнішнього середовища.

Найтінгейл П. та Зпірс Т. вважають інновацію процесом, створення, впровадження та просування нових продуктів і послуг, способів, процесів та технологій фінансової діяльності. Ми вважаємо, що це трактування доволі повно рокзриває зміст банківських інновацій (тобто інновацій у банківському секторі), як частини фінансових інновацій. Проте воно не охоплює всього спектру фінансових операцій та фінансових ринків.

Т. Кім та Е. Шуренберг є представниками іншого — результативного підходу до визначення інновацій. Т. Кім вважає, що фінансові інновації є "непередбачуваними змінами форми нового банківського продукту, зміни у системі банківських розрахунків або трансформація організаційної структури банківської установи для надання клієнтам нових видів фінансових послуг". Таке трактування також не враховує конкурентної сутності інноваційного розвитку. Окрім того, важко погодитися із "непередбачуваністю" інновацій.

Е. Шуренберг вважає інновації у фінансовому секторі нововведеннями, націленими на удосконалення функціонування фінансової системи. Слід зауважити, що таке визначення є найбільш загальним та не достатньо конкретним.

Отже, більшість визначень сходиться на тому, що фінансові інновації охоплюють як фінансові інструменти, так і фінансові технології.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ.

Узагальнюючи наведені трактування, ми можемо сформулювати власне визначення поняття "фінансова інновація" із урахуванням сучасних реалій діяльності банківського сектору. Фінансова інновація — це новий або значно вдосконалений продукт (послуга), який є результатом інноваційної діяльності, створений із використанням новітніх інформаційних технологій, який забезпечує удосконалення діяльності фінансово-кредитної установи, посилення її конкурентних позицій, зростання клієнтської бази і обсягу операцій, скорочення витрат та підвищення прибутковості.

Література:

1. Уманців Г. Інноваційні чинники розвитку економіки / Г. Уманців, О. Карп'юк // Банківська справа. 2014. № 3 — 4. С. 34—40.
2. Примостка Л. О. Інноваційний розвиток сучасного банківництва / Л. О. Примостка // Зб. наук праць "Фінанси, облік і аудит" — К.: КНЕУ, 2015. № 23 (1), с. 115—126.
3. Van Horn J. C. Of Financial Innovations and Excesses // Journal of Finance. July, 1985. P. 621—631.
4. Інновації у фінансовій сфері : монографія / за заг. ред. В. М. Опаріна. — К. : КНЕУ, 2013. 444 с.

5. Шмігельська З. Банківські інновації: суть, необхідність і розвиток / З. Шмігельська // Вісник Національного банку України. 2014. № 2. С. 34—41.

6. Schumpeter, Joseph Alois: Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie / Joseph Schumpeter. — 3. Aufl. — Unveränd. Nachdr. der 2. Aufl. 1970. — Berlin : Duncker und Humblot, 1998

7. Шимко О. В. Венчурне інвестування як важливий напрям інтенсифікації інноваційної діяльності в Україні. Наукові записки. Серія "Економіка". 2012. Вип. 19. С. 407—411.

8. Амосов О. Ю., Гавкалова Н. Л. Модернізація в Україні: шлях в майбутнє. URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/download/4383/4515

9. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : моногр. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. 608 с.

10. Пашута М. Т., Шкільнюк О. М. Інновації: понятійно-теоретичний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 118 с. / Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник. Львів: Світ, 2005. 616 с.

11. Шабан К. С., Зозульов О. В. Класифікація інновацій підприємств, що входять до міжорганізаційних об'єднань. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2016. № 13. С. 493—500.

12. Phills Jr., Deiglmeier K., Miller D. Rediscovering Social Innovation / Stanford Social Innovation Review. Fall 2008. // http://www.ssireview.org/articles/entry/rediscovering_social_innovation

13. Зянько В. В. Щодо визначення сутності інновації як категорії економічної теорії / В. В. Зянько // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2008. № 7. С. 48—51.

14. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / Ін. екон. Прогнозув. НАН України; Івано-Франків. Держ. Техн. уніт нафти і газу. К.: Фенікс, 1999. 253 с.

15. Крухмаль О. В. Структура управління інноваційними процесами в комерційних банках [Електронний ресурс] / О. В. Крухмаль. — Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6331>

16. Білошапка В. Місце інноваційних стратегій у підвищенні якості банківських послуг і продуктів / В. Білошапка, А. Корчан // Банківська справа. 2013. № 2. С. 98—103.

17. Кривич Я. М. Поняття банківських інновацій та їх класифікація / Я. М. Кривич // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи. 2007. Випуск 22. С. 104—111.

18. Козьменко С. Н. Маркетинг банківських інновацій / С. Н. Козьменко, Т. А. Васильєва, С. В. Леонов // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 1. С. 13—28.

19. Єгоричева С. Б. Інноваційна діяльність банків: стратегічні аспекти [Текст]: монографія / С. Б. Єгоричева; ВНЗ Укркоопспілка "Полтавський університет економіки і торгівлі". Полтава: ТОВ "АМІ", 2010. 368 с.

20. Tufano P. Rethinking financial innovation: Reducing negative outcomes whilst retaining benefits //World Economic Forum Report. World Economic Forum, 2012. С. 73—74.

References:

1. Umantsiv, H. (2014), "Innovative factors of economic development", Bankivs'ka sprava, vol. 3 — 4, pp. 34—40.

2. Prymostka, L. O. (2015), "Prymostka Innovative development of modern banking", Zb. nauk prats "Finansy, oblik i audyt", vol. 23 (1), pp. 115—126.

3. Van Horn, J. C. (1985), "Of Financial Innovations and Excesses", Journal of Finance, pp. 621—631.

4. Oparina, V.M. (2013), Innovatsiyi u finansoviy sferi [Innovations in the financial sphere], KNEU, Kyiv, Ukraine.

5. Shmihel's'ka, Z. (2014), "Banking innovations: essence, necessity and development", Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny, vol. 2, pp. 34—41.

6. Schumpeter, J. A. (1998), Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie, 3rd ed, Berlin, Germany.

7. Shymko, O.V. (2012), "Venture investment as an important direction of intensification of innovative activity in Ukraine", Naukovi zapysky. Seriya "Ekonomika", vol. 19, pp. 407—411.

8. Amosov, O. YU. and Havkalova, N. L. (2011), "Modernization in Ukraine: the way to the future", National Aviation University, [Online], vol. 4, available at: <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/download/4383/4515> (Accessed 15 Sept 2023).

9. Krupka, M. I. (2001), Finansovo-kredytnyy mekhanizm innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Financial and credit mechanism of innovative development of the economy of Ukraine], Vydavnychyy tsentr L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine.

10. Pashuta, M. T. and Shkil'nyuk, O. M. (2005), Innovatsiyi: ponyatiyno-teorminologichnyy aparat, ekonomichna sutnist' ta shlyakhy stymulyuvannya [Innovations: conceptual and theoremological apparatus, economic essence and ways of stimulation], Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk, L'viv, Ukraine.

11. Shaban, K. S. and Zozul'ov, O. V. (2016), "Classification of innovations of enterprises that are part of inter-organizational associations", Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrayiny "Kyyivs'kyi politekhnichnyy instytut", vol. 13, pp. 493—500.

12. Phills, Jr. Deiglmeier, K. and Miller, D. (2008), "Rediscovering Social Innovation", Stanford Social Innovation Review, [Online], Fall 2008, available at: http://www.ssireview.org/articles/entry/re!discovering_social_innovation (Accessed 15 Sept 2023).

13. Zyan'ko, V.V. (2008), "Regarding the definition of the essence of innovation as a category of economic theory", Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky, vol. 7, pp. 48—51.

14. Lapko, O. (1999), Innovatsiyina diyal'nist' v systemi derzhav noho rehulyuvannya [Innovative activity in the system of states regulation], Int.ekon. Prohnozuv, Kyiv, Ukraine.

15. Krukmal, O. V. (2003), "The structure of management of innovative processes in commercial banks", Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine, [Online], vol. 8, available at: <http://dSPACE.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6331> (Accessed 15 Sept 2023).

16. Biloshapka, V. and Korchan, A. (2013), "The role of innovative strategies in improving the quality of banking services and products", Bankivs'ka sprava, vol. 2, pp. 98—103.

17. Kryvyuch, YA. M. (2007), "The concept of banking innovations and their classification", Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy, vol. 22, pp. 104—111.

18. Koz'menko, S. N. Vasylyeva, T.A. and Leonov, S.V. (2011), "Marketing of bank innovations", Marketynh i menedzhment innovatsiy, vol. 1, pp. 13—28.

19. Yehorycheva, S. B. (2010), Innovatsiyina diyal'nist' bankiv: stratehichni aspekty [Innovative activity of banks: strategic aspects], VNZ Ukrkoopspilka "Poltavs'kyi universytet ekonomiky i torhivli", Poltava, Ukraine.

20. Tufano, P. (2012), "Rethinking financial innovation: Reducing negative outcomes whilst retaining benefits", World Economic Forum, pp. 73—74.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 338.12

А. В. Рибчук,
д. е. н., професор, професор кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0377-7881>
С. Ю. Следзь,
аспірант кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1712-7028>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.55

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІКИ

A. Rybchuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Mathematics and Economics, Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk
S. Sledz,
Postgraduate student of the Department of Mathematics and Economics,
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE TOOLS OF THE
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF INCREASE
IN ENERGY EFFICIENCY OF THE ECONOMY

У статті досліджується використання цифрових технологій у системі організаційно-економічних інструментів механізму енергоефективності національної економіки. Зазначено, що перехід до шостого технологічного устрою готує нові виклики для виробників та споживачів енергоресурсів, і ще більше загострить умови підвищення енергоефективності. Виявлено, що функціонування організаційно-економічного механізму зростання енергоефективності залежить від подальшого удосконалення системи державного управління енергетичним сектором через позиціонування цифрових технологій. Представлено Топ-5 цифрових технологій, що трансформують енергетику та виступають інноваційними інструментами організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності економіки. По-перше, штучний інтелект проводить революційні перетворення в енергетичному секторі, забезпечуючи прогнозне обслуговування, оптимізацію енергоспоживання та стратегічну аналітику. По-друге, блокчейн-це технологія, яка використовується для управління ланцюгом постачання та торгівлі енергією, створюючи прозору та безпечну систему для відстеження енергетичних транзакцій. По-третє, Інтернет речей (IoT) передбачає використання підключених пристроїв для надання компаніям даних у реальному часі для оптимізації операцій і підвищення енергоефективності. По-четверте, ви-

користовуючи хмарні обчислення, котрі енергетичні компанії можуть оптимізувати управління даними. По-п'яте, 5G сприяє підвищенню ефективності, безпеки та стабільності енергетичної інфраструктури, забезпечуючи дистанційний моніторинг і контроль. Доведено, що використовуючи цифрові технології, енергетичні компанії можуть оптимізувати виробництво та розподіл енергії, покращити управління ланцюгом постачання, забезпечити енергетичну незалежність держави.

The article examines the use of digital technologies in the system of organizational and economic tools of the energy efficiency mechanism of the national economy. It is noted that the transition to the sixth technological system prepares new challenges for producers and consumers of energy resources, and will further exacerbate the conditions for improving energy efficiency. It was revealed that the functioning of the organizational and economic mechanism of energy efficiency growth depends on the further improvement of the system of state management of the energy sector through the positioning of digital technologies. It is shown that the use of digital technologies blurs the line between traditional suppliers and consumers of energy resources and creates opportunities for consumers to directly participate in the operation of the energy system, balancing demand and supply. It is emphasized that modern digital technologies affect the efficiency of resource allocation, change the structure of energy consumption and increase the efficiency of its use. The Top 5 digital technologies that transform the energy industry and act as innovative tools of the organizational and economic mechanism for increasing the energy efficiency of national economies are presented. First, artificial intelligence is revolutionizing the energy sector, providing predictive maintenance, optimization of energy consumption, and strategic analytics. Second, blockchain is a secure, decentralized, and transparent technology used to manage the energy supply chain and trade, creating a transparent and secure system for tracking energy transactions. Third, the Internet of Things (IoT) involves the use of connected devices to provide companies with real-time data to optimize operations and improve efficiency. Fourth, using cloud computing, energy companies can optimize data management. Fifth, 5G can help improve the efficiency, security, and sustainability of energy infrastructure by providing remote monitoring and control. It has been proven that using digital technologies, energy companies can optimize energy production and distribution, improve supply chain management, and ensure energy independence of the state.

Ключові слова: цифрові технології, організаційно-економічний механізму, енергоефективність національної економіки, штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей, 5G технології.

Key words: digital technologies, organizational and economic mechanism, energy efficiency of the national economy, artificial intelligence, blockchain, Internet of Things, 5G technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах переходу світової економіки до шостого технологічного укладу енергоефективність набуває особливої значущості та стає критичною характеристикою в ланцюжку створення вартості цілого ряду високотехнологічних галузей. Багато в чому це залежить від того, що значення чинника енергоефективності продовжує зростати і стає основним параметром, на якому акцентується увага. Уже тепер багато технічних характеристик окремих видів товарів не здатні істотно вплинути на їх конкурентоспроможність у разі, якщо загальний рівень їхньої енергоефективності не відповідає сучасним стандартам. Цифрові інструменти стають все більш важливими для формування дієвої політики енергоефективності. Використовуючи сучасні технології, уряди країн можуть створювати на основі даних уявлен-

ня про споживання енергії та визначати напрямки її раціонального використання, автоматизувати процеси та зменшити витрати ручної праці, пов'язані з відстеженням заходів ефективності. Окрім того, цифрові рішення дозволяють зацікавленим сторонам співпрацювати в режимі реального часу над ініціативами, які допоможуть досягти екологічних цілей, одночасно збільшуючи економію коштів як для компаній, так і для споживачів. Зрештою, цифрові технології мають потенціал революціонізувати підхід до політики енергоефективності в усіх секторах економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням ролі структурних елементів механізму енергозбереження та підвищення енергоефективності

на міжнародному та національному рівнях займаються відомі зарубіжні фахівці, підтвердженням чого слугують їхні наукові праці А. Ахмета [13], А. Аларга [13], А. Альшаріфа [13], С. Бонгерса [11], Х. Вана [15], Дж. Вантєненена [16], З. Ван Вельдоховена [16], К. Віддікас [14], І. Імба [13], Б. Гупта [15], Вей Лі [17], Дж. Морлі [14], А. Плагераса [15], К. Псанніса [15], К. Стергіу [15], М. Хазаса [14], М. Халіла [13], З. Юсупова [13].

Вагомий внесок у дослідження проблем впливу цифрових технологій на функціонування організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності національної економіки зробили такі українські науковці як, В. Брич [2], І. Губарєва [1], В. Джеджула [2], Ю. Дзядикевич [2], Д. Ільницький [3], А. Іскаков [4], О. Климчук [6], І. Кобушко [4], С. Козловський [6], Р. Лавров [6], Я. Леонов [10], І. Лозинська [7], М. Мельницький [3], У. Палійчук [3], Р. Псюк [3], Т. Салашенко [1], Д. Скрипник [7], О. Скрипник [7], О. Ярова [10] та інші. Оскільки цифрові технології є одним із інноваційних інструментів підвищення енергоефективності національної економіки, існує потреба визначення стійкої залежності між енергоспоживанням та впровадження нових енергоефективних технологій,

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У більшості публікацій зарубіжних та українських дослідників аналізуються можливі сценарії масштабного впровадження тих чи інших енергоефективних технологій в країні, залежно від специфіки об'єкта аналізу на різних рівнях управління економікою. Складність дослідження напрямків зростання енергоефективності зумовлено відсутністю повного узгодження між структурними елементами організаційно-економічного механізму, щодо інтегруючої функції цифрових технологій у скороченні витрат при виробництві та доставці електроенергії до споживача.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження ролі цифрових технологій як інструментів реалізації функцій організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перехід до шостого технологічного устрою, який, за прогнозами фахівців, готує нові виклики як для виробників, так і для споживачів енергоресурсів, можливо ще більше загострить умови функціонування механізму підвищення енергоефективності. Новий технологічний устрій, як очікується, приведе до масового використання суспільством перспективних технологій, що спричинить, мабуть, загалом зростання енергоспоживання. За різними прогнозами, до 2050 року енергоспоживання у містах збільшиться більше ніж утричі [10, с. 120], тому в умовах становлення нового технологічного укладу, з його орієнтацією на задоволення зростаючих запитів споживачів, виробникам енергоресурсів для забезпечення прибутковості та підвищення своєї конкурентоспроможності необхідно спрямувати особливі зусилля на покращення експлуатаційних характеристик продукції, включаючи підвищення енергоефективності не тільки при виробництві продукції, але й у процесі її експлуатації у відповідь на зростаючі потре-

би клієнтів. І в цьому плані позитивні результати можуть бути досягнуті при використанні різноманітних інструментів механізму енергоефективності [3, с. 54].

Важливість їх розгляду пояснюється тим, що ігнорування організаційних питань може стати причиною, що перешкоджає досягненню мети функціонування всього механізму управління енергоефективністю. Серед них найбільш важливе значення має приділятися, по-перше, гармонізації законодавства у сферах підвищення енергоефективності та інноваційного розвитку, і, по-друге, інформаційній підтримці інтеграції аналізованих процесів впровадження та комерціалізації енергоефективних інновацій [9]. На сьогодні існують проблеми адаптації нормативно-правової бази у сфері регулювання інноваційної діяльності до умов розвитку вітчизняної економіки, що швидко змінюються, при її переході до нового технологічного укладу. Водночас, відсутнє системне бачення механізму нормативно-правового забезпечення реалізації стратегії інноваційного розвитку країни на різних рівнях управління вітчизняною економікою [5]. Також у вітчизняному правовому полі все ще не вирішено широке коло питань, пов'язаних з регулюванням інноваційної діяльності в процесі управління підвищенням енергоефективності української економіки. За умов становлення та розвитку цифрової економіки виникає необхідність використання нових інструментів у механізмі забезпечення енергоефективного зростання [2, с. 31].

Функціонування та удосконалення організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності національної економіки залежить від подальшого удосконалення системи державного управління енергетичним сектором через позиціонування цифрових технологій. Саме тому необхідне проведення скоординованої державної політики щодо підтримки створення, розповсюдження та комерціалізації енергоефективних інновацій [8]. У якості можливого інструменту вирішення проблеми пропонується використання технологій "великих даних". Під загальною назвою "big data" розуміється сукупність підходів, інструментів та методів обробки структурованих та неструктурованих даних, ефективних в умовах безперервного приросту, а також розподілу численними вузлами обчислювальної мережі. Використання такої технології стає найважливішою складовою підвищення енергоефективності у системі державного регулювання та управління практично в усіх країнах світу [7, с. 12].

Цифрові технології надають нові можливості для покращення енергопостачання, підвищення комфорту, зниження загального споживання енергії у житлових та комерційних будинках. Системи активного управління збирають, обробляють і аналізують дані в режимі реального часу і дозволяють керувати процесами енергоспоживання за допомогою єдиної інтерфейсної панелі. Згідно з прогнозом міжнародної енергетичної агенції (МЕА), підвищення експлуатаційної ефективності будівель з використанням даних у реальному часі може знизити загальне споживання енергії на 10 % у період 2020—2040 років [12, с. 21]. Насамперед це стосується процесів опалення та кондиціонування, де завдяки використанню датчиків та інтелектуальних термостатів потенційна економія енергії може становити від 15 % до

50 % (залежно від типу будівлі та системи управління). Інтелектуальне освітлення, що складається з високопродуктивних світлодіодів, підключених до систем управління будівлею, дозволяє аналізувати переваги користувачів, освітленість, режим експлуатації будівлі і дає можливість забезпечити більш високу якість освітлення при суттєвій економії енергії. За оцінками MEA, інтелектуальне освітлення може заощадити майже 14% від загального [12, с. 24].

Використання цифрових технологій стирає грань між традиційними постачальниками та споживачами енергоресурсів та створює можливості для споживачів з усіх секторів попиту безпосередньо брати участь у роботі енергосистеми, балансує попит та пропозицію у режимі реального часу [14]. Це забезпечується насамперед появою здатності змінювати своє енергоспоживання залежно від ситуації в енергосистемі (demand responds), збільшенням частки споживачів-"просьюмерів", які мають власні джерела виробництва або джерела для зберігання енергії (distributed energy resource), впровадженням "розумної зарядки" електромобілів, що переключає попит у непикові періоди (економія інвестиції в нову електроенергетичну інфраструктуру), застосування нових інструментів (blockchain) для полегшення локальної системи торгівлі енергією. Застосування цифрових технологій в електроенергетиці веде до зміни усієї бізнес-моделі галузі — вже з'явився термін Інтернет енергії (Internet of Energy, IoE) [11, с. 2]. Його характерними рисами є: виробництво електроенергії стає розподіленим, потоки електроенергії стають двоспрямованими, учасниками нового ринку електроенергії стають "речі", мобільна та доступна енергія у будь-якій точці, як мобільний Інтернет.

Сприяння високоякісному економічному розвитку, підвищення рівня захисту навколишнього середовища, глибока інтеграція цифрової економіки та енергоефективності стали загальною світовою тенденцією та екстраполювалися на національний рівень. Процес цифровізації може скорегувати масштаб виробництва до меншої інтенсивності та включити більше енергозберігаючих та ефективних технологій у виробничий процес. Сучасні цифрові технології успішно вирішують проблему асиметрії інформації, підвищують ефективність розподілу ресурсів, змінюють структуру споживання енергії та підвищують ефективність її використання. Цифрова економіка є важливою опорою для поточної технологічної революції, а її внесок в енергоефективність більш помітний у запровадженні технічних інновацій у виробничому ланцюжку енергетичного сектора. Водночас, як цифрова економіка, так і енергоефективність мають складні просторові та часові еволюційні особливості, а вплив цифровізації на енергоефективність є гетерогенним у періоді [4, с. 91]. Окрім того, позитивний вплив цифрової економіки на енергоефективність більш значний під час епохи швидкого зростання, ніж у період зрілості. З іншого боку, вплив на стимулювання чисто енергетичної технічної ефективності менший, ніж на стадії зрілості.

На сьогодні у світі сформувалося Топ-5 цифрових технологій, що трансформують енергетику та виступають інноваційними інструментами організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності на-

ціональних економік [1, с. 194]. По-перше, штучний інтелект проводить революційні перетворення в енергетичному секторі, забезпечуючи прогнозне обслуговування, оптимізацію енергоспоживання та стратегічну аналітику. Алгоритми штучного інтелекту вже можуть оптимізувати виробництво та розподіл енергії, щоб зменшити відходи, збільшити продуктивність. Ось чому Enel створила платформу машинного навчання, яка може прогнозувати виробництво вітрової та сонячної енергії, що дозволяє компанії краще керувати своїми енергетичними ресурсами. Іншими словами, цифрові технології можна успішно використовувати для прогнозування та оптимізації виробництва відновлюваних джерел енергії. Це було відзначено General Electric, яка почала використовувати штучний інтелект і машинне навчання, щоб максимізувати продуктивність своїх вітрових турбін. Згідно з дослідженнями Всесвітнього економічного форуму, використання обидвох технологій в енергетичному секторі може підвищити ефективність до 20 % при зниженні споживання енергії до 10 %. [14, с. 131]. Оскільки енергетичний сектор стикається зі зростаючим тиском щодо зменшення витрат і досягнення цілей сталого розвитку, стає зрозумілим, що штучний інтелект і машинне навчання є критично важливими інструментами механізму енергоефективності, які можуть допомогти компаніям залишатися конкурентоспроможними та вирішувати виклики галузі, що швидко розвивається.

По-друге, блокчейн — це безпечна, децентралізована та прозора технологія, котра в основному використовується для управління ланцюгом постачання та торгівлі енергією, створюючи прозору та безпечну систему для відстеження енергетичних транзакцій. Багато стартапів, пов'язаних з енергетикою, включно з WePower і Green Energy Lab, побудовані на його основі. Ці платформи дозволяють виробникам енергії продавати енергію безпосередньо споживачам. Це головним чином тому, що технологія блокчейн відома тим, що пропонує безпечний, непроникний запис енергетичних транзакцій, роблячи рахунки за енергію та транзакції більш ефективними. Кінцевим результатом є більш ефективний і відкритий енергетичний ринок, який підтримується смарт-контрактами, котрі використовуються для автоматизації продажу енергії та платежів. Як згадувалося раніше, технологія дозволяє розширити ринок, уможливаючи однорангову торгівлю енергією, надаючи споживачам можливість стати виробниками енергії та формувати більш децентралізовану енергетичну систему. Завдяки потенціалу створення більш прозорої, безпечної та ефективної енергетичної системи блокчейн є корисним інструментом, який може допомогти в трансформації енергетичної галузі. Звіт McKinsey передбачає, що блокчейн може заощадити енергетичному сектору до 500 мільярдів доларів до 2030 року [16, с. 632].

По-третє, Інтернет речей (IoT) передбачає використання підключених пристроїв для надання компаніям даних у реальному часі для оптимізації операцій і підвищення енергоефективності. Пристрої IoT можуть контролювати перехід енергії, відстежувати продуктивність обладнання та оптимізувати реагування на попит у виробництві електроенергії. Дані, зібрані (IoT) датчиками, можуть допомогти підприємствам приймати більш ра-

Рис. 1. Орієнтовні відносні параметри ефекту цифровізації енергетичного сектора національної економіки

Джерело: систематизовано та згруповано за даними [11—13].

ціональні рішення щодо технічного обслуговування та підвищувати енергоефективність, забезпечуючи безперервне та надійне енергопостачання. Так, Enel — глобальна компанія з відновлюваної енергетики — використовує інтелектуальні датчики для збору даних у режимі реального часу зі своїх вітрових турбін, щоб виявити проблеми з обслуговуванням і оптимізувати виробництво енергії. Ця тенденція настільки багатообіцяюча, що згідно з дослідженням McKinsey, прогнозне технічне обслуговування на основі Інтернету речей може знизити витрати до 30 % і скоротити час незапланованих простоїв до 50 %. Водночас, датчики можна використовувати і для моніторингу температури та вологості в будівлі та відповідного налаштування систем опалення та охолодження, зменшуючи витрати енергії. Це стосується, зокрема E.ON, німецької енергетичної компанії, яка впровадила систему енергоменеджменту на основі Інтернету речей у житлових і комерційних будівлях, щоб зменшити споживання енергії та витрати. Окрім того, IoT і датчики можуть допомогти енергетичним компаніям зменшити їхній вплив на навколишнє середовище [15, с. 352].

По-четверте, хмарні обчислення стали актуальним поняттям у багатьох галузях промисловості, включаючи енергетичний сектор. Використовуючи дану технологію, енергетичні компанії можуть оптимізувати управління даними й аналіз, а також зменшити витрати на IT. У міру того, як ми рухаємося до майбутнього, що більше керується даними, хмарні обчислення відіграватимуть дедалі важливішу роль у допомозі енергетичним компаніям. Хмара має численні переваги для енергетичного сектору. Перш за все, впровадження хмарних обчислень дозволяє енергетичним компаніям швидко й ефек-

тивно обробляти величезні обсяги даних, що є критично важливим для прийняття обґрунтованих рішень. Іншими словами, вони використовують хмару для керування великими наборами даних, оптимізації операцій і впровадження інновацій. Так, компанія Duke Energy використовує хмарні обчислення для максимальної ефективності своїх вітрових турбін, тоді як General Electric використовує прогнозне технічне обслуговування на основі хмари для підвищення надійності своїх потужностей з виробництва електроенергії. Водночас, згідно з дослідженням Navigant Research, очікується, що хмарні обчислення в енергетичному секторі зростуть з 4,4 мільярда доларів у 2015 році до 15,2 мільярда доларів у 2025 році [13, с. 6].

По-п'яте, завдяки блискавичній швидкості передачі даних і низькій затримці 5G має потенціал для революції в багатьох галузях, включаючи енергетичний сектор. 5G може допомогти підвищити ефективність, безпеку та сталість енергетичної інфраструктури, забезпечуючи дистанційний моніторинг і контроль. Оскільки енергетичні компанії продовжують досліджувати потенціал 5G, то можна очікувати ще більше інноваційних застосувань цієї технології в майбутньому через датчики та пристрої, котрі спроможні дистанційно управляти та контролювати енергетичну інфраструктуру. Цей тип віддаленого моніторингу вже просувається компанією Siemens, котра використовує технологію 5G на своїх заводах для створення інтелектуальних енергетичних систем, що підтвердили свою ефективність, надійність і довговічність. Це також стосується Vodafone, котрий використовує 5G для дистанційного моніторингу та керування енергетичними системами, щоб підвищити їхню ефективність, зменшити експлуа-

таційні витрати та покращити управління енергетичною інфраструктурою. Віддалений моніторинг і контроль, що підтримується 5G, також використовується для зменшення ризику аварій і підвищення безпеки критичної інфраструктури, забезпечення прогнозованого обслуговування, яке може допомогти енергетичним компаніям краще керувати своїм обладнанням і скоротити час простою [17, с. 118].

Базовий технологічний елемент, фундамент "розумної" — "smart grid" чи цифрової мережі — інтелектуальна система обліку електроенергії, призначена для оперативного формування достовірного обсягу послуг, багатотарифного обліку, моніторингу якості електроенергії та інших функцій. Джерелами первинної інформації у такій мережі є інтелектуальні лічильники і датчики, об'єднані в мережу інтернет речей (IoT). Як і Інтернет, інтелектуальна мережа складатиметься з елементів управління, комп'ютерів, автоматизації та нових технологій, і обладнання, що працюють разом, але в цьому випадку ці технології працюватимуть з електричною мережею, щоб реагувати в цифровому вигляді на попит електроенергії, що швидко змінюється [15, с. 353].

"Розумне виробництво" може зекономити енергії від 10 до 20 %, через зниження витрат на електроенергію для підприємств, а також скорочення викидів вуглецю. У всіх видах транспорту цифрові технології допомагають підвищити енергоефективність і зменшити викиди, а також забезпечити такі переваги, як балансування навантаження на електричні мережі. Інтегровані в електромережу будівлі, розумні прилади та системи керування енергією дають споживачам і підприємствам більший контроль над споживанням енергії. Цифровізація трансформує глобальну енергетичну систему, забезпечуючи значні переваги в енергоефективності усіх секторів економіки (Рис. 1). Цифрові технології мають потенціал для оптимізації енергії, яка використовується для багатьох енергомістких видів діяльності У Звіті про глобальну енергоефективність Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) за 2021 рік зазначено, що енергоефективність є одним із ключових факторів сприяння трансформації глобальної енергетичної системи та вирішення екологічних проблем, спричинених споживанням енергії [12, с. 11].

Енергетичний сектор зазнає швидких трансформацій, оскільки цифрові технології продовжують змінювати його ландшафт. Відтак, світ стає все більш інтегрованим, впровадження цифрової трансформації — це вже не вибір, а скоріше вимога для процвітання в цій галузі, що швидко розвивається. У довгостроковій перспективі однією з найважливіших потенційних переваг цифровізації в енергетичному секторі, ймовірно, буде можливість подовження терміну експлуатації електростанцій і мережевих компонентів за рахунок покращеного обслуговування та зменшення фізичного навантаження на обладнання. Так, якщо термін експлуатації всіх енергетичних активів у світі продовжити на п'ять років, сукупні інвестиції в розмірі майже 1,3 трильйона доларів США можуть бути відкладені на 2020–40 роки. У середньому інвестиції в електростанції будуть скорочені на 34 мільярди доларів США на рік, а в мережі — на 20 мільярдів доларів США на рік [16, с. 639].

Історично енергетична галузь повільно впроваджувала цифрові технології з різних причин, включаючи високу вартість нових енергетичних систем і складність поточної інфраструктури. Однак із зростаючим попитом на електроенергію, посиленням тиску на скорочення викидів парникових газів та вирішення поточної кризи, енергетичний сектор змушений шукати шляхи підвищення ефективності та продуктивності [6, с. 71]. Використовуючи цифрові технології, енергетичні компанії можуть оптимізувати виробництво та розподіл енергії, покращити управління ланцюгом постачання, забезпечити енергетичну незалежність держави.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, використання цифрових технологій в системі організаційно-економічних інструментів механізму енергоефективності національної економіки зумовлює необхідність розробки урядом країни програмних документів щодо конкретизації етапів впровадження технологічних новацій в енергетичний сектор з метою оптимізації та модернізації економічної системи, прискорення підвищення енергоефективності та досягнення екологічної трансформації. Державна політика має підтримувати такі інновації, причому акцентувати увагу на необхідності розвитку цифрових навичок.

Водночас, впровадження системи енергоменеджменту може дозволити споживачу енергії отримати більші переваги ефективності від використання нових технологій. Так само цифрові технології можуть сприяти більшій вигоді від запровадження системи енергоменеджменту, що забезпечує більш точні та своєчасні дані про використання енергії. Збільшення переваг від поєднання систем енергоменеджменту та цифрових технологій є важливим завданням і досягнення якого мають прагнути політики, споживачі енергії та постачальники технологій.

Цифровізація в енергетиці зумовлює формування моделей бізнесу, інформаційних сервісів та ринків, включаючи мережеві комунікації, міжмашинну взаємодію та цифрове моделювання, виходячи з переваг цифрової економіки. Інфраструктурними елементами тут є віртуальні електростанції, агрегатори попиту, віртуальне розподілене накопичення енергії, а також енергетичне хеджування та "розумні" мережі (smart-grid). Все це є комплексом інформаційних технічних апаратних засобів, які обслуговують виробництво та споживання електроенергії населенням та підприємствами.

Література:

1. Губарєва І., Салашенко Т. Стратегічні аспекти підвищення енергоефективності регіонів країни. Проблеми економіки. 2020. № 2. С. 190—197.
2. Дзядикевич Ю. В., Брич В. Я., Дведжула В. В. Організаційно-економічний механізм енергозбереження: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 154 с.
3. Ільницький Д.Є., Палійчук У. Ю., Псюк Р.М., Мельницький М.М. Організаційно-економічний механізм управління процесами енергозабезпечення діяльності підприємств з використанням нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії. Теоретичні проблеми економіки та управління. 2017. № 2 (16). С. 52—58.

4. Іскаков А.А., Кобушко І.М. Енергоефективність національної економіки в контексті її еколого-економічної безпеки. Механізм регулювання економіки, 2016. № 3. С. 88—96.
5. Закон України "Про енергозбереження" від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-вр#Text>
6. Климчук О. В., Козловський С. В., Лавров Р. В. Стратегічні аспекти економіко-енергетичної політики України в контексті сталого розвитку. Бізнес-інформ, 2021. № 1. С. 65—76.
7. Лозинська І.В., Скрипник Д.М., Скрипник О.А. Державна підтримка виробництва енергії з відновлюваних джерел. Вісник СНАУ. Серія "Економіка і менеджмент". 2019. № 4 (82). С.11—14.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року" від 29.12.2021 р. № 1803-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1803-2021-p#Text>
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року" від 21.04.2023 р. № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p#Text>
10. Ярова О. А., Леонов Я. В. Механізм організаційно-економічного забезпечення розвитку енергетичного сектору. Економіка та держава. 2021. № 9. С. 119—122.
11. Bongers A. Energy Efficiency, Emission Energy, and the Environment. Energy Research Letters. 2020. Vol. 1, № 2. P. 1—5.
12. IEA. Energy Technology Perspectives. Paris, France. 2023. 459 p.
13. Khaleel, M., Ziyodulla Yusupov, Abdussalam Ali Ahmed, Abdulagader Alsharif, Ahmed Alarga, & Ibrahim Imbayah. (2023). The Effect of Digital Technologies on Energy Efficiency Policy. International Journal of Electrical Engineering and Sustainability (IJEES), 1 (1), 1—8.
14. Morley, J.; Widdicks, K.; Hazas, M. Digitalization, energy and data demand: The impact of internet traffic on overall and peak electricity consumption. Energy Res. Soc. Sci. 2018, 38, 128—137.
15. Plageras, A. P., Psannis, K. E., Stergiou, C., Wang, H., and Gupta, B. B. (2018). Efficient IoT-Based Sensor BIG Data Collection-Processing and Analysis in Smart Buildings. Future Gener. Comp. sy. 82, 349—357.
16. Van Veldhoven, Z.; Vanthienen, J. Digital transformation as an interaction-driven perspective between business, society, and technology. Electron. Mark. 2022, 32, 629—644.
17. Wei Li. Research on the Impact of Digital Economy on Industrial Energy Efficiency. Frontiers in Business, Economics and Management. Vol. 7, No. 1, 2023. Pp.115—119.
3. Ilytskyi, D.E. Paliychuk, U.Yu. Psyuk, R.M. and Melnytskyi, M.M. (2017), "Organizational and economic mechanism of management of energy supply processes of enterprises using non-traditional and renewable energy sources", Theoretical problems of economics and management, vol. 2, pp. 52—58.
4. Isakov, A.A. and Kobushko, I.M.(2016), "Energy efficiency of the national economy in the context of its environmental and economic security", Economy Regulation Mechanism, vol. 3, pp. 88—96.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), Law of Ukraine "On Energy Saving", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/94> (Accessed 22 August 2023).
6. Lozinska, I.V. Skrypnyk, D.M. and Skrypnyk, O.A.(2019), "State support for energy production from renewable sources", Bulletin of SNAU. "Economics and Management", vol. 4, pp. 11—14.
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "On the National Energy Efficiency Action Plan for the Period Until 2030", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 2 September 2023).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2050", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 14 September 2023).
9. Yarova, O. A. and Leonov, Ya. V.(2021), "The mechanism of organizational and economic support for the development of the energy sector", Economy and the state, vol. 9, pp. 119—122.
10. Klymchuk, O. V. Kozlovskiy, S. V. and Lavrov R. V. (2021), "Strategic aspects of the economic and energy policy of Ukraine in the context of sustainable development", Business information, vol. 1, pp. 65—76.
11. Bongers, A.(2020), "Energy Efficiency, Emission Energy, and the Environment. Energy", Research Letters, vol. 1, pp.1—5.
12. IEA. (2023), Energy Technology Perspectives, Paris, France.
13. Khaleel, M., Yusupov, Z. Ahmed, A. Alsharif, A. Alarga, A. and Imbayah, I. (2023), "The Effect of Digital Technologies on Energy Efficiency Policy", International Journal of Electrical Engineering and Sustainability, vol. 1, pp. 1—8.
14. Morley, J. Widdicks, K. and Hazas, M.(2018), "Digitalization, energy and data demand: The impact of internet traffic on overall and peak electricity consumption", Energy Res. Soc. Sci. vol. 38, pp. 128—137.
15. Plageras, A. P. Psannis, K. E. Stergiou, C. Wang, H. and Gupta, B. B. (2018). "Efficient IoT-Based Sensor BIG Data Collection-Processing and Analysis in Smart Buildings", Future Generation, vol. 82, pp. 349—357.
16. Wei, Li. (2023), "Research on the Impact of Digital Economy on Industrial Energy Efficiency Frontiers in Business", Economics and Management, vol. 7, pp. 115—119.
17. Van Veldhoven, Z. and Vanthienen, J.(2022), "Digital transformation as an interaction-driven perspective between business, society, and technology", Electron. Mark, vol. 32, pp. 629—644.

References:

1. Gubareva, I. and Salashenko T. (2020), " Strategic aspects of increasing the energy efficiency of the country's regions", Problems of the economy, vol. 2, pp. 190—197.
2. Dzyadykevich, Yu. V. Brych, V. Ya. and Dzhedzula, V. V. (2018), Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm enerhozberezhennia [Organizational and economic mechanism of energy saving], TNEU, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2023 р.

O. Tulai,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of International Relations and Diplomacy, West Ukrainian National University

ORCHID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-7046>

L. Alekseyenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management and Administration, Ivano-Frankivsk Research and Development Institute of Management of the Western Ukrainian National University

ORCHID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4840-0188>

O. Bilan,

PhD Student of the Department of International Relations and Diplomacy, West Ukrainian National University

ORCHID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1173-3531>

V. Tsokalo,

Master's Student of the Department of Finance named after S. I. Yuriy, West Ukrainian National University

ORCHID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0499-8290>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.62

ORGANIZATIONAL AND APPLIED PRINCIPLES OF FINANCIAL SECURITY FOR THE RESTORATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL CHALLENGES

O. I. Тулай,

д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та дипломатії, Західноукраїнський національний університет

Л. М. Алексеєнко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри управління та адміністрування, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Західноукраїнського національного університету

О. А. Білан,

аспірант кафедри міжнародних відносин та дипломатії, Західноукраїнський національний університет

В. С. Цокало,

магістрантка кафедри фінансів ім. С. І. Юрія, Західноукраїнський національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

The article updates the need for rebuilding the economy and restoration of territorial communities, which will require appropriate financial support. It was determined that the systematic financing of the restoration and sustainable development of the infrastructure of territorial communities should guarantee not only a decent standard of living, but also make it possible to better prepare citizens to overcome the consequences of military aggression, to solve technological and structural economic problems.

The necessity of defining the concept of institutional financing of territorial communities in the process of their functioning and development as a form of local government organization has been proved. The development of territorial communities requires further theoretical generalization within the framework of institutional, investment, and functional approaches to financial support for the restoration and sustainable development of the infrastructure of territorial communities.

Information support through the DREAM reconstruction digital management system has been updated, which should guarantee timeliness, transparency, and accountability of their implementation both for international partners and the public. For better coordination of the restoration of territorial communities, which were most affected by armed aggression, it is advisable to introduce relevant positions at the level of state administration bodies. The author's vision of the socio-economic basis of financial support for the restoration of infrastructure and the livelihood of communities is outlined.

The development of the market of restoration projects determines that the selection of projects is carried out taking into account feasibility, efficiency, and priority to ensure the basic needs of the community population; priority in the distribution of the European Investment Bank subvention is given to those areas most affected by a full-scale invasion. It was determined that the system-structural approach makes it possible to choose an effective toolkit for evaluating funding, taking into account the decentralization trends and the priorities of the responsible policy of territorial communities.

The restoration of the national economy and territorial communities requires further scientific research on the development of scientific methods of the algorithm for the distribution of general funding between the state sector and territorial communities.

У статті актуалізовано необхідність відбудови економіки і реконструктивного відновлення територіальних громад, що потребуватиме відповідного фінансового забезпечення. Визначено, що системне фінансування відновлення та сталого розвитку інфраструктури територіальних громад має гарантувати не тільки достойний рівень життя, а й дає змогу краще підготувати громадян до подолання наслідків військової агресії, вирішення технологічних і структурних економічних проблем. Доведено необхідність визначення концепту інституційного забезпечення фінансування територіальних громад у процесі їхнього функціонування та розвитку як форми організації місцевої влади. Розвиток територіальних громад потребує подальшого теоретичного узагальнення в межах інституційного, інвестиційного і функціонального підходів фінансового забезпечення відновлення та сталого розвитку інфраструктури територіальних громад.

Актуалізовано інформаційне забезпечення через систему цифрового управління відбудовою DREAM, що має гарантувати своєчасність, прозорість та підзвітність їх реалізації як для міжнародних партнерів, так і для громадськості. Для кращої координації відновлення територіальних громад, які найбільше постраждали від збройної агресії, доцільно ввести відповідні посади на рівні органів державного управління. Викладено авторське бачення соціально-економічного багату фінансового забезпечення відновлення інфраструктури і життєзабезпечення громад.

Розвиток ринку проєктів відновлення визначає, що відбір проєктів здійснюється з урахуванням доцільності, ефективності та пріоритетності для забезпечення базових потреб населення громад; пріоритет при розподілі субвенції Європейського інвестиційного банку надається тим областям, які найбільше постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення. Визначено, що системно-структурний підхід дає змогу вибрати дієвий інструментарій оцінювання фінансування з урахуванням трендів децентралізації і пріоритетів відповідальної політики територіальних громад. Відновлення національної економіки та територіальних громад потребують подальших наукових досліджень щодо розробки наукових методик алгоритму розподілу загального фінансування між державним сектором та територіальними громадами.

Ключові слова: фінансове забезпечення, територіальні громади, сталий розвиток, реконструктивне відновлення, інфраструктура, фінансова безпека.

Key words: financial security, territorial communities, sustainable development, recovery, infrastructure, financial security.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN A GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

The restoration of the economy and markets will activate the processes of restoration of territorial communities, which will require appropriate financial

support. Systemic financial support for the restoration and sustainable development of the infrastructure of territorial communities should not only guarantee a decent standard of living, but also make it possible to better prepare citizens to overcome the consequences of military aggression, to solve technological and structural economic problems.

The restoration of the economy and markets will require the formation of a national paradigm for combating military (hybrid) threats and an effective state-regional policy aimed at strategic planning and financial support for the sustainable restoration of territorial communities. We adhere to the postulate that security will determine certain compliance with the specified parameters of the system's functioning and be evaluated as an integral state of the system after the action of all foreseen threats, provided that resistance to these threats is ensured [1, p. 10].

In financial science, two main approaches to understanding the essence of financial provision can be distinguished: the process of capital management; and the process of managing financial resources. It is advisable to study the formation of a system of financial support for the restoration of territorial communities from the standpoint of optimizing the external and internal financial resources necessary to ensure this process and achieve a stable financial potential of territorial communities.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Scientists consider the problems of development of territorial communities in different aspects, in particular, when studying recovery in the conditions of geopolitical challenges. O. Nestor admits that today for the rapid reconstruction of Ukraine it is worth using the principle of regionalization of markets through coordinated multinational efforts [2, p. 94]. V. Potapenko, V. Barannyk, and N. Bahur investigate local self-government as a factor in the stability of the rear in the conditions of military aggression [3].

The theoretical, applied, and legal foundations of methodological approaches to the study of financial support in the conditions of the formation of a service economy are considered in the scientific works of L. Alekseyenko, O. Tsyzhmy [4, pp. 76-90]. R. Shchura [5, pp. 162—165]. T. Yefimenko admits that in the future, to eliminate the consequences of war devastation, a significant increase in the amount of current and investment financing will be required in extremely difficult conditions, connected with the need to combine measures to stimulate economic growth and a corresponding increase in state and local budget revenues with measures to support macroeconomic stability and debt sustainability of state finances at least at a marginally acceptable level [6, p. 9].

T. Burlai, D. Dmytruk, V. Kostrytsia, and R. Levin believe that after the end of the war, long-term guaranteeing of not only military but also social and demographic security, as well as ensuring the social quality of life of Ukrainian citizens, will be relevant [7, p. 27]. This will require an update of the National Human Development Strategy, the development and implementation of a long-term post-war Strategy for overcoming poverty and the consequences of humanitarian shocks, and post-war adaptation of the Decent Work Program for Ukraine. Therefore, consideration of issues regarding the organizational and practical principles of financial support of territorial communities in the conditions of geopolitical challenges is particularly relevant today, as both administrative units are being reformed and the territorial

communities most affected by armed aggression are being restored.

FORMULATION OF THE PURPOSE OF THE RESEARCH

The purpose of the study is to reveal the content of the theory and practice of economic recovery taking into account national studies and to substantiate the priorities of financial support of territorial communities for the localization of geopolitical challenges.

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

In the conditions of military aggression, increasing responsibility and trust between the state, territorial communities, and citizens is an important resource for the development of the financial security of the state. Specialists of the National Institute of Strategic Studies (2023) recognize that Ukrainian communities not only pass their crash test in absolutely harsh and dangerous conditions but also implement in practice the principles and standards of the main international documents in the field of local self-government, which are especially important during the war [3, p. 4].

The large-scale plan for the recovery of Ukraine for the next 10 years envisages attracting more than 750 billion dollars [8]. Note that in the case of the Marshall Plan, the initial request of the recipient countries was 29 billion dollars, and in the end, it was reduced to 13.2 billion dollars [2, p. 95]. The economic recovery plan of Ukraine defines three main stages:

1. Sustainability (until the end of 2022): implementation of measures to restore the most important objects of critical infrastructure (repairs of electrical networks, boiler houses, housing; support of small and medium-sized businesses).

2. Reconstruction (2023—2025): preparation and implementation of reconstruction projects (industrial and social facilities, affordable housing).

3. Modernization (2026—2032): provides measures for Ukraine's accession to the European Union.

Theoretical explorations in any field should be started by clarifying the scientific opinion of leading economists regarding the priorities of the recovery of the economy and territorial communities. M. Zveryakov (2023) recognizes that when developing modern catch-up strategies, it is expedient to learn how to construct an efficient and at the same time socially restored economic system [9, p. 4]. This will be facilitated by the use of the postulates of the theory of competitive order, as well as the basic principles of the theory of the social market economy when working out the strategy of rebuilding the post-war economy in Ukraine.

V. Geets states that in the conditions of military aggression, social interactions changed their character from a peaceful way of life to a way in an environment where the problems of economic and physical security became paramount [10, p. 4]. Therefore, the use of Social Quality Theory (SQT) and Social Quality Approaches (SQA) as an applied toolkit of their application in public administration will contribute to socioeconomic and socio-humanitarian recovery.

Table 1. The main innovations in the financial legislation of decentralization in 2023

N	Orders	Changes have been made
1.	Amendments to Order No. 938, made by orders of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.12.2022 No. 477 "On approval of Amendments to the Procedure for treasury service of local budgets" and dated 23.01.2023 No. 35 "On amendments to the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 30, 2022 No. 477"	Order No. 938 was supplemented by a new rule, according to which administrators (recipients) of budget funds submit payment and other documents to the Treasury authorities in paper form together with an electronic information medium on which draft files of these documents are recorded established requirements for the use of payment instructions when making non-cash payments instead of payment orders the deadlines for submission by financial authorities to the Treasury authorities of certificates of receipts to local budgets in foreign currency and separate rules for drawing up these certificates are defined from now on, the Treasury will daily provide the Ministry of Finance with information from a single database of the network of managers and recipients of local budget funds in accordance with the format and regulations for the exchange of information between these institutions amended provisions of Chapter 14 "Interbudgetary transfers" of Order No. 938 in terms of the mechanism for crediting interbudgetary transfers to the general and special funds of local budgets and their direction to the corresponding local budgets it has been clarified that in the case of granting loans at the expense of local budgets, creditors submit to the Treasury authorities a letter with information on the amounts that affected the debt owed on loans (granting benefits to borrowers, write-off of the borrower's debt, etc.), indicating the relevant regulatory act and software classification codes expenditure and crediting of the budget
2.	The Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 07/27/2023 No. 409 amended the Procedure for Treasury Service of Local Budgets, approved by the MFU Order No. 938 of 08/23/2012	it was established that amendments to the decision of the relevant council on the local budget are carried out based on the decision of the relevant council. A decision to amend the decision of the relevant council on the local budget is possible in the cases and procedures established by the Budget Code of Ukraine, as well as in the case of amendments to the Law on the State Budget of Ukraine it has been clarified that in the case of using the Treasury system, documents are exchanged in electronic form, including electronic documents, between Treasury bodies and local financial bodies, managers of budget funds (recipients of budget funds) it is determined that the local budget is implemented according to the schedule, which is approved by the head of the local financial body no later than 30 days after the approval of the local budget the registration of changes that arise in the process of implementing local budgets and the implementation of operations related to their accounting has been clarified - local financial bodies draw up and submit to the Treasury authorities certificates on changes to the annual list of local budgets, revenues of the general fund of local budgets, financing of the general fund of local budgets by type of debt obligations, appropriations of the general fund of local budgets, of the special fund of local budgets, returning loans to the general fund of local budgets and providing loans from the general fund of local budgets, drawn up according to the appropriate forms

Organized based on current legislation [15].

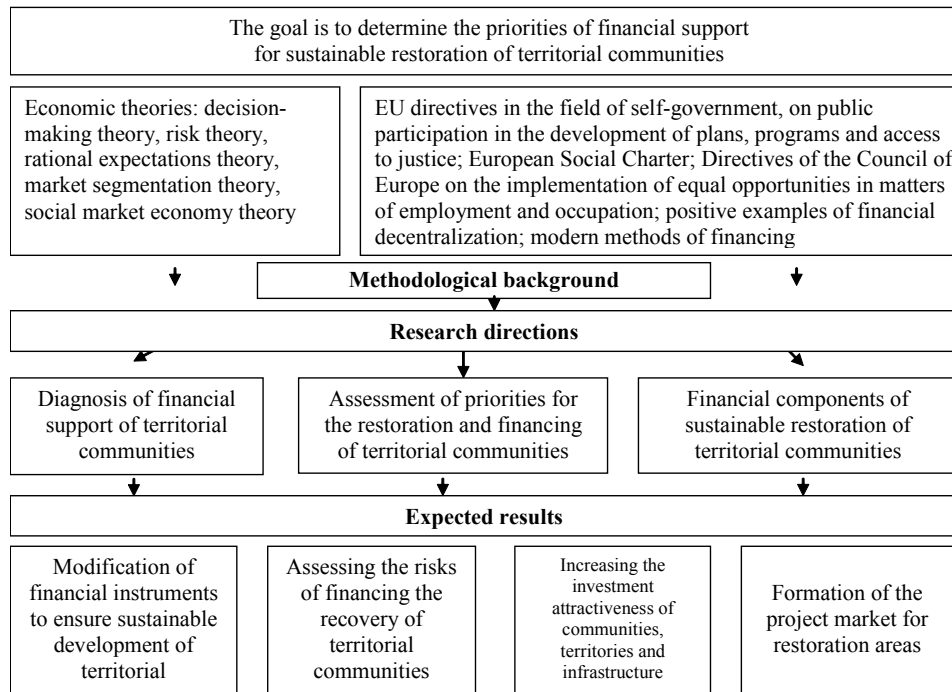
A. Hrytsenko investigates the logical and historical conditioning and content of the national rooting of economic development as a local response to global economic shifts [11, 38]. Tracking glocalization, as one of the forms of resolving contradictions between globalization and localization, makes it possible to determine geo-economic shifts in the development of society. The author recognized that today's society has reached the information-digital level of development, when information-analog and industrial-marketing subsystems actively interact [11, p. 41].

The processes of formation, development, and operation of the local self-government system, as well as various administrative and economic institutions, should be studied in the context of the diversification of the processes of economic integration and decentralization. F. A. Margarida, N. Rosha, and M. Ruta (2021) state that in the world economy, regional economic alliances pay special attention to issues of foreign and national investments, financial innovations, technological innovations, migration, labor, trade (regional trade alliances), and ecology [12]. M. Ruta (2023) admits that the factors of global tensions weaken the trade system, in particular, the strengthening of protectionism and nationalism pushes the governments of countries to conclude new and legally strengthen existing regional agreements [13].

In the spatial aspect, in the process of economic integration, regulators regulate the following strategic directions: first, the integration of the markets of goods, services, and factors of production, as well as rules governing such areas as investments, services, tariffs, and intellectual property rights. Second, agreeing on restrictions (sanctions) for the governments of countries on actions that can nullify economic integration, in particular in terms of regulatory barriers, subsidies, sanitary measures and rules regulating competition. Third, the protection of rights that may be affected by the integration of markets in the event of non-compliance with regulations governing areas such as labor or environmental regulations.

In accordance with the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power, a decentralization reform was initiated in Ukraine. The main direction of decentralization is determined by law — the formation and development of territorial communities [14].

In the process of implementation of sustainable development priorities by the newly formed territorial communities, many problems arose related to the formation of financial resources and coordination of legislative acts (Table 1).

Fig. 1. Structuring of the conceptual foundations of financial support for sustainable restoration of territorial communities

Our vision of structuring the conceptual foundations of financial support for the sustainable restoration of territorial communities is depicted in Fig. 1.

Therefore, the development of territorial communities requires further theoretical generalization within the framework of institutional, investment and functional approaches to financial support for the restoration and sustainable development of the infrastructure of territorial communities. Financial support for the restoration and sustainable development of the infrastructure of territorial communities requires a study of the formation, functioning and development of territorial communities as a form of local government organization; a definition of the concept of institutional financing of territorial communities; to analyze the socio-economic basis of financial support for the restoration of infrastructure and livelihoods of communities.

The development of territorial communities takes place within the limits of a specific socio-political system, therefore, a systemic-structural approach to research from the point of view of scientific methodology makes it possible to choose effective evaluation tools taking into account decentralization trends when choosing priorities for a responsible policy of financial support for communities. We share the point of view that the effectiveness of the process of attracting financial resources depends on the reality of determining the amount of financial support, the degree of availability (cost) of financial resources and the risk associated with specific sources and forms of financing [4, pp. 76—90]. R. Shchur singles out the following characteristic features of a territorial community as an institutional subject of financial relations: financial separation, financial personification, and financial legal personality, which includes financial legal capacity and legal capacity [5, p. 164].

In the conditions of a full-scale war, the financial assistance of the European Union for Ukraine is unprecedented, timely and systematic, which allows maintaining macro-financial stability. Funds are provided by the European Union on preferential terms for Ukraine and are directed to the financing of priority expenditures of the state budget. In addition, the European Commission proposed to create a special financing instrument in the amount of about 50 billion euros, which will ensure consistent, predictable support for Ukraine for the period 2024—2027 [16].

The issue of full-fledged institutional and financial support for the restoration and sustainable development of the infrastructure of territorial communities is debatable. In 2023, the Government approved the Procedure and conditions for the distribution of almost UAH 4.48 billion in subventions to local budgets for the restoration and development of infrastructure, including hospitals, housing, schools, communal facilities, etc. [17]. The source of this subvention is the funds of the European Investment Bank. Infrastructure reconstruction and development projects are managed using the DREAM Reconstruction Digital Management System, which should guarantee timeliness, transparency and accountability of their implementation both for international partners and the public.

The distribution of subventions for the restoration and development of infrastructure occurs in stages: 1) communities submit lists of projects for consideration by regional military administrations; 2) based on community proposals, regional military administrations form a list of projects and submit it to the Ministry of Community Development, Territories and Infrastructure for approval; 3) after approval by this Ministry of the final list of projects and regional military administrations approve the final list of projects. All approved projects are sent to the European Investment Bank.

We note that, firstly, the selection of projects is carried out taking into account feasibility, efficiency and

priority to ensure the basic needs of the community population. Second, priority in the allocation of subventions is given to those areas most affected by a full-scale invasion. The plan for the recovery and development of regions and communities defines a comprehensive approach to the recovery of critical and social infrastructure objects, and housing, and will also ensure the return of internally displaced persons. The positions of recovery and development include: first, the introduction of a three-level strategic planning system: state strategy — regional strategies — community strategies. Secondly, the definition of four functional types of territories for restoration and stimulation of the development of regions: restoration territories; poles of economic growth; territories with special conditions for development; and areas of sustainable development.

Both military aggression and disproportions in the country's pre-war socio-economic development affect the financial condition of territorial communities. According to the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Basics of State Regional Policy and the Policy of Restoration of Regions and Territories" of July 9, 2022 No. 2389-IX, the objects of state regional policy are: regions, macro-regions, micro-regions; groups of regions (or their parts), territorial communities defined according to legally regulated criteria [18]. Therefore, the focus on guaranteeing the financial security of the development of territorial communities, and accordingly, the social security of these communities, requires the improvement of the system of relevant institutes and organizational and management structures that should deal with restoration.

Better coordination is needed to restore territorial communities that have suffered the most from armed aggression. Therefore, the introduction of relevant positions on restoration issues at the level of ministries and regional administrations makes it possible to better coordinate efforts at the level of central and regional authorities. The positions of deputy heads of regional state administrations, whose competence includes issues of restoration, are introduced in Donetsk, Dnipropetrovsk, Zhytomyr, Zaporizhzhya, Kyiv, Luhansk, Mykolaiv, Odesa, Sumy, Kharkiv, Kherson and Chernihiv regional state administrations.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS OF FURTHER INVESTIGATIONS IN THIS DIRECTION

The results of the conducted research indicate that the organizational and applied substantive components of financial support for the sustainable restoration of territorial communities have gained further development.

First, financial policy in the context of sustainable reconstruction should shape the choice of sources of financial resources, as well as their composition, structure, availability and reliability. The State Regional Development Fund should become a financial instrument for the implementation of state regional policy. For this, the Regional Development Agencies should receive the status of full participants in the formation and implementation of state regional policy, it is expedient to expand the list of their co-founders, as well as give the right to agencies to provide paid services.

Secondly, the application of the structural-functional method of revealing the essence of financial support of territorial communities makes it possible to determine the structure, hierarchy and duration of funding sources. This will be facilitated by the creation of a unified geo-information system for monitoring and assessing the recovery and development of each community and region.

Thirdly, the systematic implementation of institutional links and the financial potential of territorial communities will contribute to increasing the investment attractiveness of the economy, attracting investments in the reconstruction of communities, and improving and maintaining the investment image of Ukraine. The restoration of the national economy and territorial communities requires further scientific research on the development of scientific methods of the algorithm for the distribution of general funding between the state sector and territorial communities.

Література:

1. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>.
2. Нестор О. Ю. Особливості Плану Маршалла в контексті його економічного аспекту і переваг та недоліків реалізації. *Фінанси України*. 2022. № 9: С. 79-97. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.09.079>.
3. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>.
4. Алексеєнко Л. М., Ціжма О. А. Фінансове забезпечення розвитку трудового потенціалу в умовах формування сервісної економіки. *Наукові праці НДФІ*. 2020. Вип. 2. С. 76—90.
5. Щур Р. І. Фінанси територіальних громад: особливості формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20 (3). С. 162—165.
6. Єфименко Т. І. Управління державними фінансами в період воєнного стану та повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7—25. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007>.
7. Бурлай Т. В., Дмитрук Д. А., Костиця В. І., Левін Р. Я. Політика соціальної якості: теорія та міжнародні підходи в контексті завдань повоєнної реконструкції України. *Український соціум*, 2022, № 3 (82). С. 9—30. <https://doi.org/10.15407/socium2022.03.009>.
8. Відбудова України: як виглядатиме та що можна робити вже сьогодні. URL: <https://dyvys.info/2022/10/21/vidbudova-ukrayiny-vzhe-tryvaye-yak-doluchytysya/> (дата звернення: 31.08.2023).
9. Зверяков М. І. Концепція соціального ринкового господарства в повоєнному відновленні України. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 3—23. <https://doi.org/10.15407/ekonop myukr.2023.03.003>.
10. Геєць В. М. До питання теорії і практики політики соціальної якості в повоєнній Україні. *Економіка*

України. 2023. № 4. С. 3—22. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2023.04.003>.

11. Гриценко А. А. Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. Економіка України. 2023. № 4. С. 38—54. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2023.04.038>

12. Fernandes Ana Margarida, Nadia Rocha, and Michele Ruta. The Economics of Deep Trade Agreements. Paris: Centre for Economic Policy Research, 2021.

13. Michele Ruta. The Rise of Discriminatory Regionalism. June 2023. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2023/06/the-rise-of-discriminatory-regionalism-michele-ruta> (дата звернення: 31.08.2023).

14. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII (із змінами станом на 16.04.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 31.08.2023).

15. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: treasury.gov.ua (дата звернення: 31.08.2023).

16. Україна отримала п'ятий транш масштабної макрофінансової допомоги від ЄС у розмірі 1,5 млрд євро. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/ukrayina-otrymala-pyaty-transh-masshtabnoyi-makrofinansovoyi-dopomogy-vid-yes-u-rozmiri-15> (дата звернення: 31.08.2023).

17. Мінвідновлення: громади отримують майже 4,48 мільярда гривень субвенції на відновлення та розвиток інфраструктури. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34414.html> (дата звернення: 31.08.2023).

18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 9 липня 2022 року № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 31.08.2023).

References:

1. Potapenko, V. G., Baranyk, V. O. and Bahur, N. V. (2023), *Mistseve samovriaduvannia iak chynnyk stijkosti tylu : analit. dop. [Local self-government as a factor in the stability of the rear: analyst. add.]*, NISD, Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>.

2. Nestor, O. Yu. (2022), "Peculiarities of the Marshall Plan in the context of its economic aspect and advantages and disadvantages of implementation", *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 79—97. <https://doi.org/10.33763/fin-ukr2022.09.079>.

3. Potapenko, V. G., Baranyk, V. O. and Bahur, N. V. (2023), *Mistseve samovriaduvannia iak chynnyk stijkosti tylu : analit. dop. [Local self-government as a factor in the stability of the rear: analyst. add.]*, NISD, Kyiv, Ukraine. 54 s. — <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02>.

4. Alekseenko, L. M. and Tsizhma, O. A. (2020), "Financial support for the development of labor potential in the conditions of the formation of a service economy", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 2, pp. 76—90.

5. Shchur, R.I. (2018), "Finances of territorial communities: peculiarities of formation in modern conditions", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 20 (3), pp. 162—165.

6. Yefimenko, T. I. (2023), "Management of public finances during the period of martial law and post-war reconstruction of Ukraine: scientific support of transformations", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 7-25. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007>.

7. Burlai, T.V., Dmytruk, D.A., Kostytsia, V.I., and Levin, R.Ya. (2022), "Policy of social quality: theory and international approaches in the context of tasks of post-war reconstruction of Ukraine", *Ukrains'kyj sotsium*, vol. 3 (82), pp. 9—30. <https://doi.org/10.15407/socium2022.03.009>.

8. Holovchak, Kh. (2022), "Reconstruction of Ukraine: how it will look and what can be done today", available at: <https://dyvys.info/2022/10/21/vidbudova-ukrayiny-vzhe-tryvaye-yak-doluchytysya/> (Accessed 31 August 2023).

9. Zveryakov, M. I. (2023), "The concept of social market economy in the post-war reconstruction of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 3-23. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2023.03.003>.

10. Geets, V. M. (2023), "To the issue of theory and practice of social quality policy in post-war Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 3-22. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2023.04.003>.

11. Hrytsenko, A. A. (2023), "Nationally rooted economic development as a local response to global geoeconomic shifts", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 38—54. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2023.03.003>.

12. Fernandes, A. M. Nadia Rocha, and Michele R. (2021), *The Economics of Deep Trade Agreements*, Centre for Economic Policy Research, Paris, France.

13. Michele, R. (2023), "The Rise of Discriminatory Regionalism", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2023/06/the-rise-of-discriminatory-regionalism-michele-ruta> (Accessed 31 August 2023).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine "About the voluntary association of territorial communities"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (Accessed 31 August 2023).

15. Official website of the State Treasury Service of Ukraine (2023), available at: treasury.gov.ua (Accessed 31 August 2023).

16. European Integration portal (2023), "Ukraine received the fifth tranche of large-scale macro-financial assistance from the EU in the amount of 1.5 billion euros", available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/ukrayina-otrymala-pyaty-transh-masshtabnoyi-makrofinansovoyi-dopomogy-vid-yes-u-rozmiri-15> (Accessed 31 August 2023).

17. Ministry of Reconstruction (2023), "Communities will receive almost 4.48 billion hryvnias of subvention for the reconstruction and development of infrastructure", available at: <https://mtu.gov.ua/news/34414.html> (Accessed 31 August 2023).

18. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), *The Law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the principles of the state regional policy and the policy of restoration of regions and territories"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (Accessed 31 August 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023 р.

УДК 336.02:336.63

Б. І. Пишук,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7930-0791>
І. Т. Карп'як,
магістрант кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-00006-5777-0577>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.69

МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ФІНАНСІВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

В. Pshyk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting,
Lviv National Ivan Franko University
I. Karpyak,
Master's student of the Department of the Department of Financial
Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

MECHANISMS OF ACTIVATING THE INVESTMENT POTENTIAL OF PERSONAL FINANCE ON THE SECURITIES MARKET

Стаття присвячена обґрунтуванню сучасних підходів та інструментарію щодо формування інвестиційного потенціалу персональних фінансів для забезпечення його активної участі у процесах розвитку ринку цінних паперів України. Проведений аналіз основних показників, які характеризують сектор домогосподарств України, засвідчив в останні роки скорочення доходів працівників приватного сектору через вимушені масові звільнення, еміграцію, простої та скорочення заробітної плати, про що свідчить зниження обсягів сплати єдиного соціального внеску та податку на доходи фізичних осіб. Виявлено зростання попиту на державні цінні папери з боку домогосподарств та низьку частку їх вкладень у зазначені інструменти порівняно із обсягами вкладень інших економічних агентів.

Визначено пріоритетні напрями активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів на ринку цінних паперів: забезпечення умов для зростання інвестиційного потенціалу громадян, включаючи формування ефективної політики зростання реальних доходів населення; розроблення на законодавчо-правовій основі комплексу заходів для забезпечення гарантій і відповідної інституційної бази стосовно участі громадян в інвестиційних процесах; зниження інвестиційних ризиків на ринках капіталу та підвищення рівня захисту прав інвесторів; запровадження надійних фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів та розміщення персональних заощаджень громадян; зміцнення довіри з боку населення до ринку цінних паперів, елементів та інфраструктури вітчизняного фінансового сектору.

Обґрунтовано авторські пропозиції щодо інвестування пенсійних накопичень з огляду на вибір рівня ризику інвестиційного портфеля залежно від віку особи, підхід до створення Фонду компенсування інвестицій фізичних осіб, розвитку фінансового консалтингу для домогосподарств, а також заходи з підвищення рівня їх фінансової безпеки на ринку цінних паперів в частині посилення захисту від шахрайських схем, впровадження інструментів попереднього інформування клієнтів про інвестиційні продукти, розробки механізму індивідуальних інвестиційних рахунків.

The article is devoted to the substantiation of modern approaches and tools for the formation of the investment potential of personal finance to ensure its active participation in the processes of development of the securities market of Ukraine. The analysis of the main indicators that characterize the household sector of Ukraine has shown in recent years that the incomes of private sector workers have decreased due to forced mass layoffs, emigration, layoffs, and reduced wages, as evidenced by the decrease in the amount of payments of the single social contribution and personal income tax. The increase in demand for government securities from households and the low share of their investments in these instruments compared to the volumes of investments of other economic agents were revealed.

The priority directions for activating the investment potential of personal finance on the securities market have been determined: ensuring the conditions for the growth of the investment potential of citizens, including the formation of an effective policy for the growth of real incomes of the population; development of a set of measures on a legislative and legal basis to ensure guarantees and an appropriate institutional framework for the participation of citizens in investment processes; reduction of investment risks in the capital markets and improvement of the level of protection of investors' rights; introduction of reliable financial instruments for investment of pension assets and placement of personal savings of citizens; strengthening public trust in the securities market, elements and infrastructure of the domestic financial sector.

The author's proposals for investing pension savings are substantiated in view of the choice of the risk level of the investment portfolio depending on the age of the person, the approach to the creation of the Individual Investment Compensation Fund, the development of financial consulting for households, as well as measures to increase the level of their financial security on the securities market in terms of strengthening of protection against fraudulent schemes, introduction of tools for prior information of clients about investment products, development of mechanism of individual investment accounts.

Ключові слова: домогосподарства, інвестування, персональні фінанси, ринок цінних паперів, фінансова поведінка домогосподарств, фінансові інструменти, цінні папери.

Key words: households, investment, personal finance, securities market, financial behavior of households, financial instruments, securities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідною умовою економічного зростання країни є поживлення інвестиційної активності, досягнути якої можливо за рахунок залучення до цього процесу широкого кола економічних суб'єктів, ефективного залучення фінансових ресурсів і диверсифікації джерел їх формування. Важливим аспектом цієї проблеми є зосередження уваги на використанні насамперед внутрішніх можливостей країни щодо мобілізації наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів, створенні умов для їхнього ефективного використання в межах країни. Досвід і практика розвинутих ринкових країн переконливо засвідчили, що одним із найбільш перспективних внутрішніх джерел інвестиційного потенціалу і драйверів розвитку держави є персональні фінанси, завдяки яким в економічно розвинутих країнах формується національний добробут. Тому в Україні впродовж тривалого часу, а особливо в останні роки, постає гостра необхідність у мобілізації цього внутрішнього джерела фінансових ресурсів та використанні інвестиційного потенціалу персональних фінансів на різних сегментах фінансового ринку, зокрема й ринку цінних паперів.

Проте для того, щоб кошти домогосподарств ефективно використовувались у задоволенні фінансових потреб інших учасників ринку цінних паперів, вони повинні

бути належним чином організовані, а відтак трансформовані в інвестиції за допомогою інструментів даного ринку, що викликає значний інтерес з боку держави, установ фінансового сектору, наукової спільноти та широкого загалу. На жаль, питанням активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів в Україні досі не приділяється належна увага з огляду на низку об'єктивних причин (зокрема, сучасна військово-політична ситуація, висока частка споживчих витрат у бюджеті домогосподарств, низький рівень довіри до фінансового сектору, відсутність в Україні розвинутого ринку цінних паперів, а також надійних і безпечних інструментів, що обертаються на ньому тощо), вплив яких зумовлює пасивну фінансову поведінку, а відтак й низьку інвестиційну активність домогосподарств.

Відтак, зважаючи на вагому роль персональних фінансів у процесах формування стійкої фінансової основи для забезпечення соціально-економічного розвитку України, необхідним в умовах сьогодення є формування на державному рівні комплексної політики у сфері активізації їх інвестиційного потенціалу. Адже поступовий розвиток національної економіки можливий тільки завдяки формуванню і раціональному використанню національних заощаджень та дієвих механізмів трансформації їх в інвестиції, зокрема й на базі використання інструментів ринку цінних паперів.

Таблиця 1. Сукупні доходи, витрати і заощадження домогосподарств України у 2010—2021 рр.

Рік	Сукупні доходи населення		Витрати населення		Щорічні заощадження населення		Питома вага заощаджень у доходах, %
	млрд грн	темп приросту, %	млрд грн	темп приросту, %	млрд грн	темп приросту, %	
2010	1101,2	-	939,3	-	161,9	-	14,7
2011	1266,8	15,0	1143,6	21,8	123,1	-24	9,7
2012	1457,8	15,1	1353,2	18,3	104,6	-15	7,2
2013	1548,7	6,2	1432,5	5,9	116,2	11,1	7,5
2014	1516,8	-2,1	1486,0	3,7	30,8	-73,5	2,0
2015	1772,0	16,8	1740,9	17,2	31,1	0,97	1,8
2016	2051,3	15,8	2038,7	17,1	12,6	-59,5	0,6
2017	2652,1	29,3	2621,4	28,6	30,7	143,7	1,2
2018	3219,5	21,4	3202,8	22,2	16,7	-45,6	0,5
2019	3699,3	14,9	3815,5	19,1	-116,2	-595,8	-6,1
2020	3972,4	7,3	3989,4	4,6	-17,0	85,3	-0,42
2021	4698,6	18,3	4876,0	22,2	-177,6	-1044,7	-3,78

Джерело: сформовано за даними [2—5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Широке коло проблем, пов'язаних з використанням заощаджень домогосподарств як інвестиційного ресурсу, а також управління персональними фінансами, зокрема в частині формування моделей фінансової поведінки домогосподарств та ухвалення ними інвестиційних рішень на ринку цінних паперів, висвітлені у працях вітчизняних науковців — Барановського О., Давимуки С., Дропи Я., Зварич М., Кізими Т., Крупки М., Рамського Ю., Ясинської Н. та багатьох інших вчених-економістів. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій, їхнє беззаперечне наукове та практичне значення, чимало питань щодо мобілізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів та подальшого його ефективного використання залишаються недостатньо висвітленими та розкритими. Особливої уваги набувають питання державної політики у сфері персональних фінансів та формування дієвих важелів і гарантій, спрямованих на заохочення громадян України до здійснення вкладень в інструменти ринку цінних паперів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування сучасних підходів та інструментарію щодо формування інвестиційного потенціалу персональних фінансів для забезпечення його активної участі у процесах розвитку ринку цінних паперів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Основою формування інвестиційного потенціалу персональних фінансів є заощадження домогосподарств, які формуються внаслідок добровільного відкладення грошових коштів на деякий час після задоволення своїх поточних потреб і сплати податків. Проте вважати їх інвестиційним ресурсом можна лише у разі процесу трансформації під дією низки умов: 1) якщо особа ухвалює рішення інвестувати свої заощадження у підприємницьку діяльність чи конкретні ринкові активи з метою забезпечення приросту їх вартості; 2) відбувається прояв актив-

ної фінансової поведінки особи з приводу реалізації ухвалених рішень; 3) наявність правової та гарантійної забезпеченості інвестиційних продуктів [1, с. 61].

Оскільки через заощадження громадян відбувається реалізація інвестиційного потенціалу персональних фінансів, проведемо аналіз їх динаміки.

Наведені у табл. 1 статистичні дані свідчать про суттєве скорочення суми щорічних заощаджень громадян за 2010—2021 роки з 161,9 млрд. грн до від'ємного значення у (-177,6 млрд. грн) попри більш ніж чотирикратне зростання обсягів сукупних доходів українського населення впродовж аналізованого періоду — з 1101,2 до 4698,6 млрд. грн. Проте швидшими темпами, порівняно із сукупними доходами, змінювались витрати населення України, обсяги яких за 2010—2021 рр. зросли з 939,3 до 4876 млрд. грн, внаслідок чого суттєво впали обсяги заощаджень громадян, знизилася їхня частка у доходах населення (з 14,7 до — 3,78%).

Така зміна була викликана низкою причин, зокрема: низькими темпами зростання доходів населення та військово-політичною ситуацією у 2014—2015 рр, що призвело до вимушеного переселення частини громадян внаслідок втрати майна, потребою у лікуванні й реабілітації внаслідок воєнних дій на сході країни; зростанням витрат українських громадян на житлово-комунальні послуги починаючи з 2017 року; негативними соціально-економічними наслідками поширення коронавірусної пандемії COVID-19 починаючи з 2020 року. Ця ситуація суттєво послабила схильність громадян до заощадження, що позначилось на скороченні інвестиційного потенціалу персональних фінансів.

З початком повномасштабної війни, розпочатої російським агресором проти України, спостерігається багатократне поглиблення цієї негативної тенденції. Хоча й відсутні точні статистичні дані щодо сукупних доходів та витрат населення України від моменту початку війни і до нині, проте є усі підстави стверджувати про скороченні доходів працівників приватного сектору через вимушені масові звільнення, еміграцію, простої та скорочення заробітної плати, про що свідчить зниження обсягів сплати єдиного соціального внеску та податку на доходи фізичних осіб за даною категорією громадян (табл. 1). Проте загальна тенденція була цілком проти-

Таблиця 2. Динаміка показників заробітної плати громадян України та сплаченого єдиного соціального внеску (річна зміна у %)

Період	Загалом зарплати, доходи ФОП	Зарплати на підприємствах, доходи ФОП	Загалом ЄСВ	ЄСВ із зарплат на підприємствах, доходів ФОП
1 кв. 2021 р.	8,3	8,7	2,8	1,5
2 кв. 2021 р.	19,3	23,0	17,8	20,6
3 кв. 2021 р.	10,6	13,4	7,6	9,4
4 кв. 2021 р.	8,5	10,4	5,9	7,1
1 кв. 2022 р.	6,3	2,2	3,9	0,0
2 кв. 2022 р.	1,0	-33,5	-3,6	-32,6
3 кв. 2022 р.	11,3	-30,5	3,4	-32,7
4 кв. 2022 р.	7,3	-33,8	1,3	-34,5
1 кв. 2023 р.	4,0	-26,4	-4,2	-31,3
2 кв. 2023 р.	6,7	-12,9	-1,0	-19,5

Джерело: сформовано за даними [6, с. 16].

Таблиця 3. Зміна обсягів заощаджень населення України, млрд грн

Період	01.2020	07.2020	01.2021	07.2021	01.2022	07.2022	01.2023	04.2023
Поточні депозити в гривні	169	210	251	276	307	401	468	445
Строкові депозити в гривні	171	180	183	190	200	180	185	200
Поточні депозити в іноземній валюті	72	99	128	142	166	187	243	243
Строкові депозити в іноземній валюті	165	169	168	142	121	96	149	167

Джерело: сформовано за даними [6, с. 17].

лежно, оскільки номінальні доходи населення у другому півріччі 2022 року перевищують аналогічний показник минулого року. Таку різницю протилежність можна пояснити тим, що втрата доходів працівників приватного сектору була компенсована за рахунок підвищення рівня оплати праці, а відтак стрімким зростанням доходів військовослужбовців, що дало змогу зберегти сукупні реальні доходи домогосподарств на рівні попереднього року, попри прискорення інфляції.

А пожвавлення економіки навесні 2023 року сприяло наближенню основної складової доходів населення — зарплат працівників корпорацій та доходів приватних підприємців — у номінальному вираженні до показників кінця 2021 року. Внаслідок цьогорічного перегляду підходів до оплати праці оборонцям виплати військовим скоротилися. Проте їхня частка в доходах домогосподарств залишається значною. Завдяки відновленню зарплат та значним виплатам військовим загальні доходи населення не зменшуються в реальному вимірі.

Зростання номінальних доходів, яке було забезпечено завдяки стабільним бюджетним виплатам та частковому відновленню бізнесу, сприяли збільшенню обсягів за різними видами заощаджень (табл. 3).

Найпомітніше з початку 2023 року зростали обсяги депозитів населення, особливо іноземній валюті. Цьому сприяло послаблення НБУ низки валютних обмежень та надання дозволу населенню купувати іноземну валюту за умови її розміщення на строковому депозиті.

Зростали також обсяги залишків коштів населення у банках у національній валюті. При цьому зростання коштів населення в банках з одного боку, практично було зумовлене збільшенням залишків на рахунках військовослужбовців та отримувачів соціальних виплат. Проте є й інший бік зміни співвідношення коштів на ра-

хунках у банках та доходів населення у напрямку підвищення порівняно з минулорічними значеннями. Кошти залишалися на рахунках з огляду на слабкий споживчий попит і бажання мати заощадження в умовах невизначеності. Торік значна частина надходжень залишалася в банках на поточних рахунках, бо ставки за строковими депозитами були низькими. Підвищення доходності гривневих депозитів цього року сприяло формуванню ощадливої фінансової поведінки домогосподарств, що проявилось в зростанні обсягів строкових вкладень, зменшенні попиту на готівку та на депозити в іноземній валюті. Однак через повільніший приріст номінальних доходів сукупні обсяги заощаджень вже майже не зростають. Надалі їх стримуватиме пожвавлення споживчого попиту.

Помітно зріс попит на державні цінні папери з боку домогосподарств. Однак обсяги цих інвестицій все ще досить низькі порівняно з іншими інструментами заощаджень. Крім того, ці вкладення характеризуються низькою часткою у загальному обсязі з розміщення даних цінних паперів, яка коливалася в межах 0,2 — 2,89% впродовж 2017 — I половини 2023 років (табл. 4).

Одним із механізмів спрямування інвестиційного потенціалу персональних фінансів на ринок цінних паперів є діяльність недержавних пенсійних фондів (НПФ). Незважаючи на те, що впродовж 2022 року відбулося скорочення кількості НПФ з 64 до 55, проте загалом спостерігається зростання обсягу активів системи недержавного пенсійного забезпечення на 263,2 млн грн, який на початок 2023 року склад 4,14 млрд. грн. При цьому позитивної доходності досягли 34 НПФ, зокрема у восьми з них вона перевищила середньорічний показник доходності річних депозитів (9,75%), але очікувано жоден із них не перевищив рівня інфляції [8].

Така ситуація склалася з огляду на низку причин, продиктованих воєнним станом в Україні, зокрема посиленням девальвації гривні відносно долара США на 34%, зростанням облікової ставки НБУ, переоцінкою вартості ОВДП, падінням світових індексів (зокрема індексу S&P 500 на 19,4%) тощо. Також зафіксовано факти відчуження акцій частини українських компаній, зокрема "Укрнафти" та "Мотор Січі", акції яких були популярними на ринку цінних паперів та перебували у портфелях 23 із 57 НПФ. Що ж стосується емітентів корпоративних облігацій, то у повному обсязі було погашено випуски муніципальних облігацій Харкова і Львова, а компанії "Укрпошта", "Нова пошта", "РУШ", "Альфа-Лізинг", "Манево", "С.С. Лоан" також здійснили погашення або повний викуп своїх облігацій.

А оскільки основним джерелом інвестування НПФ в інструменти ринку цінних паперів є пенсійні внески учасників фондів, важливим питанням є формування системи гарантій збереження та примноження пенсійних внесків до НПФ, яка спрямована на формування довіри населення до цих інституцій.

Ще одним важливим питанням, яке стосується формування вітчизняної системи пенсійного забезпечення та посилення її впливу на активізацію інвестиційного потенціалу персональних фінансів, є вдосконалення другого її рівня — накопичувальної системи пенсійного забезпечення та фінансово-кредитних відносин, які виникають у цій сфері. Адже їхня сутність полягає в тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи накопичуватиметься в єдиному накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески з подальшим інвестуванням цих ресурсів в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів.

До моменту повноцінного введення та функціонування пропонуємо реалізувати у правовому полі відповідні зміни, які стосуватимуться поступового переходу від законодавчого обмеження напрямів і обсягів інвестування пенсійних накопичень до обмеження вибору рівня ризику інвестиційного портфеля залежно від віку особи, на користь якої формуються накопичення. При цьому доцільно передбачити сім рівнів ризику: "А" — безризиковий портфель, що містить державні цінні папери, облігації емітентів і депозити банків, які мають рейтинги інвестиційної категорії не нижче від рівня AAA, — особи у віці понад 60 років, а також особи, що вибрали консервативний портфель компанії з управління активами; "Б" — малоризиковий портфель, що містить цінні папери емітентів, які мають рейтинги інвестиційної категорії не нижче за AA, — особи у віці 55 — 60 років; "В" — низькоризиковий портфель, що містить цінні папери емітентів, які мають рейтинги інвестиційної категорії не нижче за А, — особи у віці не більше ніж 50—55 років; "Г" — помірно ризиковий портфель, що містить цінні папери емітентів, які мають рейтинги інвестиційної категорії не нижче за BBB, — особи у віці не більше ніж 45—50 років; "Д" — прийнятно ризиковий портфель, що містить цінні папери емітентів, які мають рейтинги спекулятивної категорії не нижче за BB — особи у віці не більше ніж 40—45 років; "Е" — середньоризи-

Таблиця 4. Динаміка операцій домогосподарств з придбання ОВДП України (за номінально-амортизаційною вартістю)

Показник	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	01.07. (1 нієр)
Загальний обсяг ОВДП в обігу	751	759	827	999	1061	1388	1453
Обсяг ОВДП, придбаних населенням	1,47	6,17	9,78	11,1	25,16	30,17	42,02
Питома вага у загальному обсязі ОВДП, що перебуває в обігу%	0,2	0,81	1,18	1,11	2,37	2,17	2,89

Джерело: сформовано за даними [7].

ковий портфель, що містить цінні папери емітентів, які мають рейтинги спекулятивної категорії не нижче за В — особи у віці не більше ніж 35—40 років; "Ж" — ризиковий портфель, що містить цінні папери емітентів, які мають рейтинги спекулятивної категорії не нижче за ССС, і похідні цінні папери — особи у віці не більше ніж 40 років. Це створить умови для підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян, зміцнення рівня їх фінансової безпеки, забезпечить зростання їх пенсійних накопичень за рахунок стабільного і ефективного функціонування накопичувального пенсійного фонду, що відбуватиметься в результаті розподілу між учасниками інвестиційного доходу від вкладень в інструменти ринку цінних паперів.

З метою захисту інтересів індивідуальних інвесторів, активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів та зміцнення рівня їх фінансової безпеки на ринку цінних паперів, в Україні необхідно створити та впровадити відповідні компенсаційні схеми, спрямовані на відшкодування втрат у разі неплатоспроможності провайдерів інвестиційних послуг, яким громадяни-інвестори довірили свої кошти або цінні папери. У цьому контексті необхідним є створення та функціонування Фонду компенсування інвестицій фізичних осіб, призначеного для відшкодування збитків, заподіяних професійними інвесторами. Для цього необхідно розробити та прийняти Закон України "Про фонд компенсування інвестицій на ринку цінних паперів", у якому уточнити статус самого фонду та правових основ його функціонування, а також поширити його дію на такі інституції: банківські установи; кредитні спілки; різноманітні фонди, що залучають кошти інвесторів на засадах облігаційної або іншої позики, з гарантуванням виплат грошових доходів або майнових компенсацій; фінансово-кредитні установи, які залучають кошти або майно в різні форми довірчого управління, яке базується на інституті довірчої власності, в тому числі шляхом випуску цінних паперів, що передбачають повернення інвестору основної суми інвестиції та сплати інвестиційного доходу (відсотку, частки тощо). Доцільним буде покласти на фонд обов'язок здійснення гарантійних виплат інвесторам лише у випадку, якщо при ліквідації учасника фонду (в тому числі при його банкрутстві) він самостійно не може повернути інвестиції, а у інших випадках обов'язок компенсації втрачених інвестицій має бути покладений безпосередньо на учасника фонду. У зв'язку з цим слід чітко визначити порядок здійснення компенсаційних виплат, зокрема, щодо визначення дня, з якого у інвестора виникає право на отримання таких виплат.

Загалом це створить такі можливості: зміцнення рівня фінансової безпеки та підвищення довіри громадян до ринку цінних паперів; активізація персональних фінансів в інвестиційному процесі; збільшення надходжень інвестиційних ресурсів в економіку; зменшення ризиків втрати довіри інвесторів унаслідок недобросовісних дій окремих професійних учасників ринку цінних паперів; збільшення кількості учасників інститутів спільного інвестування та клієнтів торгівців цінними паперами, що здійснюють управління цінними паперами; отримання гарантійних виплат за втраченими інвестиціями.

Об'єктивна необхідність створення гарантійних механізмів існує й на інших сегментах фінансового ринку (зокрема у сфері пенсійного страхування, недержавного пенсійного забезпечення), що потребує належного вивчення та використання зарубіжного досвіду, розроблення спеціального законодавства та приведення у відповідність до умов та специфіки розвитку вітчизняного фінансового ринку.

Впродовж останніх років в з'явилися нові можливості щодо фінансування персональних заощаджень українських громадян на ринку цінних паперів, зокрема в частині придбання фінансових інструментів, випущених іноземними емітентами [9, с. 116 — 117]. Прийняття Постанови НБУ "Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті" від 02.01.2019 р. № 5 та Рішення НКЦПФР "Про допуск цінних паперів іноземних емітентів до обігу на території України" від 21.01.2021 р. № 34 дає змогу українським громадянам придбавати цінні папери багатьох компаній, які входять до переліку таких фондових індексів як S&P 500, NASDAQ 100, FTSE 100, DAX, CAC 40, Nikkei 225 та допущені до обігу на території України. Проте існує суттєве обмеження: фізична особа може загалом інвестувати за кордон або ж зарахувати на іноземний рахунок суму у межах до 200 тис. євро впродовж одного року.

Ще до повномасштабної війни в Україні значної популярності набули інвестиції в американський фондовий ринок через фінтех-додатки. З одного боку посилення зацікавленості подібними інструментами є негативним трендом, оскільки спричиняє відтік капіталу за межі країни. Проте в окремих випадках, коли іноземні цінні папери заводились в Україну, то обіг акцій відбувався в країні, і розрахунки проводилися за гривні всередині українського ринку капіталу. При цьому виникнення подібних трендів у фінансовій поведінці домогосподарств свідчать про запити індивідуальних інвесторів на інструменти ринку капіталів. Хоча на сьогодні у цьому напрямку зі сторони домогосподарств прослідковується цікавість, а не реальна інвестиційна потреба, однак це дає підстави стверджувати про те, що в Україні зароджується прошарок нового класу інвесторів, культура персонального інвестування та поступова популяризація ринку цінних паперів, які у майбутньому будуть інвестувати й у вітчизняні фондові інструменти, сприяючи поліпшенню інвестиційного клімату та розвитку вітчизняної економіки.

Впродовж останніх років українські громадяни втратили сотні мільйонів гривень внаслідок інвестування у квазіфінансові проекти, що базуються на шахрайських схемах у так званих "сірих зонах" ринків капіталу, вільних від регулювання та будь-яких гарантій дотримання прав інвестора й відповідальності учасників. Поява таких зон зумовлена затримкою удосконалення фінансового законодавства, а відтак — використанням таких фінансових технологій як форекс трейдинг, криптоактиви, бінарні опціони, інвестування в фінансові інструменти, управління активами на ринках капіталу тощо. Подібним втратам сприяє також рівень низької обізнаності з специфікою подібних інструментів, прагнення швидко отримати значний дохід та нераціональна фінансова поведінка

Так, в цілях зміцнення фінансової безпеки громадян та уникнення відповідних загроз зі сторони ринку цінних паперів, НКЦПФР провадить практику інформування індивідуальних інвесторів про 10 ознак сумнівності інвестиційного проекту або фінансових операцій¹ шляхом висвітлення відповідної інформації на офіційному веб-порталі. Наявність хоча б кількох з них вже повинна стати для інвестора причиною більш прискіпливо поставитись до аналізу рекламних обіцянок та більш обережно підійти до інвестування своїх грошей, або ж відмовитися від подібних вкладень. Подібна практика повинна й надалі існувати та постійно вдосконалюватись, оскільки надання індивідуальним інвесторам якісної та неупередженої інформації дасть змогу дотримуватись принципів обачливої фінансової поведінки і приймати обгрунтовані рішення, що й сприятиме їх захисту від шахрайських схем на ринку капіталів.

До того ж, навіть в умовах високого рівня захисту прав споживачів фінансових послуг та мінімального прояву незаконних схем з фінансовими інструментами, залучити фінансові ресурси громадян на ринок цінних паперів неможливо без створення ефективної системи вимог до розкриття інформації. Адже, якщо пересічний громадянин матиме можливість регулярно отримувати достовірну інформацію щодо надійності того чи іншого інституційного інвестора, він зі значно більшою готовністю довірить їм власні кошти на тривалий час. Регулювання процесів розкриття інформації на ринку цінних паперів потребує здійснення дієвих заходів у таких напрямках: 1) інформація про характеристики послуг від інвестиційних посередників (інвестиційних фірм); 2) інформація про торгівлю фінансовими інструментами; 3) корпоративна інформація емітентів цінних паперів.

В Україні доцільно розробити та впровадити інструменти попереднього інформування клієнтів про інвестиційні продукти, наприклад, шляхом підготовки ключових інформаційних документів, які у доступній формі, коротко (на 1—2 сторінки) та об'єктивно описують основні характеристики, переваги, ризики та наслідки придбання конкретного фінансового інструменту або користування тим чи іншим інвестиційним продуктом. Підготовка подібних документів повинна здійснювати-

¹ 10 ознак сумнівності інвестиційного проекту або фінансових операцій: 1) великий відсоток гарантованої доходності; 2) відсутність відповідних дозволів та ліцензій; 3) агресивний маркетинг; 4) відсутність фізичного офісу; 5) відсутність реєстрації в країні залучення інвестицій; 6) відсутня акредитація інвестора; 7) підозрілі або неперевірені біографії менеджерів; 8) відсутність підписаних документів; 9) настійлива пропозиція залучати друзів; 10) приховування права власності [10]

ся згідно чітко визначеного формату вимог, щоби потенційний клієнт міг порівняти інвестиційні пропозиції в межах окремого продуктового ряду як однієї, так й інших інвестиційних фірм, які пропонують на ринку аналогічні продукти чи інструменти. Ефективному порівнянню та раціональному вибору клієнта у сфері обігу цінних паперів сприятиме створення веб-порталів, на яких розміщуватиметься інформація про наявні на ринку інвестиційні пропозиції, що дозволить мінімізувати фінансові і часові витрати клієнтів на прийняття рішень.

Низький рівень прозорості ринку цінних паперів в свою чергу знижує рівень безпеки та послаблює довіру до нього з боку економічних суб'єктів, оскільки інформація, яка розкривається учасниками ринку про свою діяльність, не завжди є достатньою, актуальною та об'єктивною. На нинішній день більшість українських акціонерних товариств оприлюднює мінімально достатній обсяг інформації про свою діяльність, проте рівень публічності компаній, якість інформації, яка розкривається, залишаються вкрай недостатніми для ґрунтовного прийняття інвестиційних рішень. З метою вирішення цієї проблеми рекомендуємо: оптимізувати законодавче регулювання переліку інформації, яка підлягає розкриттю на фондовому ринку; забезпечити оперативний доступ зацікавлених осіб до інформації, що розкривається на фондовому ринку; удосконалити способи поширення інформації на фондовому ринку з використанням сучасних інформаційних технологій, в тому числі шляхом застосування електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису; визначити види та формати інформації, які мають надаватися емітентами та професійними учасниками фондового ринку інвесторам безкоштовно; забезпечити застосування МСФЗ у діяльності всіх емітентів, що здійснили публічне розміщення цінних паперів; поширити вимоги щодо розкриття інформації на всіх емітентів цінних паперів та фінансових інструментів, які мають обіг на фондовому ринку, у тому числі іноземних емітентів, які здійснюватимуть пропозицію цінних паперів на території України.

Одними із вагомих чинників, що впливають на характер фінансової поведінки домогосподарств та їхню активність в процесах інвестування в інструменти ринку цінних паперів є зростання самостійності у прийнятті рішень та, відповідно, персональної відповідальності за їхні результати. Саме тому фінансово обізнані та компетентні громадяни найбільше цінують свій час і фінансову свободу, завжди перебувають у курсі фінансових новин та подій, а також приймають обґрунтовані та незалежні фінансові рішення задля підтримки забезпечення власного добробуту, покладаючись при цьому здебільшого на власні знання у сфері управління персональними фінансами, а також думку фінансових експертів при настанні більш складних та невизначених ситуацій.

У той же час для більшості громадян суттєвою перешкодою є недостатні знання чи досвід в управлінні персональними фінансами, що не дає змоги прийняти раціональні фінансові рішення у визначений момент часу з огляду на складність окремих фінансових продуктів та інструментів, а відтак потребує окремих фінансових і часових витрат на самостійне вивчення додат-

кових відомостей, або ж на залучення фінансових консультантів. Якщо фінансово-кредитні установи добре обізнані з характеристиками фінансових продуктів та особливостями їх продажу, то для окремих громадян фінансова та юридична оцінка наслідків придбання окремих фінансових послуг, активів чи інструментів навіть за наявності відкритих і доступних джерел інформації, може виявитися дещо складним завданням [11, с. 93].

Для розвитку інституту фінансового консалтингу в Україні доцільно заохочувати створення консалтингових компаній, які б спеціалізувалися у сфері фінансово-інвестиційного консалтингу виключно для фізичних осіб, та надавали б консультаційні послуги щодо використання фінансових продуктів, управління особистим капіталом, страхування і недержавного пенсійного забезпечення, операцій з нерухомістю, іноземною валютою, інвестицій в інструменти ринку цінних паперів, іноземні валюти, дорогоцінні метали, а також формували фінансові плани для домогосподарств, виходячи із їхніх життєвих цілей. Така діяльність дасть сприятиме зростанню рівня фінансової інклюзії в країні, та допоможе стабілізувати фінансову діяльність громадян та моделі їх фінансової поведінки, оскільки це допоможе сформулювати та встановити часовий горизонт фінансових цілей родини, покращити планування сімейного бюджету та зменшити частку непотрібних витрат, розробити оптимальну інвестиційну стратегію, оптимізувати кредитні виплати, підвищити рівень та зменшити ризики пасивних доходів. Стимулювати створення та діяльність подібних компаній допоможе, на нашу думку, встановлення пільг в оподаткуванні їхнього прибутку та спрощення процедури реєстрації і ліцензування.

Ще одним механізмом активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів, який засвідчив свою ефективність у багатьох зарубіжних країнах, є індивідуальні інвестиційні рахунки, призначені для акумулювання заощаджень громадян на середньо — та довготривалій основі. Саме такі країни як США, Канада, Австралія, Гонконг, Велика Британія, Японія, Швеція, Нідерланди, Польща, Німеччина, Ірландія досягнули відчутних успіхів створенні ефективної інвестиційної системи на базі формування прошарку роздрібних внутрішніх інвесторів.

Такі рахунки відкриваються інвестиційними посередниками для відокремленого обліку грошових коштів та цінних паперів на тривалі терміни (понад 3 роки), а їхні власники самостійно приймають рішення про напрямки інвестування власних коштів в межах, визначених законодавством. При цьому, адміністратори таких рахунків зі свого боку зобов'язані надавати їх власникам сервіси, продукти та послуги, необхідні для прийняття усвідомлених і незалежних інвестиційних рішень. Іншими ключовими моментами функціонування таких рахунків є їхнє цільове призначення — інвестування коштів в інструменти ринку цінних паперів з метою отримання інвестиційного доходу та наявність відповідних податкових стимулів.

На нашу думку, практику індивідуальних інвестиційних рахунків необхідно впровадити в Україні, адже держава повинна здійснювати цілеспрямовану політику, спрямовану на те, щоби вільні кошти громадян стали реальним інвестиційним ресурсом, що передбачає виконання низки важ-

ливих умов — наявність фінансової спроможності домогосподарств формувати власний інвестиційний потенціал, а також їх бажання та готовність здійснювати інвестиції. При цьому необхідно розробити механізм її реалізації: 1) розробити та прийняти відповідний нормативно-правовий документ, який би регламентував умови та порядок залучення коштів громадян на індивідуальні інвестиційні рахунки, чіткий перелік напрямів та інструментів для інвестування, а також механізм їх повернення та сплати доходу за ними; 2) встановити податкові стимули для зберігання громадянами своїх заощаджень таких рахунків та отримання інвестиційного доходу від їх інвестування; 3) передбачити пріоритетність інвестування в підприємства реального сектору економіки України за рахунок залучених ресурсів; 4) сформувати ефективну систему державних гарантій щодо повернення суми внесених коштів і виплати інвестиційних доходів за ними.

Вважаємо, що розробка та впровадження механізму індивідуальних інвестиційних рахунків у вітчизняну практику створить низку переваг, які проявлятимуться у наступному: стимулювання громадян до довгострокової інвестиційної діяльності та формування в країні нового класу роздрібних інвесторів; залучення значного обсягу довгострокових фінансових ресурсів у фінансово-кредитну систему країни через канали ринку цінних паперів; сприяння зміцненню фінансової безпеки та зростанню добробуту громадян, захисту їхніх заощаджень від інфляції; підтримка української економіки та створення передумов для її післявоєнного відновлення та розвитку.

Необхідність активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів на ринку цінних паперів наділі залишається актуальною проблемою, вирішення якої повинно потребує розробки дієвих заходів в контексті таких пріоритетних напрямів:

— забезпечення умов для зростання інвестиційного потенціалу громадян, включаючи формування ефективної політики зростання реальних доходів населення;

— розроблення на законодавчо-правовій основі комплексу заходів для забезпечення гарантій і відповідної інституційної бази стосовно участі громадян в інвестиційних процесах;

— зниження інвестиційних ризиків на ринках капіталу та підвищення рівня захисту прав інвесторів;

— запровадження надійних фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів та розміщення персональних заощаджень громадян;

— зміцнення довіри з боку населення до ринку цінних паперів, елементів та інфраструктури вітчизняного фінансового сектору.

Саме ці пріоритети спрямовані на консолідацію персональних заощаджень громадян та перетворення їх на важливий інструмент розвитку вітчизняного ринку цінних паперів та реальне джерело післявоєнного відновлення економіки України і забезпечення її подальшого зростання.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, формування інвестиційного потенціалу персональних фінансів через механізми ринку цінних

паперів є багатоаспектним процесом, опосередкованим складною структурою фінансових відносин, розвиток якого не лише викликає значний науковий і практичний інтерес, а й потребує належної уваги та підтримки зі сторони держави. Для ефективного залучення коштів в інвестиційний процес необхідно виробити принципи державної політики стимулювання інвестиційної діяльності громадян, спрямованої на довгострокову співпрацю основних його учасників: держави, фінансового та реального секторів економіки та індивідуальних інвесторів. У сучасних умовах найвагомішими пріоритетами цієї політики мають стати: зміцнення довіри з боку населення до ринку цінних паперів та фінансової системи; розбудова системи гарантування фінансових інвестицій та належного захисту інтересів споживачів фінансових послуг; недопущення зловживань з боку фінансових установ; формування дієвої системи розкриття інформації про фінансові інструменти та діяльність їх емітентів, підвищення рівня інформаційної прозорості ринку цінних паперів; технологізація ринків капіталу завдяки зростаючому використанню новітніх інформаційних і фінансових технологій; пропозиція на ринку для громадян фінансових інструментів з належними інвестиційними характеристиками.

Після перемоги над російським агресором національна економіка потребуватиме значних зовнішніх надходжень для її відновлення, частина яких надходитиме через механізм ринку цінних паперів. Ефективність залучення коштів громадян через інструменти ринку цінних паперів та використання на їх потреби повоєнного відновлення і подальшого розвитку економіки, розбудову підприємств, інфраструктури та запуску нових виробництв і бізнесів суттєво залежатиме від рівня платоспроможного попиту населення на цінні папери як ефективного засобу збереження та збільшення своїх доходів, обраних моделей фінансової поведінки, а також гарантій і стимулів щодо їх погашення.

Разом із тим, окремої уваги потребують питання, пов'язані з формуванням інвестиційного потенціалу персональних фінансів через інститути спільного інвестування та програми накопичувального страхування, появою і використанням персональними інвесторами сучасних фінансових технологій та IT-продуктів для операцій з фінансовими інструментами, подальша реалізація пенсійної реформи в Україні, гарантування фінансової безпеки домогосподарств та формування оптимальних моделей їх фінансової поведінки на ринку цінних паперів тощо. Саме ці питання визначають перспективи подальших наукових пошуків у напрямку формування інвестиційного потенціалу персональних фінансів на ринку цінних паперів.

Література

1. Bialowolski P. Economic sentiment as a driver for household financial behavior. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*. 2019. Vol. 80. № 7. P. 59—66.

2. Доходи та витрати населення по регіонах у 2021 році. URL: https://ifstat.gov.ua/NEW_PAGE/NEW_2022/NEW_ex_DS/31.doc. (дата звернення 27.08.2023).

3. Структура сукупних витрат домогосподарств (1999—2021). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh_ssv_u.htm (дата звернення 27.08.2023).

4. Основні соціально-економічні показники України за січень 2022 року. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/infografika/2022/o_soc_ek_Ukr/01_2022_u.pdf. (дата звернення 27.08.2023).

5. Доходи населення по регіонах України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dn_reg2013_u.html. (дата звернення 27.08.2023).

6. Звіт про фінансову стабільність. НБУ. Червень, 2022. 47 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2023-roku>. (дата звернення 07.09.2023).

7. ОВДП, які знаходяться в обігу за номінально-амортизаційною вартістю. НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/t-bills> (дата звернення 07.09.2023).

8. Активи системи недержавного пенсійного забезпечення зросли на 6,8% за 2022 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/899822.html> (дата звернення 17.09.2023).

9. Мельник В.О. Напрями активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 24. С. 114—119.

10. Попередження інвесторам: 10 ознак фіктивності інвестиційного проекту. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/poperedzhennia-investoram-10-oznak-fiktyvnosti-investytsiinoho-proektu/> (дата звернення 16.09.2023).

11. Жукевич С. М., Карпишин Н.І. Фінансове консультування населення: теоретико-організаційні аспекти діяльності. Економічний аналіз. 2017. Том 27. № 2. С. 91—97.

References:

1. Bialowolski, P. (2019), "Economic sentiment as a driver for household financial behavior", Journal of Behavioral and Experimental Economics, Vol. 80, no. 7, pp. 59—66.

2. State Statistics Service (2021), "Incomes and expenses of the population by region in 2021", available at: https://ifstat.gov.ua/NEW_PAGE/NEW_2022/NEW_ex_DS/31.doc. (Accessed 27 August 2023).

3. State Statistics Service (2021), "Structure of total household expenses (1999—2021)", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh_ssv_u.htm (Accessed 27 August 2023).

4. State Statistics Service (2022), "The main socio-economic indicators of Ukraine for January 2022", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/infografika/2022/o_soc_ek_Ukr/01_2022_u.pdf. (Accessed 27 August 2023).

5. State Statistics Service (2021), "Incomes of the population by regions of Ukraine", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dn_reg2013_u.html. (Accessed 27 August 2023).

6. National Bank of Ukraine (2023), "Report on financial stability", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2023-roku> (Accessed 07 September 2023).

7. National Bank of Ukraine (2023), "State bonds that are in circulation at nominal and amortized cost", available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/t-bills> (Accessed 07 September 2023).

8. Interfax-Ukraine (2023), "Assets of the non-state pension system increased by 6.8%", available at: <https://interfax.com.ua/news/economic/899822.html> (Accessed 17 September 2023).

9. Mel'nyk, V.O. (2019), "Directions for activating the investment potential of personal finance in Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, Vol. 24, pp. 114—119.

10. National Commission on Securities and Stock Market (2019), "Warning to investors: 10 signs of a fictitious investment project", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/poperedzhennia-investoram-10-oznak-fiktyvnosti-investytsiinoho-proektu/> (Accessed 16 September 2023).

11. Zhukevych, S. M & Karpysyn, N.I (2017), "Financial counseling of the population: theoretical and organizational aspects of activity", Ekonomichnyy analiz, vol. 27, no. 2, pp. 91—97.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2023 р.

АГРОСВІТ
<https://nauka.com.ua>
 Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
 Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Ю. І. Сенюк,
к. б. н., старший викладач кафедри екології та охорони здоров'я, старший викладач кафедри підприємництва і торгівлі, Західноукраїнський національний університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8164-7783>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.78

ПОНЯТТЯ "ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ" ЯК КЛЮЧОВОГО ЕЛЕМЕНТУ ЇЇ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ НА РИНКУ

Yu. Senyk,
PhD in Biological Sciences, Senior Lecturer of the Department of Ecology and Health Care, Senior Lecturer of the Department of Entrepreneurship and Trade, West Ukrainian National University, Ternopil

THE CONCEPT OF "PRODUCT QUALITY" AS A KEY ELEMENT OF ITS COMPETITIVENESS ON THE MARKET

У статті розглянуто дефініцію поняття "якість" та "властивість" об'єктів дослідження. Здійснено побудову "ієрархічного дерева якості" для молочного продукту — йогурт, згідно алгоритмі дій: формування переліку одиничних показників якості, які можуть бути суттєвими для оцінювання якості продукту; поділ виділеної якості до найвищого рівня властивостей, який доцільно буде проаналізувати за допомогою інструментальних методів науки; здійснення зворотного руху по розглянутих властивостях продукту для перевірки репрезентативності обраної характеристики для оцінки якості всього продукту. Кінцевий результат здійсненого вимірювання якості продукту залежить від встановлених нормативних меж, так для молокопереробної галузі визначення якості продукції передбачається багатьма державними нормативними документами. Тим не менш, харчова компанія повинна враховувати вимоги, які диктують споживачі, тому необхідно мати зразок "ідеального" продукту для порівняння — еталон. Його показники якості повинні бути описані та виражені у певних фізичних одиницях, що дозволить провести порівняння з наявним продуктом компанії та прийняти рішення про відповідність продукту чи необхідність подальших технологічних змін.

The article considers the definition of the concept of "quality" and "property" of research objects. Construction of a "hierarchical quality tree" for the dairy product — yogurt, according to the action algorithm: formation of a list of single quality indicators that may be essential for evaluating product quality; division of the selected quality to the highest level of properties, which will be expedient to analyze with the help of instrumental methods of science; backtracking on the considered product properties to check the representativeness of the selected characteristic to assess the quality of the entire product. The term "quality" is not identical to the term "product quality", but is much broader and includes a number of additional requirements for a product or service, including consumer satisfaction with this product. Thus, no manufacturer of a product or service is focused on the

production of this particular thing or the provision of a service, they build entrepreneurial activity on satisfying needs and obtaining personal benefit from it, and if we consider this situation more broadly, then society supports not the production of goods and services, but satisfaction of people's needs. The final result of the product quality measurement depends on the established regulatory limits, so for the milk processing industry, the determination of product quality is provided by many state regulatory documents. However, a food company must take into account the requirements dictated by consumers, so it is necessary to have a sample of the "ideal" product for comparison. Its quality indicators must be described and expressed in certain physical units, which will allow comparison with the existing product of the company and make a decision about the conformity of the product or the need for further technological changes. It was determined that the implementation of a unified system of analysis of the finished dairy product with clear criteria and digital expression for processing the results is the most important condition for the release of a product with the maximum number of characteristics that consumers need.

*Ключові слова: органолептика, статистичний аналіз, якість, кваліметрія, конкурентоздатність.
Key words: organoleptic, statistical analysis, quality, qualimetry, competitiveness.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Будь-яка виробнича діяльність спрямована на досягнення фінансових результатів та розширення своєї діяльності для збільшення об'єму виготовленої продукції. Одним з найпростіших і часто застосовуваних підходів є спроба збільшення продажів власної продукції завдяки інтенсифікації виробництва. Однак помилково вважати, що зі збільшенням кількості продукції на складі його реалізація зростає [1], адже розширення географії його реалізації зумовить зростання тиску конкурентів на ринку. Для експансії нових ринків товар повинен бути як мінімум не вищої ціни, але безперечно кращої якості [2]. Якщо реалізація першого аспекту може бути вирішено готовими технічними рішеннями, то інший — "якість продукції" повинна спочатку бути визначена і описана виробником і лише потім розроблені кроки для її покращення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Поняття "якість" у своїх наукових дослідженнях намагалися розкрити багато науковців: Башук Г.О. [1], Богацька Н.М. та Цинкобур Л.Р. [3], Семенов Г.А. і Квасова А.О. [4], Ortiz М.С. та колеги [5], а також міжнародні стандарти на кшталт ISO 9000:2000 [6] і ISO 8402:1994 [7]. В цих наукових працях розглянуто як в широкому сенсі поняття "якість", так і його застосування в окремих галузях науки — машинобудуванні та аналітичній хімії. Проте ґрунтовнішого розгляду потребує питання опису "якості" харчового продукту та її кількісної оцінки, як результату поєднання об'єктивного аналізу за допомогою лабораторного обладнання та суб'єктивної оцінки членів дегустаційної комісії.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розгляд поняття "якість", способів його опису на різних рівнях та кількісний підхід його оцінки за допомогою кваліметрії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розгляду принципів оцінки якості необхідно встановити дефініцію терміну "якість". Нижче наведено ряд основних визначень цього поняття, які сформувався в різні історичні епохи [8]:

1. Якість — це суттєва характеристика об'єкта, в силу якої він є саме ним, а не іншим об'єктом. Це трактування було основним аж до ХХ століття.
2. Якість — це один із суттєвих ознак, властивостей, особливостей, що характеризують даний об'єкта, наприклад, температура об'єкту, маса об'єкту, колір. У цьому сенсі якість може бути виражена за допомогою методів метрології та інших наук.
3. Якість — це сукупність властивостей об'єкта, які проявляють себе у процесі його використання за призначенням.

Окрім поняття "якість", частково розкритим вище, іншим важливим терміном кваліметрії для характеристики якості об'єктів дослідження є "властивість" — це риса, особливість, характеристика об'єкта, що виявляється під час його виробництва (створення) чи у споживанні (застосуванні, використанні, експлуатації). На сьогодні всі властивості об'єктів можна поділити на дві основні групи:

1. складні властивості — до їх складу входять такі властивості, які складаються з двох або більше властивостей нижчого порядку. Наприклад, таку властивість об'єкту, як "густина" можна розділити на дві прості властивості: маса та об'єм.

Рис. 1. П'ять основних консьюмерів, потреби яких є визначальними

Джерело: власні дослідження.

2. проста властивість — це така властивість, яку не можна розділити на властивості нижчого порядку, наприклад, довжина об'єкту.

Виходячи з цих визначень, сучасне поняття якості — складна властивість, що представляє собою сукупність всіх властивостей, які характеризують результати, що одержуються при споживанні об'єкта (як бажані, позитивні, так і небажані, негативні).

Для забезпечення ефективного застосування принципів кваліметрії для контролю якості продукції необхідно зрозуміти, що саме розуміється під терміном продукція. Так, дефініцією цієї вокабули є матеріальний результат процесу трудової діяльності, що має корисні властивості, отриманий у певному місці за певний інтервал часу і призначений для використання споживачами з метою задоволення їх суспільних чи особистих потреб [9].

Останнім важливим терміном для кваліметрії є якість продукції, при цьому виділяють три напрями в трактуванні цього поняття:

- перший, ототожнюється з якоюсь одною визначальною властивістю продукції;
- другий, розглядає якість з точки зору відповідності кресленням, технічним умовам чи стандартам;
- третій, вивчає якість як комплекс окремих складових, які і формують якість корисних властивостей об'єкта.

Окрім цього, в ДСТУ 2925-94 "Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення" виділено ще ряд важливих для кваліметрії понять:

- головна якість — якість, що ототожнюється з якоюсь однією визначальною властивістю, що характеризує споживчу вартість цього продукту.
- інтегральна якість — якість, що визначається сукупністю всіх функціональних, естетичних та економічних властивостей продукту, тобто що виражається сукупністю споживчої вартості та сумарних витрат на виробництво і споживання цього продукту.

Ряд міжнародних стандартів включають в себе поняття "якості", першим з них є ISO 9000:2000 [6]. Згідно цього документу "якість — ступінь відповідності власних характеристик поставленим вимогам". Вказана дефініція не дозволяє розробити методи кількісної оцінки "якості" так як відсутній будь-який носій якості: продукт виробництва чи послуга. Згідно скасованого стан-

дарту ISO 8402 [7] визначення терміну "якість" містило загальне поняття — "об'єкт" (entity).

В останній редакції документу ISO 9000:2015 з'явилися розширенні поняття: "якість продукції та послуг організації визначається їхньою здатністю задовольнити споживачів та їх очікуваним та неочікуваним впливом на відповідні зацікавлені сторони. Якість продукції та послуг включає не тільки наявність у них очікуваних функцій і показників функціонування, але також те, як сприймає їх споживач з точки зору їх цінності для нього та набутої вигоди". Таким чином, у цій редакції документу здійснено повноцінне пояснення поняття "якість" з точки зору як функціоналу продукту чи послуги, так і їх сприйняття споживачем, а також впроваджено поняття "цінності" для консьюмера.

Окрім самого поняття "якість", цей стандарт в п. 3.2.3 впроваджує термін "зацікавлена сторона", яка визначається як "особа або організація, які можуть впливати на прийняття рішення або на діяльність, на яких ці рішення або діяльність впливають або, як вони самі припускають, можуть вплинути". В прикладі до цього терміну наведено перелік зацікавлених сторін: "споживачі, власники, співробітники організації, постачальники, банкіри, наглядові органи, спілки, партнери, а також спільноти (об'єднання), які можуть включати конкурентів або групи, що здійснюють протидію". Для оптимізації процесу аналізу поняття якості необхідно припустити, що термін "вимоги" можна прирівняти до "потреб", а згідно з переліком зацікавлених сторін, можна виділити п'ять основних консьюмерів, потреби яких є визначальними (рис. 1).

З наведених вище визначень можна зробити висновок, що поняття "якість" не є тотожним терміну "якість продукції", а є значно ширшим і включає ряд додаткових вимог до продукту чи послуги. Наприклад, споживачі цілком задоволені якістю продукції, але її реалізація є низькою незважаючи на всі дії служби маркетингу та продажів, відповідно, підприємство працює у збиток, з точки зору стандартів ISO серії 9000, говорити про якість продукції не можна.

Необхідно розглянути безпосередній зв'язок між якістю та потребами, про що зазначав П.Ф. Друкер [10]: "ніхто не купує річ, покупець потребує задоволення потреби і набуття користі". Таким чином, жоден виробник продукції чи послуг не орієнтується на виготовлення саме цієї речі чи надання послуги, вони будуть підприємницьку діяльність на задоволенні потреб та отриманні від цього особистої вигоди, а якщо розглянути цю ситуацію ширше, то суспільство підтримує не виробництво речей та послуг, а задоволення потреб людей. Виходячи з цього, власник, з описаного вище прикладу, змінить виробництво типу готового продукту для задоволення власних потреб. Аналогічно, якщо потреби працівника, в більшій мірі, задовольнятимуться іншим місцем роботи, він змінить підприємство чи навіть рід діяльності. Якщо ж споживачу до вподоби інша продукція або він побачить особисту користь у відмові від саме цієї продукції, він також перестане її купувати.

Складність та суперечливість процесу оцінки якості пояснюється наявністю п'яти зацікавлених як сторін, які можуть мати різні потреби та очікування щодо цього продукту чи послуги. Таким чином, необхідно викорис-

товувати для кількісної оцінки якості не абсолютні значення, а розрахунок "ступеню" задоволення, що не суперечить вимогам ISO 9000. Такий підхід дозволить об'єктивно оцінити продукт чи послугу, адже якість одного і того ж об'єкта може бути різною для різних споживачів.

Адекватна модель оцінки якості відповідно до визначення стандарту ISO 9000 може бути дана за допомогою розподілу оцінки задоволення тієї чи іншої потреби на шкалі, що змінюється в межах крайніх оцінок ступеня: наприклад, від "вищого ступеня" до "нітрохи" або від нуля до 100%. У цьому випадку, вказані числові значення можуть слугувати математичним вираженням очікувань консьюмерів. Таким чином, "повною" оцінкою якості продукції чи послуг буде цифрове вираження п'яти зацікавлених сторін за визначеними на підприємстві параметрами. Зрозуміло, що безпосереднім джерелом сучасного управління якістю є статистичний аналіз, тому жодна ефективна система управління не може існувати без статистичних методів, які являються головними інструментами сучасного менеджменту якості. Таким чином, основним завданням для менеджменту підприємства є зміна параметрів розподілу оцінок якості, що, на термінальному етапі, забезпечить підвищення конкурентоздатності всього підприємства.

Згідно [11] "оцінювання якості" — це кількісне чи якісне визначення ступеня відповідності окремих показників і якості загалом вимогам, які висувуються і які можуть бути описані в документах, кресленнях чи обумовлені споживачами. Для забезпечення об'єктивності оцінки якості продукції необхідно максимально забезпечити кількісне вираження цього параметру.

Першим кроком для побудови системи контролю якості є вибір якостей, які є визначальними та оцінка яких дозволить екстраполювати їх на весь продукт та зробити висновок щодо його відповідності. Для забезпечення цього розроблено методологію "ієрархічне дерево якості", яке являє собою ієрархію властивостей продукту (рис. 2).

На найнижчому або так званому "нульовому" рівні знаходиться найбільш узагальнена якість, яка являє собою комплекс властивостей продукту. Відповідно, на найвищому щаблі розміщені селективні якості, які характеризують виключно цей продукт.

Побудову "ієрархічного дерева якості" можна визначити у такому алгоритмі дій [12]:

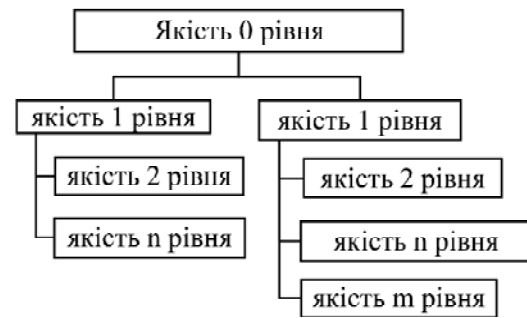

Рис. 2. Ієрархічне дерево якості

Джерело: сформовано на основі [1; 9].

1. формування переліку одиничних показників якості, які можуть бути суттєвими для оцінювання якості продукту;

2. поділ виділеної якості до найвищого рівня властивостей, який доцільно буде проаналізувати за допомогою інструментальних методів науки;

3. здійснення зворотного руху по розглянутих властивостях продукту для перевірки репрезентативності обраної характеристики для оцінки якості всього продукту.

Для повноцінної оцінки продукції за допомогою кваліметричного методу в ієрархічну структуру якості необхідно додати ще два терміни:

— одиничний показник якості продукції — показник якості продукції, що стосується лише однієї властивості;

— комплексний показник якості продукції — показник якості продукції, що стосується кількох її властивостей.

Зрозуміло, що якість будь-якого об'єкту аналізу можна описати за допомогою нескінченно великої кількості його властивостей, саме тому у процесі побудови дерева якості необхідно дотримуватися двох емпіричних принципів, які забезпечать ефективність процесу. Першим принципом є необхідність опису якості об'єкту дослідження за допомогою максимально можливої кількості його властивостей. Дотримання цього принципу забезпечить максимальний опис властивостей продукту, що зумовить об'єктивну оцінку його якості. Іншим принципом є потреба у зменшенні кількості властивостей, що враховуються, щоб скоротити трудові та економічні витрати. У той же час цей принцип змушує працівників лабораторії до скурпульозного аналізу властивостей продукту, вказаних у ієрархічному дереві

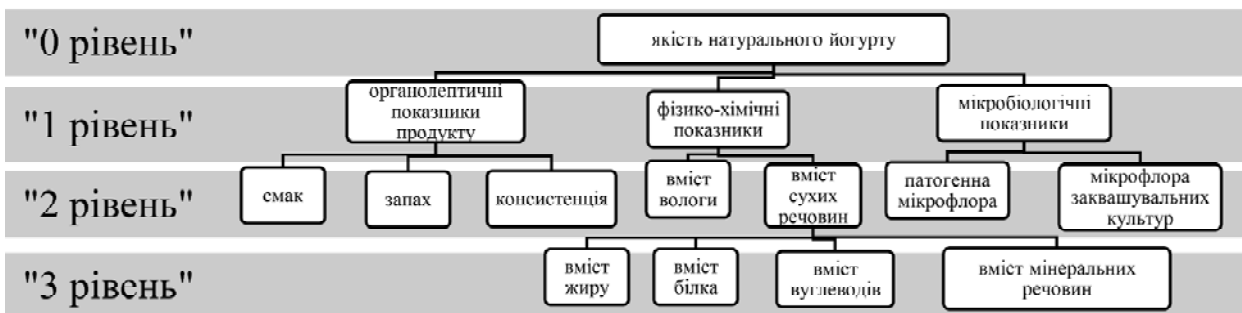

Рис. 3. Приклад формування ієрархічного дерева якості для йогурту натурального

Джерело: розроблено автором.

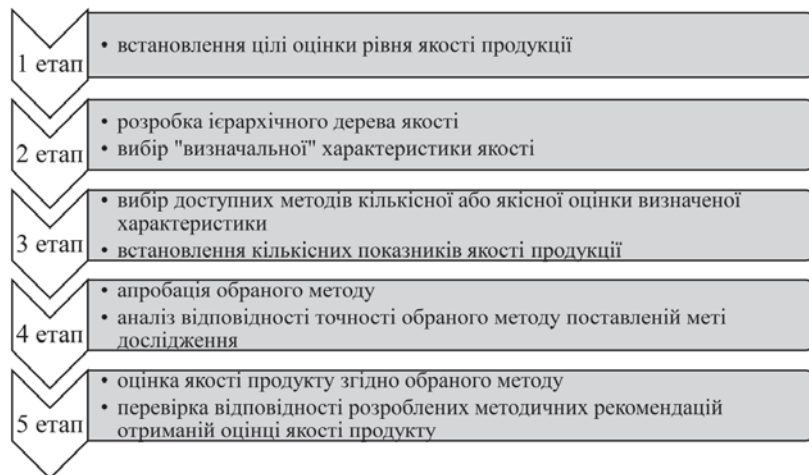

Рис. 4. Узагальнена схема встановлення рівня якості продукції

Джерело: розроблено автором.

якості, для виділення якостей, які максимально ефективно характеризуватимуть об'єкт дослідження. Таким чином, необхідно знайти оптимальну кількість властивостей, яка зможе задовольняти вимоги в оцінці якості продукту та бути достатньою для об'єктивності цього процесу [13].

Для визначення необхідної кількості властивостей продукту для оцінки його якості необхідно встановити їх вплив на загальну величину якості продукції. Для реалізації цієї мети необхідно дотримуватися таких положень:

- властивості якості розглядаються як класифікаційна система згідно з ієрархічною багаторівневою структурою властивостей;
- основу класифікації становить ознака продукту, яка визначається метою оцінки, з якої починається оцінка якості;
- найменша кількість властивостей m рівня, які дозволяють максимально охарактеризувати якість продукту "0" рівня дозволить досягнути поставленої мети кваліметричного аналізу.

Для молокопереробної галузі визначення якості продукції передбачається багатьма державними нормативними документами, тим не менш, можна сформулювати такий приклад побудови ієрархічного дерева якості, у ролі об'єкта буде натуральний йогурт (рис. 3).

Метою кваліметричної оцінки є визначення рівня якості продукції. Під цим терміном розуміється характеристика її якості, що встановлює рівень відповідності фактичних значень показника якості виготовленої продукції (до початку експлуатації) вимогам нормативно-технічних документів [3].

Окрім цього, визначають ще три рівні якості продукції:

- нормативний рівень якості продукції встановлюється для вирішення правових питань щодо готової продукції.
- технічний рівень дозволяє оцінити якість готового продукту без застосування економічних характеристик.
- техніко-економічний рівень включає технічні та економічні показники готового продукту.

Таким чином, загальний принцип визначення рівня якості продукції можна узагальнити такою схемою (рис. 4).

Кінцевий результати здійсненого вимірювання якості продукту залежить від встановлених нормативних меж або наявного зразка продукту для порівняння — еталону. Еталон має бути реально існуючим зразком продукту, а його показники якості повинні бути виміряні у певних одиницях та закріплені у вітчизняних чи міжнародних нормативних документах. Такі значення виміру носять назву "абсолютні значення показників якості" x_j ($j = 1, 2, \dots, n$). Встановлення абсолютних значень показників якості продукту може проводитися на основі:

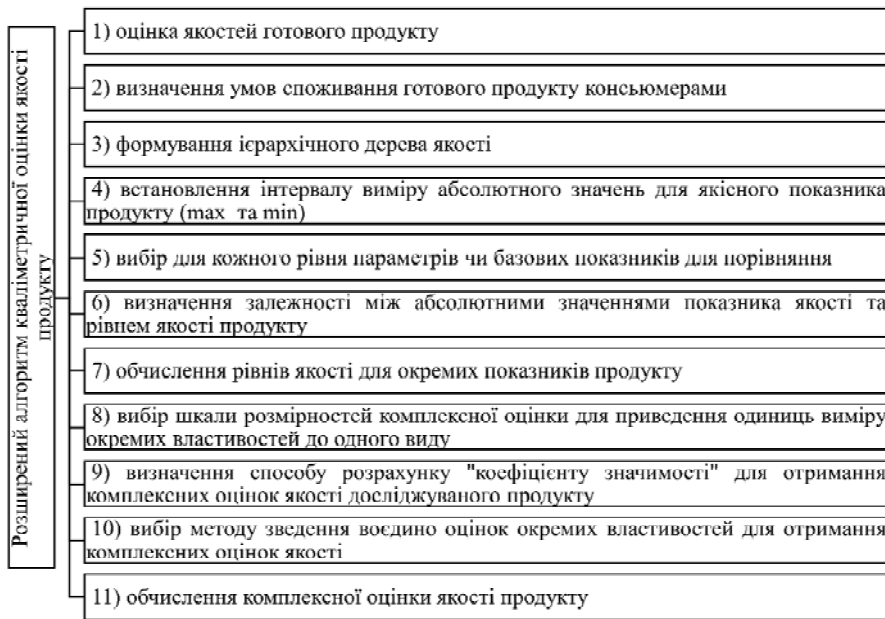
- фізичних досліджень — встановлення маси, об'єму, густини, в'язкості, електропровідності та ін.;
- хімічних досліджень — встановлення загальної вмісту білка, лактози, вмісту казеїнової фракції молочного протеїну та ін.;
- мікробіологічні дослідження — встановлення показника загальної кількості бактерій, кількість соматичних клітин, кількість дріжджових та цвілевих грибів та ін.;
- фізіологічні дослідження — встановлення естетичної оцінки продукту, оцінка органолептичних характеристик продукту та ін.

Окрім абсолютного значення показника x_i , обрана характеристика якості може бути виражена через відносне значення y_i — показник ступеню придатності продукту або співвідношення з аналогічним показником еталонного зрзця. Відносне значення являє собою функцію двох абсолютних показників: виміряного для виготовленого продукту x_i і прийнятого за еталонний $x_i^{\text{еталон}}$:

$$y_i = f(x_i; x_i^{\text{еталон}}) = \psi \frac{x_i}{x_i^{\text{еталон}}} \quad (1).$$

Поряд з абсолютним x_i і відносним y_i значеннями кожна якість продукту характеризується також своєю значимістю серед усіх інших властивостей, яка називається "коефіцієнтом значимості" та позначається M_i . Цей показник є кількісною характеристикою значущості даного показника якості продукції серед інших показників якості, таким чином, адитивне значення значимості властивостей одного рівня є постійною величиною:

$$\sum_{i=1}^n M_i = \text{const} \quad (2).$$

Рис. 5. Розширений алгоритм кваліметричної оцінки якості продукту

Джерело: сформовано на основі [1].

Кількісною оцінкою якості є рівень якості продукції K_i , який може бути виражений функцією відносного показника y_i та коефіцієнту значимості M_i :

$$K_i = f(K_i; M_i) \quad (3).$$

Функція f може виражати різні залежності: середні показники показника (арифметичні, геометричні), поліном тощо. Окрім цього, K_i може бути представлений не в скалярній, а у векторній формі — у вигляді вектора в n -мірному просторі [14].

Описані вище статистичні дані можна інтегрувати в алгоритм кваліметричної оцінки якості продукту (рис. 5).

Так як органолептичні показники одні з первинних та найважливіших характеристик готового продукту, на які опирається споживач при своєму виборі, саме тому необхідно забезпечити впровадження єдиної системи аналізу готового молочного продукту зі зрозумілими критеріями та цифровим вираженням для обробки результатів. Також потрібно враховувати індивідуальність нюхових та смакових рецепторів дегустаторів — поріг чутливості до хімічних речовин є різним, а також різний "досвід" у розпізнаванні тих чи інших вад продукту, що зумовлює необхідність формування групи осіб-дегустаторів для отримання об'єктивного результату.

Важливою умовою для отримання об'єктивних показників є індивідуальність оцінювання продукту, тобто дегустатор повинен самостійно провести органолептичний аналіз та оцінити продукт.

Для аналізу продукту пропонуємо такий алгоритм дій дегустатора:

1. візуально проаналізувати продукт (оцінка зовнішнього вигляду та кольору готового продукту);
2. встановити запах готового продукту;

3. спробувати готовий продукт на смак (оцінити смак, текстуру та відчуття в ротовій порожнині після продукту);

4. проаналізувати свої органолептичні відчуття та знайти їх відповідність у таблиці показників для досліджуваного продукту;

5. вписати відповідну кількість балів у спеціальний бланк.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

На основі розглянутих вище даних можна зробити висновок, що поняття "якість" не є тотожним терміну "якість продукції", а є значно ширшим і включає ряд додаткових вимог до продукту чи послуги в тому числі — задоволеність споживачем цією продукцією. Таким чином, жоден виробник продукту чи послуги не орієнтується

на виготовлення саме цієї речі чи надання послуги, вони будують підприємницьку діяльність на задоволенні потреб та отриманні від цього особистої вигоди, а якщо розглянути цю ситуацію ширше, то суспільство підтримує не виробництво речей та послуг, а задоволення потреб людей.

Оцінка якості будь-якого об'єкту здійснюється на основі виміру його окремих властивостей, яких можна виділити нескінченно велику кількість. Для оптимізації процесу аналізу та забезпечення його ефективності необхідно користатися принципами побудови "ієрархічного дерева якості": опис якості об'єкту дослідження за допомогою максимально можливої кількості його властивостей, що забезпечить об'єктивну оцінку його якості; виокремлення "властивостей-індикаторів", які найширше характеризуватимуть якість об'єкту та дозволять скоротити трудові та економічні витрати на дослідження продукту.

Кінцевий результат здійсненого вимірювання якості продукту залежить від встановлених нормативних меж, так для молокопереробної галузі визначення якості продукції передбачається багатьма державними нормативними документами. Тим не менш, харчова компанія повинна враховувати вимоги, які диктують споживачі, тому необхідно мати зразок "ідеального" продукту для порівняння — еталон. Його показники якості повинні бути описані та виражені у певних фізичних одиницях, що дозволить провести порівняння з наявним продуктом компанії та прийняти рішення про відповідність продукту чи необхідність подальших технологічних змін.

Таким чином, всі наявні характеристики еталону необхідно інтегрувати в алгоритм кваліметричної оцінки якості продукту особливо органолептичні показники. Вони є одні з первинних та найважливіших характеристик готового продукту, на

які опирається споживач при своєму виборі. Саме тому, впровадження єдиної системи аналізу готового молочного продукту зі зрозумілими критеріями та цифровим вираженням для обробки результатів є найважливішою умовою випуску продукту з максимальною кількістю характеристик, які потребують споживачі.

Література:

1. Башук Г. О. Економіко-інноваційна модель конкурентоспроможності продукції в Україні. Економіка та держава. 2013. № 6. С. 102—106.
2. Зайцева Л. О. Якість продукції — необхідна передумова конкурентоспроможності підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 9. С. 196—200.
3. Богацька Н. М., Цинкобур Л. Р. Сучасні методики оцінки конкурентоспроможності підприємства. Молодий вчений. 2017. № 4. С. 599—603.
4. Семенов Г. А., Квасова А. О. Управління якістю продукції на підприємстві. Держава та регіони. Серія "Економіка та підприємництво". 2012. № 3. С. 208—213.
5. Ortiz M. C., Sarabia L. A., Sanchez M. S., Herrero A. Quality of Analytical Measurements: Statistical Methods for Internal Validation. Chemical and Biochemical Data Analysis. Spain: Elsevier. 2020. 52 p.
6. ISO 9000:2000. Quality management systems. Geneva: International Organisation for Standardisation, Switzerland. 2000. 39 p.
7. ISO 8402:1994. Quality management and quality assurance. Geneva: International Organisation for Standardisation, Switzerland. 1994. 39 p.
8. Rhodes I. B. Some Quantitative Measures of Controllability and Observability and their Implications. IFAC Proceedings Volumes. 1981. Vol. 14, Issue 2. P. 27—32.
9. Мороз О. В., Ткачук Л. М. Організаційно-економічні фактори управління якістю на підприємствах: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. 137 с.
10. Малюта Л. Я. Забезпечення якості продукції — необхідна умова підвищення конкурентоспроможності підприємства та його продукції в сучасному ринковому просторі. Економіка, фінанси, право. 2008. № 9. С. 11—14.
11. Пономарьова О. С. Вплив якості продукції на конкурентоспроможність підприємства. Економіка, фінанси, право. 2009. № 5. С. 7—9.
12. Van Dooren P. The generalized eigenstructure problem in linear systems theory. IEEE Trans. on Autom. Control. 1981. Vol. AC-26, No 1. P. 111—129.
13. De Beer J. O., De Beer T. R., Goeyens L. Assessment of Quality Performance Parameters for Straight Line Calibration Curves Related to the Spread of the Abscissa Values Around their Mean. Analytica Chimica Acta. 2007. Vol. 584. P. 57—65.
14. Ткаченко А. Конкурентоспроможність продукції як інструмент ефективного управління. Вісник економічної науки України. 2012. № 2. С. 159—161.
15. Надобних О. О., Богацька Н. М. Якість продукції як один з найважливіших критеріїв підвищення конкурентоспроможності підприємства. Молодий вчений. 2014. № 11. С. 86—89.

16. Труш Ю. Я. Обґрунтування основних шляхів підвищення управління якістю продукції. Формування ринкових відносин в Україні. 2011. № 8. С. 91—94.

References:

1. Bashuk, H. O. (2013), "Economic and innovative model of product competitiveness in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 102—106.
2. Zajtseva, L. O. (2014), "Product quality is a necessary prerequisite for enterprise competitiveness", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol 9, pp. 196—200.
3. Bohats'ka, N. M., and Tsynkobur, L. R. (2017), "Modern methods of assessing the competitiveness of the enterprise", *Molodyj vchenyj*, vol. 4, pp. 599—603.
4. Semenov, H. A., and Kvasova, A. O. (2012), "Product quality management at the enterprise", *Derzhava ta rehiony. Seriya "Ekonomika ta pidpriemnytstvo"*, vol. 3, pp. 208—213.
5. Ortiz, M. C., Sarabia, L. A., Sanchez, M. S., and Herrero, A. (2020), *Quality of Analytical Measurements: Statistical Methods for Internal Validation*. Chemical and Biochemical Data Analysis, Elsevier, Spain.
6. ISO (1994), *ISO 8402:1994. Quality management and quality assurance*, International Organisation for Standardisation, Geneva, Switzerland.
7. ISO (2000), *ISO 9000:2000. Quality management systems*. International Organisation for Standardisation, Geneva, Switzerland.
8. Rhodes, I. B. (1981), "Some Quantitative Measures of Controllability and Observability and their Implications", *IFAC Proceedings Volumes*, vol. 14, issue 2, pp. 27—32.
9. Moroz O. V., and Tkachuk L. M. (2005), *Orhanyzatsijno-ekonomichni faktory upravlinnia yakistiu na pidpriemstvakh [Organizational and economic factors of quality management at enterprises]*, UNIVERSUM-Vynnytsia, Vinnytsia, Ukraine.
10. Maliuta, L. Ya. (2008), "Ensuring product quality is a necessary condition for increasing the competitiveness of the enterprise and its products in the modern market space", *Ekonomika, finansy, pravo*, vol 9, pp. 11—14.
11. Ponomar'ova O. S. (2009), "The influence of product quality on the competitiveness of the enterprise", *Ekonomika, finansy, pravo*, vol. 5, pp. 7—9.
12. Van Dooren, P. (1981), "The generalized eigenstructure problem in linear systems theory", *IEEE Trans. on Autom. Control*, vol. AC-26, no 1, pp. 111—129.
13. De Beer, J. O., De Beer, T. R., and Goeyens, L. (2007), "Assessment of Quality Performance Parameters for Straight Line Calibration Curves Related to the Spread of the Abscissa Values Around their Mean", *Analytica Chimica Acta*, vol. 584, pp. 57—65.
14. Tkachenko, A. (2012), "Product competitiveness as a tool of effective management", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 159—161.
15. Nadobnykh O. O., and Bohats'ka N. M. (2014), "Product quality as one of the most important criteria for increasing the competitiveness of an enterprise", *Molodyj vchenyj*, vol. 11, pp. 86—89.
16. Trush, Yu. Ya. (2011), "Justification of the main ways of improving product quality management", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 8, pp. 91—94. *Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.*

УДК 339.137

Ю. Б. Малиновська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>

І. Р. Процайло,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2334-9162>

Ю. В. Франт,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4544-9385>

Б. М. Гачко,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2367-5376>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.85

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК БРЕНДІВ ПІДПРИЄМСТВА ПІД ВПЛИВОМ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Y. Malynovska,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University

I. Protsailo,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

Y. Frant,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

B. Hachko,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

EUROPEAN INTEGRATION AND STRATEGIC ENTERPRISES' DEVELOPMENT OF BRANDS UNDER THE INFLUENCE OF NEO-INDUSTRIALIZATION

У статті досліджено сутність категорій євроінтеграції та неоіндустріалізації та їх взаємозв'язок із стратегічним розвитком брендів підприємства. Євроінтеграція відкриває підприємствам нові можливості для розширення ринків збуту, залучення іноземних інвестицій, а також стимулює підвищення якості продукції, впровадження європейських стандартів та нормативів. Неоіндустріалізація, у свою чергу, сприяє модернізації виробничих процесів, впровадженню інновацій, що дозволяє підприємствам зміцнювати свої позиції на ринку та створювати конкурентні переваги. В статті автори провели класифікацію європейських стандартів, які стосуються предмету дослідження, а саме розвитку брендів. Це дозволяє підприємствам точніше адаптувати свої стратегії під вимоги європейських ринків та споживачів. Позитивні аспекти євроінтеграції та неоіндустріалізації для розвитку брендів полягають у збільшенні географічного присутності, покращенні якості продукції, доступі до іноземних ринків та інвестицій, а також впровадженні інноваційних рішень та технологій. Проте, дослідження також виявило ряд викликів та негативного впливу неоіндустріалізації на бренди підприємств. Це можуть бути перепланування брендової стратегії, зміна ідентичності бренду, ризик втрати лояльних клієнтів, зниження якості продукції та фінансові труднощі. На базі проведеного дослідження, автори запропонували рекомендації для підприємств для успішного стратегічного розвитку брендів, використовуючи переваги Євроінтеграції і неоіндустріалізації та нівелюючи їхні недоліки. Враховуючи ці рекомендації, підприємства зможуть ефективно використати можливості євроінтеграції та неоіндустріалізації для стратегічного розвитку своїх брендів, підвищення.

European integration and neo-industrialization have the potential to create new opportunities and challenges for brands. Integration into the European market can give access to new consumers and increase competitiveness. Still, it also requires adaptation to standards and requirements, which may require changes in brand development strategy. The article examines the essence of European integration and neo-industrialization categories and their relationship with the strategic development of enterprise brands. European integration opens up new opportunities for enterprises to expand sales markets, attract foreign investments, and stimulate product quality improvement by introducing European standards and regulations. Neo-industrialization, in turn, contributes to the modernization of production processes and the introduction of innovations, which allows enterprises to strengthen their positions in the market and create competitive advantages. In the article, the authors classified European standards that relate to the research subject, namely the development of brands. This allows enterprises to more accurately adapt their strategies to the requirements of European markets and consumers. The positive aspects of European integration and neo-industrialization for the development of brands consist in increasing the geographical presence, improving the quality of products, access to foreign markets and investments, as well as the introduction of innovative solutions and technologies. However, the study also revealed several challenges and the negative impact of neo-industrialization on enterprise brands. It can be a re-planning of the brand strategy, a change in the brand identity, the risk of losing loyal customers, a decrease in product quality, and financial difficulties. Based on the conducted research, the authors proposed recommendations for enterprises for the successful strategic development of brands, using the advantages of European integration and neo-industrialization and eliminating their disadvantages. Considering these recommendations, enterprises will be able to effectively use the opportunities of European integration and neo-industrialization for the strategic development of their brands, and promotion.

Ключові слова: бренд, євроінтеграція, неоіндустріалізація, стратегічний розвиток, цифровізація.
Key words: brand, European integration, neo-industrialization, strategic development, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Перш за все, євроінтеграція вимагає від країни виконання певних стандартів та вимог, що стосуються промисловості та виробництва. Це означає, що бренди, які працюють у цих секторах, повинні адаптуватися до європейських стандартів якості, екологічних норм та соціальних вимог. Цей процес може вимагати інвестицій в модернізацію виробничих процесів, удосконалення технологій та забезпечення дотримання нормативів. Це можна вплинути на стратегію розвитку бренду, потім він може змінити свої цінності, спрямування та комунікаційну стратегію, щоб відповідати новим стандартам.

Друге, неоіндустріалізація може сприяти розвитку нових галузей промисловості та виробництва, які мають потенціал для створення нових брендів. Наприклад, розвиток відновлювальної енергетики може створити нові можливості для брендів, пов'язаних з екологічною енергією. Такі бренди можуть спрямувати свою стратегію на підкреслення екологічної відповідальності та сталого розвитку, що є великою цінністю в сучасному світі.

Крім того, неоіндустріалізація може вплинути на логістику та постачання, що має значення для розвитку брендів. Зміни в промисловому секторі можуть привести до змін в ланцюжках постачання, технологіях доставки та способах зберігання товарів. Бренди повинні

пережити ці зміни, після чого вони зможуть вплинути на свою здатність ефективно надати своїм товаришам споживачам та забезпечити високу якість обслуговування.

Загалом, євроінтеграція та неоіндустріалізація мають потенціал для створення нових можливостей та викликів для брендів. Інтеграція в європейський ринок може дати доступ до нових споживачів та підвищити конкурентоспроможність, але вона також вимагає адаптації до стандартів та вимог, що можуть потребувати змін у стратегії розвитку бренду. Таким чином вважаємо, що дана тематика є вкрай важливою для повоєнного відновлення господарюючих суб'єктів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Євроінтеграція та стратегічний розвиток брендів підприємства під впливом неоіндустріалізації є складними та актуальними питаннями, які часто є предметом досліджень вчених і експертів з різних галузей, таких як економіка, маркетинг, менеджмент та інтернаціональні відносини. Автори також продовжують свої попередні дослідження особливостей розроблення та реалізації стратегії розвитку бренду підприємства в умовах євроінтеграції [1; 2]. Вплив євроінтеграції на стратегічний розвиток підприємств досліджувало багато вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: С. Девіс [3], Г. Дергачова, Ж. Жигалкевич, О. Станіславський, Т. Якубова та ін. Вчені (О. Кабанова [4], С. Смерічевсь-

кий, С. Петропавлівська, О. Радченко [5]) в своїх наукових працях активно досліджують проблеми, пов'язані з розробленням та впровадженням стратегії розвитку бренду і його визначенням у системі стратегії підприємства. Серед вчених, які досліджували питання впливу неоіндустріалізації варто зазначити І. Канцір, М. Одрехівський, О. Пшик-Ковальська, Л. Сай [6], Г. Скорик [7], В. Решетило, І. Островський [8] та ін. Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень, вважаємо, що аспекти впливу євроінтеграції та неоіндустріалізації на успішний розвиток брендів підприємства потребують додаткових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Стаття має на меті проаналізувати поняття євроінтеграції та неоіндустріалізації, розкривши їх сутність та основні принципи в контексті сучасних економічних та бізнес-реалій та окреслити інструменти успішного розвитку брендів у контексті євроінтеграції та неоіндустріалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Євроінтеграція та неоіндустріалізація можуть впливати на стратегічний розвиток брендів. Розглянемо кожен з цих термінів окремо та їх взаємозв'язок.

Євроінтеграція — це процес підключення країни до Європейського союзу (ЄС) та прийняття європейських стандартів, правил і політики. Під час процесу євроінтеграції країни зобов'язуються впроваджувати положення у своє ЄС, сприяти економічному зростанню, підвищувати конкурентоспроможність законодавства та гармонізувати свої стандарти з європейськими.

Неоіндустріалізація — це концепція, яка стверджує необхідність оновлення та розвитку промислового сектору, зокрема шляхом впровадження нових технологій, цифровізації та інновацій [6; 8]. Вона покликана забезпечити зростання виробництва та збереження конкурентоспроможності промислових підприємств.

Євроінтеграція може мати значний вплив на стратегічний розвиток брендів. Коли країна приходить до ЄС, вона змушена відповідати європейським стандартам та вимогам. Це означає, що бренди, що також діють на ринку цієї країни, мають відповідати європейським нормам якості, безпеки та екологічних стандартів. Для брендів це може позначити потребу внести зміни до своєї виробничої ланки, процесів та продукції, щоб вони відповідали європейцям і зберегли свою конкурентоспроможність на вимогах ринку.

З іншого боку, неоіндустріалізація, спрямована на модернізацію промислового сектору, може відкрити нові можливості для брендів. Впровадження нових технологій та інновацій у виробництво може покращити якість продукції, зменшити витрати інновацій та підвищити продуктивність. Це може допомогти брендам стати більш конкурентоспроможними та привернути більше клієнтів. Відобразимо взаємозв'язок понять на рис 1.

Стратегічний розвиток брендів в умовах євроінтеграції та неоіндустріалізації потребує уваги до підтримки європейських стандартів та використання нових технологій. Брендам слід адаптуватися до змін у законо-

Рис. 1. Взаємозв'язок євроінтеграції, неоіндустріалізації та стратегії у стратегічному розвитку брендів

Джерело: складено авторами.

давстві та вимогах європейського ринку, забезпечуючи високу якість продукції та вдосконалюючи свої процеси виробництва [9].

Однією з основних вимог, пов'язаних з євроінтеграцією, є відповідність європейським стандартам якості, безпеки та екологічним нормам. Це можна вимагати перегляду виробничих процесів, матеріалів та упаковки, щоб вони відповідали цим вимогам. Брендам слід переконатися, що їх продукція відповідає високим стандартам якості та безпеки, що є ключовим фактором для благополуччя довіри споживачам.

Європейські стандарти відносяться до норм і вимог, розроблених та визнаних в Європейському Союзі (ЄС) та в інших країнах, які беруть участь в Європейському економічному просторі (ЄЕП). Ці стандарти охоплюють широкий спектр галузей і сфер, включаючи промисловість, торгівлю, послуги, охорону здоров'я, стандартизацію продукції та інші аспекти бізнесу і життя.

Основні групи європейських стандартів включають:

1. Стандартизація продукції: ці стандарти встановлюють вимоги щодо якості, безпеки, ефективності та інших параметрів для різних видів продукції. Наприклад, вимоги до електричних апаратів, будівельних матеріалів, медичного обладнання, харчової продукції тощо. Ці стандарти допомагають гарантувати, що продукція, що продається в ЄС, відповідає встановленим нормам безпеки та якості.

2. Стандартизація процесів: ці стандарти рекомендують та методи виконання різних процесів виробництва, обробки, управління та інших галузей. Наприклад, стандарти управління якістю (ISO 9001), стандарти екологічного менеджменту (ISO 14001) та інші, які регулюють процеси в організаціях та сприяють впровадженню ефективних систем управління.

3. Стандартизація безпеки та охорони здоров'я: ці стандарти стосуються безпеки роботи, безпечного використання продуктів та послуг, охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища. Наприклад, стандарти з охорони праці, безпеки харчових продуктів, медичного обладнання та інші, які допомагають забезпечити безпеку споживачів та працівників.

4. Стандартизація інформаційних технологій: ці стандарти охоплюють аспекти інформаційних технологій, включаючи комунікаційні протоколи, безпеку даних, стандарти веб-розробки та інші. Вони сприяють сумісності та взаємодії між всіма системами та забезпечують безпеку та якість інформаційних технологій.

Для наочності наведемо основні європейські стандарти, що стосуються неоіндустріалізації брендів (табл. 1).

Варто зазначити, що перелік стандартів широкий і продовжує розширюватися, потім нові стандарти розробляються і приймаються для різних європейських галузей та аспектів продукції, послуг і процесів. Ці стандарти грають важливу роль у забезпеченні високого рівня якості, безпеки та стандартизації в Європейському союзі.

У контексті неоіндустріалізації брендів може бути корисною цифровізація та використання нових технологій у виробництві та маркетингу. Впровадження автоматизації, інтернет-речей (IoT), штучного інтелекту (AI) та інших інновацій може підвищити ефективність виробничих процесів, знизити витрати та дозволити брендів швидше реагувати на зміни в ринкових умовах. Крім того, використання цифрових маркетингових стратегій, таких як соціальні медіа, електронна комерція та персоналізований маркетинг, може допомогти брендів досягти широкої аудиторії та збільшити свою конкурентоспроможність.

Брендів слід також адаптуватися до змін у споживачьких звичках та вимогах ринку [1; 2; 10]. Розуміння культурних особливостей та потреб споживачів в європейському контексті може бути досягнуто успіху бренду. Маркетингові стратегії повинні бути спрямовані на залучення та утримання клієнтів, використовуючи відповідні канали комунікації та персоналізовані підходи.

Таким чином, для успішного розвитку брендів у контексті євроінтеграції та неоіндустріалізації необхідно бути готовим до адаптації, змін та впровадження нових підходів у виробництві та маркетингу. Це можна вимагати інвестицій у нові технології, використання виробничих процесів та постійного вивчення споживчих тенденцій для забезпечення конкурентоспроможності брендів на ринку.

Ключовим елементом є гнучкість та відкритість до змін. Бренди, які успішно адаптуються до нових умов, мають можливість використовувати переваги, що забезпечують євроінтеграцію та неоіндустріалізацію, для розвитку свого бізнесу та підвищення конкурентоспроможності.

Серед позитивних аспектів євроінтеграції та неоіндустріалізації для розвитку брендів можна зазначити:

1. Розширення ринків збуту. Вхідження у європейські та світові ринки, що здійснюється завдяки євроінтеграції, дозволяє підприємствам отримати доступ до нових територій та аудиторій споживачів. Збільшення географічного присутності сприяє збільшенню обсягів продажів і розширенню клієнтської бази, що збільшує популярність бренду.

Таблиця 1. Основні європейські стандарти та директиви, що стосуються неоіндустріалізації брендів

№	Стандарт	Характеристика стандарту/директиви
1	ISO 9001	Цей стандарт встановлює вимоги до системи менеджменту якості та організаційного підходу до управління якістю. Він надає рамки для досягнення заданих якісних цілей та задоволення потреб вашої сторінки.
2	ISO 14001	Цей стандарт вимагає вимог системи до менеджменту навколишнього середовища. Він спрямований на забезпечення ефективного контролю над впливом діяльності організації на навколишнє середовище та покращення екологічної продуктивності.
3	ISO 45001	Стандарт системи управління охороною праці та безпекою. Він надає рамки для запобігання та зменшення ризиків, пов'язаних з охороною праці та безпекою праці, та створення безпечних і здорових умов праці.
4	ISO 50001	Стандарт системи управління енергетикою. Він спрямований на зменшення енергоспоживання та підвищення енергоефективності організації шляхом впровадження ефективного управління енергією.
5	EMAS (Екологічне управління та аудит)	Цей стандарт надає рамки для впровадження системи управління навколишнім середовищем та проведення екологічного аудиту. Він спрямований на зменшення впливу діяльності організації на навколишнє середовище та покращення її екологічної продуктивності.
6	EN 13432	Цей стандарт встановлює вимоги до біорозкладності та переробки пакувальних матеріалів та пакування на основі органічних матеріалів.
7	CE-маркування	Це обов'язкове маркування для багатьох категорій продукції, яке підтверджує відповідність продукції вимогам європейських директив безпеки, здоров'я та екології. Це маркування дозволяє вільно рухатися на внутрішньому ринку ЄС.
8	RoHS	Ця директива встановлює обмеження на використання певних небезпечних речовин в електричних та електронних пристроях, що забезпечує безпеку споживачів та зниження негативного впливу на навколишнє середовище.
9	REACH	Ця директива про реєстрацію, оцінки, авторизацію та обмеження хімічних речовин. Вона встановлює обов'язки для підприємств, що виробляють, імпортують або забирають хімічні речовини, з наданням гарантій безпеки людям та навколишнього середовища.

2. Використання європейських стандартів та норм. Євроінтеграція змушує підприємства впроваджувати високі стандарти якості та безпеки продукції, які відповідають європейським нормативам. Це допомагає зберегти та покращити якість продукції та послуг, що позитивно впливає на довіру споживачів і зміцнює позиції бренду на ринку.

3. Інноваційність та конкурентоспроможність. У процесі неоіндустріалізації підприємства активно здійснюють модернізацію своїх технологічних процесів та ресурсів. Це дозволяє впроваджувати інноваційні рішення та створювати продукцію з більш високою якістю, зручнішими характеристиками та вищою економічною ефективністю. Така підхід допомагає підприємствам зберігати конкурентоспроможність та позиціювати свої бренди як інноваційні та сучасні на ринку.

4. Залучення іноземних інвестицій. Завдяки євроінтеграції підприємства мають можливість залучати іноземні інвестиції, що дозволяє розширити їхні можливості для розвитку брендів та імплементувати нові проекти. Іноземні інвестори, в свою чергу, можуть вносити знання, досвід та фінансову підтримку для зміцнення брендів і їхнього росту на ринку.

5. Посилення іміджу бренду. Процес євроінтеграції та неоіндустріалізації може додати позитивних асоціацій до іміджу бренду. Асоціація з високою якістю, інноваціями та міжнародною спрямованістю може підвищити привабливість продукції для споживачів і збільшити лояльність до бренду.

6. Доступ до сучасних маркетингових стратегій. При впровадженні євроінтеграції та неоіндустріалізації, підприємства нерідко залучають зарубіжних консультантів та експертів з маркетингу та брендінгу. Це дає можливість навчитися новим стратегіям та підходам до позиціонування бренду на ринку, що сприяє покращенню маркетингової діяльності та просуванню бренду.

Ці позитивні аспекти створюють сприятливі умови для розвитку брендів підприємства під впливом євроінтеграції та неоіндустріалізації, сприяючи його успіху на внутрішньому та міжнародному ринку.

Проте, неоіндустріалізація може створювати ряд викликів та негативний вплив на бренди підприємств, особливо якщо процес неоіндустріалізації здійснюється без належного управління та стратегічного планування, а саме:

1. Перепланування брендової стратегії. Неоіндустріалізація часто супроводжується реструктуризацією та переплануванням бізнес-процесів. Це може призвести до несприятливих змін у брендовій стратегії підприємства. Наприклад, зміна асортименту продукції або зміщення цільової аудиторії може вплинути на сприйняття бренду споживачами та викликати недовіру.

2. Втрата ідентичності бренду. Євроінтеграція та неоіндустріалізація можуть призвести до змін у діяльності підприємства, включаючи зміну виробничих технологій або ринкових стратегій. Ці зміни можуть призвести до втрати унікальності та ідентичності бренду, що може погіршити сприйняття його споживачами.

3. Ризик втрати лояльних клієнтів. При нестабільному процесі неоіндустріалізації та змінах у бізнес-процесах може виникнути ризик втрати лояльних клієнтів. Люди зазвичай прихильні до стабільності та надійності, і будь-які раптові зміни можуть підірвати їхню довіру до бренду.

4. Зниження якості продукції. Неоіндустріалізація може призвести до тимчасових збоїв у виробничих процесах, що може позначитися на якості продукції. Це може спричинити негативні відгуки споживачів та погіршити репутацію бренду.

5. Фінансові труднощі. Євроінтеграція та неоіндустріалізація можуть бути витратною та вимагати значних інвестицій. Це може призвести до фінансових труднощів для підприємства, особливо якщо розвиток нових технологій та виробничих процесів затягується. Фінансові проблеми можуть вплинути на рекламні зусилля та маркетинг бренду, що може вплинути на його позицію на ринку.

6. Ризик негативного сприйняття споживачами. Якщо процес неоіндустріалізації відбувається неконтрольовано або несистематично, це може призвести до негативного сприйняття бренду споживачами. Споживачі можуть сприймати зміни як нестабільність або ненадійність підприємства, що може вплинути на їхнє рішення про покупку.

Розв'язанням цих викликів є систематичне та уважне управління процесом євроінтеграції та стратегічного розвитку брендів підприємства під впливом неоіндустріалізації, а також зосередження на збереженні цінностей і ідентичності бренду. Розумна стратегія та ефективне комунікування зі споживачами можуть допомогти зменшити негативний вплив неоіндустріалізації та зберегти позиції бренду на ринку.

Оптимальне використання євроінтеграції та неоіндустріалізації для стратегічного розвитку брендів підприємства може бути важливим фактором для забезпечення стійкої позиції на ринку та підвищення лояльності клієнтів. На базі проведеного дослідження, можемо запропонувати декілька рекомендацій для підприємств:

1. Інвестиції в дослідження та розвиток: важливо ретельно досліджувати тенденції ринку, потреби та очікування споживачів, а також стежити за інноваційними технологіями та процесами у своїй галузі. Інвестування в дослідження допоможе визначити, які зміни та нововведення можуть покращити бренд та привернути нових клієнтів.

2. Підвищення якості продукції та послуг: стратегічна орієнтація на підвищення якості продукції та послуг допоможе зберегти лояльність клієнтів та залучити нових. Дотримання європейських стандартів та впровадження передових технологій дозволять підприємству виходити на міжнародний ринок та зміцнювати позиції бренду.

3. Увага до маркетингу та брендінгу: ретельне планування маркетингових кампаній та зосередження на брендінгу допоможуть підприємству створити сильний та впізнаваний бренд. Зважання на цінності та ідеологію бренду, щоб привертати споживачів, які співпадають із цільовою аудиторією підприємства.

4. Розвиток міжнародної присутності: використання можливостей євроінтеграції для входження на зовнішні ринки. Експорт продукції та послуг, встановлення партнерств з іноземними компаніями та розвиток дистрибуційних каналів допоможуть розширити клієнтську базу підприємства та збільшити продажі.

5. Збереження корпоративної соціальної відповідальності. Демонстрація зайнятості підприємства у корпоративній соціальній відповідальності та звернення уваги на екологічні, соціальні та етичні аспекти в діяльності може позитивно вплинути на сприйняття бренду споживачами та створити позитивний імідж [1].

6. Залучення споживачів до розвитку: створення зв'язку з клієнтами та врахування їхніх відгуків та пропозицій. Розробка програми лояльності, організація акцій та відповідь на звернення споживачів, залучення споживачів до розвитку бренду допоможе збільшити їхню лояльність та згуртування з брендом.

Загалом, оптимальне використання євроінтеграції та неоіндустріалізації для стратегічного розвитку бренду вимагає систематичного підходу, орієнтованого на потреби споживачів, створення унікального іміджу та підтримку партнерств на міжнародному рівні. Це допоможе підприємству зберегти стійку позицію на ринку та збільшити лояльність клієнтів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Стратегічний розвиток брендів в умовах євроінтеграції та неоіндустріалізації потребує уваги до підтримки європейських стандартів та використання нових технологій. Брендам слід адаптуватися до змін у законодавстві та вимогах європейського ринку, забезпечуючи високу якість продукції та вдосконалюючи свої процеси виробництва. Загалом, успішний розвиток брендів у

контексті євроінтеграції та неоіндустріалізації вимагає гнучкості, відкритості до змін та готовності до прийняття нових підходів. Адаптація до європейських стандартів, використання нових технологій та орієнтація на змінюваний ринок стають ключовими факторами успіху в цьому контексті. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямі:

1. Аналіз впливу євроінтеграції на малі та середні підприємства, а саме дослідження впливу євроінтеграції на малі та середні підприємства допоможе з'ясувати, як вони можуть використовувати ці процеси для зміцнення своїх брендів та конкурентоспроможності.

2. Вивчення впливу технологічних інновацій на бренди, а саме аналіз впливу нових технологій, таких як штучний інтелект, Інтернет речей та блокчейн, на розвиток брендів може виявити нові можливості та виклики.

Загалом, вивчення впливу євроінтеграції та неоіндустріалізації на стратегічний розвиток брендів підприємств є важливим напрямом дослідження, який може сприяти зміцненню економіки, залученню іноземних інвестицій та підвищенню конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку.

Література:

1. Подра О. П., Петришин Н. Я. Бренд-бук як інструмент формування ідентичності та індивідуальності підприємства. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2022. № 5. С. 1—10.

2. Подра О. П., Петришин Н. Я. Особливості розроблення та реалізації стратегії розвитку бренду підприємства в умовах євроінтеграції. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2022. Вип. 4, № 2. С. 79—87.

3. Davis S. Building the Brand Driven Business: Operationalize Your Brand to Drive Profitable Growth. San Francisco: Jossey-Bass. 2009. 320 p.

4. Кабанова О. О. Оцінка національних брендів в контексті формування іміджевої економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Міжнародні економічні відносини та світове господарство". 2018. Вип. 17. Ч. 1. С. 179—185.

5. Смерічевський С. Ф., Петропавловська С. Є., Радченко О. А. Бренд-менеджмент: навч. Посібник. К.: НАУ, 2019. 156 с.

6. Sai L., Medynska T., Akimkin O., Kruchak L., Doroshenko T. Characteristics of the problems of socio-economic development in the conditions of digital economy. International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. Vol. 22, No. 2. P. 297-303.

7. Скорик Г.І., Канцір І.А., Одрехівський М.В., Пшик-Ковальська О.О., Сай Л.П., Гнилянська Л.Й. Latest Technologies of Neo-industrial Transformations: Financial, Legal and Sociological Aspects: Collective: monograph, Austria. Shioda GmbH, Steyr, 2020. 380 p. 3.

8. Решетило В. П., Островський І. А. Неоіндустріалізація та її вплив на розвиток вітчизняної та міжнародної економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 18. № 4.3. С. 21—25.

9. Lukashuk L. Regulatory and legal security of public mechanisms at the regional level in the conditions of

euointegration. Public Administration and Regional Development. 2023. (19), pp. 108—127.

10. Закашанська Н. Ю. Соціально-психологічні особливості бренд-комунікації та поведінки споживачів під час пандемії COVID-19. Журнал сучасної психології. 2020. № 3 (19). С. 54—61.

11. Dudek M., Bashynska I., Filyppova S., Yermak S., Cichon D. Methodology for assessment of inclusive social responsibility of the energy industry enterprises. Journal of Cleaner Production. 2023, 136317

References:

1. Podra, O. and Petryshyn, N. (2022), "Brand book as a tool for forming the identity and individuality of the enterprise", Problems of modern transformations. Series: Economics and Management, vol. 1, pp. 1—10.

2. Podra, O. and Petryshyn, N. (2022), "Peculiarities of development and implementation of the enterprise brand development strategy in the conditions of European integration", Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, vol. 4 (2), pp. 79—87.

3. Davis, S. (2009), Building the Brand Driven Business: Operationalize Your Brand to Drive Profitable Growth, Jossey-Bass, San Francisco, USA.

4. Kabanova, O. (2018), "Evaluation of national brands in the context of image economy formation", Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "International economic relations and world economy", vol. 17 (1), pp. 179—185.

5. Smerichevskyi, S. Petropavlovska, S. Radchenko, O. (2019). Brend-menedzhment: navch. posibnyk [Brand management: teaching manual], NAU, Kyiv, Ukraine.

6. Sai, L. Medynska, T. Akimkin, O. Kruchak, L. and Doroshenko, T. (2022), "Characteristics of the problems of socio-economic development in the conditions of digital economy", International Journal of Computer Science and Network Security, vol. 22 (2), pp. 297—303.

7. Skoryk, G. Kantsir, I. Odrekivskyi, M. Pshyk-Kovalska, O. Sai, L. and Hnylyanska, L. (2020). Latest Technologies of Neo-industrial Transformations: Financial, Legal and Sociological Aspects: Collective: monograph, Shioda GmbH, Steyr, Austria.

8. Reshetylo, V. and Ostrovsky, I. (2018), "Neoindustrialization and its impact on the development of the domestic and international economy", Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University: series: International economic relations and world economy, vol. 18 (3), pp. 21—25.

9. Lukashuk, L. (2023), "Regulatory and legal security of public mechanisms at the regional level in the conditions of Eurointegration", Public Administration and Regional Development, vol. 19, pp. 108—127.

10. Zakashanska, N. (2020), "Socio-psychological features of brand communication and consumer behavior during the COVID-19 pandemic", Journal of modern psychology, vol. 3 (19), pp. 54—61.

11. Dudek M., Bashynska I., Filyppova S., Yermak S. and Cichon D. (2023), "Methodology for assessment of inclusive social responsibility of the energy industry enterprises", Journal of Cleaner Production, 136317

Стаття надійшла до редакції 13.09.2023 р.

УДК 1703:658:005

*Л. С. Крючко,**к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,**Дніпровський державний аграрно-економічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7490-3523>**В. С. Приймак,**магістрант кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7522-164X>**Р. В. Кобзар,**магістрант кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8636-0297>**В. С. Басараб,**магістрант кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6250-7950>**О. Р. Баранова,**магістрант кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8786-2432>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.91

ВПЛИВ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НА КЛІЄНТІВ У МАРКЕТИНГОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

L. Kriuchko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor, Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

V. Pryimak,

Master's student of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

R. Kobzar,

Master's student of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

V. Basarab,

Master's student of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

O. Baranova,

Master's student of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

THE INFLUENCE OF ETHICAL BEHAVIOR ON CUSTOMERS IN MARKETING MANAGEMENT

У цій статті авторами було визначено визначення етичного маркетингу та його важливості для побудови довіри та довгострокових відносин із клієнтами. Було надано пояснення щодо етичного маркетингу та того, як він передбачає просування продуктів або послуг у чесний і прозорий спосіб, який поважає права та потреби клієнтів.

Потім ми проговорили про вплив неетичних маркетингових практик, зокрема неправдивої реклами, на довіру клієнтів і репутацію бренду. Ми пояснили, що така практика може призвести до втрати довіри та негативно вплинути на зусилля організації в довгостроковій перспективі.

Ми також обговорили важливість лояльності клієнтів як джерела стійкої конкурентної переваги для таких компаній, що надають послуги, як страхування та фінанси. Лояльність клієнтів можна виміряти за допомогою різних підходів, таких як поведінкові, ставлювальні та інтегровані методи, причому інтегрований підхід є найбільш бажаним.

У підсумку: етичний маркетинг має вирішальне значення для побудови та підтримки довгострокових відносин із клієнтами, заснованих на взаємній довірі та спілкуванні. Це дозволяє бренду реагувати на потреби аудиторії та створювати позитивний корпоративний імідж, що веде до реальних переваг і міцного зв'язку з клієнтами, які цінують належну ділову практику. Загалом у статті підкреслюється важливість етичного маркетингу та те, як він може принести користь організаціям у довгостроковій перспективі, зміцнюючи лояльність і довіру клієнтів.

In this article, we discussed the definition of ethical marketing and its importance in building trust and long-term relationships with customers. We explained ethical marketing and how it involves promoting products or services in a fair and transparent way that respects the rights and needs of customers.

Then we talked about the impact of unethical marketing practices, including false advertising, on customer trust and brand reputation. We explained that this practice can lead to a loss of trust and negatively impact the organization's efforts in the long run.

We also discussed the importance of customer loyalty as a source of sustainable competitive advantage for service companies such as insurance and finance. Customer loyalty can be measured using different approaches such as behavioral, attitudinal and integrated methods, with the integrated approach being the most preferred.

Establishing and maintaining trust is critical to business, especially in a marketing context where it is necessary to attract and retain customers. However, measuring and understanding customer loyalty can be difficult due to different approaches. In addition, unethical marketing practices have a negative impact on brand image and reduce consumer trust, which leads to a decrease in the effectiveness of marketing efforts. This article discusses the importance of trust, approaches to measuring loyalty, and the impact of ethical marketing on business success.

The main purpose of this study is to focus on the factors of interpersonal contact with services from the customer's point of view and to theoretically consider the ethical behavior of salespeople that may take place during the interaction between salespeople and customers. It is necessary to determine how the ethical behavior of salespeople, as perceived by customers, affects customer trust, their satisfaction and their loyalty.

Bottom line: Ethical marketing is critical to building and maintaining long-term customer relationships based on mutual trust and communication. This allows the brand to respond to the needs of the audience and create a positive corporate image, which leads to real benefits and a strong connection with customers who value good business practices. Overall, the article highlights the importance of ethical marketing and how it can benefit organizations in the long run by building customer loyalty and trust.

Ключові слова: етичний маркетинг, формування довіри, довгострокові відносини, клієнти, справедливість, прозорість, права, потреби, вплив, неетичні маркетингові практики, фальшива реклама, довіра клієнтів, репутація бренду, втрата довіри, лояльність клієнтів, ставлення до клієнта, взаємна довіра, комунікація, позитивний корпоративний імідж, реальні вигоди, міцний зв'язок, хороші ділові практики, благодійні організації.

Key words: ethical marketing, building trust, long-term relationships, customers, fairness, transparency, rights, needs, influence, unethical marketing practices, false advertising, customer trust, brand reputation, loss of trust, customer loyalty, customer attitude, mutual trust, communication, positive corporate image, real benefit, strong connection, good business practices, charities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Встановлення та підтримка довіри має вирішальне значення для бізнесу, особливо в контексті маркетин-

гу, де це необхідно для залучення та утримання клієнтів. Однак вимірювання та розуміння лояльності клієнтів може бути складним через різні підходи. Крім того, неетична маркетингова практика негативно впливає на імідж бренду та знижує довіру споживачів, що призводить до зниження ефективності маркетингових зусиль.

У цій статті обговорюється важливість довіри, підходи до вимірювання лояльності та вплив етичного маркетингу на успіх бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Пошукам напрямів вирішення проблемних питань щодо впливу етичної поведінки на клієнтів у маркетинговому менеджменті та у ширшу сферу етики в маркетингу присвятили свої наукові праці такі вчені та дослідники, як:

Патрік Е. Мерфі — він є професором маркетингу в Університеті Нотр-Дам і багато писав про етичні наслідки маркетингової практики.

Шелбі Д. Хант — професор маркетингу в Техаському технічному університеті та проводив дослідження ролі етичної поведінки у зміцненні довіри з клієнтами.

Лінн Кале. Вона є професором маркетингу в Університеті Орегону і вивчала вплив етичних міркувань на прийняття рішень споживачами.

С. Пракаш Сеті — професор менеджменту в коледжі Барух у Нью-Йорку та написав багато про корпоративну соціальну відповідальність та етичні практики ведення бізнесу.

О.С. Феррелл — він є професором маркетингу в Університеті Нью-Мексико та проводив дослідження етичних рішень у маркетингу та рекламі.

Джордж Г. Бренкерт — професор ділової етики в Джорджтаунському університеті та багато писав про етичний маркетинг та маркетинг.

Рональд Пол Хілл — професор маркетингу в Університеті Вілланова, який проводив дослідження етичних наслідків маркетингових практик, зокрема у сфері реклами.

Це лише деякі приклади з багатьох дослідників, які вивчали тему етики в маркетингу. Високо оцінюючи науковий внесок у вивчення питання впливу етичної поведінки на клієнтів у маркетинговому менеджменті, зауважимо, що через динамічний розвиток суспільства та поширення різних культурних та етичних норм поведінки, — питання впливу етичної поведінки на клієнтів потребують подальших досліджень та практичного обґрунтування [12].

Важливо проаналізувати особливості і проблеми впливу етичної поведінки на клієнтів зважаючи на сучасні тенденції у суспільстві. Для цього досліджуємо фактори, які впливають на клієнта, під час міжособистісного контакту між ним та продавцем.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основна мета цього дослідження, полягає в тому, щоб зосередитися на факторах міжособистісного контакту з послугами з точки зору клієнта та теоретично розглянути етичну поведінку продавців, яка може мати місце під час взаємодії між продавцями і клієнтами. Необхідно визначити, як етична поведінка продавців, яку сприймають клієнти, впливає на довіру клієнтів, їхнє задоволення та їх лояльність.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Етичний маркетинг — це соціальні та професійні стандарти, якими повинні керуватися ті, хто створює та

впроваджує маркетингові стратегії. Простіше кажучи, він передбачає ведення діяльності відповідно до загальноприйнятих соціальних принципів і цінностей. Зокрема, належні практики повинні охоплювати три групи одержувачів маркетингових комунікацій: клієнтів, ділових партнерів і співробітників. При цьому важливо, щоб вся діяльність здійснювалася цілісно, тобто з урахуванням добробуту всіх трьох груп. Правила гри — етична реклама на практиці. Існує низка установ, завданням яких є нагляд за етикою маркетингової та підприємницької діяльності [8].

Кодекс рекламної етики є одним з найважливіших зведень правил для тих, хто розробляє маркетингові стратегії. Його основна ідея полягає в тому, щоб захистити споживачів від реклами, яка містить неправдиву інформацію або вводить в оману. Він також пропагує відповідальні дії та ставлення до маркетингу, але це стосується лише комерційної реклами [9].

Рекламний етичний кодекс підлягає постійному оновленню, щоб найкраще адаптуватися до реальності та відповідати потребам споживачів. Зокрема, він захищає дискримінацію за ознакою статі, релігії чи національності, використання елементів, що заохочують до актів насильства зловживання довірою, недосвідченістю або необізнаністю одержувача. Відповідність повідомлень кодексу оцінює Комісія з рекламної етики, яка розглядає скарги, що надходять від споживачів, організацій та компаній. Маркетингова етика охоплює набагато ширший спектр діяльності, пов'язаної з продажами, просуванням та комунікацією бренду. Турбота про потреби споживача та пропозиція йому якісних, корисних продуктів і послуг завжди має бути на першому місці. Сьогодні важливим елементом турботи про споживача є сталий підхід до покупок. Тому дії, які здійснюють бренди, не повинні ставити покупця в залежність від певного продукту або сприяти бездумному споживацтву.

Яскравим прикладом етичної практики тут є кампанія американської компанії Patagonia, що виробляє туристичне спорядження, та її слоган "Не купуй цю куртку". Реклама заохочувала своїх клієнтів до обдуманих покупок. Виробляючи довговічний і корисний одяг та проводячи ефективну просвітницьку роботу, бренд допоміг своїм клієнтам застосувати на практиці принцип 4xR (Reduce, Repair, Reuse, Recycle — скорочувати, ремонтувати, використовувати повторно, переробляти) [14].

Етичний маркетинг також включає в себе відповідальне виробництво та дистрибуцію. Підвищення обізнаності споживачів про екологічні проблеми та популяризація безвідходного виробництва змушують компанії робити конкретні кроки до більш сталого ведення бізнесу. Останнім часом популярні мережі магазинів одягу запровадили еко-колекції, а багато косметичних компаній почали використовувати упаковку з вторинної сировини. Однією з найцікавіших акцій на благо довкілля стала також кампанія Plantwear. Бренд висаджував по одному дереву за кожну фотографію зі своїм браслетом, розміщену в Instagram та позначену відповідними хештегами.

Творці маркетингових комунікацій несуть величезну відповідальність, пов'язану зі створенням широкодо-

ступного контенту. Вони впливають на формування поглядів і цінностей, особливо серед молодіжної аудиторії. Тому важливо не просувати негативні рольові моделі та бути особливо чутливими у висвітленні складних тем. Негативні наслідки непродуманої маркетингової діяльності можна було спостерігати на прикладі бренду "Ліки". Скандальна реклама за участю Дороти Масловської та Мацея Хоронського представляла шопінг як ліки від болю існування. Бренд зіткнувся зі звинуваченнями у використанні теми депресії для просування одягу і був змушений відмовитися від кампанії після негативної реакції покупців [10].

Тому виникає питання, що ж дає нам етика в маркетингу?

Внаслідок соціальних змін зростає обізнаність споживачів, а також прозорість компаній та їхніх дій. Практики брендів, які не відповідають загальноприйнятим цінностям, часто стають причиною того, що споживачі припиняють користуватися послугами чи продуктами компанії. У свою чергу, участь у соціальних кампаніях та дотримання етики в рекламі може бути сигналом для громадськості про те, що бренд варто підтримати. Переваги належної практики в маркетингу є довгостроковими — вони допомагають сформувати позитивне ставлення до бренду, зміцнити відносини з клієнтами та впливають на хороший PR. Серед наслідків етичного маркетингу можна назвати наступні:

- покращення іміджу компанії та зміцнення її репутації;
- покращення життя споживачів, пропонуючи їм цінні продукти та послуги;
- побудова довготривалих стосунків зі споживачем;
- мотивація та підвищення ефективності роботи співробітників;
- можливість створити особливу компанію;
- збільшення вартості компанії.

Етичні продажі — як мораль і квоти продажів, йдуть рука об руку. Етика займає все більш важливе місце в стратегії продажів кожної компанії. Те, що компанії вже успішно практикують з точки зору сталого розвитку або різноманітності, також має бути відображено в продажах. Відділ продажів, який працює нечесними методами, змушує всі інші ініціативи виглядати ненадійними, а це може призвести до раптового завершення відносин з клієнтом ще до того, як вони справді розпочнуться. Тому про етику в продажах слід пам'ятати завжди [2].

Зрештою, етичні практики приносять користь усім залученим сторонам: залученість працівників зростає, клієнти відповідають посиленням лояльності та довіри, і, як наслідок, підвищується операційна ефективність. Зокрема, термін "етика продажів" означає поведінку, яка завжди і виключно зосереджена на клієнтах та їхніх потребах. Це вимагає високої дози поваги, справедливості, цілісності та чесності у відносинах між компанією та клієнтом. Замість того, щоб надмірно гнатися за укладенням угоди, до клієнтів потрібно прислухатися, поважати їхню думку і відповідно приймати її. Як наслідок, це означає: зосереджуватися на перевагах клієнтів також означає рекомендувати розширення продукту лише тоді, коли це дійсно має сенс, а в разі сумнівів — відмовитися від продажу. Лише таким чином можуть розви-

ватися важливі, довгострокові відносини з клієнтами. Тому що це початкове "слухання" з відповідною рекомендацією часто є вирішальним фактором, коли мова йде про остаточне рішення про покупку в продажах B2B [5].

Щоб усунути останні сумніви у потенційних клієнтів і підштовхнути до продажу, відділи продажів іноді вдаються до перебільшення та гіперболізації. І навпаки, це створює очікування, які, в гіршому випадку, не можуть бути виправдані. Клієнти реагують, м'яко кажучи, розчаровано на порожні обіцянки функцій, можливостей або цінових варіантів, і в більшості випадків відносини закінчуються несподівано. Згідно з дослідженням консалтингової компанії The Northridge Group, 72% респондентів перейшли б до конкурентів після одного невдалого досвіду роботи з компанією [11].

Головну роль грає те, як ви говорите про аналогічні товари чи послуги інших постачальників, це дає уявлення про ваші базові моральні принципи. Ніколи не потрібно принижувати конкурента. Навпаки: знайдіть свою "золоту середину", свою унікальну торгову пропозицію (УТП) і переконливо продемонструйте, чому саме ваш продукт є найкращим рішенням для ваших цільових клієнтів. Якщо певні необхідні функції просто недоступні, жодні заклинання не допоможуть. Замість цього ви повинні ретельно зібрати ці вимоги і передати їх на розробку продукту. Таким чином, ви зробите все від вас залежне, щоб постійно адаптувати пропозицію до побажань цільової групи.

Компанії діють в першу чергу з наміром генерувати товарообіг і прибуток та максимально їх збільшити. Однак ці цілі не повинні бути єдиною максимією. Якщо мова йде лише про цифри, швидко виникає надмірний тиск, працівники незадоволені і втрачають мотивацію. Компанії можуть лише до певної міри абсорбувати ці перешкоди і трансформувати їх у позитивні результати. У середньостроковій перспективі цей картковий будиночок загрожує розвалитися. Тому етикою слід жити внутрішньо, у постійних відносинах один з одним. Тоді команди поводитимуться відповідно до зацікавлених сторін, таких як клієнти та партнери [13].

Культура відкритого зворотного зв'язку є незамінною. Усіх членів команди слід заохочувати висловлювати критику, пропонувати ідеї та прагнути до чесного обміну думками — також і особливо з керівниками. Незалежно від того, наскільки добре продумана корпоративна культура і наскільки зразково вона впроваджена, в кінцевому підсумку кожна людина, тобто кожен працівник, сам вирішує, як він буде поводитися з клієнтами.

В сучасних умовах великого значення набуває пошук інноваційних підходів до ефективного управління підприємствами, серед яких значне місце належить маркетинговому менеджменту. Останнім часом, особлива увага приділяється корпоративній соціальній відповідальності, з'являються нові спроби інтегрувати корпоративну етичну діяльність і прийняття етичних рішень у процес управління бізнесом. Серед основних функцій компанії у сфері маркетингу є контакти з різними зацікавленими сторонами, такими як клієнти, конкуренти, співробітники, постачальники і т.д. Продавці повинні задовольняти очікування клієнтів через прямий контакт

із клієнтами та досягти довіри у довгостроковій перспективі, але, з іншого боку, вони ще й відповідають за отримання прибутку для компанії та досягнення продуктивності на основі короткострокових цілей продажів.

Через високий рівень продажів існує велика ймовірність використання клієнтів як засобу досягнення цілей продавця або компанії, що може призвести до неетичної поведінки у продажах. Через характер роботи, яку виконують продавці, існує висока ймовірність виникнення етичних проблем у стосунках із клієнтами. У багатьох дослідженнях етична поведінка продавців може відігравати важливу роль у формуванні та підтримці довгострокових дружніх стосунків між покупцями та продавцями. З іншого боку, неетична поведінка, навмисна чи ні, може спричинити недовіру споживачів або економічні втрати, що може призвести до збільшення операційних витрат, а в деяких випадках навіть призвести до проблем відповідальності для організації продавця [7].

Ефективність бізнесу більшості організацій в основному визначається поведінкою продавців у процесі взаємодії з клієнтами. Можна сказати, що задоволеність клієнтів, його довіра та лояльність, значною мірою залежать від здібностей продавців. Таким чином, сприйняття клієнта через особистий контакт із працівниками сфери обслуговування традиційно вважалося одним із найважливіших факторів, що визначають задоволеність споживача.

Етичну торговельну поведінку — це концепцію, яку дуже важко зрозуміти, оскільки немає загальноприйнятого визначення, вона часто виконується в конкретних ситуаціях, і немає стандарту, щоб однозначно судити про те, етична чи неетична. Тим не менш, стверджується, що етика вимагає, щоб люди діяли відповідно до моральних філософських норм, які підкреслюють правильне і неправильне [1].

Продавці можуть проявляти неетичну поведінку під час взаємодії з різними зацікавленими сторонами, такими як клієнти, конкуренти та співробітники, оскільки вони повинні досягти показників продажів або цілей отримання прибутку. Діяльність з продажу, яка передбачає часті міжособистісні взаємодії, забезпечує важливий засіб для встановлення етичних кодексів поведінки. Бувають випадки, коли продавці можуть застосовувати неетичну поведінку по відношенню до клієнта, це може трапитися через такі випадки:

- продавці часто працюють тривалий час без нагляду і можуть забути або знехтувати етичним кодексом організації;

- продавці відчувають більший тиск щодо продуктивності, ніж в інших професіях, і можуть бути змушені брати участь у неетичній поведінці, щоб зберегти свою роботу;

- переговори про продаж можуть бути нечесними або навіть перебувати на стадії перебільшення.

Різноманітні ситуації, подібні до цих, часто створюють можливість для продавців застосовувати або порушувати політику ділової етики.

Загалом, етичну торговельну поведінку можна визначити як справедливу та чесну діяльність, яка дозволяє продавцям розвивати довгострокові відносини з клієнтами, засновані на задоволенні та довірі споживачів.

Ці види діяльності включають продаж продуктів, які можуть задовольнити потреби споживачів, надання правдивої інформації про продукти в порівнянні з продуктами конкурентів або з точки зору переваг чи доступності, а також використання технік продажу з низьким тиском. Неетична поведінка визначається як короткострокова поведінка продавця за рахунок клієнтів. Наприклад, брехня або перебільшення переваг ефективності продукту чи послуги, брехня про конкурента, продаж продукту чи послуги, які не потрібні клієнту, обман, що впливає на техніку чи тактику продажів під високим тиском. Неетична поведінка включає використання перебільшення переваг продукту чи послуги або надання фальшивих гарантій. Згодом це викликає взаємну недовіру між клієнтами та покупцями та викликає суперечки серед клієнтів, відштовхуючи інших покупців. І хоча етична поведінка виступає як особливо важливий фактор у підтримці відносин між продавцем і покупцем, неетична поведінка лише негативно впливає на відносини між двома сторонами, наприклад, незадоволення, недовіра та негативні відгуки [6].

Концепція задоволеності клієнтів має дуже важливий вплив на прибуток та ріст компанії і вважається важливою концепцією в усій управлінській діяльності. Зокрема, у сфері послуг це було визнано важливим фактором не лише з точки зору утримання та залучення клієнтів, але й тому, що воно приносить такі переваги, як підвищення прибутковості, позитивні відгуки інших споживачів та низькі маркетингові витрати. Це все є основною концепцією маркетингової діяльності.

Існує два основні методи вимірювання задоволеності клієнтів: метод вимірювання з використанням одного елемента та метод вимірювання з використанням кількох елементів. Перш за все, метод вимірювання задоволеності клієнта з використанням окремого елемента — це метод отримання відповіді шляхом простого поділу рівня задоволеності клієнта на кілька розділів від "задоволений" до "незадоволений". Вимірювання одиничних елементів важко виміряти дисперсію та надійність через випадкову помилку, специфічні елементи або методологічні фактори. Тому дослідження з використанням окремих елементів рідко стосуються питання валідності вимірювання. Крім того, існує три детальні методи вимірювання задоволеності клієнтів за допомогою кількох елементів. По-перше, як метод вимірювання задоволеності клієнта ступенем невідповідності між очікуваним рівнем продуктивності клієнта та сприйнятим рівнем продуктивності, він має недолік, оскільки його застосування в вимірюванні обмежене через концептуальні проблеми та труднощі у застосуванні. По-друге, як метод прямого вимірювання ступеня задоволеності клієнта, він може добре відображати психометричні характеристики респондента. По-третє, щоб виміряти задоволеність споживача, цей метод відображає вагу кожного атрибута та вимірює важливість кожної ознаки, недоліком якого є зниження дискримінантної валідності шкали. Ці багатопунктові шкали широко використовуються у дослідженнях, і було підтверджено, що надійність багатопунктових шкал вища, ніж однопунктових шкал [4].

Довіра клієнта оцінюється як ключовий фактор у встановленні тісних ділових відносин. Загалом, у

маркетинговій ситуації, коли відбувається обмін, торгові партнери мають основну характеристику взаємної співпраці та взаємної залежності, яка називається довірою. Оскільки клієнти повинні купувати послуги заздалегідь, перш ніж їх випробувати, можна сказати, що довіра абсолютно необхідна для встановлення відносин у сфері маркетингу. Довіра — це емоція, яка формується, коли продуктивність, яку сприймають реальні клієнти, збігається з продуктивністю, очікуваною заздалегідь. Крім того, у випадку послуг, на відміну від звичайних матеріальних продуктів, важко оцінити послуги до того, як їх придбати або відчути, тому клієнти оцінюють послуги на основі своєї довіри до постачальників послуг. Отже, у випадку компаній, що надають послуги, довіру можна використовувати як найпотужніший маркетинговий інструмент. Іншими словами, довіра клієнта до продавця розвивається через багаторазову взаємодію між двома сторонами, коли клієнт бачить продавця як послідовного, компетентного, чесного, справедливого та відповідального. Довіра будується не лише на основі одноразового обміну, але й через постійні стосунки.

Нещодавно лояльність клієнтів була визнана важливим джерелом стійкої конкурентної переваги з точки зору утримання клієнтів, повторної покупки та формування довгострокових відносин із клієнтами. Зокрема, у випадку компаній, що надають послуги, таких як страхування та фінанси, вони не тільки можуть постійно підвищувати прибутковість за рахунок лояльності клієнтів, але й робити великий внесок у прибуток компанії, оскільки вартість залучення нових клієнтів є відносно низькою. Це пояснюється тим, що працівники страхових і фінансових служб зосереджені на маркетингу відносин, щоб побудувати та підтримувати тісні відносини з клієнтами в довгостроковій перспективі, а не залучати короткострокові індивідуальні транзакції. Оскільки лояльність споживачів є дуже всеосяжним поняттям, її визначення було визначено вченими різними способами. Дивлячись на точки зору дослідників щодо лояльності споживачів, її можна в основному розділити на поведінкові підходи та підходи до ставлення та інтегровані підходи. По-перше, поведінковий підхід вимірює лояльність клієнтів протягом певного періоду часу. Визначається як схильність до повторних покупок послуги протягом певного періоду часу. По-друге, підхід, заснований на ставленні, визначає лояльність клієнта як перевагу або психологічну прихильність до певного продукту чи послуги. У цьому підході лояльність клієнта ідентифікується як намір купити, тобто можливість покупки в майбутньому. По-третє, інтегрований підхід приймає лояльність клієнтів як концепцію, яка охоплює ставлення споживачів і поведінкові компоненти [3].

Вимірювання лояльності клієнтів може відрізнятися залежно від підходу, який використовується в концепції, і зазвичай класифікується на поведінкові методи, методи ставлення та інтегровані методи вимірювання. Поведінковий метод вимірювання — це метод вимірювання лояльності клієнтів з точки зору частоти повторних покупок, довгострокової ймовір-

ності вибору конкретного бренду та поведінки зміни бренду. Незважаючи на те, що цей метод може підтримувати об'єктивність вимірювання, є обмеження в тому, що він надто зосереджується на результатах поведінки споживачів і ігнорує ситуацію або процес прийняття рішень споживачами. Методи вимірювання ставлення дещо відрізняються за конкретними вимірювальними змінними серед дослідників, які вимірюють лояльність споживачів. Хоча процес психологічного формування лояльності клієнтів можна зрозуміти, існує проблема, що прихильне ставлення не завжди призводить до фактичної купівельної поведінки в майбутньому. Інтегрований метод вимірювання являє собою комбінацію методів вимірювання поведінки та ставлення. Цей інтегрований підхід є бажаним, оскільки він може вимірювати обидва ці фактори, розуміючи лояльність клієнтів як концепцію, яка охоплює компоненти поведінки та ставлення споживачів.

ВИСНОВКИ

Отже, можна дійти висновку, що етичний маркетинг — це рецепт успіху збільшення продажів. Неетична реклама та практики негативно впливають на імідж бренду — іноді ці кризи є короточасними, але вони призводять до втрати довіри з боку споживачів. Навіть тимчасове падіння довіри знижує ефективність зусиль організації. Сучасні одержувачі рекламних повідомлень є більш обізнаними та вимогливими, тому комунікація має бути адаптована до них. Варто пам'ятати, що, по суті, маркетинг — це створення зв'язку з клієнтом, заснованого на взаємній довірі та комунікації. Бренд повинен реагувати на потреби аудиторії, піклуватися про неї та розділяти її цінності. Побудова позитивного корпоративного іміджу — тривалий і безперервний процес. Однак він приносить реальну користь і дозволяє побудувати зв'язок з аудиторією, яка цінує і готова підтримувати хороші бізнес-практики. Тільки завдяки етичним діям обидві сторони цих відносин можуть бути у вигаді.

Література:

1. "Vertriebszeitung" спеціалізований сайт по темі маркетингу. URL: <https://vertriebszeitung.de/ethischer-vertrieb-wie-moral-und-verkaufsquoten-hand-in-hand-gehen/>
2. Сайт польської компанії з просування сайтів за стратегією SXO. URL: <https://semcore.pl/etyczny-marketing-jak-wyglada/>
3. Ковальчук, О. В. (2016). Етика в маркетингу. Економічний часопис-XXI, 160 (1—2), 65—68.
4. Козак, Ю. В. (2014). Етичні аспекти маркетингової діяльності. Науковий вісник Національного гірничого університету, (1), 46—49.
5. Бутенко, І. В. (2015). Етичні аспекти маркетингу та реклами. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку, (812), 35—41.
6. Мазур, Н. (2014). Етичні аспекти маркетингу: концептуальні підходи. Проблеми економіки, (2), 277—282.

7. Ільченко, О. О., & Калюжна, О. В. (2018). Етичні аспекти маркетингової комунікації. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, (33), 47—53.

8. Лазоренко, О. М., & Стельмах, О. О. (2016). Етичні аспекти іміджевої реклами в маркетингу. Актуальні проблеми економіки, (11), 232—237.

9. Хімич, В. В., & Ковальчук, О. В. (2015). Етичні аспекти реклами як інструменту маркетингових комунікацій. Вісник ЖДТУ імені І. Франка, (2), 34—38.

10. Даниленко, О. В. (2019). Етичні аспекти маркетингової стратегії в умовах змін. Маркетинг і менеджмент інновацій, (1), 53—60.

11. Лашняк, Г. Р., & Мерфі, П. Е. (2019). Етичні маркетингові рішення: Вищий шлях. Routledge.

12. Хант, С. Д., і Вітелл, С. Дж. (2006). Загальна теорія маркетингової етики: Ретроспектива та перегляд. У Довідник з маркетингової етики (с. 3—19). Routledge.

13. Феррелл, О. К. та Грешем, Л. Г. (1985). Концепція непередбачуваних обставин для розуміння етичного прийняття рішень у маркетингу. Журнал маркетингу, 49 (3), 87—96.

14. Чонко, Л. Б., Вотруба, Т. Р. та Лое, Т. В. (1998). Уявлення продавців про етичну поведінку: Їх вплив на задоволеність роботою та наміри щодо плинності кадрів. Журнал ділової етики, 17 (9—10), 965—974.

References:

1. "Vertriebszeitung" is a specialized website on marketing (2023), available at: <https://vertrieb-zeitung.de/ethischer-vertrieb-wie-moral-und-verkauf-squoten-hand-in-hand-gehen/> (Accessed 15 Sept 2023).

2. Website of the Polish company for website promotion according to the SXO strategy (2023), available at: <https://semcore.pl/etyczny-marketing-jak-wyglada/> (Accessed 15 Sept 2023)

3. Kovalchuk, O. V. (2016), "Ethics in marketing", Economic Journal-XXI, vol. 160 (1—2), pp. 65—68.

4. Kozak, Y. V. (2014), "Ethical aspects of marketing activity", Scientific Bulletin of the National Mining University, vol. (1), pp. 46—49.

5. Butenko, I. V. (2015), "Ethical aspects of marketing and advertising. Bulletin of Lviv Polytechnic National University", Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, vol. (812), pp. 35—41.

6. Mazur, N. (2014), "Ethical aspects of marketing: conceptual approaches", Problems of Economics, vol. (2), pp. 277—282.

7. Ilchenko, O. O., & Kalyuzhna, O. V. (2018), "Ethical aspects of marketing communication", Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences, vol. (33), pp. 47—53.

8. Lazorenko, O. M., & Stelmakh, O. O. (2016), Ethical aspects of image advertising in marketing. Actual Problems of Economics, vol. (11), pp. 232—237.

9. Khimich, V. V., & Kovalchuk, O. V. (2015), "Ethical aspects of advertising as a tool of marketing communications", Bulletin of the Ivan Franko State Technical University, vol. (2), pp. 34—38.

10. Danilenko, O. V. (2019), "Ethical aspects of marketing strategy in the face of change", Marketing and management of innovations, vol. (1), pp. 53—60.

11. Laczniak, G. R., & Murphy, P. E. (2019), Ethical marketing decisions: The higher road, Routledge, Abingdon, UK.

12. Hunt, S. D., & Vitell, S. J. (2006), "The general theory of marketing ethics: A retrospective and revision", Handbook of marketing ethics, Routledge, Abingdon, UK, pp. 3—19.

13. Ferrell, O. C., & Gresham, L. G. (1985), "A contingency framework for understanding ethical decision making in marketing", Journal of Marketing, vol. 49 (3), pp. 87—96.

14. Chonko, L. B., Wotruba, T. R., & Loe, T. W. (1998), "Salesperson perceptions of ethical behaviors: Their influence on job satisfaction and turnover intentions", Journal of Business Ethics, vol. 17 (9—10), pp. 965—974. *Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.*

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6702

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

О. В. Лахматова,

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5913-1469>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.98

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНИХ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

O. Lakhmatova,

The State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre, Kyiv

DIVERSIFICATION OF FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT FOR BIODIVERSITY RESTORATION IN THE CONTEXT OF DECENTRALISATION, EUROPEAN INTEGRATION AND MILITARY CHALLENGES

Встановлено, що збереження біорізноманіття і середовища існування виступає одним з основних пріоритетів охорони навколишнього природного середовища і безпосередньо впливає на життєдіяльність населення та просторо-територіальні умови природо-експлуатаційної діяльності. Обґрунтовано, що внаслідок надмірної експлуатації запасів природної сировини, порушення стійкості природних екосистем, підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища спостерігаються прояви вичерпання та деградації потенціалу біорізноманіття та середовища існування як територіально-просторової та ресурсної бази продукування екосистемних послуг. Встановлено, що збереження та примноження біорізноманіття залежить від диверсифікації фінансово-інвестиційного забезпечення процесів розширеного відтворення флористичної та фауністичної складових природно-ресурсного потенціалу та потенціалу навколишнього природного середовища. Дослідження показали, що у 2015–2020 роках у динаміці сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування спостерігається висхідна тенденція, що пов'язано з девальваційно-інфляційними процесами та поступовою імплементацією пріоритетів природоохоронної діяльності Європейського Союзу. Доведено, що ключовою інституційною передумовою диверсифікації фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття є те, що кошти публічних бюджетів, котрі освоюються з метою збереження біорізноманіття і середовища існування, мають доповнюватися коштами корпоративного сектора, сектора домогосподарств, а також коштами глобальних екологічних фондів, урядів іноземних держав та інвесторів-нерезидентів. Встановлено, що ефективною формою фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття в умовах поглиблення децентралізації влади і завершення процесу укрупнення територіальних громад виступає реалізація угод публічно-приватного партнерства, котрі передбачають передачу земель комунальної власності у тимчасове користування задля розбудови рекреаційно-туристичної інфраструктури, що дасть змогу забезпечити освоєння екосистемних послуг біогеоценозів для психологічної та фізичної реабілітації постраждалих внаслідок війни громадян України.

It is established that the conservation of biodiversity and habitats is one of the main priorities of environmental protection and directly affects the livelihoods of the population and the spatial and territorial conditions of nature-exploitation activities. It is substantiated that as a result of overexploitation of natural raw material reserves, disruption of the sustainability of natural ecosystems, and increased environmental pollution, there are manifestations of exhaustion and degradation of the potential of biodiversity and habitats as a territorial-spatial and resource base for the production of ecosystem services. It has been established that the conservation and enhancement of biodiversity depends on the diversification of financial and investment support for the processes of expanded reproduction of the floral and faunal components of the natural resource potential and the potential of the environment. Studies have shown that in 2015-2020, the dynamics of total expenditures on biodiversity and habitat conservation from all sources of funding showed an upward trend, which is associated with devaluation and inflationary processes and the gradual implementation of the EU environmental priorities. The research has shown that in 2015–2020, the dynamics of total expenditures on biodiversity and habitat conservation from all sources of funding showed an upward trend, which is associated with devaluation and inflationary processes and the gradual implementation of the EU environmental priorities. It is proved that the key institutional prerequisite for diversification of financial and investment support for biodiversity restoration is that public budget funds used to preserve biodiversity and habitat should be supplemented by funds from the corporate sector, the household sector, as well as funds from global environmental funds, foreign governments and non-resident investors. The author establishes that an effective form of financial and investment support for biodiversity restoration in the context of deepening decentralisation of power and completion of the process of consolidation of territorial communities is the implementation of public-private partnership agreements providing for the transfer of communal land for temporary use for the development of recreational and tourist infrastructure, which will ensure the development of ecosystem services of biogeocenoses for the psychological and physical rehabilitation of communities affected by the war.

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, диверсифікація, децентралізація, євроінтеграція, воєнні виклики, біорізноманіття, територіальна громада, екосистемні послуги.

Key words: financial and investment support, diversification, decentralisation, European integration, military challenges, biodiversity, territorial community, ecosystem services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Структурні зрушення у національній економіці, котрі відбулися в останні десятиліття, в першу чергу посилення сировинної орієнтації національного АПК, призвели до розширення масштабів деградаційних процесів в частині збереження та відтворення біорізноманіття. Галузевий перегин, котрий виник у сільськогосподарському виробництві і пов'язаний з гіпертрофованим розвитком рослинницької галузі супроводжується підвищенням рівня хімізації використання сільськогосподарських земель, що наносить негативний як прямий, так і непрямий вплив на відтворення біорізноманіття. Також введення додаткових потужностей у сектор природо-експлуатуючих галузей характеризується надмірною експлуатацією природних ресурсів та фрагментацією природних екосистем та ландшафтів, що кумулятивним чином деструктивно впливає на динаміку флористичної та фауністичної складових біорізноманіття. Значною мірою державна та регіональна політика відтворення біорізноманіття не

відзначається навіть критичним рівнем результативності через надмірну звуженість джерел фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття, навіть незважаючи на євроінтеграційні устремління нашої країни та поглиблення процесів децентралізації влади, котрі створюють додаткові можливості для нарощення фінансових вливань у даний сектор природо-експлуатаційної та природоохоронної діяльності. Також додаткові вимоги стосовно перегляду пріоритетів та механізмів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття зумовлені викликами воєнного часу, оскільки примноження біорізноманіття створює потенційні можливості для підвищення продукування біогеоценозами екосистемних послуг, а це у свою чергу формує ресурсну базу для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності і збільшення можливостей для реабілітації постраждалих від воєнних дій громадян. З огляду на це в царині модернізації економічного механізму природокористування вагомим значення набуває вирішення проблеми диверсифікації фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття з врахуванням децентралізаційних, євроінтеграційних та воєнних викликів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях вітчизняних вчених В. Голяна, Л. Гунько, Б. Данилишина, А. Карпука, Н. Мединської, Ю. Несторяка, О. Сакаль, А. Якимчук та інших [1—6; 8; 9] розглядаються теоретико-прикладні аспекти формування економічного механізму природокористування, зокрема фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення та примноження біорізноманіття з врахуванням глобальних трендів природоохоронної діяльності та національної специфіки регуляторного впливу на процеси відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля. Більше того, у зв'язку з імплементацією Україною комплексу природоохоронних та природно-ресурсних директив Європейського Союзу проблема фінансування проєктів відтворення та примноження біорізноманіття набуває особливої актуальності, що знайшло відображення у працях вітчизняних вчених. Увага акцентується як на загальних проблемах фінансового забезпечення відтворення біорізноманіття, так і на проблемі диверсифікації джерел та методів інвестування проєктів нарощення потенціалу флористичної та фауністичної складових біорізноманіття. Зокрема, А. Карпук та Ю. Несторяк переконані, що велика кількість техногенних та антропогенних впливів на біорізноманіття вимагає значних фінансових асигнувань для упередження деструктивного та природо-руйнівного впливу. Тому в останній час як на рівні держави, так і на рівні регіонів і громад визріла необхідність розробки сучасного інструментарію фінансово-інвестиційного забезпечення збереження та відтворення біорізноманіття [5, с. 29]. Більше того, поглиблення процесів децентралізації влади та завершення процесів укрупнення територіальних громад створили додаткові ресурсні можливості для програмування процесів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття саме на рівні територіальних громад базового рівня, що дасть також можливість гармонізувати пріоритети фінансування біорізноманіття з пріоритетами соціально-економічного піднесення територіальних утворень в частині господарського освоєння місцевого природно-ресурсного потенціалу для потреб природо-експлуатуючого сектора. Виходячи з твердження М. Хвесика та О. Сакаль про те, що глобальні природоохоронні конвенції розглядають ефективно збереження біорізноманіття обов'язковим не лише для національних урядів, але і для регіональних та місцевих органів влади [8, с. 35], необхідно у короткостроковій перспективі сформувати інституційне підґрунтя для нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття на рівні територіальних громад базового рівня з використанням тих вигод, котрі сформувалися у зв'язку з поглибленням децентралізації влади та укрупненням територіальних громад.

Методологічним підґрунтям стосовно диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття слід вважати авторський підхід А.Якимчук, який передбачає відхід від каральних і спонукальних методів до методів стимулювання. Згідно такого підходу, ключовим елементом фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття має стати залучення економічних стимулятивних інстру-

ментів збереження біорізноманіття (грантів, премій, екодотацій, екокредитів, торгівлі квотами на викиди, страхування, впровадження інструментів "зеленої економіки", компенсацій тощо). Цінним у міжнародному досвіді, який може бути застосований в Україні, є системи "розумних інновацій" у збереженні біорізноманіття, меліорації, інновації у використанні рослин та бактерій для освітлення приміщень [9, с. 116]. Євроінтеграційні устремління України, інституційною основою котрих виступає підписання Угоди про асоціацію з ЄС, відкривають додаткові можливості для застосування методів стимулювання нарощення інвестиційних впливів у відтворення біорізноманіття, зокрема за рахунок європейських екологічних фондів та коштів консолідованого бюджету Європейського Союзу.

Виходячи з надмірного еколого-деструктивного та природо-руйнівного впливу воєнних дій на біорізноманіття, саме виклики воєнного часу мають виступати поряд з євроінтеграційними та децентралізаційними викликами базовим детермінантом вибору джерел та методів фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення біорізноманіття, оскільки відтворення та примноження біорізноманіття — це необхідна просторово-ресурсна база нарощення масштабів екосистемних послуг, що продукуються біогеоценозами, а відтак додаткові можливості для реабілітації постраждалих внаслідок воєнних дій громадян за рахунок рекреаційного освоєння місцевого природно-ресурсного потенціалу та розширеного відтворення сектору природо-експлуатуючих виробництв.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою публікації виступає обґрунтування пріоритетів диверсифікації фінансово-інвестиційного забезпечення відтворення та примноження біорізноманіття з врахуванням децентралізаційних, євроінтеграційних та воєнних викликів на основі аналізу динаміки сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тривалий період домінування виснажливого типу господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу призвів до деградації та зникнення окремих видів біорізноманіття, що звузило спектр екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами. Внаслідок використання екстенсивних технологій залучення природної сировини та несировинних користостей природно-ресурсного потенціалу до господарського обігу, а також спрацьованості мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури роками спостерігається високий рівень еколого-деструктивного впливу на довкілля об'єктів виробничої та житлово-комунальної сфери. У результаті було порушено природні екосистеми, різко скоротилася площа водно-болотних угідь, знизився рівень природної родючості ґрунтів.

Значною мірою скорочення цінних видів біорізноманіття в аграрному природокористуванні зумовлено посиленням сировинної орієнтації рослинницької підгалузі сільськогосподарського виробництва, що призвело до гіпертрофованого збільшення посівних площ експорто-

Таблиця 1. Динаміка сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020-2015	2020/2015
Сукупні витрати у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування, млн грн	400,8	594,1	944,6	871,2	1171,1	1339,1	938,3	3,3 рази
Захист і відновлення чисельності видів тваринного, рослинного світу та збереження середовища їх існування	137,9	224,3	248,3	294,7	340,5	363,4	225,5	2,6 рази
Збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, оголошення та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду	228,7	283,9	608,7	532,9	777	908,1	679,4	3,9 рази
Аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження і т.п.	0,5	0,2	7,8	0,6	0,5	27	26,5	54 рази
Інші витрати, пов'язані із збереженням біорізноманіття і середовища існування	33,6	85,7	79,8	43	53,1	40,6	7	1,2 рази

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

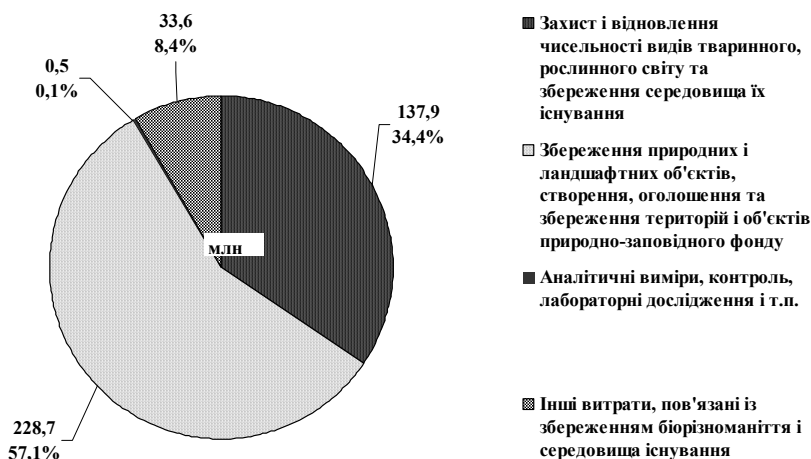
орієнтованих гумусовибагливих сільськогосподарських культур. У результаті в окремих регіонах спостерігається дисбаланс гумусу в ґрунтах через різке зменшення внесення органічних добрив, мають місце прояви ерозії ґрунтів, збільшуються площі засолених земель [2, с. 73]. Відсутність дієвого інструментарію стимулювання процесів екологізації сільськогосподарського виробництва, зокрема збільшення потужностей органічного землеробства, тваринництва та кормовиробництва, поглиблює екологічні дисбаланси в агроландшафтах та посилює виснаження флористичної та фауністичної складових біорізноманіття, що негативно впливає на природовідтворювальну функцію біогеоценозів.

Збереження біорізноманіття і середовища існування виступає одним з основних пріоритетів охорони навколишнього середовища і безпосередньо впливає на життєдіяльність населення та просторо-територіальні умови природо-експлуатаційної діяльності. Збереження та примноження біорізноманіття в умовах формування нової глобальної конструкції боротьби з кліматичними змінами та загострення природно-ресурсних обмежень виступає вагомим чинником соціально-економічного піднесення територіальних утворень, в першу чергу сільських територій. Вагомість фактору примноження біорізноманіття впливає з того, що саме більшість складових біорізноманіття продукує широкий спектр екосистемних послуг, господарське освоєння та комерціалізація котрих створює територіально-просторові умови для розвитку комплексу видів діяльності, які сприятимуть соціально-економічного розвитку ареалів концентрації природно-ресурсних благ і забезпечуватимуть позитивні структурні зрушення у місцевій економіці.

Інституційні перетворення, котрі відбулися у царині володіння, користування та розпоряджання природно-

ресурсними активами, зробили вирішення проблеми збереження та примноження біорізноманіття актуальним не лише для державної і місцевої влади, але і для корпоративного сектора, а також для сектора домогосподарств. Дане твердження має виступати атрибутивною складовою програмування та планування фінансово-інвестиційного забезпечення збереження і примноження біорізноманіття з метою диверсифікації джерел, методів та інструментів інвестування проєктів розбудови інфраструктури відтворення флористичних та фауністичних ресурсів, а також фінансування поточних витрат на утримання та експлуатацію діючих інфраструктурних об'єктів охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів.

У 2015—2020 роках у динаміці сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування в цілому спостерігається висхідна тенденція, що зумовлено зміною пріоритетів державної екологічної політики, необхідністю локалізації точкових вогнищ виснаження та деградації біорізноманіття, а також прискореними темпами девальвації національної грошової одиниці, що вимагало механічного зростання сум фінансування проєктів відтворення та примноження різноманітних складових біорізноманіття як в публічному, так і в корпоративному секторі. Зокрема, у 2015 році сукупні витрати у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування становили 400,8 млн грн, у 2016 році — 594,1 млн грн, у 2017 році — 944,6 млн грн, у 2018 році — 871,2 млн грн, у 2019 році — 1171,1 млн грн, у 2020 році — 1339,1 млн грн / В цілому у 2020 році порівняно з 2015 роком сума сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування виросла на 938,3 млн грн (у 3,3 рази) (табл. 1).

Рис. 1. Структура сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування у 2015 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

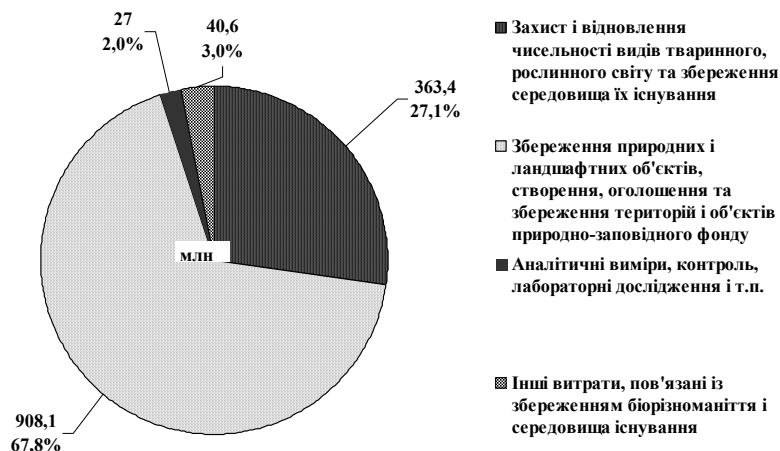
У 2020 році порівняно з 2015 роком спостерігається багаторазове зростання суми видатків по основних статтях сукупних витрат у збереження біорізноманіття та середовища існування. Зокрема, у 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат на захист і відновлення чисельності видів тваринного, рослинного світу та збереження середовища їх існування зросла на 225,5 млн грн (у 2,6 рази). Також у 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат на збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, оголошення та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду зросла на 679,4 млн грн (у 3,9 рази). Таке зростання даної статті видатків пов'язане з тим, що Україна зобов'язана, виходячи з вимог Угоди про асоціацію з ЄС, збільшувати площі земель природно-заповідного фонду, що певною мірою вже і відбувалося у аналізованій часовий проміжок. Збільшення площі земель природно-заповідного фонду також потребує зростання фінансових асигнувань у створення додаткових інфраструктурних об'єктів для збереження цінних видів флори та фауни.

Позитивним моментом є те, що у 2020 році порівняно з 2015 роком видатки на аналітичні виміри,

контроль, лабораторні дослідження у сфері збереження біорізноманіття і середовища існування виросли у 54 рази. Це свідчить про те, що символічні суми фінансування наукових досліджень проблем збереження біорізноманіття, які мали місце у 2015—2019 роках, у 2020 році значно виросли, що дає підстави для стриманого оптимізму стосовно використання наукового чинника у відтворенні та примноженні різноманітних складових біорізноманіття у відповідності з передовою іноземною практикою. У 2020 році порівняно з 2015 роком інші витрати, пов'язані із збереженням біорізноманіття і середовища існування, виросли на 7 млн грн (в 1,2 рази).

У 2020 році порівняно з 2015 роком відбулися також певні зрушення у структурі сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування. Зокрема, у 2015 році питома вага витрат у захист і відновлення чисельності видів тваринного, рослинного світу та збереження середовища їх існування у сукупних видатках на дану складову природоохоронної діяльності становила 34,4%, а у 2020 році — 27,1% (рис. 1, 2).

Натомість питома вага витрат на збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, оголошен-

Рис. 2. Структура сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування у 2020 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

ня та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду у 2020 році порівняно з 2015 роком виросла. Так, у 2015 році вона становила 57,1%, а у 2020 році — 67,8%.

Такі структурні зрушення зумовлені тим, що Україна поступово імплементує вимоги Європейського Союзу стосовно збільшення площі земель природно-заповідного фонду і відповідно нарощує видатки в розбудову інфраструктури природоохоронних територій. У 2020 році порівняно з 2015 роком відбулося зростання також питомої ваги видатків на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження і т.п. Це є позитивним моментом, оскільки на даний момент робота у сфері біорізноманіття значною мірою ускладнюється низьким рівнем наукового забезпечення: відсутністю достатньої кількості наукових досліджень та профільних фахівців. Проблематика збереження біорізноманіття не інтегрована в освітні програми і не підкріплена жодними державними програмами щодо популяризації та просвітницьких заходів [7, с. 7].

Основними джерелами фінансування видатків у збереження біорізноманіття і середовища існування як і інших складових охорони навколишнього природного середовища виступають кошти державного та місцевих бюджетів, а також власні кошти підприємств, установ та організацій.

Кошти публічних бюджетів, котрі освоюються з метою збереження біорізноманіття і середовища існування, мають доповнюватися коштами корпоративного сектора, сектора домогосподарств, а також коштами глобальних екологічних фондів, урядів іноземних держав та інвесторів-нерезидентів. Для такого поєднання необхідно застосовувати комплекс регуляторів-стимулів як бюджетно-податкового, так і інституційного спрямування.

Суттєве нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення збереження та примноження біорізноманіття стане можливим за умови диверсифікації джерел фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат. За нинішнього інституціонального середовища найбільш реалістичним є залучення додаткових фінансових ресурсів у відтворення біорізноманіття через реалізацію проектів в рамках міжнародних природоохоронних конвенцій та в контексті реалізації 17 Цілей сталого розвитку, затверджених ООН. З огляду на значні обсяги асигнувань Європейським Союзом проектів збереження природної спадщини пріоритетним напрямом диверсифікації джерел фінансування відтворення біорізноманіття має стати залучення грантових коштів [5, с. 35].

Поглиблення децентралізації влади та завершення процесу укрупнення територіальних громад відкрило перед місцевим самоврядуванням додаткові можливості стосовно збереження та примноження біорізноманіття та середовища існування. Колосальний просторовий базис для реалізації місцевих ініціатив стосовно відтворення та примноження потенціалу біорізноманіття та середовища існування створила земельна децентралізація, котра дала можливість значні площі земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів передати у комунальну власність. Більше того, великі площі таких зе-

мель внаслідок ренатуралізаційних процесів піддалися самозалісненню та заболоченню, що сформувало додатковий резервуар для примноження біорізноманіття і середовища існування і створення умов для розвитку рекреаційно-туристичної індустрії, а це важлива складова територіального комплексоутворення з огляду на виклики воєнного часу, які потребують введення додаткових потужностей в індустрію психологічної реабілітації та покращення фізичного здоров'я громадян, постраждалих внаслідок ворожих дій.

Диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення збереження, відтворення та примноження біорізноманіття та середовища існування наказаних землях може бути забезпечена через реалізацію угод публічно-приватного партнерства, які уможливають доповнення публічних коштів коштами підприємницького сектора, а також через формування спеціальних фондів у структурі бюджетів територіальних громад за рахунок акумуляції частини коштів за користування екосистемними послугами біогеоценозів. Кошти такого роду спеціальних фондів доцільно використовувати для цільового фінансування проектів розбудови рекреаційної інфраструктури, спрямуванням котрої виступить створення умов щодо психологічної та фізичної реабілітації постраждалих внаслідок війни громадян і збереження стійкості агро-, водо- та лісоландшафтів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасні глобальні тренди здійснення природо-експлуатаційної та природоохоронної діяльності свідчать про те, що в умовах природно-ресурсних обмежень вагомим чинником соціально-економічного піднесення виступає збереження та примноження біорізноманіття як просторово-ресурсної бази продукування екосистемних послуг. В Україні внаслідок надмірної експлуатації природних ресурсів, порушення природних екосистем, посилення проявів забруднення довкілля посилилися процеси виснаження та деградації флористичної та фауністичної складових біорізноманіття, що суперечить євроінтеграційним устремлінням Україні в частині охорони навколишнього природного середовища та примноження природного багатства.

У 2015—2020 роках у динаміці сукупних витрат у збереження біорізноманіття і середовища існування за всіма джерелами фінансування спостерігається висхідна тенденція, яка зумовлена зростанням публічних видатків та видатків корпоративного сектора у зв'язку з інфляційно-девальваційними процесами. У 2020 році порівняно з 2015 роком у структурі сукупних видатків у збереження біорізноманіття і середовища існування зросла питома вага видатків у збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, оголошення та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду, що зумовлено необхідністю збільшення площі природно-заповідних територій та їх інфраструктурного облаштування у відповідності із зобов'язаннями України у межах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Дослідження показали, що суттєве нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення збереження біорізноманіття стане можливим за рахунок

диверсифікації джерел та методів фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат, спрямованих у розбудову інфраструктури природоохоронних територій та недопущення руйнації і деградації природних біогеоценозів та ландшафтів. Диверсифікація фінансово-інвестиційного забезпечення збереження біорізноманіття пов'язана з використанням тих переваг і вигод, котрі утворилися внаслідок поглиблення децентралізації і які створили просторово-ресурсні умови для нарощення потенціалу природної сировини і несилових корисностей біогеоценозів. Вагомою детермінантою диверсифікації фінансово-інвестиційного забезпечення збереження біорізноманіття виступає врахування викликів воєнного часу в частині господарського освоєння екосистемної послуги біогеоценозів, котра забезпечує освоєння рекреаційної функції, що дозволить ввести додаткові потужності по фізичній та психологічній реабілітації постраждалих внаслідок війни громадян.

Література:

1. Голян В.А., Лучечко Ю.М. Інвестиційна діяльність в Україні: інституціональне середовище та секторальні виклики. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 12. С. 5—10.
2. Гулько Л.А. Динаміка змін еколого-економічного стану сільськогосподарського землекористування Київської області. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2014. № 1—2. С. 65—74.
3. Данилишин Б.М. Наукові нариси з економіки природокористування. К. РВПС України НАН України, 2008. 280 с.
4. Данилишин Б.М. Сучасні тенденції регулювання процесів природокористування в Україні. Економіка України. 1994. № 11. С. 59—62.
5. Карпук А.І., Несторак Ю.Ю. Фінансово-інвестиційне забезпечення відтворення біорізноманіття: основні тенденції, проблеми та пріоритети. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 24. С. 28—36.
6. Медінська Н.В., Гюлтекін О.О. Інституціональне середовище формування механізмів еколого-економічного забезпечення введення об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури. Бізнес Інформ. 2023. № 3. С. 51—57.
7. Стан відображення в програмних документах України та статус реалізації положень Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття. Аналітичний звіт. Жовтень 2017. 88 с.
8. Хвесик М.А., Сакаль О.В. Механізми збереження агробіорізноманіття. Економіка АПК. 2017. № 3. С. 29—37.
9. Якимчук А.Ю. Економіко-математичне моделювання оптимізації фінансування заходів щодо збереження біорізноманіття. Global world : науковий альманах. 2015. Vol. I (I). С. 113—118.

References:

1. Golyan, V. and Luchechko, Yu. (2018), "Investment activities in Ukraine: institutional environment and sectoral challenges", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 12, pp. 5—10.

2. Hun'ko, L.A. (2014), "Dynamics of changes in the ecological and economic state of agricultural land use in the Kyiv region", Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel', vol. 1—2, pp. 65—74.

3. Danylyshyn, B.M. (2008), Naukovi narysy z ekonomiky pryrodokorystuvannia [Scientific essays on the economics of nature use], RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Danylyshyn, B.M. (1994), "Modern trends in the regulation of nature management processes in Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 11, pp. 59—62.

5. Karpuk, A. and Nestoriak, Iu. (2017), "Financial and investment support for biodiversity reproduction: main trends, issues and priorities", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 24, pp. 28—36.

6. Medyn'ska, N.V. and Hiultekin, O.O. (2023), "The institutional environment for the formation of mechanisms for ecological and economic support for the introduction of forest recreational infrastructure facilities", Biznes Inform, vol. 3. С. 51—57.

7. UNDP (2017), "Implementing UN Convention on Biological Diversity in Ukraine", available at: <https://www.undp.org/ukraine/publications/implementing-un-convention-biological-diversity-ukraine> (Accessed 10 Sept 2023).

8. Khvesyk, M.A. and Sakal', O.V. (2017), "Preservation mechanisms of agrobiodiversity", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 29—37.

9. Yakymchuk, A.Yu. (2015), "Economic-mathematical modeling of the optimization of financing measures for the preservation of biodiversity", Global world : naukovyj al'manakh, vol. I (I), pp. 113—118.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 339.9

Ю. Ю. Онопрієнко,
аспірант кафедри європейської економіки і бізнесу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3441-8898>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.105

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В ЄС

Yu. Onopriienko,
Postgraduate student of the Department of European Economics and Business,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

INSTITUTIONAL SUPPORT OF THE BANKING SYSTEM IN THE EU

У статті досліджуються особливості регулювання та забезпечення стійкості банківської системи в ЄС. Акцентується увага на Європейському банківському союзі, який був створений після останньої світової фінансової кризи 2008. Розкриті опори Європейського банківського союзу — єдиний наглядовий механізм, єдиний механізм санації, європейська система страхування депозитів.

Виявлені та досліджені напрямки розвитку банківського регулювання в ЄС. У статті показано, що напрямки банківського регулювання сприяють стабільності, стійкості, ефективності, захисту, зростанню, захищеності та зміцненню банків. Розкриті фактори банківського регулювання на міжнародному, регіональному та національному рівнях.

Приділена увага новій системі відновлення та врегулювання банків ЄС, яка передбачає ретельне планування архітектуру фінансової системи, надійний нагляд за фінансовим сектором та установами, тісну співпрацю та обмін інформацією між ЦБ і наглядовими органами, підтримка інших державних політик зміцнення довіри до фінансових установ. Показано, що банківська діяльність робить значний внесок в економіку ЄС. Розкрито вплив банківської діяльності на економічне зростання.

The article examines the peculiarities of regulation and ensuring the stability of the banking system in the EU. It is noted that in order to prevent fluctuations in the financial stability of banking systems the countries are developing a set of measures for the support and smooth operation of banking systems.

The focus is on the European Banking Union, which was created in response to the global financial crisis of 2008. The focus is on the introduction of safer financial sector initiatives for the single market, which form a single set of rules for all financial players in the 27 EU countries. The pillars of the European Banking Union are revealed and characterized — a single supervisory mechanism, a single resolution mechanism, the European deposit insurance scheme, which represent a single set of rules that are the basis for the banking union.

The directions of the development of banking regulation in the EU were identified and researched: prudential requirements, restoration and rehabilitation of banks, deposit guarantee schemes, structural reform of the EU banking sector, liquidation of credit organizations, secured bonds. The article shows that the directions of banking regulation contribute to the stability, sustainability, efficiency, protection, growth, security and strengthening of banks. The main factors of banking regulation are disclosed on the international, regional and national levels.

The article states that the new system of bank recovery and settlement has wide-ranging consequences for both the EU and countries that have banking relations with the EU. Attention is paid to the important factors of building a new system of bank recovery and settlement, which involves careful planning of the architecture of the financial system, reliable supervision of the financial sector and institutions, close cooperation and exchange of information between the Central Bank and supervisory bodies, support of other government policies to strengthen trust in financial institutions.

The article shows the resilience and ability of European banks to overcome unforeseen conditions, further structural transformation of the European banking sector to increase efficiency and profitability. It is shown that banking activity makes a significant contribution to the EU economy. It has been proven that regulatory instruments in the EU contribute to the reform of the banking system and its financial stability. It's revealed the impact of banking activity on economic growth.

Ключові слова: Європейський банківський союз, банківське регулювання, архітектура фінансової системи, стійкість і стабільність, банківська система.

Key words: European banking union, banking regulation, architecture of the financial system, sustainability and stability, banking system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансові та економічні кризи становлять загрозу фінансовій стабільності банків. Забезпечення фінансової стабільності банківської системи є чинником протистояння дестабілізаційних процесів. Отже, для запобігання коливань фінансової стійкості банківських систем країни розробляють комплекс заходів для підтримки та безперервної діяльності банківських систем. У цьому контексті актуальним є досвід ЄС щодо регулювання та забезпечення стійкості банківської системи, її підтримки, недопущення збитків та інших руйнівних наслідків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика дослідження сучасних трендів в європейській регулятивній банківській системі розкривається у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед зарубіжних вчених, фахівців відзначимо праці Festic M., Pesa A., Lukavas M. [1], Deslande J. & Magnus M. [2], Lintner P. and etc. [3], Belke A. & Gros D. [4] та інші. Серед вітчизняних вчених слід виокремити наукові праці, які приділяють увагу досвіду ЄС в контексті інституційного забезпечення банківської системи, таких як, Дороніна І.І. [5], Рудік Н.М. [6], Сідак М.В. і Мічатеk В. [7] та багато інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

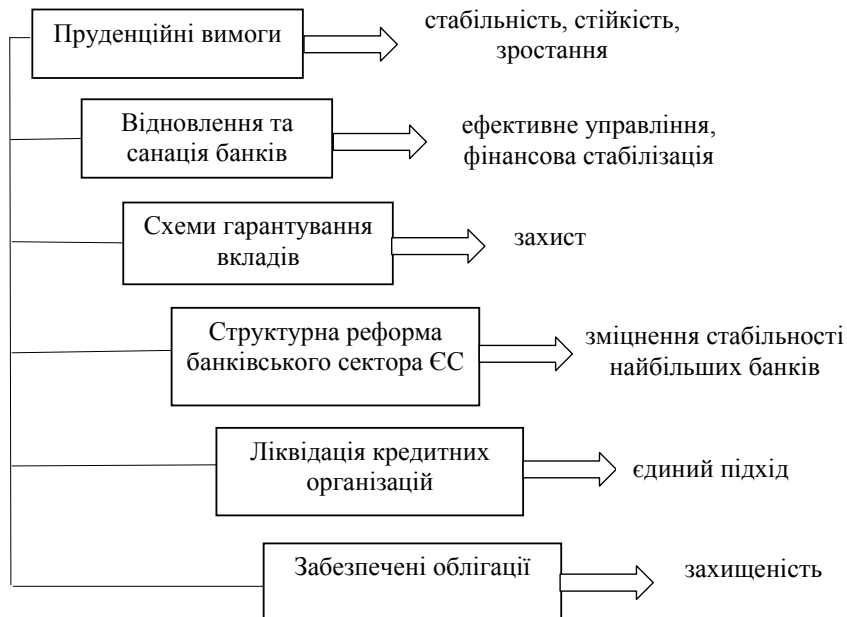
Метою статті є розкриття особливостей інституційного забезпечення та регулювання європейської банківської системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕНЬ

Остання світова фінансова криза виявила загрози фінансовій стабільності через банки, і, як наслідок, у 2012 р. був створений Європейський банківський союз (ЄБС), метою якого стала розробка єдиного централізованого механізму застосування норм банківського права, і який на сьогодні охоплює 21 країну. Опорами ЄБС є [6; 8]:

1. Єдиний наглядний механізм (Single Supervisory Mechanism, SSM);
2. Єдиний механізм врегулювання (санації) (Single Resolution Mechanism, SRM), заснований на Єдиному фонді врегулювання (Single Resolution Fund, SRF), яким керує Єдина рада врегулювання (Single Resolution Board, SRB);
3. Європейську систему страхування депозитів (European Deposit Insurance Scheme, EDIS) також керується Єдиною радою з вирішення проблем.

Єдиний наглядний механізм спрямований на моніторинг приблизно 130 найбільших банків та інвестицій-

Рис. 1. Банківське регулювання в ЄС

Джерело: складено автором самостійно за [10].

них компаній єврозони (GSII), які відповідають таким критеріям: загальна вартість активів перевищує 30 млрд євро; співвідношення між активами та ВВП країни-члена перевищує 20%, якщо загальна вартість не є меншою за 5 млрд. євро і якщо національний компетентний орган вважає установу важливою, а ЄЦБ підтверджує її як значущу.

Єдиний механізм врегулювання спрямований на залучення коштів із власних ресурсів банків і акумулявання в Єдиному фонді з метою уникнення втрат грошей платників податків на відновлення банків, коли їх виживання знаходиться під загрозою та є життєво важливим для економіки країни. Це надзвичайний фонд, до якого можна звернутися під час кризи; він може бути використаний для забезпечення ефективного застосування інструментів врегулювання проблем банків, що збанкрутували, після того, як інші варіанти, такі як інструмент резервного фінансування, були вичерпані. Таким чином, відносно невелика ціль накопичення коштів SRF (1% від вартості всіх забезпечених депозитів у державах-учасницях, 2016—2023 рр.) є результатом регулюючого законодавства ЄС; у 2021 р. SRF становить біля 52 млрд. євро, у 2022 р. SRF становить біля 66 млрд. євро, станом на 2023 рік — 77,6 млрд. євро [10]. З 2022 р. запроваджено новий додатковий надзвичайний фонд, який може бути використаний і подвоює розмір SRF. У першу чергу, механізм захисту забезпечується за рахунок державних коштів, щоб забезпечити негайну підтримку та довіру до ринку.

Слід нагадати, що фінансова криза 2007 року виявила серйозні недоліки світових фінансових систем, у тому числі загрозу фінансовій стабільності через банки, які були надто великими, взаємопов'язаними та складними, щоб їх можна було закрити чи збанкрутувати. У результаті багато банків було врятовано за допомогою державної підтримки, що дозволило безперебійно надавати їхні послуги, але фактично переклало (більшість) їхніх збитків на платників податків, а не на

власників банків чи інвесторів [3]. Політичні реалії після надання банківської допомоги вимагали кардинального регулювання, щоб зменшити як ймовірність, так і наслідки банкрутства. Тому, BRRD стала одним із найважливіших регулятивних інструментів Банківського союзу. BRRD є результатом тривалого переговорного процесу.

Отже, у 2014 році було прийнято Директиву про санацію та відновлення банків (Bank Resolution and Recovery Directive, BRRD), яка встановила жорсткі правила щодо "застави" кредиторів, перш ніж банк матиме право на отримання фінансової підтримки від SRF. BRRD має на меті гармонізувати рамки врегулювання проблем держав-членів і, отже, значно розширює сферу повноважень регуляторів щодо роботи з банкрутами та інвестиційними компаніями. BRRD має пряму законодавчу (переважну) дію на контракти, які регулюються законодавством країни, де було впроваджено BRRD, тобто держав-членів ЄС і ширшої Європейської економічної зони (ЄЕЗ).

Третя опора передбачає внесок банків на власний ризик як єдиний фонд, а не платіж до національних схем страхування депозитів з метою залучення коштів у розмірі 0,8% від суми депозитів у єврозоні та інших афілійованих державах-членах до банківський союз [4]. Попередньо існував чіткий намір зробити ключові стовпи банківського союзу в єврозоні самофінансованими, уникаючи потреби у фінансовій підтримці з бюджетів держав-учасниць.

Отже, основні напрямки банківського регулювання в Європейському Союзі зображені на рис. 1.

Пруденційні вимоги спрямовані на те, щоб зробити фінансовий сектор більш стабільним, водночас гарантуючи, що він здатний підтримувати домашні господарства, фірми та інших кінцевих користувачів фінансових послуг. Пруденційні вимоги гарантують, що банки зможуть краще протистояти шокам ліквідності та покривати збитки, і зможуть продовжуватимуть фінансувати

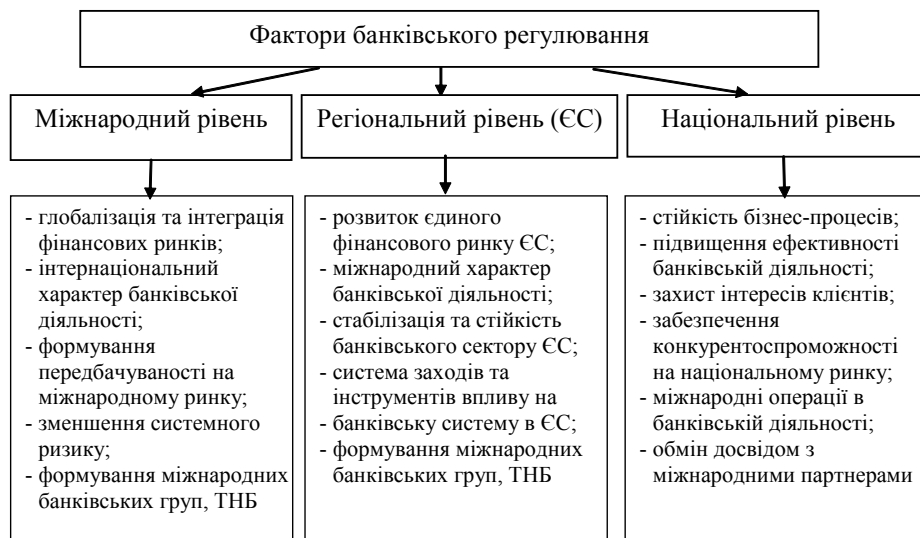

Рис. 2. Фактори банківського регулювання

Джерело: складено автором самостійно за [10, 11].

економічну діяльність і зростання. Пруденційна система складається з директиви — Директиви про вимоги до капіталу (CRD V) та Регламенту про вимоги до капіталу (CRR II). Ці правила вводять міжнародні стандарти Базель III у право ЄС.

Відновлення та санація банків в ЄС забезпечує органам влади основу для ефективного управління банкрутством банків. Ліквідація банку відбувається, коли органи влади визначають, що, на відміну від звичайного провадження у справі про банкрутство, санація краще захистить фінансову стабільність, вкладників і мінімізує звернення до державних коштів. Для впорядкованого управління банкрутством використовуються інструменти врегулювання, які забезпечують безперервність критичних функцій банку, підтримують фінансову стабільність, відновлюють життєздатність окремих частин або всього банку — або передають їх іншому банку.

Схеми гарантування вкладів (Deposit guarantee schemes, DGS) завдяки законодавству в ЄС захищає депозити в разі банкрутства банку. DGS відшкодовують до певної суми для компенсації вкладникам, банк яких збанкрутував. Фундаментальний принцип, який лежить в основі DGS, полягає в тому, що вони повністю фінансуються банками та не використовують кошти платників податків. В ЄС схеми гарантування вкладів захищають заощадження вкладників, гарантуючи вклади на суму до 100 тис. євро, допомагають запобігти масовому вилученню депозитів у разі банкрутства банку, що може створити фінансову нестабільність ЄС поступово підвищив рівень захисту вкладів (перша директива була введена ще у 1994 р.).

Структурна реформа банківського сектору ЄС спрямована на зміцнення стабільності та стійкості найбільших банків. Європейська комісія запропонувала постанову, яка забороняє найбільшим і найскладнішим банкам брати участь у ризикованій діяльності за власним коштом, а саме торгівлю з використанням власних грошей банку, а не грошей вкладених клієнтами; ця постанова діяла 2012—2018 рр.

Ліквідація кредитних організацій передбачає єдину процедуру банкрутства, яка може бути застосована до кредитних установ у всіх країнах ЄС. Якщо банки з філіями в інших країнах зазнають банкрутства, то директивою гарантуються єдині процедури банкрутства в усіх країнах ЄС.

ЄС працює над інтеграцією та підвищенням ефективності ринку забезпечених (захищених) облигацій. Забезпечені облигації є наріжним каменем довгострокового фінансування для багатьох держав-членів ЄС як ключовий інструмент для спрямування коштів на ринок нерухомості та суб'єктів державного сектору. Це боргові зобов'язання, випущені кредитними установами, які пропонують власникам облигацій так званий подвійний регресний захист: якщо емітент зазнає невдачі, власник облигації має пряму та преференційну вимогу щодо певних цільових активів і звичайну вимогу щодо решти активів емітента. Європейські кредитні установи, зокрема банки стали світовими лідерами на цьому ринку, але ринки забезпечених облигацій в ЄС залишаються значною мірою роздробленими за національними ознаками, а показники значно відрізняються між державами-членами. У рамках плану дій щодо об'єднання ринків капіталу Європейська комісія працює над розробкою інтегрованої європейської структури для забезпечених облигацій на основі стандартів високої якості та найкращих ринкових практик.

Існує кілька інструментів для відновлення банківських установ, які опинилися у скрутному становищі [1]:

(1) списання або конвертація певних зобов'язань з метою відновлення структури капіталу дозволяється за допомогою інструменту застави;

(2) інструмент, який пропонує більш глибокі повноваження щодо реструктуризації, надані компетентному органу з санації, і називається перехідним банком;

(3) інструмент продажу бізнесу, який є подібним до інструменту перехідного банку, і дозволяє органу санації передавати зобов'язання, активи та контракти інвесторам. Модель відокремлення активів завжди поєднується з одним із інших інструментів і застосовна у випадках, коли необхідно поєднати техніку врегулюван-

ня зі схемою "поганого" банку шляхом відокремлення певних активів для збереження їх вартості;

(4) інструмент списання, який має менший вплив на установу, оскільки він впливає лише на власний капітал, додатковий капітал 1-го та 2-го рівня, у той час як інструмент резервного фінансування також включає інший субординований борг і пріоритетний борг.

(5) додаткові інструменти врегулювання — ті, які встановлені в національному законодавстві повинні узгоджуватися з принципами транскордонних врегулювань. У такому випадку їх можна застосовувати.

Основні фактори банківського регулювання обумовлені як зовнішніми чинниками, такі і внутрішніми (рис. 2).

Нова система відновлення та врегулювання банків має широкі наслідки як для ЄС, так і для країн, які мають банківські відносини з ЄС. Стабільна фінансова система передбачає її здатність протистояти потрясінням, не піддаючись кумулятивним процесам, які можуть погіршити розподіл заощаджень на інвестиції та обробку платежів в економіці. Найбільш важливими факторами для побудови такої системи є [12]:

— по-перше, ретельно планування архітектуру фінансової системи. Різні етапи фінансового розвитку вимагають відповідних інституційних процесів. Тут можна послатися на послідовність, визначену, наприклад в МВФ, і на європейський досвід відкриття та поступової лібералізації фінансового сектора протягом наприкінці минулого століття;

— по-друге, надійний нагляд за фінансовим сектором та окремими установами. Адекватна система нагляду допомагає підвищити фінансову стабільність і зберегти загальну довіру до фінансової системи;

— по-третє, тісна співпраця та обмін інформацією між центральним банком і наглядовими органами є гарантованими в усі часи, особливо в періоди фінансового стресу;

— по-четверте, існує кілька взаємодоповнюючих державних політик, які зазвичай необхідні для підтримки чи зміцнення довіри до фінансових установ.

Хоча європейські банки довели свою стійкість і здатність долати непередбачені умови, у 2021 р. продовжилася структурна трансформація сектора з метою підвищення ефективності та прибутковості. Загальна кількість кредитних установ у 2021 р. становила 5 263, скорочення на 35% після 13 років безперервного скорочення. Раціоналізація зумовлена цифровізацією банківських послуг, а також програмами трансформації європейських банків, щоб реагувати на зміну банківської поведінки клієнтів і підвищити ефективність процесів. Ця реструктуризація також вплинула на відділення: кількість відділень банків скоротилася приблизно до 139 тис., що на 5,5% менше, ніж роком раніше [13].

Банківська діяльність продовжує робити значний внесок в економіку ЄС. За даними Європейської банківської федерації європейські країни підтверджують тенденцію до зростання загальних активів банків ЄС, які зросли в 2021 р. четвертий рік поспіль і становили 40,8 трлн євро [13]. Незважаючи на скорочення банківської зайнятості, одна з кожних 100 робочих місць в ЄС все ще працює в банківській сфері, а до кінця 2021 р. в банківському секторі буде зайнято понад 2 млн людей.

Таким чином, регулятивні інструменти сприяють реформуванню банківської системи ЄС, її фінансової стійкості, а це призводить до позитивного впливу фінансових інститутів на економічне зростання. Велика кількість наукових досліджень у багатьох країнах продемонструвала важливу роль зв'язку між економічним зростанням і фінансовим посередництвом, де важливу роль у сприянні економічному зростанню має відігравати високорозвинений банківський сектор і ринок капіталу. Сучасна архітектура фінансової системи дозволяє економікам реалізувати свій потенціал, оскільки вони дозволяють банкам як посередникам спрямовувати інвестиційні кошти на майбутнє, на перспективні проекти. Розвиток банківської системи у фінансовій архітектурі сприяє більш швидшому технічному прогресу, закладеному в основний капітал, для досягнення вищого економічного зростання. У ЄС фінансова структура пережила значну трансформацію, і такі елементи, як надання ризикового капіталу та зміцнення ринкових елементів, стали більш важливими в останні роки. Найчіткішою трансформацією фінансового сектора стала тенденція до інтеграції, яка призвела до позитивних ефектів масштабу, а також посилення конкурентного тиску на фінансових посередників.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

На основі досвіду регулювання банківської діяльності в ЄС можна констатувати перевагу єдиних ідей щодо сприяння забезпечення стійкості банківської системи та протистояння дестабілізаційним процесам. Основний вплив на банківську систему в ЄС здійснює Європейський банківський союз, опорами якого є єдиний наглядовий механізм, єдиний механізм врегулювання, європейська система страхування депозитів. Для відновлення банківської діяльності та їх стабілізації використовують такі інструменти, як списання або конвертація певних зобов'язань з метою відновлення структури капіталу, перехідний банк, інструмент продажу бізнесу, списання та інші додаткові інструменти врегулювання, встановлені в національному законодавстві, узгоджуються з принципами транскордонних врегулювань, можна застосовувати.

Виявлені напрямки розвитку банківського регулювання в ЄС, до яких відносимо пруденційні вимоги, відновлення та санація банків, схеми гарантування вкладів, структурна реформа банківського сектора ЄС, ліквідація кредитних організацій, забезпечені облігації. Сьогодні продовжується структурна трансформація європейського банківського сектора для підвищення ефективності та прибутковості, і європейські банки показали в умовах існуючого інституціонального регулювання стійкість і здатність долати непередбачені умови.

Подальші перспективи дослідження у даному напрямку є актуальними в контексті інституційних реформ спрямованих на вдосконалення системи нагляду за фінансовим ринком з метою подальшої мінімізації негативних наслідків майбутніх криз і сприяння більш стійкому зростанню економік ЄС.

Література:

1. Festic M., Pesa A., Lukavas M. Recovery and Resolution Regimes in the Banking. Modern Economy. 2021, Vol. 12, №1. DOI: 10.4236/me.2021.121009
2. Deslande, J., & Magnus, M. Further Harmonising EU Insolvency Law from a Banking Resolution Perspective. Economic Governance Support, EP. 2018, pp. 1-9. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614514/IPOL_BRI\(2018\)614514_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614514/IPOL_BRI(2018)614514_EN.pdf)
3. Lintner P., Nagy M., Pyziak P., Godwin A., Schroeder S., Irsalieva N. Understanding Bank Recovery and Resolution in the EU: A Guidebook to the BRRD. 2016. DOI:10.1596/25974
4. Belke A., & Gros D. Banking Union as a Shock Absorber. Ruhr Economic Papers. 2016. № 548. DOI:10.2139/ssrn.2618397
5. Дороніна І.І. Регулювання фінансового ринку в Україні та ЄС. Інвестиції: практика та досвід. 2019, № 7, с. 70—76. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.70
6. Рудік Н.М. Банківський союз як ключовий етап поглиблення фінансової інтеграції в ЄС. Аспекти публічного управління, 2014, № 3—4, С. 37—43.
7. Сідак М.В., Мічатеk В. Порівняльний аналіз принципів правового регулювання банківських відносин в Європейському союзі та Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. 2011, Вип. 15, с. 130—135.
8. European Commission. Banking Union. URL: https://finance.ec.europa.eu/banking-and-banking-union/banking-union_en
9. The Single Resolution Fund. URL: <https://www.srb.europa.eu/en/content/single-resolution-fund>
10. European Commission. Banking regulation. URL: https://finance.ec.europa.eu/banking-and-banking-union/banking-regulation_en
11. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
12. ECB. The role of institutions in the financial system. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2003/html/sp031111.en.html>
13. EBF. Banking in Europe: facts and figures 2022 <https://www.ebf.eu/factsandfigures/>
- dosvid, vol. 7, pp. 70—76, DOI:10.32702/2306-6814.-2019.7.70.
6. Rudik, N.M. (2014), "Banking union as a key stage of deepening financial integration in the EU", Aspekty publicznego upravlinnia, vol. 3—4, pp. 37—43.
7. Sidak, M.V. and Michatek, V. (2011), "Comparative analysis of the principles of legal regulation of banking relations in the European Union and Ukraine", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, vol. 15, pp. 130-135.
8. European Commission (2023), "Banking Union", available at: https://finance.ec.europa.eu/banking-and-banking-union/banking-union_en (Accessed 08 September 2023).
9. The Single Resolution Fund, (2023), available at: <https://www.srb.europa.eu/en/content/single-resolution-fund> (Accessed 08 September 2023).
10. European Commission (2023), "Banking regulation", available at: https://finance.ec.europa.eu/banking-and-banking-union/banking-regulation_en (Accessed 08 September 2023).
11. National Bank of Ukraine, (2023), available at: <https://bank.gov.ua/> (Accessed 06 September 2023).
12. ECB (2023), "The role of institutions in the financial system", available at: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2003/html/sp031111.en.html> (Accessed 08 September 2023).
13. EBF (2023), "Banking in Europe: facts and figures 2022", available at: <https://www.ebf.eu/factsandfigures/> (Accessed 05 September 2023).

Стаття надійшла до редакції 16.09.2023 р.

References:

1. Festic, M., Pesa, A. and Lukavas, M. (2021), "Recovery and Resolution Regimes in the Banking", Modern Economy, vol. 12, no. 1, DOI: 10.4236/me.2021.121009.
2. Deslande, J. and Magnus, M. (2018), "Further Harmonising EU Insolvency Law from a Banking Resolution Perspective", Economic Governance Support, EP, pp. 1—9, available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614514/IPOL_BRI\(2018\)-614514_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614514/IPOL_BRI(2018)-614514_EN.pdf) (Accessed 08 September 2023).
3. Lintner, P., Nagy, M., Pyziak, P., Godwin, A., Schroeder, S. and Irsalieva, N. (2016), "Understanding Bank Recovery and Resolution in the EU: A Guidebook to the BRRD", DOI:10.1596/25974.
4. Belke, A. and Gros, D. (2016), "Banking Union as a Shock Absorber", Ruhr Economic Papers, vol. 548, DOI:10.2139/ssrn.2618397.
5. Doronina, I.I. (2019), "Regulation of the financial market in Ukraine and the EU", Investytsii: praktyka ta

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

Р. К. Федоров,
аспірант, ДВНЗ "Ужгородський національний університет", м. Ужгород, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7399-4761>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.111

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СТАРТАПІВ

R. Fedorov,
Postgraduate student, Uzhgorod National university, Uzhgorod, Ukraine

FOREIGN EXPERIENCE OF STARTUP DEVELOPMENT

Актуальність теми наукового дослідження зумовлена тим, що сучасна українська економіка є інноваційною за своєю сутністю, тому що ґрунтується на потоці інновацій, експорті та виробництві високотехнологічної продукції з використанням новітніх технологій. Країни, які постійно генерують нові знання та інноваційні ідеї та перетворюють на інноваційні продукти, вважаються найбільш ефективними, відіграють провідну роль у світовому господарстві. Як правило, малий бізнес є більш гнучким, він швидше впроваджує інновації, генерує ідеї. Саме таким видом бізнесу є стартап. У даній статті розглянуто закордонний досвід створення та розвитку стартапів. Досліджено визначення економічної категорії "стартап" різними зарубіжними вченими та зроблено порівняльний аналіз цих дефініцій. Розглянуто рейтинги країн за кількістю стартапів (Startup Ranking). За результатами дослідження зроблено висновки щодо можливості використання в Україні досвіду інших країн у розвитку стартапів.

The relevance of the topic of scientific research is due to the fact that the modern Ukrainian economy is innovative in its essence, because it is based on the flow of innovations, export and production of high-tech products using the latest technologies. Countries that constantly generate new knowledge and innovative ideas and transform them into innovative products are considered the most efficient and play a leading role in the global economy. As a rule, a small business is more flexible, it quickly implements innovations, generates ideas. This is the type of business that a startup is. This article examines the foreign experience of creating and developing startups. The definition of the economic category "startup" by various foreign scientists was studied and a comparative analysis of these definitions was made. The rankings of countries by the number of startups (Startup Ranking) were considered. Based on the results of the research, conclusions were made regarding the possibility of using the experience of other countries in the development of startups in Ukraine.

The scientific research paper examines the foreign experience in the development of startup ecosystems. The definitions of scientists of the concepts "startup" and "ecosystem of startups" are given. The importance of the development of the startup ecosystem for Ukraine and possible ways to find better solutions to strengthen such development are identified. Factors of internal influence on the startup ecosystem are analyzed, which include cultural (general business culture, history of successful business creation), social (human talent, investment capital, social networks, and mentors) and material, which has a specific geographical location

(government agencies, universities, service companies, physical infrastructure, and open local markets). The structural components of the startup ecosystem are analyzed, their role in the functioning of the system and interconnections are revealed. The focus of the analysis was the structural elements of the startups ecosystem in these countries and their impact on the overall result. Statistics on venture capital flows, accelerators, and the total number of startups in leading European countries are analyzed. The main factors of successful functioning of the ecosystem of startups are revealed and the experience of foreign startup ecosystems are systematized. The Ukrainian ecosystem of startups was analyzed, their structural components and significant shortcomings that hinder its development are described. Weaknesses of the Ukrainian ecosystem of startups include lack of state support, insufficient funding, including due to international capital, underdeveloped infrastructure to support startups, lack of expertise and experience, the unfavorable investment climate and weak international ties. Possibilities and expediency of dissemination of foreign experience in the development of the Ukrainian ecosystem of startups is substantiated.

*Ключові слова: стартап, мале підприємництво, інновації, екосистема.
Key words: startup, small business, innovation, ecosystem.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Виникнення "економіки, що базується на знаннях", створило передумови для появи нового типу активного підприємця, який застосовує нові технології у своїй діяльності, інновації та новітні досягнення науки та одночасно із економічними інструментами комерціалізує їх. Аналіз змін, що відбулися за останні 100 років, дає змогу прослідкувати, що у 19—20-му столітті відомими підприємцями були власники металургійної, нафтової, залізничної та автомобільної промисловості, у 2018—2023 роках відомі підприємці створюють свої прибутки на пропозиції гаджетів та комп'ютерних розваг, інформації, комунікації. Тому прагнучи створити успішний та швидко зростаючий бізнес потрібно створити стартап (Start-up).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Тематику становлення та розвитку стартапів обговорюють та досліджують не лише вчені-економісти, але також й підприємці, інвестори та самі стартапери, які досягли успіху і хочуть поділитись певним досвідом у

цих питаннях. Окремі аспекти даної проблематики досліджують: Петер Тіл та Блейк Мастерс [1], Ренд Фішкін [2], Касич А. та Джура А. [3], Жирко Н.С., Зубик Ю.М. [4]. Питання тенденцій розвитку та ризиків, що пов'язані із стартапами вивчають Н.Т, Рудь, Б.В, Богатко [5], а проблеми розвитку стартапів А.Любич та А.Завадська [6]. Розвиток економічної сфери в Україні взаємопов'язаний із розвитком економіки в цілому, який у свою чергу впливає на умови створення та функціонування стартапів. Тому вивчення закордонного досвіду з метою втілення деяких аспектів у практику створення стартапів є актуальним і потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною ціллю статті є розкриття сутності економічної категорії "стартап" закордонними авторами та виявлення особливостей створення та функціонування стартапів в інших країнах, подання рекомендацій щодо впровадження деяких механізмів у роботу українських стартапів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Термін "стартап" вперше використали Forbes у серпні 1976 року і Business Week у вересні 1977 року для визначення сутності компаній з короткою історією

діяльності. Це економічне поняття закріпилося в 1990-ті роки і широко розповсюдилось під час бульбашки доткомів.

Творець методики розвитку клієнтів американський підприємець Стів Бланк [8] визначив стартапи як тимчасові структури, що існують для пошуку бізнес-моделі.

Автор книги "Ощадливий стартап" Ерік Ріс [9] зазначає, що стартапом може бути названа організація, що створює новий продукт або послугу в умовах високої невизначеності.

Співзасновник PayPal, перший інвестор Facebook, автор книги "Від нуля до одиниці", Пітер Тіль [1] вважає швидке зростання головною характеристикою стартапів (4—7 % на тиждень за ключовим показником).

Під терміном "стартап" розуміють нові інформаційні проекти, створені з розрахунком на швидкий їх ріст і високу капіталізацію; також розуміють й компанію, засновану для пошуку відтворюваної та масштабованої бізнес-моделі. Однак у відповідності із критеріями Європейської комісії, успішний бізнес може називатися стартапом ще й за третьої умови окрім інновації та масштабованості — це відносна "молодість" справи — до десяти років [10].

Згідно з рейтингом країн за кількістю стартапів у 2023 році, складеним сервісом Startup Ranking (табл. 1), п'ятірку найкращих очолює США з кількістю стартапів 75 566 одиниць. До складу цієї групи входять Індія (15620 одиниць), Великобританія (6898 одиниць), Канада (3741 одиниця) та Австрія (2689 одиниць).

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про те, що лідером у створенні стартапів є США і буде доцільно дослідити досвід американських стартапів із подільшим виділенням механізмів функціонування, які можна впровадити в Україні.

У 2023 році у США існує понад 50 000 венчурних стартапів, і лише найменша частка з них коли-небудь досягне оцінки в мільярд доларів. Уже дев'ятий рік поспіль Forbes об'єднується з TrueBridge Capital Partners, щоб знайти 25 компаній, які, швидше за все, подолають цю позначку. Наш послужний список чудовий: із 200 випускників списку 120 стали єдинорогами, включаючи DoorDash, Benchling, Duolingo та Rippling; ще 27 було придбано, а три вийшли на біржу менш ніж за 1 мільярд доларів. Лише п'ять вибухнули або припинили роботу, хоча принаймні 21 наш випускник, чиї кошти раніше перевищували 1 мільярд доларів, тепер коштують менше. З огляду на банківські проблеми, звільнення, стримані інвестори та стислі оцінки, цей рік був важким для вибору переможців. Але з понад 200 номінацій ми вважаємо, що ці 5 мають найкращі шанси стати зірками.

Apprentice

Засновники: Александра Баттке, Гарі Піньята, Анджело Стракватаніо.

Залучений капітал: 207 мільйонів доларів.

Орієнтовний дохід у 2022 році: 25 мільйонів доларів

Провідні інвестори: Alkeon Capital, Iconiq, Insight Partners, Pritzker Group, Silverton Partners

Виробництво ліків досить складне без міцного контролю над процесом. Саме для цього розроблено програмне забезпечення Apprentice. 37-річний Стракватаніо та його співзасновники заснували компанію в

Таблиця 1. Рейтинг країн за кількістю стартапів у 2023 році, од.

	Країна	Стартапи
1.	США	75 566
2.	Індія	15 620
3.	Великобританія	6 898
4.	Канада	3741
5.	Австралія	2689
6.	Індонезія	2496
7.	Німеччина	2407
8.	Франція	1618
9.	Іспанія	1462
10.	Бразилія	1177
11.	Сінгапур	1139
12.	Нідерланди	1088
13.	Об'єднані Арабські Емірати	1019
14.	Ізраїль	985
15.	Італія	956
16.	Швейцарія	799
17.	Нігерія	793
18.	Швеція	725
19.	Перу	698
20.	Росія	652
21.	Китай	644
22.	Єгипет	627
23.	Японія	608
24.	Бельгія	603
25.	Туреччина	572
26.	Мексика	548
27.	Колумбія	527
28.	Польща	513
29.	Південно-Африканська Республіка	486
30.	Фінляндія	471
31.	Ірландія	466
32.	Аргентина	448
33.	Данія	430
34.	Шрі-Ланка	408
35.	САР Гонконг, Китай	401
36.	Португалія	392
37.	Чилі	383
38.	Пакистан	370
39.	Україна	367

Джерело: складено за даними джерела [7].

Джерсі-Сіті, штат Нью-Джерсі, у 2014 році, і вона набула популярності під час пандемії, коли стало очевидною важливість прискорення виробництва вакцин.

Bobbie

Засновники: Сара Харді, Лаура Моді (генеральний директор)

Залучений капітал: 142 мільйони доларів

Орієнтовний дохід у 2022 році: 84 мільйони доларів
Провідні інвестори: Park West Asset Management, PowerPlant Partners, VMG Partners

Минулорічний дефіцит сухої дитячої суміші по всій країні дав новачку Bobbie, заснованому в 2018 році 38-річним Моді та 43-річним Харді, шанс відкусити невелику частку ринку від домінуючих транснаціональних корпорацій Abbott Nutrition, Reckitt Benckiser і Nestle. Боббі (названа на честь того, як донька Моді вимовляла слово "пляшка") застосувала новий підхід, вирішивши постачати молочну суміш лише існуючим клієнтам.

Сapchase

Засновники: Луїс Басагоїті, Мігель Фернандес (генеральний директор), Пшемек Готфрід, Ігнасіо Морено
Залучений капітал: 110 мільйонів доларів

Орієнтовний дохід у 2022 році: 30 мільйонів доларів

Провідні інвестори: 01 Advisors, Bling Capital, SciFiVC, QED

Для стартапів програмного забезпечення, які з будь-якої причини шукають альтернативи венчурному фінансуванню, Capchase тут. 32-річний Фернандес, іммігрант з Іспанії, каже, що нью-йоркська компанія спрямувала понад 2 мільярди доларів у понад 4000 підприємств. Це включає понад 100 мільйонів доларів фінансування стартапів, що належать жінкам і меншинам, за останні два роки.

Chapter

Засновники: Кобі Блуменфельд-Ганц (генеральний директор), Корі Мецман, Вівек Рамасвами

Залучений капітал: 61 мільйон доларів

Орієнтовний дохід у 2022 році: 15 мільйонів доларів

Провідні інвестори: Addition, Maverick Ventures, Narya, Susa Ventures

Люди похилого віку, які стикаються з жахливою трясотиною планів Medicare, мають на радника в Chapter, заснованому в 2020 році та керованому ветераном Palantir Блуменфельдом-Ганцом, 33 роки. Chapter використовує підхід, що нагадує сватів — він шукає у власній гігантській базі даних усіх доступних варіантів медичного страхування. і пропонує найкращий варіант для кожного клієнта.

Cleo

Засновник: Барні Хассі-Єо (генеральний директор)
Залучений капітал: 137 мільйонів доларів

Орієнтовний дохід у 2022 році: 31 мільйон доларів

Провідні інвестори: Balderton Capital, EQT Ventures, LocalGlobe, Sofina

Клео наймає штат із десяти коміків, які допомагають посипати ложками цукру іноді гіркі ліки особистого фінансового планування. П'ять мільйонів американців, середній вік яких 25 років, використовують чат-бота, щоб допомогти відстежувати свої витрати, накопичувати кредити, планувати заощадження — і розкрити будь-який гумор, який може ховатися в тверезій правді про їхній борг за студентську позику.

Успіх стартапу залежить не лише від внутрішньої політики та фінансування; насправді це також залежить від регіону, де ви хочете створити свій стартап. Деякі експерти кажуть, що Європа є кращим регіоном для стартапів, а деякі кажуть, що Сполучені Штати більше підходять для стартапів.

Перш ніж зробити певні висновки, нам потрібно зрозуміти ринок екосистем стартапів США та Європи, оскільки

вони дуже відрізняються одна від одної. Успішна компанія в Європі може не досягти такого ж рівня успіху в США. Європейський ринок стартапів перебуває на підйомі, але коли мова заходить про інвестиції та впровадження останніх інновацій, США виходять на перше місце. Ми виділимо вісім ключових відмінностей між екосистемами стартапів США та Європи.

8 відмінностей між екосистемами стартапів Європи та США.

1. У США набагато простіше отримати фінансування.

2. Європейська екосистема стартапів менша, а ринок невеликий.

3. У США більше інтелектуального капіталу.

4. У Європі бракує менторства.

5. Різниця підприємницького ставлення.

6. Американські стартапи більше зосереджені на зростанні.

7. Європейські стартапи більше зосереджуються на доходах.

8. Американські стартапи надають опціони на акції своїм працівникам.

Розглянемо докладніше вищевказані пункти.

1. У США набагато простіше отримати фінансування. (Вирішальним моментом для будь-якого стартапу — це збір грошей для стартапу. Оскільки в США більше компаній венчурного капіталу та індивідуальних інвесторів-ангелів, залучити фінансування легше, ніж у Європі. У Європі більшість стартапів борються з обмеженими коштами, особливо на стадії зростання (початкова стадія).

2. Європейська екосистема стартапів менша, а ринок невеликий. (Європейський ринок розділений на багато культур і мов. Це означає, що для будь-якого стартапу існує необхідність перекладати продукти кількома мовами та налагоджувати партнерство в різних країнах із самого початку. Однак фрагментований ринок має переваги. По-перше, європейські стартапи вчаться виходити на нові ринки раніше, ніж американські. По-друге, європейські стартапи вчаться долати кожен ринок крок за кроком, тоді як багато американських стартапів атакують одночасно на всіх фронтах. І це не завжди працює.)

3. У США більше інтелектуального капіталу. (одним із важливих факторів, які впливають на успіх стартапу, може бути близькість університету в регіоні. Це місце, де є концентрація інтелектуального капіталу та високий рівень спонсорів, які готові йти на ризик, фінансуючи різні стартапи. Згідно досліджень до десятки найкращих університетів увійшли шість із США та чотири з Європи (три з Великої Британії та один зі Швейцарії). Наявність такого великого університету може стати каталізатором, а в Європі це рідше).

4. Відсутність менторства в Європі. (Що стосується наставництва, то в Європі його бракує, але в Європі безперечно є місце для вдосконалення процесу презентації. Крім того, існує потреба в інфраструктурі, яка допомогатиме та підтримуватиме стартапи через інвесторів-ангелів. Американські стартапи набагато більше схильні до наставників, ніж європейські. Експерти вважають, що найближчими роками менторство в Європі покращиться.)

5. Різниця підприємницького ставлення. (вчені вважають, що американці більш підприємливі, більш амбітні та менше бояться ризику. Проблема Європи полягає не в тому, що їм бракує сміливості, а в тому, що їм бракує прикладів. Навіть у США найуспішніші засновники стартапів часто є технічними людьми, які досить боязко ставляться до ідеї створення власного стартапу.

6. Американські стартапи більше зосереджені на зростанні. (Ринок США величезний, і там жорстка конкуренція. Тому вплив стартапу на ринок США є величезним. Оскільки зростання та тяга є основними факторами для американських стартапів, вони, як правило, запускаються з бумом і продовжують своє зростання за допомогою венчурних капіталовкладачів, поки можуть. Однак у такий спосіб грошовий потік затримується, доки не буде створено велику базу користувачів або не закінчаться кошти. Велика сума грошей вкладається в бізнес-ідеї, які можуть провалитися через брак доходу).

7. Європейські стартапи більше зосереджуються на доходах. (Європейські стартапи мають менше доступного фінансування на пізніх стадіях, ніж американські, і їм потрібно генерувати дохід на ранній стадії, щоб зберегти стартапи. Крім того, європейські стартапи не в змозі витратити величезні кошти на розвиток. Отримання прибутку — єдиний спосіб довести концепцію та показати, що бізнес створює те, за що люди будуть платити. Як наслідок, європейські засновники часто користуються більшою автономією та меншим розмиванням капіталу.

8. Американські стартапи надають опціони на акції своїм працівникам. (Згідно з дослідженням, працівники США володіють 20 відсотками стартапів на пізній стадії, тоді як у Європі цей відсоток скоротився вдвічі. Дослідження також показало, що понад 60 відсотків опціонів на акції зберігаються для керівного персоналу в Європі. У США дві третини опціонів на акції зарезервовано для працівників поза межами виконавчої бульбашки. Акції дають можливість отримати гроші поза зарплатою співробітників. Європейці більше схильні віддавати перевагу негайним коштам, таким як вищі зарплати, замість опціонів на акції. Однією з причин цього є те, що акції мають певний рівень ризику. Інша причина полягає в тому, що компанії та працівники).

Підтвердженням факту першості американських стартапів є рисунок 1. Найцінніші стартапи світу. У переліку стартапів, у які вкладено найбільші суми інвестицій, 7 одиниць, що створені у США (Stripe, SpaceX, Instacart, UiPath, Epic Games, Databricks, Rivian). Можна зробити висновок, що стратегії створення і розвитку стартапів за американським зразком мають позитивні результати і можуть використані як приклад для створення вітчизняних проектів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Хоча найбільша кількість найцінніших стартапів базується у США, Латинська Америка та Карибський ба-

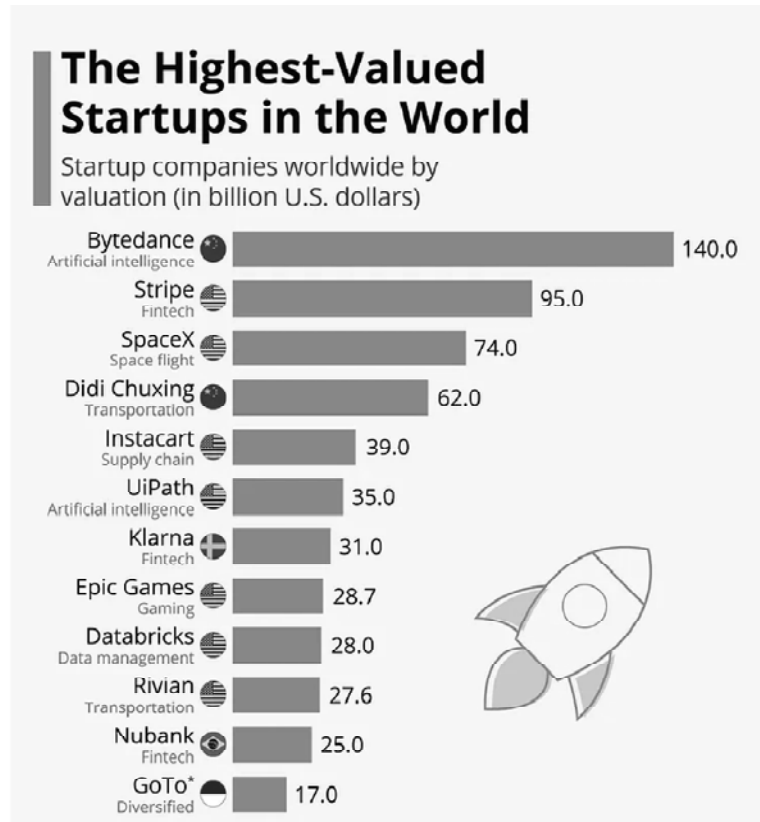

Рис. 1. Найцінніші стартапи світу

Джерело: [10, с. 26].

сейн сьогодні є найбільш активним регіоном розвитку стартапів. Біля третини населення Екватору приймає участь у створенні бізнесу, порівняно з 13% у США. Ліван, В'єтнам та Естонія також мають високий рівень розвитку стартапів на ранніх стадіях.

Для розвитку українських стартапів необхідна відкрито-регована державна підтримка малого підприємництва в інноваційній сфері та в галузі венчурного інвестування. Ці реформи мають проводитися за наступними напрямками:

1. створення державного реєстру структур, які працюють у сфері венчурного інвестування;
2. створення підготовки менеджерів інновацій;
3. підтримка гарантій прав компаній на інтелектуальну власність;
4. вдосконалення механізму утворення та використання коштів венчурного фонду;
5. розробка методології оцінки ринкового прогнозування комерціалізації науково-технічної продукції в межах реалізації стартапів
6. розробка нормативно-правової бази, щодо правових відносин у сфері інвестування в інновації;
7. спрощення допуску на український ринок іноземного капіталу;
8. розробка системи гарантій та страхування інвестицій.

Корупція, невідповідно розроблені нормативно-правові акти, відсутність ефективного верховенства права, повільний темп реалізації реформ та часті зміни в уряді та політиці — це створює значну перешкоду для бізнесу, заважає ефективному співробітництву українського уряду та економічних структур, служить бар'єром для інновацій, іноземних інвестицій та торгівлі.

Подальші наукові розробки і дослідження планується у сфері пошуку шляхів подолання перешкод функціонування стартапів та використання іноземного досвіду у сферах інноваційного бізнесу.

Література:

1. Peter Thiel, Blake Masters. (2014) Zero to One: Notes on Startups, or How to Build the Future. URL : <https://oceanofpdf.com/authors/peter-thiel/pdf-epub-zero-to-one-notes-on-startups-or-how-to-build-the-future-download-538137> (дата звернення 15.09.2023)

2. Rand Fishkin (2018) Lost and Founder: A Painfully Honest Field Guide to the Startup World Hardcover — Penguin Publishing Group Illustrated, April 24, 2018.-320 p. (дата звернення 15.09.2023)

3. Kasych, Alla & Dzhura, A.. (2019). STARTUPS AS A FORM OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY: CONCEPT, MEANING, FOREIGN EXPERIENCE. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. URL : https://www.researchgate.net/publication/330834782_STARTUPS_AS_A_FORM_OF_ENTREPRENEURIAL_ACTIVITY_CONCEPT_MEANING_FOREIGN_EXPERIENCE. (дата звернення 15.09.2023).

4. Жирко Н.С., Зубик Ю.М. БІЗНЕС — МОДЕЛЮВАННЯ СТАРТАП ПРОЕКТІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/534>. (дата звернення 16.09.2023).

5. Рудь Н.Т., Богатко Б.В. (2021). СТАРТАПИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА РИЗИКИ. Економічний форум. 2. С. 46—54. URL : https://www.researchgate.net/publication/352357127_STARTAPI_TENDENCII_ROZVITKU_TA_RIZIKI. (дата звернення 16.09.2023).

6. Liubchych, Anna & Zavadska, Anhelina. (2022). Problems of startup development in the early stages of the innovation process: national, foreign and international legal aspects. Law and innovative society. 34-42. URL : https://www.researchgate.net/publication/366222889_Problems_of_startup_development_in_the_early_stages_of_the_innovation_process_national_foreign_and_international_legal_aspects. (дата звернення 16.09.2023).

7. Рейтинг стартапів країн . Startup Ranking. Countries Ranking , URL : <https://www.startupranking.com/countries>. (дата звернення 17.09.2023).

8. Бланк С. Стартап: Настольная книга основателя / Стив Бланк, Боб Дорф; Пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2013. 616 с.

9. Eric Ries. (2017) The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses. Crown, 17 Oct. 2017, — 336 p.

10. Global startup ecosystem report. URL : <https://startupgenome.com/reports>. (дата звернення 17.09.2023).

References:

1. Thiel, P. and Masters, B. (2014), "Zero to One: Notes on Startups, or How to Build the Future", available at: <https://oceanofpdf.com/authors/peter-thiel/pdf-epub-zero-to-one-notes-on-startups-or-how-to-build-the-future-download-538137> (Accessed 15.09.2023).

2. Fishkin, R. (2018), Lost and Founder: A Painfully Honest Field Guide to the Startup World Hardcover, Penguin Publishing Group Illustrated, London, UK.

3. Kasych, A. and Dzhura, A.. (2019), "Startups as a form of entrepreneurial activity: concept, meaning, foreign experience", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6476&i=3> (Accessed 15.09.2023).

4. Zhyrko, N.S. and Zubyk, Yu.M. (2019), "BUSINESS — Modeling startup projects: foreign experience", available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/534>. (Accessed 16.09.2023).

5. Rud', N.T. and Bohatko, B.V. (2021), "Startups: development trends and risks", Ekonomichnyj forum, vol. 2, pp. 46—54, available at. https://www.researchgate.net/publication/352357127_STARTAPI_TENDENCII_ROZVITKU_TA_RIZIKI. (Accessed 16.09.2023).

6. Liubchych, A. and Zavadska, A. (2022), "Problems of startup development in the early stages of the innovation process: national, foreign and international legal aspects", Law and innovative society, vol. 34—42, available at: https://www.researchgate.net/publication/366222889_Problems_of_startup_development_in_the_early_stages_of_the_innovation_process_national_foreign_and_international_legal_aspects. (Accessed 16.09.2023).

7. Startup Ranking (2023), "Countries Ranking", available at: <https://www.startupranking.com/countries>. (Accessed 17.09.2023).

8. Blank, S. and Dorf, B. (2013), Startap: Nastol'naiia knyha osnovatelia [Startup: The Founder's Handbook], Al'pyna Pablysher, Moscow, Russia.

9. Ries, E. (2017), "The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses", Crown, 17 Oct.

10. Startup Genome (2023), "Global startup ecosystem report", available at: <https://startupgenome.com/reports>. (Accessed 17.09.2023).

Стаття надійшла до редакції 17.09.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Р. Я. Яремко-Гладун,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8885-4768>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.117

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК: ПЕРЕДУМОВИ ТА БАР'ЄРИ ДЛЯ МСП В УКРАЇНІ

R. Yaremko-Hladun,
Postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT: PRECONDITIONS
AND BARRIERS FOR SMES IN UKRAINE

У сучасному соціально-економічному контексті в Україні особлива актуальність виявляється у розвитку інновацій та інвестицій в малому та середньому підприємстві (МСП). В умовах викликів, таких як економічна криза, пандемія, військова агресія розвиток МСП через інновації та інвестиції може бути важливою складовою економічної відбудови та розвитку країни.

В статті досліджено бар'єри, що гальмують розвиток малого та середнього підприємства, розглянемо перспективи розвитку МСП в контексті інновацій та інвестицій.

В процесі даного дослідження використовувалися різні підходи, зокрема аналіз числових даних та аналіз літературних джерел.

Висновки дослідження демонструють значне зниження реального об'єму інвестицій українських підприємств в інновації протягом останніх років. Наявні численні перешкоди перед інноваційно-інвестиційним розвитком МСП в Україні, включаючи проблеми з кадрами, відтік робочої сили, неповноцінну систему підвищення кваліфікації, недостатнє інформування, низьку готовність населення до інновацій, низька ємність внутрішнього ринку, недостатність податкових стимулів та інші аспекти. Досліджені існуючі програми державної фінансової підтримки та консультаційні і грантові можливості.

SWOT-аналіз виокремлює різні проблемні аспекти в господарській діяльності як для стабільних підприємств, так і для новостворених. Існуючим компаніям часто доводиться стикатися з викликами зниження собівартості продукції та пошуку нових ринків збуту. Стартапи, з іншого боку, зазвичай потребують консультування та інформаційної підтримки для початку своєї діяльності.

Практична цінність дослідження проявляється у формуванні конкретних рекомендацій для політичних рішень, що спрямовані на сприяння інноваційно-інвестиційному розвитку МСП в Україні. Щодо деяких бар'єрів оцінено досвід розвинених країн та їхній підхід до вирішення проблем. Запропоновані рекомендації охоплюють широкий спектр питань, починаючи від підвищення кваліфікації персоналу і закінчуючи переформуванням системи податкових пільг та створенням механізмів для підтримки інвестицій.

In the current socio-economic context in Ukraine, the development of innovation and investment in small and medium-sized enterprises (SMEs) is of particular relevance. In the face of challenges such as the economic crisis, pandemic, and military aggression, the development of SMEs through innovation and investment can be an important component of the country's economic recovery and development.

This article examines the barriers that hinder the development of small and medium-sized enterprises and considers the prospects for SME development in the context of innovation and investment.

Various approaches were used in the course of this study, including the analysis of numerical data and literature review.

The findings of the study demonstrate a significant decline in the real volume of investment in innovation by Ukrainian enterprises in recent years. There are numerous obstacles to the innovation and investment development of SMEs in Ukraine, including human resources problems, labour outflow, inadequate system of professional development, insufficient information, low readiness of the population to innovate, low capacity of the domestic market, insufficient tax incentives and other aspects. Existing state financial support programmes, as well as consulting and grant opportunities, are explored.

SWOT analysis identifies various problematic aspects in business activities for both stable and newly established companies. With regard to some barriers, the experience of developed countries and their approach to solving problems was assessed. Existing companies often face the challenges of reducing production costs and finding new markets. Start-ups, on the other hand, usually need advice and information support to get started.

The practical value of the study is manifested in the formulation of specific recommendations for policy decisions aimed at promoting the innovation and investment development of SMEs in Ukraine. The proposed recommendations cover a wide range of issues, from staff development to restructuring the system of tax incentives and creating mechanisms to support investment.

Ключові слова: інновації, малий та середній бізнес, інвестиції, програми фінансування.

Key words: innovations, small and medium-sized businesses, investments, financing programmes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах військової агресії росії проти України та невизначеності набуває актуальності мале та середнє підприємництво (МСП). Малі та середні підприємства виконують важливу функцію в економічному механізмі, втілюючи концепцію гнучкості, стійкості та інновацій, які набувають особливої актуальності під час війни. Вони не тільки реагують швидко на зміни на ринку, а й завдяки своїй спритності вміло використовують нові перспективи, впроваджуючи інноваційні концепції та методи в господарську діяльність.

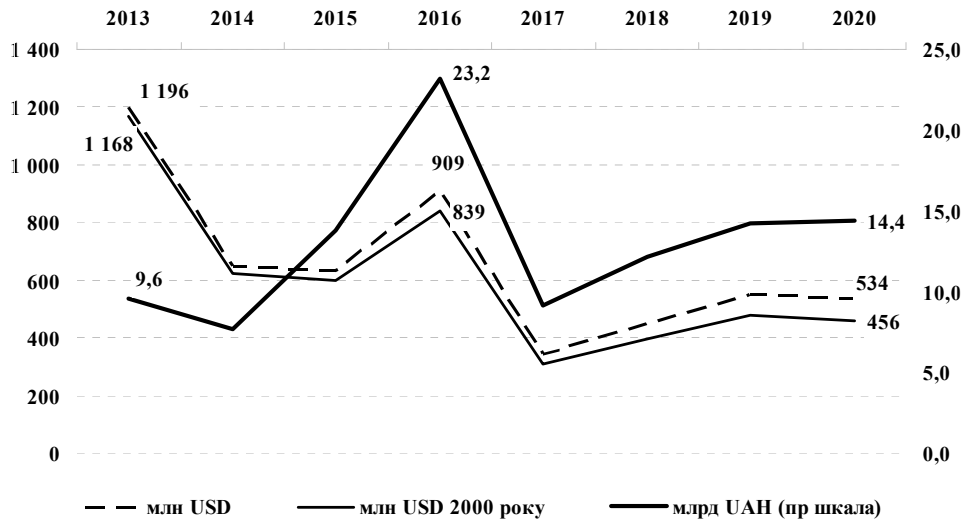
Основою малого бізнесу є здатність до диверсифікації. Вони розвиваються у вузьких сегментах, надаючи різноманітні товари та послуги, тим самим посилюючи стабільність економіки. Ця універсальна стратегія демонструє свою корисність в умовах війни, сприяючи ефективнішому реагуванню на швидкозмінні обставини.

Малий бізнес виконує ключове завдання щодо створення робочих місць, яке має вирішальне значення для відновлення економіки, зруйнованої війною. Завдяки постійній інноваційній діяльності та інвесту-

ванню у нові підприємства, малий бізнес сприяє створенню робочих місць та підтримує економічну активність, що є основою відновлення та розвитку. Вплив інноваційно-інвестиційного розвитку малого бізнесу поширюється на місцеві громади й сприяє їхньому посиленню. В багатьох випадках вони виступають рятівним варіантом, задовольняючи місцеві потреби та сприяючи відродженню регіонів, які постраждали внаслідок конфлікту. Цей прямиий вплив на ресурси для виживання місцевого населення ще більше підкреслює важливу роль у економічному відновленні.

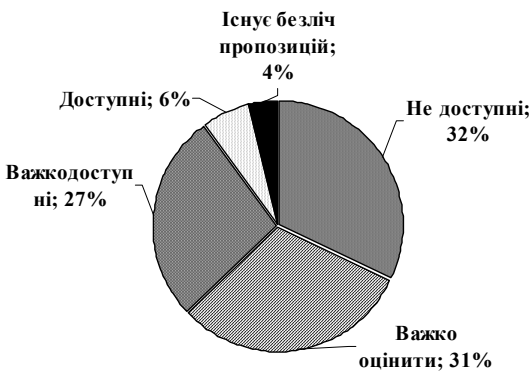
Малий бізнес також активно сприяє введенню, адаптації та розповсюдженню новітніх технологій у різних галузях. Подібна роль сприяє розповсюдженню новаторських рішень в усіх сферах економіки, що стимулює ширше економічне відновлення та зростання під час і після війни.

Проте існує багато перешкод на шляху розвитку малого та середнього підприємництва, які гальмують не лише підприємницьку діяльність, а й інноваційний підхід до підприємництва. Розв'язання зазначених проблем сприятиме покращенню передумов для інноваційно-інвестиційного розвитку малого та середнього підприємства, тому розроблення рекомендацій має важливе

Рис. 1. Витрати на інновації промислових підприємств в Україні

Джерело: розраховано автором на основі [7, 8, 9].

Рис. 2. Доступність кредитів для малого бізнесу під час війни в 2022 році, %

Джерело: систематизовано автором на основі [5].

значення для урядовців, які створюють програми регіонального розвитку з урахуванням підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Достатня кількість досліджень приділяється питанню розвитку малого та середнього бізнесу, особливо відзначається активність у вивченні цієї теми в період війни, коли держава стикається з необхідністю відновлення та підтримки економіки. В числі останніх дослідників, які аналізували напрями інноваційно-інвестиційного розвитку малого та середнього бізнесу, можна виділити Бердар М.М. [1], Носкова О.М. [2], Диканя В.В. та Фролова Н.Л. [3], а також Мельник Т.Ю. [4]. Проте в даний час існує недостатня кількість досліджень до проблематики інноваційно-інвестиційному розвитку малих та середніх підприємств, залишаються невирешеними низка ключових теоретичних та прикладних завдань, що визначили цільову спрямованість даного дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження передумов та бар'єрів інноваційного-інвестиційного розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

- Узагальнити основні групи бар'єрів інноваційно-інвестиційний розвитку МСП в Україні;
- Визначити рекомендації, щодо мінімізації впливу бар'єрів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Військові дії приводять до посилення труднощів, з якими стикаються малі та середні підприємства в Україні. Їхнє зростання обмежується через проблеми, пов'язані з отриманням фінансування, непередбачуваністю ринку та регуляторними змінами [2]. Для досягнення стійкості та відновлення інновації та інвестиційний розвиток мають вирішальне значення, але вони ускладнені: обмеженістю ресурсів та недостатньою підтримкою науково-дослідницької діяльності, а також ризиками, пов'язаними з непередбачуваністю війни.

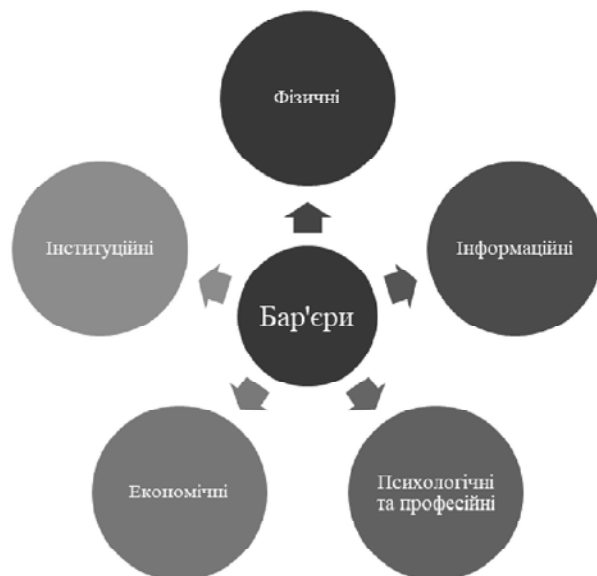
Згідно з результатами опитування, більшість представників малого та середнього бізнесу оцінюють умови їхньої діяльності як дуже складні [5]. До повномасштабної військової агресії більшість суб'єктів господарювання (44%) витрачало менше 5% доходів на НДДКР [6].

Витрати промислових підприємств на інновації зросли з 2013 по 2020 рік в гривневому вираженні в 1.5 рази — з 9.6 млрд грн до 14.4 млрд грн, проте якщо врахувати динаміку курсу гривні за цей період, то виявиться, що інвестиції скоротились з \$1.2 млрд до \$534 млн, а в цінах 2013 року (скореговані на інфляцію долара США) сума виявиться меншою — \$456 млн. При цьому за ці роки в середньому 80% витрат віднесені в категорію інші витрати (за виключенням R&D), 80—90% же цієї категорії — це придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Тобто в кінцевому підсумку за 2020 рік витрати саме на (R&D) склали 24% або \$129 млн.

Однак серед підприємців, більшість з яких характеризується високим рівнем ініціативності та продуктивності основним завданням є забезпечення фінансування (Рис. 2).

Відзначаючи інноваційний та інвестиційний розвиток МСП з точки зору державного регулювання, можна

Рис. 3. Класифікація бар'єрів розвитку малого та середнього бізнесу в Україні

Джерело: систематизовано автором на основі [10].

виділити інші виклики. Ключові бар'єри розвитку малого бізнесу наведені в (Рис. 3).

Існує різноманітність бар'єрів, які можуть проявлятися по-різному. Наприклад:

1. Фізичні перешкоди включають недоступність приміщень, відсутність необхідної інфраструктури для нормального ведення бізнесу та географічні обмеження, які ускладнюють досягнення ринків, поставок та кваліфікованої робочої сили.

В контексті інновацій та інвестицій можуть виникати фізичні бар'єри, пов'язані з недостатньою інфраструктурною підтримкою, наприклад, недостатнім розвитком транспорту, телекомунікацій або логістики, що гальмують впровадження інноваційних рішень та обмежують інвестиції.

Дефіцит кваліфікованих працівників. Успішність інновацій та інвестицій сильно корелює з наявністю висококваліфікованих фахівців. Відсутність підготовлених фахівців може становити перешкоду для впровадження нових технологій та бізнес-моделей, ускладнюючи ініціативи в інноваційній сфері.

Релокація спеціалістів закордон. Це призводить до подальшого зменшення кількості кваліфікованих працівників, які можуть сприяти розвитку малого та середнього бізнесу. Це прямо впливає на перспективи для інновацій та ставить обмеження на здатність бізнесу розвиватися та приваблювати інвестиції.

Навчальні та перекваліфікаційні програми для малого та середнього бізнесу є недосконалими. Безперервне навчання персоналу має важливе значення для стимулювання інноваційного розвитку підприємства. Неefективна система навчання обмежує розвиток вмінь, необхідних для інновацій, і погіршує інвестиційну привабливість бізнесу.

2. Асиметрія інформації. Брак точної, нової та повної інформації про ринки, державне регулювання, технології та можливості може ускладнити процес росту та знизити конкурентоспроможність МСП. Відсутність інформації про найсвіжіші технологічні тенденції, дина-

міку ринку або можливості для інвестування може стати перешкодою для інвестицій та відповідно інновацій для малих та середніх підприємств. Недостатній доступ до інформації про можливих інвесторів обмежує можливість збільшення капіталу та відповідно розвитку МСП. Компанії в опитуванні за серпень 2020 року зазначають, що найбільше їм не вистачає для інвестицій в національні НДДКР: відсутність інформації про них, незрозумілість каналів комунікації та нечітка інформація щодо вартості проектів. В основному використовують такі методи пошуку інформації про нові технології: спілкування у професійному колі, професійні заходи та ЗМІ [6].

Відсутність розвинутого ринку консультаційних та комунікаційних послуг для МСП. Саме ці послуги важливі для успішного бізнесу, оскільки вони дозволяють бути в курсі галузевих тенденцій, регуляторних змін та прогресу в технологіях. Неможливість отримати якісні послуги приводить до невірних інвестицій та ризику втрати капіталу.

3. Психологічні бар'єри. Сюди включаються негативні емоції, що виникають зі страхів, упереджень та стереотипів. Наприклад, деякі підприємці можуть мати страх, що існує невмотивована зарегульованість сфери або що бізнес-середовище має надмірну складність чи корупційні ризики. Внутрішні психічні перешкоди, як страх провалу або недостатньо впевненість в собі, також можуть обмежувати підприємницьку ініціативу. Підприємці можуть не ризикувати впровадженням нових технологій або інвестуванням в інновації через страх перед змінами або небажання зазнати невдачі. Так само, потенційні інвестори можуть бути упереджені щодо малого бізнесу, вважаючи його більш ризиковими інвестиціями в порівнянні з великими, стабільними компаніями. Така позиція може обмежувати адекватний підприємницький ризик і робити отримання фінансування для впровадження інновацій більш ускладненим.

Загалом більшість професіоналів не готові до постійного пошуку і впровадження інновацій. В сучасних

Таблиця 1. SWOT-аналіз інноваційно-інвестиційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні

Сильні	Слабкі
Спрощення започаткування підприємницької діяльності. Удосконалення системи державних закупівель. Спрощення процедур надання та отримання адміністративних послуг.	Висока чутливість та вразливість до внутрішніх та зовнішніх політичних, економічних та соціальних змін. Невеликий відсоток підприємств малого бізнесу у виробничому секторі. Низька інноваційна активність. Недостатній рівень підготовки підприємців щодо сучасних методів та форм організації бізнесу. Існування "тіньової" діяльності суб'єктів господарювання. Низька купівельна спроможність населення.
Можливості	Загрози
Підтримка з боку міжнародної спільноти. Спроможність банківського сектору надавати кредити малим та середнім підприємствам. Потенціал для розвитку нових видів бізнесу, таких як ІТ, зелений туризм тощо. Впровадження комплексної системи інформаційно-консультативної підтримки підприємств.	Ведення військових дій та воєнного стану на території України. Уповільнення темпів відновлення економіки. Посилення інфляційних процесів. Непередбачувані зміни в законодавстві.

Джерело: сформовано на основі [13].

умовах можливість інноваційного росту обмежена внаслідок недостатнього пулу висококваліфікованих фахівців. До прикладу, вищі навчальні заклади зараз випускають значну кількість випускників у сфері інформаційних технологій, але вони набувають значущої кваліфікації лише після практики впродовж 5-7 років. В результаті, на ринку праці в галузі ІТ може виникнути гострий дефіцит кадрів, що призупинить швидке зростання цього сектору. Проте великі гравці ринку, розробляють та підтримують постійні програми навчання та стажування, заради збільшення доступу до кандидатів. Аутсорсинг та частково аутстафінг також може бути варіантом кадрової оптимізації в таких умовах.

4. Економічні бар'єри. Нестача фінансових ресурсів для основних завдань, таких як: витрати на операційну діяльність, обладнання або навіть для фонду заробітної плати, може створювати критичні бар'єри. Фінансові складнощі можуть обмежити можливості МСП інвестувати в дослідження та розробки або нові технології. Так само, складна економічна ситуація знижує рівень ризику, який готові брати на себе потенційні інвестори, обмежуючи доступні для МСП фінансові ресурси.

Необхідність автоматизації виробничих процесів. Інновації часто включають в себе впровадження автоматизації для поліпшення продуктивності.

Низька ємкість внутрішнього ринку. Перспективи зростання та прибутковості бізнесу, який є ключовим для залучення інвестицій, може обмежуватися через низьку купівельну спроможність населення. Це накладає обмеження на появу інноваційних товарів та послуг, які мають більшу собівартість.

5. Інституційні бар'єри. Порушенням інклюзивності і призводять до створення інституційних бар'єрів, коли законодавство, норми та сервіси не ураховують потреби різноманітних осіб або навіть обмежують їхні права на доступ. Наприклад, понад 450 професій були недоступні для жінок в Україні до 2017 року через наказ №256 МОЗ. Наприклад, кількість підприємств, якими керують жінки складає 35%, та під час першого року війни зросла на 0.3%, проте це зовсім далеко від гендерного

балансу. Найбільше жінок на чолі освітянських та культурних підприємств від 60 до 90% загальної їх кількості, найменше в С/Г, промисловості від 3 до 20% [7]. В розрізі кількості найманих працівників найбільше жінок керівників в мікропідприємствах до 9 осіб — 28%, а на підприємствах від 250 осіб їх вже тільки 18%, тому чим більше підприємство тим менше вірогідність, що його очолюватиме жінка [7]. В контексті МСП інституційні обмеження можуть включати в себе заплутані процедури реєстрації бізнесу, складну податкову систему, недостатність захисту прав власності та відсутність програм державної підтримки МСП. Вагому роль у сповільненні темпів інновацій та обмеженні інвестицій можуть відігравати регуляторне навантаження та надмірна бюрократія. Права інтелектуальної власності мають важливе значення при ухваленні рішень про інновації та інвестиції, якщо винаходи можливо запатентувати, тому недостатній їхній захист може гальмувати зростання МСП. У випадку відсутності державної стратегії сприяння інноваціям, підприємництву та інвестиціям (наприклад, податкові пільги чи науково-дослідні гранти), МСП можуть зазнати обмежень у впровадженні новаторських ідей та залученні фінансування.

Податкові пільги для нових підприємств. Податкові пільги можуть виявитися суттєвим чинником, що сприяє інвестиціям та інноваціям в галузі МСП. З 2000 року по 2020 рік кількість країн, що використовує податкові стимули на R&D зросла з 53% до 87% членів OECD та з 40% до 74% членів EU [11, 12]. В середньому в 2020 році країни OECD розподіляють 0.22% ВВП на пряме фінансування (0.1%) та податкову підтримку (0.12%) R&D. Найбільше витрачає Великобританія — сукупно 0.46% ВВП, а найменше з найбільших економік — Німеччина, тільки 0.07% та повністю через програми прямого фінансування [11]. Доведено, що в короткотроковому періоді існує позитивна еластичність витрат на НДДКР в економіці по відношенню до державних програм стимулювання R&D. Тому можливий позитивний фіскальний ефект для бюджету в майбутньому, якщо створені інновації будуть генерувати прийнятний

рівень додаткових надходжень. Пряме фінансування показує трохи вищу ефективність, але не статистично значущу. Проблеми прямого фінансування пов'язані з вищими адміністративними витратами, проте згідно даних розвинуті країни частково заміщують опосередковану податкову підтримку на пряме фінансування [12]. При цьому податкові пільги мають кращий ефект на компанії з низьким рівнем витрат на дослідження. Тому оптимальний варіант це поєднання двох методів.

Конкуренція з "тіньовим" бізнесом. Суб'єкти тіньової економіки можуть конкурувати з офіційним бізнесом, що може обмежувати можливості для інновацій та обмежувати інвестиції [13].

Загалом, програми підтримки МСП у регіонах вказують на наявність загроз розвитку, головним чином пов'язаних із війною, зменшенням економіки, інфляційним тиском та невизначеністю законодавства.

Щоб подолати проблеми та бар'єри, урядовцям та бізнесу зокрема потрібно виконати чимало завдань, однак важливо, щоб всі ці роботи виконувалися під наглядом одного органу.

Розглянемо перспективи розвитку МСП в контексті інновацій та інвестицій.

— Створення Ради з питань розвитку малого бізнесу. Президент Володимир Зеленський підписав указ про створення ради, спрямованої на вирішення проблемних питань у сфері малого бізнесу. Цей новий орган сприятиме конструктивній взаємодії між органами державної влади та малим бізнесом. Створення цієї ради підкреслює прагнення країни до створення більш сприятливого бізнес-середовища, яке має залучати інновації та інвестиції.

— Прямий діалог з підприємцями. Створення ради має на меті налагодити діалог з підприємцями для виправлення помилок та пошуку конструктивних рішень. Цей відкритий діалог має забезпечити бізнесу прямий зв'язок з політиками, що сприятиме створенню середовища, сприятливого для інновацій та інвестицій.

— Розробка законодавчих змін. Рада стане платформою для підприємців з усіх регіонів, де вони зможуть озвучити свої реальні економічні проблеми. Розуміючи ці проблеми, можна буде внести відповідні законодавчі зміни. Ця ініціатива має створити середовище, яке дозволить МСП процвітати, сприяючи інноваціям та залученню інвестицій.

— Регулярні зустрічі для моніторингу прогресу. Рада збиратиметься щомісяця для відстеження прогресу. Цей постійний діалог має допомогти у створенні реальних рішень для самозайнятих осіб та МСП. Регулярні зустрічі для оцінки прогресу можуть сприяти як інноваціям (шляхом швидкого виявлення та виправлення проблем, які можуть перешкоджати інноваціям), так і інвестиціям (шляхом створення передбачуваного та стабільного бізнес-середовища) [14].

Щоб вирішити основне питання фінансування, держава регулярно впроваджує низку заходів, зокрема в співпраці з банками щодо надання доступних кредитів. "Ощадбанк" орієнтований на пропозицію продуктів і програм, необхідних для малого та середнього бізнесу. Вони покликані забезпечити підприємців необхідними ресурсами для відродження та перезапуску їхньої діяльності. Особлива увага приділяється успішним

підприємницьким кейсам на деокупованих територіях, які заохочують інших повертатися додому та інвестувати у відродження своїх регіонів. Ще до війни банк мав державну програму доступних кредитів під 5-7-9% для малого та середнього бізнесу, яка досі ефективно функціонує.

Всього з початку програми в 1 лютого 2020 року видано кредитів — 226 млрд та приблизно 70.8 тис договорів. В розрізі економічної діяльності: С/Г — 117 млрд — 51%, торгівля — 57 млрд, та промисловість — 31 млрд — 14%. З початку війни підписано 35.9 тис кредитних договорів на — 138 млрд. Найбільше видано на антикризові — 63 млрд та антивоєнні цілі — 57 млрд [15].

Окрім кредитів, існують також грантові кошти для підприємців. Ці гранти можуть бути державними, як, наприклад, урядова безповоротна грантова програма "Єробота", яка стартувала влітку минулого року і має такі напрямки: "Своя справа" до — 0.25 млн, "Сад" до — 0.4 млн на гектар, на IT стартап до — 3.5 млн, "Теплиця" до — 7 млн та "Новий рівень" до — 8 млн на розвиток переробних підприємств. Мінімальні вимоги — це створення від 1 до 25 нових робочих місць залежно від програми. За 2022 рік видано грантів на — 1 млрд — 178 підприємствам переробної сфери за програмою "Новий рівень", на 2023 заплановано — 1.8 млрд. В 2022 році за програмою "Своя справа" було видано 3300 грантів, найбільше в сфері торгівлі та ремонту транспорту — 30% [16].

Підприємці можуть отримати банківський кредит у поєднанні з грантовими коштами, які можуть покрити до 30% вартості проекту. Програма також включає освітній аспект: фахівці німецького фонду Sparkassenstiftung проведуть тренінги з підприємницьких та управлінських навичок для клієнтів "Ощадбанку". Процес подачі заявок на отримання грантів, включаючи подання бізнес-планів, повністю автоматизований і здійснюється через платформу Дія.

Однак попри розроблення програм фінансування залишається невирішеним питання інформування підприємців, малий та середній бізнес про можливість взяття таких коштів. Сьогодні можна зрозуміти, що фінансові корпорації, створюючи програми для МСП, часто забувають, що у їхньої цільової аудиторії можуть виникнути проблеми з розумінням термінології та документації. Тому простота і зрозумілість у комунікації банківських продуктів і послуг набувають вирішального значення.

Потенційні клієнти не завжди мають час для тривалого пошуку банківських пропозицій в Інтернеті, а це означає, що легка доступність і наочність цих пропозицій є дуже важливими [17].

МСП можуть вирішувати проблеми з фінансуванням шляхом пошуку проектів міжнародної технічної допомоги. До прикладу, "Партнерство для розвитку міст" Федерації канадських муніципалітетів допомагає в розробці стратегій залучення інвестицій та надає підтримку інвестиційних подій на регіональному рівні в Україні [18].

Однак попри вирішення питання фінансування, необхідно вирішити й інші проблеми, які були зазначені вище.

— Брак кваліфікованих працівників. Державним регуляторам варто заохочувати партнерство між на-

вчальними закладами та промисловістю для створення спеціальних програм та стажувань, що забезпечить готовність студентів до роботи.

— Відтік робочої сили. Уряд повинен працювати над напрямками покращення передумов для підприємництва та пропонувати конкурентоспроможні компенсаційні пакети.

— Недосконала система підвищення кваліфікації. Державі слід ініціювати програми безперервного навчання та розвитку інноваційного підприємництва у поєднанні з ефективною системою визнання та винагорода за набуття навичок.

— Недостатня кількість інформації. Державі слід використовувати сучасні технології для кращого поширення актуальної та своєчасної інформації серед бізнесу. Такі програми можуть бути впроваджені через додаток Дія.

— Неготовність населення до інновацій. Доцільно створювати навчальні програми на базі громад, орієнтовані на розвиток цифрових навичок та сприяння культурі інновацій.

— Брак навичок автоматизації. Державі слід організувати навчальні програми, орієнтовані на технології автоматизації, надаючи спеціалістам навички, необхідні для сучасних бізнес-операцій.

— Низька купівельна спроможність. Доцільно працювати над стратегіями стимулювання місцевої економіки, такі як підтримка місцевого бізнесу та сприяння місцевому споживанню.

— Відсутність податкових стимулів. Державі слід виступати за податкову політику, яка передбачає стимули для малого та середнього бізнесу, особливо для тих, хто інвестує в інновації та розвиток.

— Складність конкуренції з тіншовим бізнесом. Доцільно посилити правоохоронну діяльність щодо незаконної підприємницької діяльності та забезпечити чесну ділову практику на ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, інноваційно-інвестиційний розвиток малого бізнесу має велике значення для інноваційного розвитку та відновлення економік країн, що переживають конфлікт. Завдяки притаманним їм гнучкості, стійкості та інноваційному мисленню малий бізнес може не лише вижити, але й слугувати важливим каталізатором економічного відродження після війни. Їх роль є фундаментальною для стратегій, спрямованих на сприяння інноваційному зростанню та відновленню постраждалих від війни економік.

Дослідження показало, що МСП стикається з численними викликами, особливо в контексті інноваційно-інвестиційного розвитку. Ці виклики ще більше загострюються в умовах триваючого конфлікту. Серед перешкод — нестача кваліфікованих працівників, відтік робочої сили, недостатня система підвищення кваліфікації, брак інформації, непідготовленість населення до інновацій, відсутність навичок автоматизації, низька купівельна спроможність, відсутність податкових стимулів, складнощі в конкуренції з тіншовим бізнесом.

Для подолання цих викликів були запропоновані рекомендації, серед яких налагодження тісніших зв'язків між освітою та промисловістю, покращення умов праці, підвищення кваліфікації, використання технологій для кращого поширення інформації, створення навчальних програм для розвитку цифрових навичок та автоматизації, стимулювання місцевої економіки, адвокація сприятливої податкової політики та посилення правоохоронної діяльності щодо незаконних бізнес-практик.

Важливо зазначити, що ці виклики взаємопов'язані, і їхнє вирішення вимагає комплексного та всебічного підходу. Шлях до інноваційно-інвестиційного розвитку МСП, безсумнівно, складний, але за умови стратегічного планування та виконання позитивних перетворень можна досягти, що в кінцевому підсумку сприятиме загальній економічній стійкості та відновленню країни.

Щодо перспектив подальших досліджень доречно буде провести порівняння бар'єрів з іншими країнами, що розвиваються та рішеннями щодо подолання цих бар'єрів. Також дослідити досвід розвинутих країн та кейсів позитивних стратегій мінімізації впливу бар'єрів в недавньому минулому.

Література:

- Бердар, М.М. (2012), "Вплив глобалізації на інноваційно-інвестиційний розвиток підприємництва", Вісник КНУ імені Тараса Шевченка, № 132, С. 28—32.
- Носков, О. М. (2023), "Державне регулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах пандемії та воєнного стану", Проблеми сучасних трансформацій, № 7.
- Дикань, В.В. Фролова, Н.Л. (2022), "Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час" Економіка та суспільство, № 38.
- Мельник, Т. Ю. (2022), "Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану". Економіка, управління та адміністрування, № 2, С. 3—11.
- EBA (2023), "Презентація результатів дослідження "Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік"", URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/Prezentatsiya-MSB-indeksu-2023.pdf> (дата звернення: 31.08.2023).
- Міністерство Економіки України та Міністерство цифрової трансформації (2020), "Опитування представників бізнесу щодо інноваційної діяльності та актуальних потреб в R&D в 2020 році", URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/08/28.08/opituvannya-28-08-2020.pdf> (дата звернення: 31.08.2023).
- Державна служба статистики України, "Витрати на інновації промислових підприємств. Державна служба статистики України", URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 31.08.2023).
- Національний банк України, "Офіційний курс гривні щодо іноземних валют", URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart> (дата звернення: 31.08.2023).
- US Bureau of Labor Statistics, "CPI for All Urban Consumers (CPI-U)", URL: <https://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet> (дата звернення: 31.08.2023).

10. Київська обласна військова адміністрація (2023), "Довідник безбар'єрності: бар'єри, які існують у суспільстві", URL: <https://koda.gov.ua/dovidnyk-bezbaryernosti-baryery-yaki-isnyuyut-u-suspilstvi> (дата звернення: 31.08.2023).

11. OECD Directorate for Science, Technology and Innovation, "Direct government funding and tax support for business R&D", URL: <https://www.oecd.org/innovation/tax-incentives-RD-innovation> (дата звернення: 04.09.2023).

12. Appelt, S. and Gonzalez Cabral A. (2019), "Measuring R&D tax support: Findings from the new OECD R&D Tax Incentives Database", OECD, vol. 6.

13. Тернопільська міська рада (2023), "Програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2023—2024 роки", URL: https://ternopilcity.gov.ua/app9/programa-2023--2024-priynyata-19_12_22.pdf (дата звернення: 31.08.2023).

14. Економічна правда (2020), "Зеленський створив Раду з питань розвитку малого бізнесу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/12/22/669425/> (дата звернення: 31.08.2023).

15. Фонд розвитку підприємництва, "Інформація про результати державної програми доступні кредити 5-7-9", URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9> (дата звернення: 31.08.2023).

16. Урядовий кур'єр (2023), "єРобота": 1,8 мільярда на власну справу", URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yerobota-18-milyarda-na-vlasnu-spravu/> (дата звернення: 31.08.2023).

17. Економічна правда (2023), "Є-стійкість для малого та середнього бізнесу", URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/11/698999> (дата звернення: 31.08.2023).

18. Партнерство для розвитку міст. (2020), "Впровадження інвестиційних інструментів на регіональному та муніципальному рівнях", URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/609/Case_Study_PLEDDG_Investments-web.pdf (дата звернення: 31.08.2023).

References:

1. Berdar, M. (2012), "The impact of globalization on innovation and investment development of entrepreneurship", *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 132, pp. 28—32.

2. Noskov, O. (2023), "State regulation of small and medium-sized business development in Ukraine in the context of a pandemic and martial law", *Problemy suchasnykh transformatsii*, vol. 7.

3. Dikan, V. and Frolova, N. (2022), "Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine in wartime", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 38.

4. Melnyk, T. (2022), "State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law", *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannya*, vol. 2, pp. 3—11.

5. EBA (2023), "Presentation of the results of the study "Small Business Confidence Index for 2022",

available at: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/Prezentatsiya-MSB-indeksu-2023.pdf>, (Accessed 31.08.2023).

6. Ministry of Economy of Ukraine and Ministry of Digital Transformation (2020), "Survey of business representatives on innovation and current R&D needs in 2020", available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/08/28.08/opituvannya-28-08-2020.pdf> (Accessed 31.08.2023).

7. State Statistics Service of Ukraine, "Expenditures on innovation by industrial enterprises", available at: <https://ukrstat.gov.ua> (Accessed 31.08.2023).

8. National Bank of Ukraine (2023), "Official exchange rate of the hryvnia against foreign currencies", available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart> (Accessed 31.08.2023).

9. US Bureau of Labour Statistics (2023), "CPI for All Urban Consumers (CPI-U)", available at: <https://data.bls.gov/pdq/SurveyOutputServlet> (Accessed 31.08.2023).

10. Kyiv Regional Military Administration (2023), "Reference barriers barriers that exist in society", available at: <https://koda.gov.ua/dovidnyk-bezbaryernosti-baryery-yaki-isnyuyut-u-suspilstvi/> (Accessed 31.08.2023).

11. OECD Directorate for Science, Technology and Innovation (2023), "Direct government funding and tax support for business R&D", available at: <https://www.oecd.org/innovation/tax-incentives-RD-innovation> (Accessed 04.09.2023).

12. Appelt, S. and Gonzalez Cabral A. (2019), "Measuring R&D tax support: Findings from the new OECD R&D Tax Incentives Database", OECD, vol. 6.

13. The official site of Ternopil City Council (2023), "Programme for the development of small and medium-sized enterprises for 2023—2024", available at: https://ternopilcity.gov.ua/app9/programa-2023--2024-priynyata-19_12_22.pdf (Accessed 04.09.2023).

14. Ekonomichna Pravda (2020), "Zelenskyk created the Council for Small Business Development", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/12/22/669425> (Accessed 31.08.2023).

15. Entrepreneurship Development Fund (2023), "Information on the results of the state programme Affordable Loans 5-7-9", available at: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9> (Accessed 31.08.2023).

16. Government Courier (2023), "eRobota: 1.8 billion for your own business", available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yerobota-18-milyarda-na-vlasnu-spravu> (Accessed 31.08.2023).

17. Ekonomichna Pravda (2023), "E-Sustainability for Small and Medium Businesses", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/11/698999> (Accessed 31.08.2023).

18. Partnership for Urban Development (2020), "Implementation of investment instruments at the regional and municipal levels", available at: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/609/Case_Study_PLEDDG_Investments-web.pdf (Accessed 31.08.2023).

Стаття надійшла до редакції 12.09.2023 р.

УДК 330.3

Ю. М. Яхимець,
аспірант кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5649-1472>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.125

ФОРМУВАННЯ ПРИВАБЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В СИСТЕМІ ІЄРАРХІЧНИХ РІВНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Yu. Yachymets,
Postgraduate student of the Department of Mathematics and Economics,
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk

FORMATION OF AN ATTRACTIVE INVESTMENT CLIMATE IN THE SYSTEM OF HIERARCHICAL LEVELS OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті досліджується умови, фактори та напрямки формування сприятливого інвестиційного клімату в системі ієрархічних рівнів національної економіки. Зазначено, що інвестиційний клімат як комплексне економіко-політичне явище, формується під впливом значної кількості факторів, котрі піддаються адекватній кількісній оцінці та порівняльному аналізу, що ідентифікує інвестиційну привабливість економіки як держави, так і регіону. Показано, що фактори, котрі впливають на інвестиційний клімат поділяються на об'єктивні: природно-кліматичні умови, оснащеність енергосировинними ресурсами, географічне місцезнаходження, демографічна ситуація та суб'єктивні, що пов'язані з управлінською діяльністю. Підкреслено, що метою оцінки інвестиційного клімату застосовуються вихідні параметри країни - приплив і відтік капіталу, рівень інфляції і відсоткові ставки, частка заощаджень у ВВП, а також вхідні параметри, визначальні значення яких і характеризують потенціал з освоєння інвестицій та ризику їхньої реалізації. Акцентовано увагу на тому, що формування привабливого інвестиційного клімату в системі ієрархічних рівнів господарювання "підприємство (фірма) — регіон — країна (національна економіка)" розглядається як одна з найважливіших умов, котра сприяє переходу до переважно інноваційного розвитку, і тим самим формує національну безпеку країни. Виокремлено фактори, котрі формують інвестиційний клімат та по-перше, по-різному проявляються на ієрархічних рівнях господарювання, а по-друге, зумовлюють вид, характер та рівень ризиків інвестування. Підтверджено, що пріоритетним завданням соціально-економічного розвитку країни є формування сприятливого інвестиційного клімату та підвищення інвестиційної привабливості регіонів. яка складається із двох характеристик: інвестиційного ризику та інвестиційного потенціалу. Доведено, що одним із факторів, котрий сприятливо впливає на інвестиційний клімат, є надання гарантій іноземним інвесторам щодо захисту капіталу, який вкладається в національну економіку через вдосконалення та розвиток правової бази інвестиційного клімату, котра функціонує в Україні.

The article examines the conditions, factors and directions for the formation of a favorable investment climate in the system of hierarchical levels of the national economy. It is noted that the investment climate as a complex economic and political phenomenon is formed under the influence of a significant number of factors that are amenable to adequate quantitative assessment and comparative analysis, which identifies the investment attractiveness of the economy of both the state and the region. It is shown that the factors that influence the investment climate are divided into objective: natural and climatic conditions, equipment with raw energy resources, geographical location, demographic situation, and subjective factors related to management activities. For the purpose of assessment, the initial parameters of the country's investment climate are used — inflow and outflow of capital, the inflation rate and interest rates, the share of savings in GDP, as well as input parameters, the determining values of which characterize the potential for development of investments and the risk of their implementation. Attention is focused on the fact that the formation of an attractive investment climate in the system of hierarchical levels of management "enterprise (firm) — region — country (national economy)" is considered as one of the most important conditions that contributes to the transition to predominantly innovative development, and thereby forms national security countries. The factors that shape the investment climate are singled out and, firstly, are manifested in different ways at the hierarchical levels of management, and secondly, determine the type, nature and level of investment risks. It has been confirmed that the priority task of the socio-economic development of the country is the formation of a favorable investment climate and increasing the investment attractiveness of the regions. which consists of two characteristics: investment risk and investment

potential. It has been proven that one of the factors that has a favorable effect on the investment climate is the provision of guarantees to foreign investors regarding the protection of capital invested in the national economy through the improvement and development of the legal framework of the investment climate operating in Ukraine.

Ключові слова: інвестиційний клімат, ієрархічні рівні управління, національна економіка, інвестиційний потенціал, інвестиційні ризики, інвестиційні гарантії.

Key words: investment climate, hierarchical levels of management, national economy, investment potential, investment risks, investment guarantees.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Всебічна модернізація вітчизняної економіки з урахуванням інноваційного розвитку об'єктивно потребує сприятливого інвестиційного клімату, що зумовлює розробку конкретних заходів щодо реформування інвестиційної політики з метою формування сприятливого інвестиційного клімату та, зрештою, створення умов для забезпечення сталого економічного розвитку країни та її економічної безпеки. Інвестиційна діяльність важлива на усіх рівнях, розпочинаючи з діяльності підприємств, регіонів, та національної економіки загалом. На державному рівні продумана інвестиційна політика забезпечує зростання національного виробництва та добробуту, стабільність та стійкість розвитку регіонів. На мікрорівні від інвестицій залежать активність у підприємницькій сфері, ефективність діяльності компаній та фірм у довгостроковій перспективі, а також забезпечення високих темпів їхнього розвитку та підвищення конкурентоспроможності [1]. На готовність інвестора здійснити вкладення впливають інвестиційна привабливість як об'єкта інвестування, так і умови інвестування. Найчастіше інвестори оцінюють не інвестиційну привабливість, а інвестиційний клімат, причому ці два поняття не завжди розмежовуються. Тому розробка адекватних методів виявлення та оцінки факторів, що зумовлюють характер інвестиційного клімату і обґрунтування напрямів підвищення його привабливості — це одна з найважливіших проблем інвестування, без вирішення якої важко розраховувати на інноваційне оновлення національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням проблем формування сприятливого інвестиційного клімату у різних соціально-економічних системах займаються відомі зарубіжні фахівці, підтвердженням чого слугують їхні наукові праці — М. Абішова [8], М. Адібі [9], С. Амеvu [11], К. Бертрама [12], Т. Беслі [10], В. Босетті [12], С. Буша [12], Х. де Бура [12], С. Гебрезгабер [11], Дж. Депре [12], Т. Кайзоджі [14], К. Ли [9], Д. Макколлума [12], Х. Мюллера [10], А. Тарона [11], Н. Трунга [14], В. Чжоу [12].

Вагомий внесок у дослідження напрямків підвищення привабливого інвестиційного клімату в системі ієрархічних рівнів національної економіки зробили такі українські науковці як, В. Білань [1], М. Вакуліч [15], Е. Гавловська [1], В. Гарбузюк [1], Д. Дацишин [4], В. Дериховська [6], Л. Зайцева [3], О. Копил [2], П. Коренюк [2], Л. Костирко [3], Р. Лизут [15], І. Приходько [4], Т. Ріпа [5], О. Середа [3], К. Сєребряк [3], С. Степурин-

ка [6], Т. Товт [7], І. Шовкун [13]. Незважаючи на значний обсяг проведених у цьому напрямі досліджень, слід визнати, що питання діагностики та формування привабливого інвестиційного клімату вивчені недостатньо.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У більшості публікацій зарубіжних та українських дослідників приводяться різнопланові характеристики інвестиційного клімату на різних рівнях управління економікою. Складність дослідження особливостей формування сприятливого інвестиційного клімату будь-якої країни, зумовлена надзвичайним динамізмом економічної ситуації, котра постійно змінюється та потребує ґрунтовного аналізу. Тому необхідно дослідити умови залучення інвестицій для структурної перебудови економіки, запровадження інноваційних розробок та швидкого економічного зростання держави.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження умов, факторів та напрямків формування сприятливого інвестиційного клімату в системі ієрархічних рівнів господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Традиційно під інвестиційним кліматом розуміється сукупність економічних, соціальних, політичних, правових факторів, що забезпечують привабливість вкладень у ту чи іншу сферу економіки, регіону, держави. Інвестиційний клімат також розглядається як сукупність політичних, соціально-культурних, фінансово-економічних та правових умов, що склалися в будь-якій країні чи регіоні, що визначають якість інфраструктури, ефективність інвестування та ступінь можливих ризиків при вкладенні капіталу. За такого підходу характеристика інвестиційного клімату здійснюється через його двох складових: оцінки чинників, які залучають інвестиції у регіон та оцінки ризиків інвестування. Іншими словами, баланс інвестиційної привабливості та інвестиційного ризику визначає інвестиційний клімат у тому чи іншому регіоні, країні та окремих суб'єктах, тобто-це система орієнтирів та цінностей привабливих для інвестора. Основою інвестиційної привабливості є ефективність вкладень, оскільки інвестиції насамперед прямують у ті регіони, де вони забезпечують найбільшу віддачу інвесторам [7, с. 506].

Інвестиційний клімат як комплексне економіко-політичне явище, формується під впливом значної кількості факторів, котрі піддаються адекватній кількісній оцінці та порівняльному аналізу, що ідентифікує інвес-

тиційну привабливість економіки як держави, так і регіону. Оцінка інвестиційного клімату коливається у межах від сприятливого до несприятливого. Сприятливим вважається клімат, котрий допомагає активній діяльності інвесторів та стимулює приплив капіталу [13, с. 92]. Несприятливий клімат підвищує ризик для інвесторів, що призводить до відпливу капіталу та уповільнення інвестиційної діяльності. Фактори, що впливають на інвестиційний клімат поділяються на об'єктивні (природно-кліматичні умови, оснащеність енергосировинними ресурсами, географічне місцезнаходження, демографічна ситуація тощо) та суб'єктивні (пов'язані з управлінською діяльністю) [5, с. 66].

Зазвичай, з метою оцінки застосовуються вихідні параметри інвестиційного клімату країни (приплив і відтік капіталу, рівень інфляції і відсоткові ставки, частка заощаджень у ВВП), а також вхідні параметри, визначальні значення яких і характеризують потенціал з освоєння інвестицій та ризику їхньої реалізації. До них відносяться [3, с. 99]:

- природні ресурси та стан економіки;
- якість робочої сили;
- рівень розвитку та доступність об'єктів інфраструктури;
- політична стабільність та передбачуваність;
- макроекономічна стабільність;
- якість державного управління;
- регулювання економічного життя;
- рівень дотримання законності та правопорядку;
- захист прав власності;
- якість податкової системи та рівень податкового тягаря;
- якість банківської системи, доступність кредитування;
- відкритість економіки;
- адміністративні, технічні, інформаційні та інші бар'єри виходу на ринок;
- рівень монополізму економіки.

Формування привабливого інвестиційного клімату в системі ієрархічних рівнів господарювання "підприємство (фірма) — регіон — країна (національна економіка)" розглядається як одна з найважливіших умов, котра сприяє переходу до переважно інноваційного розвитку, і тим самим формує національну безпеку країни. Основою у вирішенні зазначеної проблеми є дослідження факторів, котрі формують інвестиційний клімат, сприяють або перешкоджають залученню інвестицій, покращуючи чи погіршуючи тим самим інвестиційну привабливість різних рівнів господарювання. Друга сторона проблеми — це адекватність методів оцінки ризиків інвестування, зумовлених характером інвестиційного клімату підприємств, регіону та країни [2, с. 58].

Фактори, що формують інвестиційний клімат, по-перше, по-різному проявляються на ієрархічних рівнях господарювання, а по-друге, зумовлюють вид, характер та рівень ризиків інвестування. Тому необхідно ґрунтовно розглянути зазначені взаємозв'язки у системі "чинники — рівні — ризики" та проаналізувати фактори, що формують інвестиційний клімат [14, с. 4401]. Саме тому, по-перше, всі групи факторів, які так чи інакше визначають у своєму взаємозв'язку інвестиційну привабливість, поділяються на чотири групи за їхніми

суттєвими ознаками: економічні, адміністративно-правові, ресурсно-технічні та соціально-екологічні. По-друге, прослідковується прояв цих груп чинників різних рівнів господарської ієрархії, у межах яких формується інвестиційний клімат, тобто. у системі "підприємство — регіон — країна (національна економіка)" [15, с. 61].

Ефективне функціонування промислових підприємств і забезпечення конкурентоспроможної позиції на ринку значною мірою визначаються здійснюваною ними інвестиційною політикою. Підприємство як самостійний суб'єкт реалізує свою діяльність в умовах взаємодії з економічними системами країн і регіонів. При розробці інвестиційної політики воно має враховувати характеристики інвестиційного клімату цього середовища, що представляє сукупність економічних, політичних, господарських та інших факторів, котрі визначають рівень ризику інвестиційних вкладень та можливість їх ефективного використання. Оцінки інвестиційного клімату підприємства, галузі та регіону його діяльності можуть не співпадати. Власники та керівництво підприємства при виборі варіантів його розвитку зацікавлені у формуванні інвестиційного клімату підприємства, привабливого для зовнішніх інвесторів. Оцінка інвестиційного клімату підприємства, що враховує комплексно всі умови його функціонування в системах зовнішнього та внутрішнього середовища, є передумовою його можливої інвестиційної привабливості [9, с. 223]. Природа чинників довкілля та частини чинників внутрішнього середовища різна і формування порівняльних кількісних оцінок інколи нераціональне. Тому такі фактори повинні оцінюватись показниками, що мають одне з двох значень: "прийнятно" чи "неприйнятно". Інша частина факторів внутрішнього середовища має економічну природу та характеризується системою економічних показників. Кількість та склад показників зовнішнього та внутрішнього середовища повинні бути такими, щоб задовольняти усі суттєві інтереси інвестора [8, с. 10].

Пріоритетним завданням соціально-економічного розвитку країни є формування сприятливого інвестиційного клімату та підвищення інвестиційної привабливості регіонів. яка складається із двох характеристик: інвестиційного ризику та інвестиційного потенціалу. Зупинимося на деяких методологічних підходах до оцінки змін інвестиційного клімату та результатів експертних оцінок за допомогою встановлення рівня інвестиційного ризику та інвестиційного потенціалу вітчизняних регіонів [6, с. 591]. Величина інвестиційного ризику показує ймовірність втрати інвестицій і доходу від них. Інвестиційний потенціал враховує основні макроекономічні характеристики, такі як насиченість території факторами виробництва, споживчий попит населення тощо. Основними складовими інвестиційних ризиків слід вважати [11, с. 227]:

- високий рівень криміналізації економіки;
- слабку захищеність прав власності;
- недовіра інвесторів до вітчизняної судової системи;
- низький рівень корпоративного управління;
- недостатню прозорість діяльності компаній та нерозвиненість банківського сектора.

Досягнення поставлених стратегічних цілей у вигляді забезпечення своєчасності прийняття оперативних

Таблиця 1. Оцінка інвестиційного клімату в Україні у 2020 році

Структурні елементи інвестиційного клімату	Рівень оцінювання
Сприятливість інвестиційного середовища	Добрий
Політичне середовище	Середній
Соціальне середовище	Добрий
Економічне середовище	Добрий
Інфраструктурне середовище	Добрий
Правове та регуляторне середовище	Середній
Ефективність інвестиційного середовища	Добрий
Легкість ведення бізнесу	Чудовий
Ринок продукції	Середній
Ринок праці	Добрий
Фінансова система	Слабкий

Джерело: сформовано на основі [9; 15].

рішень щодо формування дієвого механізму соціально-економічного управління інвестиційним кліматом на регіональному рівні стає визначальним чинником зростання конкурентоспроможності суб'єкта національної економіки. На сьогодні процес децентралізації у нашій країні має сприяти створенню державою таких умов, які забезпечуватимуть активізацію міжрегіонального співробітництва, розвиток інтеграційних процесів, підвищення інвестиційної активності окремих суб'єктів господарювання при посиленні інвестиційної привабливості підприємств, інвестиції, які дозволять підвищити соціально-економічні показники не тільки окремо взятої організаційно-правової структури, галузі економіки, але й національної економіки країни загалом [9, с. 228]. Сучасними напрямками вдосконалення процесу формування інвестиційного клімату у регіоні є: єдність керуючого органу; спрямованість дій суб'єкта управління для досягнення конкретних цілей; інформування потенційних інвесторів; цілеспрямованість розподілу ресурсів; комплексність процесу керування; єдність перспективного та поточного планування; узгодженість нормативно-правових актів різних рівнів; науково-обґрунтована розробка положень інвестиційної політики; облік напрямку розвитку галузевої структури економіки регіону; матеріальне та моральне стимулювання учасників інвестиційного процесу; гнучкість організаційної структури управління; контроль ефективності інвестиційної політики; перспективність; структурна рівновага; соціально-економічна значимість [4, с. 25].

Інвестиційний клімат країни є найважливішим чинником залучення зовнішніх інвестицій. Так, на думку експертів ООН, "щоб залучити прями іноземні інвестиції (ПІІ), багатьом країнам передусім потрібно створити про себе уявлення як про сприятливе місце для реалізації інвестиційних проектів, тобто, образно кажучи, позначити себе на умовній карті світу, якою користуються міжнародні інвестори" [12, с. 591]. Інвестиційний клімат представляє собою набір факторів, специфічних для цієї країни та визначальних можливостей та стимулів фірм до розширення масштабів діяльності на основі здійснення продуктивних інвестицій, створення робочих місць, активної участі у глобальній конкуренції. Інвестиційний клімат країни визначається широким комплексом факторів, включаючи соціально-політичну стабільність, економічне становище, ідеологію, культуру та інші аспекти, які оцінює інвестор, ухвалюючи рішення про капіталовкладення (Табл. 1).

Несприятливий інвестиційний клімат країни насамперед пов'язаний з недостатньою опрацьованістю пра-

вової бази захисту прав і законних інтересів інвесторів. Високі ризики в інвестиційній сфері передовсім зумовлені низькою теоретичною розробкою цього питання, особливо щодо вивчення специфіки регіональних інвестиційних ризиків та впливу регіональних факторів на якість інвестиційного середовища в регіоні [10, с. 622]. Друга причина — відсутність кредитних ресурсів, пов'язана з високою вартістю обслуговування кредиту. Ця проблема виявилася ще в період світової фінансової кризи 2007-2008 рр., коли багато вітчизняних організацій опинилися на межі банкрутства через велику кредиторську заборгованість перед західними банківськими структурами та організаціями. При цьому така величезна заборгованість сформувалася через те, що західні кредитні організації видавали кошти за низькими відсотками, на відміну від вітчизняних банків. Третім фактором, що негативно впливає на розвиток інвестиційної сфери, є низький рівень розвитку інфраструктури. Низька розвиненість інфраструктури, за винятком великих міст, створює проблеми при реалізації багатьох інвестиційних проектів, що зрештою збільшує загальні витрати та підвищує рівень ризику [1, с. 129].

Одним із факторів, що сприятливо впливають на інвестиційний клімат, є надання гарантій іноземним інвесторам. тобто захист капіталу, що вкладається в економіку держави. Наступним чинником є вдосконалення та розвитку правової бази інвестиційного клімату, що діє в Україні. Щоб поліпшити інвестиційні умови в державі, необхідно залучити більшу кількість іноземних інвестицій. Відтак, державним органам, котрі проводять інвестиційну політику, необхідно надавати інвесторам достатньо гарантій, згідно з якими вони в неоптимальних умовах зможуть отримати власну вигоду. Також слід виконати завдання державного регулювання цінової політики природних монополій, адже країна не повинна допускати різкого стрибка цін на продукцію, а також послуги, що надаються природними монополіями.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, необхідність інноваційного розвитку національної економіки визначає доцільність раціонального використання інвестиційних ресурсів країни загалом на усіх рівнях управління: національному, регіональному та на рівні підприємств, що вимагає розробки та реалізації комплексу керуючих впливів щодо вдосконалення механізму формування інвестиційного клімату та створення тим самим необхідних умов для прискореного інноваційного розвитку організаційно-правових структур. Раціоналізація усіх рівнів управління комплексом заходів, вкладених у формування сприятливого інвестиційного клімату, дозволить повною мірою використовувати накопичений раніше інвестиційний потенціал господарського комплексу країни, створить необхідні передумови прискореного соціально-економічного зростання, як у короткостроковій, довгостроковій так і стратегічній перспективах.

Література:

1. Гавловська Н. І., Гарбузюк В. В., Білань В. Ю. Основні тенденції формування інвестиційного клімату з позиції впливу на економічну безпеку держави. Вісник

Хмельницького національного університету. Серія — Економічні науки. № 6. 2021, Том 1. С. 127—131.

2. Коренюк П., Копил О. Концептуальні підходи та методи визначення інвестиційної привабливості національної економіки. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Вип. 2. 2018. С. 56—62.

3. Костирко Л., Сєребряк К., Серєда О., Зайцева Л. Інвестиційна привабливість України як домінанта залучення прямих іноземних інвестицій з європейського простору: аналіз, оцінка. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. № 2 (43). 2022. С. 95—106.

4. Приходько І.В., Дацишин Д.Н. Інвестиційний клімат України в контексті зовнішньоекономічної діяльності. *Інфраструктура ринку*. Вип. 49. 2020. С. 23—27.

5. Ріпа Т.В. Напрями підвищення інвестиційної привабливості України на світовій арені. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 66. 2021. С. 63—68.

6. Степурина С.О., Дериховська В.І. Модель інтегрального статистичного оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України. *Інфраструктура ринку*. Вип. 30. 2019. С. 588—598.

7. Товт Т.Й. Формування сприятливого інвестиційного клімату регіону. Придніпровська академія будівництва та архітектури. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 6 (23) 2019. С. 505—510.

8. Abishov Muxammed. Ways to create a favorable investment environment and increase investment attraction. *American Journal of Economics and Business Management*. № 4. 2021. С. 7—12.

9. Adibi, Mahyar & Lee, Keun 2022. "Linking Innovation Systems, International Integration, and Investment Climate to Firm Productivity in Developing Countries: Working Paper Series. Volume 144, pp. 223—232.

10. Besley T, Mueller H (2017) Institutions, Volatility, and Investment. *Journal of the European Economic Association*, 16(3): 604—649.

11. Gebrezgabher, Solomie., Taron, Avinandan., Amewu, Sena. Investment climate indicators for waste reuse enterprises in developing countries: Application of analytical hierarchy process and goal programming model. *Resources, Conservation & Recycling*. № 144. 2019, pp. 223—232.

12. McCollum D.L, Zhou W, Bertram C, de Boer H-S, Bosetti V, Busch S, Despres J. (2018) Energy Investment Needs for Fulfilling the Paris Agreement and Achieving the Sustainable Development Goals. *Nature Energy* 3 (7), pp. 589—599.

13. Shovkun, Inna (2019). Investment climate as a factor of industrial development in Ukraine. In: *Economy and forecasting* (4), pp. 67—100.

14. Trung, N.B.; Kaizoji, T. Investment climate and firm productivity: An application to Vietnamese manufacturing firms. *Appl. Econ*. 49, 2017, pp. 4394—4409.

15. Vakulich M., Lizut R. Basic components of the investment climate formation of the Ukrainian economy in modern conditions of globalization transformations. *Economics and law review*. Volume 1, 2021, pp. 56—65.

References:

1. Havlovska, N. I. Garbuzyuk, V. V. and Bilan, V. Yu. (2021), "The main trends in the formation of the investment

climate from the standpoint of influence on the economic security of the state", *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series — Economic Sciences*, vol. 6, pp. 127—131

2. Korenyuk, P. and Kopil, O. (2018), "Conceptual approaches and methods of determining the investment attractiveness of the national economy", *Economic journal of Lesya Ukrainka East European National University*, vol. 2, pp. 56—62.

3. Kostyrko, L. Serebryak, K. Sereda, O. and Zaytseva, L. (2022), "Investment attractiveness of Ukraine as a dominant attraction of foreign direct investments from the European space: analysis, assessment", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 2, pp. 95—106.

4. Prykhodko, I.V. and Dacyshyn. D.N. (2020), "Investment climate of Ukraine in the context of foreign economic activity", *Market infrastructure*, vol. 49, pp. 23—27.

5. Ripa, T.V. (2021), "Directions for increasing the investment attractiveness of Ukraine on the world stage", *Black Sea Economic Studies*. vol. 66, pp. 63—68.

6. Stepurina, S.O. and Derikhovska, V.I. (2019), "Model of integrated statistical assessment of investment attractiveness of regions of Ukraine", *Market infrastructure*, vol. 30, pp. 588—598.

7. Tovt, T.Y. (2019), "Formation of a favorable investment climate in the region. Dnieper Academy of Construction and Architecture", *Eastern Europe: economy, business and management*, vol. 6, pp. 505—510.

8. Abishov, M. (2021), "Ways to create a favorable investment environment and increase investment attraction", *American Journal of Economics and Business Management*. vol. 6, pp. 7—12.

9. Adibi, M. and Lee, K. (2022), "Linking Innovation Systems, International Integration, and Investment Climate to Firm Productivity in Developing Countries", *Working Paper Series*, vol. 144, pp. 223—232.

10. Besley, T. and Mueller, H. (2017), "Institutions, Volatility, and Investment", *Journal of the European Economic Association*, vol. 16, pp. 604—649.

11. Gebrezgabher, S. Taron, A. and Amewu, S. (2019), "Investment climate indicators for waste reuse enterprises in developing countries: Application of analytical hierarchy process and goal programming model", *Resources, Conservation & Recycling*, vol. 144, pp. 223—232.

12. McCollum, D.L. Zhou, W. Bertram, C. de Boer, H-S. Bosetti, V. Busch, S. and Despres, J. (2018), "Energy Investment Needs for Fulfilling the Paris Agreement and Achieving the Sustainable Development Goals", *Nature Energy*, vol. 144, pp. 589—599.

13. Shovkun, I. (2019), "Investment climate as a factor of industrial development in Ukraine", *Economy and forecasting*, vol. 4, pp. 67—100.

14. Trung, N.B. and Kaizoji, T. (2017), "Investment climate and firm productivity: An application to Vietnamese manufacturing firms", *Appl. Econ*, 49, vol. 49, pp. 4394—4409.

15. Vakulich, M. and Lizut, R. (2021), "Basic components of the investment climate formation of the Ukrainian economy in modern conditions of globalization transformations", *Economics and law review*, vol. 1, pp. 56—65.
Стаття надійшла до редакції 24.09.2023 р.

*Л. В. Антонова,
д. держ. упр., професор,
професор кафедри обліку і аудиту,
Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2975-6453>*

*А. В. Антонов,
д. держ. упр., професор,
професор кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування,
Державний університет "Житомирська політехніка", м. Житомир, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0495-7056>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.130

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*L. Antonova,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Accounting and Auditing, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
A. Antonov,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Economic Security, Public Administration and Management,
State University "Zhytomyr Polytechnic", Zhytomyr, Ukraine*

THEORETICAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті окреслено теоретичні основи реалізації механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні та систематизовано погляди на сутнісне наповнення дефініції "зовнішньоекономічна діяльність". На основі проведеного аналізу висвітлено низку різних тлумачень, що дозволяє говорити про суперечливість поглядів на ЗЕД. У цілому таку діяльність можна описати як таку, що являє собою великий спектр взаємодії суб'єктів господарювання однієї країни із суб'єктами господарювання іншої країни під впливом норм чинного законодавства та пов'язана з експортом або імпортом послуг та товарів.

Доведено, що ЗЕД є багатогранним явищем, де задіяно значну кількість різних суб'єктів економічних відносин у державі. При цьому перед державою постає завдання з регулювання значного сектора економічних відносин, що включає ЗЕД.

Представлено концептуальні положення механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Визначено, що механізм державного регулювання ЗЕД включає багато елементів і ряд внутрішніх і зовнішніх факторів, котрі мають вагомий вплив та повинні враховуватись органами публічної влади під час вироблення зовнішньоекономічної політики країни.

The article establishes the essence of the mechanism of state regulation of foreign economic activity, defines the theoretical foundations of the implementation of the mechanism and systematizes views on the regulation of foreign economic activity in Ukraine. Based on the conducted analysis, a number of different interpretations were highlighted, which allows us to talk about the contradiction of views on the foreign economic activity. In general, such activity can be described as a broad spectrum of interaction between economic entities of one country and economic entities of another country under the influence of the norms of the current legislation and related to the export or import of services and goods. Defined. that state regulation of foreign exchange uses different methods (economic, administrative, legal). The use of specific instruments should involve the analysis of their implementation mechanism and possible consequences for the global community as a whole, as well as the impact on the national economy separately. It has been established that the state regulation of foreign exchange provides for the implementation of various legislative, executive and control measures aimed at improving foreign exchange within the framework of the national economy. It also means creating favorable conditions and mechanisms for the effective development of interaction between business entities in different countries. It is stated that the mechanism of state regulation of foreign trade is a complex of economic forms, tools and methods used to stimulate, coordinate and regulate the activities of subjects in the field of foreign economic relations. The basis of such regulation is a set of methods that affect the system of foreign economic relations, including both economic and non-economic means of influence. It has been proven that foreign trade is a multifaceted phenomenon involving a significant number of different subjects of economic relations in the state. At the same time, the state faces the task of regulating a significant sector of economic relations, which includes foreign trade, and the mechanism of state regulation of foreign trade includes many elements and a number of internal and external factors that have a significant impact and must be taken into account by public authorities when developing the country's foreign economic policy.

Ключові слова: механізм державного регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, економічні відносини, митна політика, імпорт та експорт, економічна безпека.

Key words: mechanism of state regulation, foreign economic activity, economic relations, customs policy, import and export, economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стабілізація та розвиток національної економіки за сучасних умов глобалізації стають можливими завдяки ефективному державному регулюванню, яке включає в себе методичне забезпечення, інструменти, умови та спеціалізований інструментарій. Винайдення місця та ролі держави у процесі регулюванні окремих напрямів ринкової економіки набуло нового змісту через повномасштабне російське вторгнення, системну кризу та зміну пріоритетів внутрішньої, а також зовнішньої політики держави. При цьому врахуванню досвіду розвинених країн світу приділяється все більше уваги з боку дослідників.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є ключовим фактором соціально-економічного розвитку в будь-якій державі, що стає особливо актуальним у сьгоднішніх обставинах. Наразі спостерігається активізація транснаціональних процесів та економічної інтеграції між державами світу, а також глибокий міжнародний поділ праці в умовах глобалізації світового господарства. Варто відмітити, що розвиток ЗЕД у макроекономічному середовищі держави сприяє інтеграції її економіки в міжнародні ринкові процеси, підвищенню конкурентоспроможності на світовій арені, модернізації виробництва та раціональному використанню ресурсів. Він також має за мету покращення якості життя населення, вирішення фінансово-економічних, соціальних та екологічних проблем [16].

Нині зростає значення ЗЕД як ключового фактора розвитку національної економіки та економічної безпеки нашої країни. У розвинених країнах практично немає галузі, яка б не була "вплетена" у сферу міжнародної економічної діяльності з метою захисту національних інтересів і державної безпеки, шляхом підтримки торговельних та взаємовигідних відносин відповідно до загальних норм. Розширення масштабів та географії ЗЕД, посилення процесу інтеграції України в європейське та світове співтовариство, а також орієнтація на ЄС, зумовлюють необхідність удосконалення і, в окремих випадках, змін у механізмах державного регулювання всіх аспектів ЗЕД. У цьому контексті особливо важливим стає дослідження теоретичних основ в аспектах трансформації механізму державного регулювання ЗЕД з урахуванням агресивних чинників впливу через повномасштабне російське вторгнення, системну кризу та зміну пріоритетів внутрішньої, а також зовнішньої політики держави

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато питань теорії та практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні та за її межами знайшло своє висвітлення у працях таких дослідників, як: О.В. Банчук-Петросова, В.В. Белякова, А.В. Бурковська, Я.М. Гадзало, Н.М. Галазюк, С.М. Гончаров, В.В. Дятлова, О.В. Заячківська, О.М. Зелінська,

Таблиця 1. Визначення дефініції "зовнішньоекономічна діяльність"

Джерело	Визначення
ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність»	ЗЕД розуміється як діяльність українських та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що побудована на взаємовідносинах між ними та відбувається в межах України, а також поза її межами. Ця дефініція широко розглядає різноманітні види діяльності, однак не надає конкретних напрямків [13].
Господарський кодекс України	ЗЕД визначається як господарська діяльність, яка передбачає перетин митного кордону України майна та (або) робочої сили. При цьому не розглядаються фінансові операції [5].
Тлумачний словник економіста	ЗЕД - це форма торговельно-економічної діяльності країни на міжнародній арені, установ та організацій незалежно від форми власності. Ця діяльність пов'язана з імпортом та експортом послуг і товарів, а також реалізації спільних торговельних, виробничих й транспортних структур за допомогою використання іноземного фінансового капіталу, різних кредитів та за участі іноземних суб'єктів [4, с. 143].
Словник термінів з дисциплін «Міжнародні економічні відносини» та «Зовнішньоекономічна діяльність України»	ЗЕД - це діяльність українських та закордонних суб'єктів господарювання, котра побудована на взаємовідносинах між цими суб'єктами, як на території України, так і за кордоном [19, с. 14].
І. Платонова	ЗЕД представляє собою спосіб включення економіки країни до глобальної системи світового господарства і, отже, у процесі міжнародного поділу праці та взаємодії між країнами. Це особливо актуально в умовах зростаючої глобалізації, яка має регіональний і глобальний вплив на ЗЕД [12].
С. Стахорська	ЗЕД - це комплекс відносин у суспільстві, при якому створюються і використовуються грошові ресурси для задоволення нагальних суспільних потреб [14].
О. Заячківська	ЗЕД - це одна зі складових діяльності суб'єкта господарювання України, котра виникає внаслідок взаємодії з закордонними партнерами з метою ефективної реалізації міжнародної діяльності [7].
Р. Морган, К. Катсікеас	У світовій практиці термін «зовнішньоекономічна діяльність» фактично не застосовується. Відповідними виразами можуть бути «international trade» чи «foreign trade», котрі перекладаються як «міжнародна торгівля», а саме - обмін товарів та послуг за межами національних кордонів [9; 11].

Н.Б. Кушнір, Н.О. Кушнір, Ю.Я. Лузан, Є.І. Масленников, Д.А. Міщенко, Л.О. Міщенко, Г.В. Ортіна, Д.В. Параконний, І.О. Платонова, К.В. Положенцева, С.І. Стахорська, О.А. Сущенко, Л.М. Титаренко, В.С. Ткач, Т.Б. Топольницька, І.М. Труніна, В.В. Химинець, С. Юрченко тощо. У їх працях розглянуто сутність зовнішньоекономічної діяльності та особливості її регулювання. При цьому варто відзначити, що механізм державного регулювання зовнішньоекономічних відносин потребує більш ретельного аналізу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є встановлення сутності механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, визначення теоретичних основ реалізації механізму та систематизація поглядів на регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглядаючи національну економіку з точки зору її функціональної орієнтації, варто враховувати два основні напрями торговельних відносин, а саме: внутрішню і зовнішню торгівлю. Основна роль внутрішньої торгівлі полягає в задоволенні внутрішніх потреб споживачів за рахунок внутрішнього виробництва, тоді як

зовнішній напрям торговельних відносин орієнтований на вихід на міжнародний ринок послуг, товарів і результатів виробництва задля підвищення загального економічного добробуту країни. Отже, головним критерієм розрізнення цих двох секторів є економічні зв'язки між суб'єктами господарювання, що представляють різні країни. Виходячи з цього, можна розглядати зовнішньоекономічні відносини як складну систему різноманітних форм міжнародного співробітництва держав і їх інститутів у різних сферах економічної діяльності.

Між основних факторів, які спонукають до розвитку зовнішньоекономічних відносин, слід виокремити такі:

- нерівномірність економічного розвитку різних держав у світі;
- відмінності в ресурсах сировини; різниця в рівнях розвитку людського капіталу;
- нерівномірність розподілу фінансових ресурсів;
- характер функціонування політичної системи;
- відмінний рівень науково-технічного розвитку;
- особливості географічного розташування і природних умов [18].

Розвиток ЗЕД визначається децентралізацією зв'язків між інституціями і переходом ЗЕД до рівня суб'єктів господарювання. В цілому на сутність ЗЕД є значна кількість поглядів, котрі з різних боків надають кваліфікацію цьому явищу (табл. 1).

Низка різних тлумачень дає змогу говорити про суперечливість поглядів на ЗЕД. У цілому таку діяльність можна описати як таку, що являє собою великий спектр взаємодії суб'єктів господарювання однієї країни із суб'єктами господарювання іншої країни під впливом норм чинного законодавства та пов'язана з експортом або імпортом послуг та товарів.

Цілями регулювання ЗЕД є:

- забезпечення економічної рівноваги та балансу на внутрішньому ринку країни;
- стимулювання прогресивних та конструктивних перетворень у економіці, включаючи зовнішньоекономічні зв'язки суб'єктів ЗЕД країни;
- створення сприятливих умов для включення економіки держави до системи світового поділу праці.

Державне управління ЗЕД означає вплив уповноважених державних органів на ЗЕД суб'єктів господарювання, що має на меті підвищення її ефективності та результативності [20].

Регулювання ЗЕД в Україні здійснюється з огляду на такі завдання:

- сприяння розвитку економіки країни та впровадженню інновацій;
- створення єдиної гармонійної системи, що поєднує виробничу та зовнішньоторговельну діяльність;
- диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків та уникнення монополії імпорту.

З цієї причини головним завданням державного регулювання ЗЕД є різносторонній розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, що допомагатиме зменшити рівень залежності економіки держави від монополії імпортерів, які мають велике стратегічне значення для різних галузей вітчизняного виробництва, зокрема енергоносіїв та матеріальних ресурсів, включаючи сировинні. Державне регулювання ЗЕД включає в себе різноманітні економічні та неекономічні методи впливу на систему зовнішньоекономічних відносин, які спрямовані на досягнення поставлених цілей та завдань [1].

Державне регулювання ЗЕД використовує різні методи:

1. Економічні (або тарифні) — це комплекс заходів, які використовують митні тарифи для регулювання ЗЕД. Вони відіграють ключову роль у стабілізації економіки держави та виконують такі функції: фіскальну (збільшення надходжень до бюджету) та протекціоністську (захист вітчизняного виробництва). Сюди відносяться різноманітні збори, тарифи, пільгові кредити для експортерів, іноземні депозити, гарантії, субсидії та звільнення від сплати податків для експортерів [10].

2. Адміністративні (або неекономічні) — це заходи, спрямовані на захист національної економіки, що можуть включати ембарго (повне припинення ЗЕД), ліцензування, квотування та специфічні вимоги до товарів. Вони базуються на адміністративному (силовому) регулюванні для досягнення своєї мети — захисту національної економіки через краще використання ресурсів [9, с. 28].

3. Правові. Правове регулювання ЗЕД в Україні ґрунтується на застосуванні положень законів та низки підзаконних актів відповідних органів публічної влади, які визначають норми для регулювання та контролю за ЗЕД [11].

Використання конкретних інструментів повинно передбачати аналіз їхнього механізму впровадження та можливих наслідків для всесвітньої спільноти загалом, а також впливу на національну економіку окремо. Ця проблема має декілька аспектів:

- для всіх діючих інструментів державного регулювання існують свої власні механізми функціонування;
- використання конкретного інструменту пов'язується із конкретними досягненнями та певними витратами;
- економічні результати функціонування цих інструментів слід розглядати у двох базових аспектах: безпосередні зміни на ринку конкретного товару або послуги, що виступає об'єктом державного регулювання, і опосередковані впливи (так звані вторинні ефекти), котрі пов'язані із ринком інших супровідних товарів [8].

Регулювання ЗЕД включає систему заходів, які комбінують прямий законодавчий вплив на експорт та імпорт товарів підприємствами через економічні інструменти. Серед них: податки, митні ставки, процедури митного декларування, обов'язки з продажу іноземної валюти та інші. Таке регулювання має за мету захистити і покращити структуру внутрішнього ринку. Крім того, державне регулювання ЗЕД можна розглядати у двох аспектах:

- у широкому контексті, де держава впливає на загальну ЗЕД;
- у вузькому контексті, де воно включає розробку та реалізацію конкретної зовнішньоекономічної політики [17]. Традиційно до основних компонентів зовнішньоекономічної політики держави відносять зовнішньоторговельну, валютно-фінансову, політику у сфері залучення іноземних інвестицій та митно-тарифну політику.

Ефективна реалізація митної політики в механізмі регулювання ЗЕД є обов'язковим кроком для активного здійснення зовнішньоекономічної політики в умовах зростання економічної взаємодії між країнами та розширення інтеграційних процесів. Ця складова механізму допомагає митним органам успішно виконувати завдання забезпечення економічної безпеки держави, а також ефективно захищати економічні інтереси на міжнародній арені, при цьому підтримуючи центральну мету зовнішньоторговельної політики — інтеграцію ЗЕД у світову торговельну систему. Валютно-фінансова складова механізму регулювання ЗЕД означає сукупність управлінських методів та форм, які встановлюються уповноваженими державними органами для регулювання умов та строків розрахунку в іноземних валютах за операціями експорту й імпорту резидентами України, а також для контролю за використанням валютних коштів і подібних аспектів [15].

Державне регулювання ЗЕД передбачає впровадження різних законодавчих, виконавчих та контролюючих заходів з метою поліпшення ЗЕД у рамках національної економіки. Це також означає створення сприятливих умов і механізмів для ефективного розвитку взаємодії між суб'єктами господарювання в різних країнах.

У регулюванні ЗЕД склад методів фінансового впливу відіграє важливу роль, оскільки саме вони визнача-

Рис. 1. Схематичне зображення механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

ють своєчасність, повноту й ефективність фінансування господарської діяльності та, відповідно, прогнозування розвитку суб'єкта господарювання, а також виконання фінансових зобов'язань як щодо держави, так і стосовно інших учасників господарських відносин. Серед основних векторів фінансового регулювання ЗЕД є:

- прогнозування;
- планування;
- оперативна та поточна фінансово-економічна діяльність [14].

Головним предметом фінансового регулювання є ЗЕД суб'єктів господарювання. Ця діяльність зазнає впливу регулюючих органів на різних рівнях, таких як державні органи (державне регулювання) і недержавні регулюючі органи (асоціативне регулювання). Поряд з цим відмічається вплив безпосередньо від самих суб'єктів ЗЕД (саморегулювання). Важливим учасником у цьому контексті є держава через те, що вона впливає на суб'єктів господарювання, котрі діють у зовнішньоекономічній сфері, а також на зовнішньоекономічні відносини регіонів і секторів економіки держави [3].

Фінанси у сфері ЗЕД використовуються для залучення країни до світової економіки. Це пов'язано з тим, що фінансовий механізм, який функціонує в міжнародних економічних відносинах, служить засобом реалізації фінансової політики держави в зовнішньоекономічній сфері, впливаючи при цьому на економічні інтереси учасників міжнародних відносин і сприяючи розвитку міждержавної економічної інтеграції. Специфіка фінансового регулювання ЗЕД полягає в тому, що це регулювання обертається навколо фінансових аспектів ЗЕД. Це включає в себе застосування різноманітних фінансових методів, форм, інструментів, засобів і регулювальних механізмів [6].

Один із ключових показників, котрий відображає результативність ЗЕД в економіці країни, — це платіжний баланс. Він визначає відношення між грошовими потоками, які входять до країни з-за кордону, та грошовими виплатами, які здійснюються країною за кордоном протягом конкретного періоду [2].

Отже, фінансова складова механізму регулювання ЗЕД охоплює різноманітні взаємопов'язані форми, методи, інструменти та способи організації фінансових відносин і керування грошовими потоками в цій сфері. Це дає можливість створити необхідний обсяг фінансового забезпечення для ефективної ЗЕД. Вибір конкретних методів та інструментів фінансового регулювання залежить від специфіки зовнішньоекономічних операцій і впливає на організаційні процеси, структурний склад джерел фінансування, їх обсяги, напрямки і ризики використання. Ця діяльність спрямована на досягнення макроекономічної стабільності та забезпечення моніторингу стану економіки на різних етапах розвитку [15, с. 67].

ЗЕД суб'єктів господарювання керується певними принципами, визначеними в ЗУ "Про зовнішньоекономічну діяльність" [13]. Серед них виділяють:

1. Принцип суверенітету народу України в ЗЕД. Він передбачає, що народ України має виключне право незалежно та самостійно здійснювати ЗЕД у межах України, дотримуючись внутрішніх законів держави, а також виконувати всі міжнародні зобов'язання та договори в цій галузі.

2. Принцип свободи ЗЕД. Цей принцип надає суб'єктам ЗЕД право вступати в такі зв'язки за власним бажанням. Вони можуть здійснювати ЗЕД у різних формах, які не суперечать законам України. Важливим аспектом є обов'язок дотримання встановленого законом порядку під час здійснення ЗЕД. Сюди також відноситься право власності суб'єктів ЗЕД на результати цієї

діяльності. Це означає, що суб'єкти мають виключне право власності на отримані результати своєї діяльності.

3. Принцип юридичної рівності та відсутності дискримінації у ЗЕД. Він полягає в тому, що всі суб'єкти цієї діяльності, включаючи державу, мають однакові права перед законом. Забороняється будь-яка діяльність держави, яка призводить до обмеження прав суб'єктів ЗЕД та дискримінації, незалежно від їх форми власності, місцезнаходження та інших характеристик. Заборонено обмежувальні дії будь-яких суб'єктів, окрім випадків, передбачених чинним законодавством.

4. Принцип верховенства закону передбачає, що регулювання ЗЕД здійснюється виключно законами України. Забороняється використання нормативно-правових актів нижчого рівня, а також рішень місцевих органів, які створюють менш сприятливі умови для суб'єктів ЗЕД, ніж визначені чинним законодавством.

5. Принцип захисту інтересів суб'єктів ЗЕД передбачає, що Україна гарантує рівний захист інтересів усіх суб'єктів чинним законодавством, включаючи іноземних суб'єктів господарської діяльності на своїй території та за її межами відповідно до законів України і міжнародного права. Україна при цьому захищає свої державні інтереси відповідно до законів України і міжнародних договорів [13].

Суб'єкти господарської діяльності, здійснюючи ЗЕД, також дотримуються принципу еквівалентності обміну та уникають демпінгу при імпорті та експорті товарів.

У цілому можна констатувати, що механізм державного регулювання ЗЕД являє собою комплекс економічних форм, інструментів і методів, які використовуються для стимулювання, координації і регулювання діяльності суб'єктів у галузі зовнішньоекономічних відносин. Основою такого регулювання є набір методів, які впливають на систему зовнішньоекономічних відносин, включаючи як економічні, так і неекономічні засоби впливу [12].

Діяльність суб'єктів ЗЕД у державі має:

- підпорядковуватись загальним цілям;
- керуватись завданнями, що приведе до корисного ефекту;
- реалізовуватись за конкретними принципами, що захищається державою;
- реалізовуватись на основі конкретних методів під впливом інструментів державного регулювання в економічній сфері.

На основі проведеного дослідження можна графічно зобразити механізм державного регулювання ЗЕД (рис. 1).

ВИСНОВКИ

Таким чином, ЗЕД є багатогранним явищем, де задіяно значну кількість різних суб'єктів економічних відносин у державі. При цьому перед державою постає завдання з регулювання значного сектора економічних відносин, що включає ЗЕД, а сам механізм державного регулювання ЗЕД включає багато елементів впливу, які генерують низку чинників, котрі мають системоутворювальний вплив та повинні враховуватися регуляторними інституціями під час формування та реалізації зовнішньоекономічної політики країни.

Література:

1. Банчук-Петросова О.В., Ортіна Г.В. Методи державного регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 9-10. С. 92—95. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.92>.
2. Бурковська А. В., Параконний Д.В. Зовнішньоекономічна діяльність та її вплив на стан платіжного балансу України. Modern economics. 2020. № 23. С. 20—25.
3. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Зовнішньоекономічна діяльність та результативність функціонування аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2021. № 4. С. 6—17.
4. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста. Київ: Центр учбової літератури. 2009. 262 с.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 14.09.2023).
6. Дятлова В. В., Положенцева К. В. Зовнішньоекономічна діяльність України: регіональні особливості, тенденції та напрями розвитку. Вісник економічної науки України. 2020. № 1. С. 73—78.
7. Заячківська О. В. Характеристика наукових поглядів щодо поняття "Зовнішньоекономічна діяльність". Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2020. Вип. 3. С. 72—78.
8. Зелінська О. М., Галазюк Н. М. Наднаціональне регулювання у сфері міжнародних економічних відносин. Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічна історія. 2017. Вип. 14. С. 86—92.
9. Масленніков Є. І., Ткач В. С. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 5 (2). С. 27—30.
10. Масленніков Є.І., Белякова В.В. Методичні підходи до формування стратегічних завдань зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Економіка. Фінанси. Право. 2016. № 11/5. С. 13—16.
11. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1965>.
12. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13—14. С. 125—129.
13. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення 14.09.2023).
14. Стахорська С. І. Теоретичний підхід до визначення сутності фінансового регулювання ЗЕД. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2018. Вип. 28 (1). С. 31—35.
15. Стахорська С. І. Теоретичні основи функціонування фінансового механізму зовнішньоекономічної діяльності. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2018. Вип. 54. С. 66—71.

16. Суцценко О. А., Труніна І. М. Формування підходу до кластерного управління зовнішньоекономічної діяльністю підприємств в умовах глобальної конкуренції. Бізнес Інформ. 2015. № 9. С. 91—96.

17. Титаренко Л. М. Міжнародна економічна політика України: сучасні виклики та перспективи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Випуск 22. С. 114—118.

18. Топольницька Т. Б. Напрями підвищення дієвості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств цементної галузі України. Ефективна економіка. 2020. № 4. DOI: 10.32702/2307-21052-020.4.67 (дата звернення 14.09.2023).

19. Химинець В. В., Кушнір Н. О. Словник термінів з дисциплін "Міжнародні економічні відносини" та "Зовнішньоекономічна діяльність України". Ужгород. 2019. 76 с.

20. Юрченко С. Теоретичні засади адміністративно-правового регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Сучасні питання економіки і права. 2017. Вип. 1. С. 125—130.

21. Morgan, R. E., & Katsikeas, C. S. (1997). Theories of international trade, foreign direct investment and firm internationalization: a critique. Management decision, 35(1), 68-78. https://www.academia.edu/download/43163461/IB_Article_for_Quiz_1_1_.pdf.

References:

1. Banchuk-Petrosova, O.V. and Ortina, G.V. (2022), "Methods of state regulation of the development of foreign economic activity", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 9-10, pp. 92—95. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.92>.

2. Burkovska, A. V. and Parakonny, D. V. (2020), "Foreign economic activity and its influence on the balance of payments of Ukraine", Modern economics, vol. 23, pp. 20—25.

3. Gadzalo, Y. M. and Luzan, Yu. Ya. (2021), "Foreign economic activity and effectiveness of functioning of the agrarian sector of the economy of Ukraine", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 6—17.

4. Goncharov, S. M. and Kushnir, N. B. (2009), Tlumachnyi slovnyk ekonomista. [Explanatory dictionary of an economist], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 14 Sep 2023).

6. Dyatlova, V.V. and Polozhentseva, K.V. (2020), "Foreign economic activity of Ukraine: regional features, trends and directions of development", Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, vol. 1, pp. 73—78.

7. Zayachkivska, O. V. (2020), "Characteristics of scientific views on the concept of "Foreign economic activity"", Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Ekonomichni nauky, vol. 3, pp. 72—78.

8. Zelinska, O. M. and Galazyuk, N. M. (2017), "Supranational regulation in the sphere of international economic relations", Ekonomichni nauky. Seriya : Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia, vol. 14, pp. 86—92.

9. Maslennikov, E. I. and Tkach, V. S. (2018), "State regulation of foreign economic activity in Ukraine", Ekonomika. Finansy. Pravo, vol. 5 (2), pp. 27—30.

10. Maslennikov, E.I. and Belyakova, V.V. (2016), "Methodical approaches to the formation of strategic tasks of the enterprise's foreign economic activity", Ekonomika. Finansy. Pravo, vol. 11 (5), pp. 13—16.

11. Mishchenko, D. A. and Mishchenko, L. O. (2021), "Theoretical foundations of the mechanism of state regulation of foreign economic activity in Ukraine", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1965> (Accessed 14 Sep 2023).

12. Platonova, I. O. (2020), "Theoretical foundations of mechanisms of state regulation of foreign economic activity", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 13—14, pp. 125—129. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.13-14.125

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About foreign economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (Accessed 14 Sep 2023).

14. Stakhorska, S. I. (2018), "Theoretical approach to determining the essence of financial regulation of foreign exchange", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky, vol. 28 (1), pp. 31—35.

15. Stakhorska, S. I. (2018), "Theoretical foundations of the functioning of the financial mechanism of foreign economic activity", Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 54, pp. 66—71.

16. Sushchenko, O. A. and Trunina, I. M. (2015), "Formation of an approach to cluster management of foreign economic activities of enterprises in conditions of global competition", Biznes Inform, vol. 9, pp. 91—96.

17. Tytarenko, L.M. (2018), "International economic policy of Ukraine: current challenges and prospects", Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, vol. 22, pp. 114—118.

18. Topolnytska, T. (2020), "Ways of improving efficiency of regulation mechanism of foreign economic activity of ukrainian cement industry enterprises", Efektyvna ekonomika, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7783> (Accessed 14 Sep 2023).

19. Khymynets, V.V. and Kushnir, N.O. (2019), Slovnyk terminiv z dystyplin :Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny" ta "Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy" [Dictionary of terms from the disciplines "International Economic Relations" and "Foreign Economic Activity of Ukraine"], Uzhhorod, Ukraine.

20. Yurchenko, S. (2017), "Theoretical principles of administrative and legal regulation in the sphere of foreign economic activity", Suchasni pytannia ekonomiky i prava, vol. 1, pp. 125—130.

21. Morgan, R. E. and Katsikeas, C. S. (1997), "Theories of international trade, foreign direct investment and firm internationalization: a critique", Management decision, vol. 35 (1), pp. 68—78, available at: https://www.academia.edu/download/43163461/IB_Article_for_Quiz_1_1_.pdf (Accessed 14 Sep 2023).

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

УДК 351

О. М. Штир'юв,
к. держ. упр., доцент, завідувач кафедри місцевого самоврядування та регіонального розвитку,
Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7627-3721>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.137

КОРПОРАТИВНА ТА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УПРАВЛІНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

O. Shtyrov,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department of Local Self-Government
and Regional Development, Educational and Scientific Institute of Public Management
and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

CORPORATE AND SOCIAL PERSPECTIVENESS AS A MANAGEMENT CONCEPT IN FOREIGN PRECEDENTS

У статті зроблена спроба аналізу джерелознавчої бази іноземного походження у сфері корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Зазначено що Концепція КСВ сприймається переважно на рівні не наукових визначень, представлених міжнародними організаціями, бізнес-асоціаціями. В той же час як впровадження КСВ в практичну площину, так і її теоретичне осмислення неможливе без аналізу процесів становлення та розвитку самої концепції як такої.

Аналізуючі різні підходи до трактування КСВ зроблено висновок що серед них найбільшого розповсюдження отримали наступні: власне сама "корпоративна соціальна відповідальність", "корпоративна соціальна сприйнятливість" і "корпоративна соціальна добросовісність", "корпоративна філантропія", "соціальні проблеми", "корпоративна соціальна діяльність" і "процес корпоративної соціальної політики" та багато інших.

Автором наголошено, що сьогодні вже навіть завдання визначення базового поняття "корпоративна соціальна відповідальність" є нетривіальним не тому, що такого визначення не існує, а через те, що завдяки плідній праці науковців їх нині дуже багато.

Констатовано що переважно під впливом критики, що мала на меті захист інтересів управлінської спільноти, подальший розвиток концепції КСВ був скерований шляхом з'ясування змісту управлінської природи соціальної відповідальності, а також уточнення та систематизації її змісту.

Таким чином наведені вище трактування, відображаючи загальну логіку розвитку концепції КСВ, звичайно, не вичерпують всього різноманіття підходів до змісту корпоративної соціальної відповідальності, розглянутих у світовій управлінській літературі.

Зроблено висновок про те що аналіз різних трактувань дослідниками поняття КСВ можемо зробити висновок що КСВ — це організаційна концепція, яка має однакові принципи як в державних, так і в приватних організаціях, під час її запровадження покращується якість управління, інтеграція соціальних вимог в управління міцнішають зв'язки із зацікавленими сторонами.

The article attempts to analyze the source knowledge base of foreign origin in the field of corporate social responsibility (CSR). It is noted that the Concept of CSR is perceived mainly at the level of non-scientific definitions presented by international organizations and business associations. At the same time, both the implementation of CSR in the practical sphere and its theoretical understanding are impossible without an analysis of the processes of formation and development of the concept itself.

Analyzing different approaches to the interpretation of CSR, it was concluded that among them the following were the most popular: "corporate social responsibility", "corporate social receptivity" and "corporate social conscientiousness", "corporate philanthropy", "social problems", "corporate social activity" " and "the process of corporate social policy" and many others.

The author emphasized that today even the task of defining the basic concept of "corporate social responsibility" is non-trivial, not because such a definition does not exist, but because, thanks to the fruitful work of scientists, there are now a lot of them.

It was established that mainly under the influence of criticism aimed at protecting the interests of the management community, the further development of the CSR concept was directed by clarifying the content of the managerial nature of social responsibility, as well as clarifying and systematizing its content.

Thus, the above interpretations, reflecting the general logic of the development of the CSR concept, certainly do not exhaust the entire diversity of approaches to the content of corporate social responsibility, considered in the world management literature.

It was concluded that from the analysis of different interpretations of the concept of CSR by researchers, we can conclude that CSR is an organizational concept that has the same principles in both public and private organizations, during its implementation the quality of management improves, the integration of social requirements into management strengthens relations with interested parties.

Ключові слова: соціальна відповідальність, управлінська концепція, корпоративна соціальна відповідальність.

Key words: social competence, management concept, corporate social competence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема корпоративної соціальної відповідальності (далі КСВ) набуває все більшої актуальності у системі управління. В той же час теоретичні аспекти лишаються, однак, далеко за межами виявленого інтересу.

Концепція КСВ сприймається переважно на рівні не наукових визначень, представлених міжнародними організаціями, бізнес-асоціаціями. В той же час як впровадження КСВ в практичну площину, так і її теоретичне осмислення неможливе без аналізу процесів становлення та розвитку самої концепції як такої.

В даний час у світовій науковій літературі, присвяченій проблемам відносин бізнесу і влади, використовується безліч концепції, афільованих з корпоративною соціальною відповідальністю, тим самим засвідчуючи наявність між ними тісного взаємозв'язку, який показано на рис. 1.

Серед них найбільшого розповсюдження отримали наступні: власне сама "корпоративна соціальна відповідальність", "корпоративна соціальна сприйнятливність" і "корпоративна соціальна добросовісність", "корпоративна соціальна діяльність" "корпоративна філантропія", "соціальні питання", менеджмент зацікавлених сторін", "процес корпоративної соціальної політики", "корпоративне громадянство", "стійке розвиток" і "корпоративна стійкість", "соціально відповідальне інвестування", "корпоративна соціальна звітність" тощо.

Як справедливо підкреслив на установчій конференції Європейської академії бізнесу і суспільства (EABiS) А. Де Беттіньез, це концепції за своєю природою "динамічні", їх значення "змінюється як у часі так і у просторі", при чому вони "не скільки змінюють, скільки доповнюють і розвивають одна одну" [1].

Важливо відзначити, що всі зазначені концепції були розроблені у історично короткі терміни. Незважаючи на те, що перші спроби розуміння питань, що нині належать до проблематики КСВ, відносяться до початку ХХ в., їх систематичний науковий аналіз набув активності

Рис. 1. Взаємозв'язок корпоративної соціальної відповідальності

Джерело: складена автором на підставі [2; 3; 4].

лише 1950-х роках. Початком цього процесу стала праця Г. Боуена "Соціальна відповідальність бізнесмена", опублікована у 1953 р. [2]. Ця праця монографічного характеру, зробила його "батьком корпоративної соціальної відповідальності" [3], багато в чому були визначені рамки та задані напрямки подальшої дискусії про КСВ. Головним завданням що постало перед науковою спільнотою в той час була концептуалізація зазначеної проблематики, та окреслення вже досягнутих вершин у цій сфері.

Більше того, сьогодні вже навіть завдання визначення базового поняття "корпоративна соціальна відповідальність" є нетривіальним не тому, що такого визначення не існує, а через те, що завдяки плідній праці науковців їх нині дуже багато.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях зарубіжних науковців проблемам дослідження соціальної відповідальності приділялася велика увага. Різноманіття підходів до розуміння категорії та розвитку концепцій корпоративної соціальної відповідальності знайшло своє відображення у дослідженнях зарубіжних вчених: Г. Боуена, П. Друкера, К. Девіса, Ф. Котлера, А. Керролла, Н. Лі, Р. Маккіона, М. Фрідмана, Е. Фрімена, М. Штойера та ін.

ЦІЛІ СТАТТІ

На підставі вагомих теоретичних напрацювань західних науковців, які мають законодавче закріплення та реалізуються на практиці, в рамках нашого дослідження вважаємо актуальним сконцентрувати увагу на аналізі сучасних тенденцій запровадження корпоративної соціальної відповідальності в організаціях, проаналізувавши зарубіжний досвід в зазначеній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи іноземні джерела варто зазначити що найбільш повний аналіз становлення та розвитку зазначених концепцій, а також спроби їх систематизації наведено в роботах: Д. Віндзора, А. Керролла, Р. Штойера, М. Ван Марревійка та інших [12], [3], [9], [10]. В той же час А. Керролл, усвідомлюючи складність і суперечливість генези концепції КСВ, поставив перед собою завдання простежити лише основні термінологічні зміни, обравши період 1950—1970 роки ХХ століття. Так, 1950-ті роки були ознаменовані науковцем як "початок сучасної ери соціальної відповідальності", 1960-ті роки. — позначались етапом "сутнісного поглиблення дефініцій КСВ", 1970-ті роки як період "посилення різноманітності дефініцій КСВ". Періодом, який позначився "зменшенням числа дефініцій, зростанням досліджень, що характеризується зокрема появою альтернативних тем", стали 1980-ті роки.; 1990-ті роки продемонстрували "збереження концепції КСВ як "цілого" за його поступової трансформації в альтернативні тематичні рамки або за його заміщення останнім" [3].

Показовим є те, що використовуючи терміни "теми" та "тематичні рамки", Керролл підкреслював різні рівні концептуалізації в підходах, що розглядаються ним, в той же час не завжди розуміючи можливість їхнього прямого порівняння. Не аналізуючи внутрішню логіку розвитку КСВ як багаторівневої концепції, він лише виділив як найважливіші альтернативні теми "корпоративну соціальну діяльність", "концепцію зацікавлених сторін" та "етику бізнесу". Д. Віндзор, погоджуючись з роллю концепції КСВ як теоретичної засади, вказала на "економічну складову концепції відповідальності", "управління зацікавленими сторонами", "глобальне корпоративне громадянство" як на "альтернативні" або "конкуруючі" з класичним підходом до КСВ [12]. М. Ван Мар-

Рис. 2. Складові корпоративної соціальної відповідальності за А. Кероллом

Джерело: складена автором на підставі [3].

ревік наголошував на потребі узгодження концепцій КСВ та "корпоративної стійкості" [10]. Р. Штойер та його співавтори запропонували модель, що зв'язує КСВ з концепціями "стійкого розвитку", "корпоративної стійкості", "управління відносинами із зацікавленими сторонами" [9].

Спираючись на логіку зазначених авторів, маємо змогу зробити дослідження генези концепції КСВ як у теоретичних рамках, так і в ширшому контексті, що включає в себе "альтернативні теми" і що дозволяє розглянути КСВ як свого роду "парасолькову" концепцію.

Говорячи про основні віхи розвитку концепції КСВ можна виділити роботи наступних авторів, як то Г. Боуен, К. Девіс, Дж. Макгуір, С. Мережі, А. Керолл, а також їх найбільш відомих критиків — Т. Левітта та М. Фрідмена.

Як зазначалося, наукова праця Г. Боуена "Соціальна відповідальність бізнесмена" започаткувала сучасну джерельну базу у сфері КСВ. На думку науковця, соціальна відповідальність працівника полягає у "реалізації тієї політики, прийняття таких рішень або підтримка певної лінії поведінки, які сприятимуть формуванню більш вигідних позицій цілей та цінностей суспільства" [2]. Перша хвиля критики, яка була спрямована на соціальну відповідальність, в цілому відбувалась в рамках нормативного підходу, та торкалася переважно його змістовного наповнення. В той же час ця критика продемонструвала необхідність обґрунтування КСВ із позитивних позицій, як концепції, що не суперечать основній функції виробництва — отримання прибутку, причому не на абстрактному рівні а взагалі, стосовно конкретної компанії та конкретних управлінців. Початок періоду сучасної критики КСВ поклав Т. Левітт — відомий фахівець у галузі маркетингу, що представляє Гарвардську школу бізнесу.

М. Фрідман у своїй роботі "Капіталізм і свобода" зазначав, що "деякі тенденції в змозі суттєво підірвати визначальні основи вільного суспільства, у тому числі ухвалення керівниками організацій соціальної відповідальності, іншої, ніж отримання більшого прибутку для її працівників" [5].

Багато в чому під впливом критики, що мала на меті захист інтересів управлінської спільноти, подальший

розвиток концепції КСВ був скерований шляхом з'ясування змісту управлінської природи соціальної відповідальності, а також уточнення та систематизації її змісту. К. Девіс першим обґрунтував тезу "про те, що проблема соціальної відповідальності має розглядатись в управлінському аспекті. Він наголошував, що ця відповідальність має відношення до тих "рішень і дій управлінців, які здійснюються з причин, принаймні частково пов'язаних із прямою економічною вигодою або інтересом організації", причому "деякі соціально відповідальні рішення у сфері управління повинні бути піддані системному аналізу в результаті якого виникає шанс для отримання організацією довгострокового економічного ефекту" [4].

Питання щодо змісту КСВ була уточнено Дж. МакГуіром, який зазначав, що "організація має не тільки економічні та правові зобов'язання, але несе і певну відповідальність перед суспільством, що виходить за їхні межі" [6]. Дослідник С. Мережі, у свою чергу, структурував змістовну частину КСВ, вказавши, що вона "передбачає виведення корпоративної поведінки на рівень, відповідний превалюючим соціальним нормам, цінностям і очікуванням" [7]. Загалом аж до середини 1970-х років, у фокусі дискусії знаходилася соціальна відповідальність, що трактується саме у нормативному сенсі.

В цілому ж концепція КСВ залишалася надмірно розгалуженою та невизначеною. Науковець Д. Вотас так охарактеризував цю ситуацію: "КСВ гарний термін він щось означає, але не для всіх одне й те саме. Для когось він висловлює ідею правової відповідальності або правових зобов'язань; для інших він характеризує соціально відповідальну поведінку в етичному сенсі; для наступної групи йому надається значення "бути відповідальним" у казуальному значенні; багато хто просто прирівнює його до благодійних вчинків; хтось трактує його як суспільну свідомість; більшість із тих, хто ним користується, особливо гаряче відстоюють трактування терміна як простого синоніму "легітимності" у контексті логіки та обґрунтованості; деякі розглядають його як свого роду зобов'язання встановлювати вищі стандарти поведінки для управлінців, ніж громадян в цілому" [11].

Варто наголосити, що подібна термінологічна невизначеність створила для менеджерів дуже гарні умови де цілком мали змогу приховатись ті, хто не мав бажання брати на себе надмірні зобов'язання, що виглядали надто амбіційними, ідеалістичними чи абсолютно нехарактерними для управлінської діяльності.

Свого роду піком розвитку нормативного підходу в кінці 1970-х р.р. стала модель А. Керолла, який запропонував трактування КСВ, розуміючи під нею "відповідність економічним, правовим, етичним та дискреційним очікуванням, що висуваються суспільством організації в конкретний період" [3].

Дещо пізніше автор надав цій моделі завершену форму, згідно з якою КСВ є багаторівневою відповідальністю, яку можна репрезентувати у формі піраміди [3]. Покладена в основу піраміди економічна відповідальність в цілому визначається базовою функцією організації на ринку як виробника та постачальника товарів і послуг, що дають змогу задовольнити потреби споживачів і, відповідно, отримувати прибуток рис. 2.

Правова відповідальність має на увазі потребу закослухності бізнесу в нових економічних умовах, відповідність її діяльності бажанням громадян, закріпленим у правових нормах. Етична відповідальність, у свою чергу, потребує від ділової практики відповідності очікуванням громадян, не обумовленим у відповідних правових засадах, але заснованим на наявних принципах та нормах моралі. Філантропічна (дискреційна) відповідальність підштовхує організацію до дій, спрямованих на підтримку та розвиток добробуту громадян через добровільну участь у запровадженні соціальних програм. Головним є те, що у моделі А. Керолла представлені не лише впорядкований зміст КСВ, а й свого роду систематизація "рівневої нормативності". Економічна та соціальна відповідальність обов'язкові для бізнесу, вони відповідають жорстким суспільним вимогам; етична відповідність очікувана суспільством, тоді як філантропічна — лише є бажаною.

Безумовно, трактування КСВ як "піраміди" саме собою не знімає всіх питань, які стосуються соціальної відповідальності, але дозволяє їх систематизувати. Зокрема, гостру проблему концептуальної якості породжує аналіз філантропічної відповідальності.

Сам А. Керолл зазначав, що визначення добровільної за своїм характером діяльності терміном "відповідальність", відверто кажучи, є "невірним" [3]. Філантропія виступає не обов'язком бізнесу, а чимось "бажаним", що виходить за рамки "необхідного". Сам термін "дискреційна відповідальність", спочатку використаний А. Кероллом, мав на увазі додаткову "добру волю" бізнесу. Відповідно до термінології І. Канта, філантропію можна віднести не до "досконалого", а до "недосконалого" обов'язку. Цікаве, хоч і кілька провокаційне вирішення цієї проблеми пропонує сам А. Керолл у своїй статті, написаній у співавторстві з М. Шварцем. По суті йдеться про модифікацію моделі "піраміди" шляхом віднесення філантропічної відповідальності до категорій етичної та (або) економічної відповідальності. "Основні аргументи для такого переміщення, — зазначають автори статті, — полягають у тому, що, по-перше, різницю між "філантропічною" та "етичною" діяльністю іноді складно провести і в теорії і на практиці, і,

Таблиця 1. Матриця зацікавлених сторін та рівнів КСВ

Матриця зацікавлених сторін та рівнів КСВ				
Зацікавлені сторони	Рівні КСВ			
	Правові	Економічні	Етичні	Філантропічні
Власники				
Споживачі				
Працівники				
Громади				
Конкуренти				
Постачальники				
Активісти				
Суспільство				
Інше				

Джерело: складена автором на підставі [3].

по-друге, філантропія часто безпосередньо заснована на економічному інтересі" [8; 3]. Іншими словами, займаючись "стратегічною філантропією", організації нерідко керуються економічними мотивами, ґрунтуючись на своїй економічній відповідальності

Таким чином представлені вище визначення, відображаючи загальну логіку розвитку концепції КСВ, звісно, не вичерпують всього багатоманіття підходів до складових корпоративної соціальної відповідальності, досліджених у зарубіжній управлінській літературі. Усі існуючі підходи, втім, можна репрезентувати у вигляді контініуму. На одному полюсі є автори, які стверджують, що метою управлінської діяльності є підвищення прибутків або зростання цінності організації для працівників, а завдання підвищення суспільного добробуту в цілому має вирішуватись насамперед силами державних, неприбуткових, релігійних інститутів та установ.

На іншому полюсі — автори, які вважають, що організації несуть численні соціальні, громадянські та моральні зобов'язання, спрямовані на зростання загального добробуту в рамках широкого суспільного договору. При цьому представники кожного з напрямів однаковою мірою використовують нормативну аргументацію (влада, виходячи зі своєї природи, повинна або, навпаки, не повинна нести "всеосяжну" соціальну відповідальність), інструментальну аргументацію ("взьма" чи, навпаки, "широка" соціальна відповідальність вигідна для ведення бізнесу) чи аргументацію змішаного характеру. Звісно ж, що вибір аргументації визначається багатьма факторами, насамперед особливостями інституційного середовища розвитку системи управлінських відносин.

Варто зазначити, що корпоративна соціальна відповідальність не може розглядатися по відношенню до всього суспільства. Кожна організація, що взаємодіє із суспільством, суспільство позиціонується як мережа зацікавлених сторін, що враховує індивідуумів, групи та організації, що впливають на прийняті організацією рішення та які знаходяться під впливом цих рішень. Іншими словами, публічні організації мають справу з споживачами, власниками, працівниками, постачальниками, місцевими спільнотами і т. д. Кожна із зацікавлених сторін, у свою чергу, пред'являє владі економічні, правові, етичні та філантропічні очікування, що відповідають "піраміді" КСВ. А. Керолла, який запропонував робити аналіз КСВ із застосуванням матриці, що відображає систему "відповідальності" організації по відношенню до відповідних очікувань зацікавлених сторін, надавши своїй моделі закінчену форму (табл. 1).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Виходячи з вищезазначеного аналізу різних трактувань дослідниками поняття КСВ можемо зробити висновки що КСВ — це організаційна концепція, яка має однакові принципи як в державних, так і в приватних організаціях, під час її запровадження покращується якість управління, інтеграція соціальних вимог в управління міцнішають зв'язки із зацікавленими сторонами. Проте, якщо в приватному секторі ці методи переслідують інструментальні, нормативні чи описові цілі, у державному секторі вони посилюють зв'язок між суспільством та державними інституціями, роблячи останні відповідальними за витрачені ресурси. Таким чином, окреслений підхід держави до управління КСВ, сприяє нормативному управлінню владними інституціями.

Література:

1. De Bettines, H. C. Reviewing Meanings and Contexts of Role of Business in Society. Launch of the European Academy of Business and Society. Fontenebleau. July 5.2002 URL: <http://www.eabis.org> (дата звернення 17.09.2023)
2. Bowen, H. Social Responsibilities of the Businessman. N. Y.: Harper & Row, 1953.
3. Caroll, A. A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance // Academy of Management Review. 1979. Vol. 4. No. 4. P. 497—505.
4. Davis, K. Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? // California Management Review. 1960. Vol. 2. No. 3. P. 70—76.
5. Friedman, M. The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits // New York Times Magazine. 1970. September 13. McGuire, J. Business and Society. N. Y.: McGraw-Hill, 1963.
6. Sethi, S. Dimensions of Corporate Social Performance: An Analytic Framework // California Management Review. 1975. Vol. 17. No. 3. P. 58—64.
7. Schwartz, M. Caroll A. Corporate Social Responsibility: A Three-Domain Approach // Business Ethics Quarterly. 2003. Vol. 13. No. 4. P. 503—530.
8. Steurer, R. Langer M., Konrad A. Martinuzzi A. Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business-Society Relations // Journal of Business Ethics. 2005. Vol. 61. No. 3. P. 263—281.
9. Van Marrewijk, M. Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: between Agency and Communion // Journal of Business Ethics. 2003. Vol. 44. No. 2/3. P. 95—105
10. Votaw, D. Genius Becomes Rare // The Corporate Dilemma / Eds. D. Votaw, P. Sethi. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1973. Windsor, D. The Future of Corporate Social Responsibility // The International Journal of Organizational Analysis. 2001. Vol. 9. No. 3. P. 225—256.

References:

1. De Bettines, H. (2002), "Reviewing Meanings and Contexts of Role of Business in Society", Launch of the European Academy of Business and Society, Fontenebleau, July 5, Available at.: <http://www.eabis.org> (Accessed 17.09.2023).

2. Bowen, H. (1953), Social Responsibilities of the Businessman Harper & Row, N. Y., USA.

3. Caroll, A. (1979), "Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance", Academy of Management Review, Vol. 4, No. 4, pp. 497—505.

4. Davis, K. (1960), "Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities?", California Management Review, Vol. 2, No. 3, pp. 70—76.

5. Friedman, M. (1970), "The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits", New York Times Magazine, September 13.

6. McGuire, J. (1963), Business and Society, McGraw-Hill, N. Y., USA.

7. Sethi, S. (1975), "Dimensions of Corporate Social Performance: An Analytic Framework", California Management Review, Vol. 17, No. 3, pp. 58—64.

8. Schwartz, M. Caroll A. (2003), "Corporate Social Responsibility: A Three-Domain Approach", Business Ethics Quarterly, Vol. 13, No. 4, pp. 503—530.

9. Steurer, R. Langer M., Konrad A. Martinuzzi A. (2005), "Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business-Society Relations", Journal of Business Ethics, Vol. 61, No. 3, pp. 263—281.

10. Van Marrewijk, M. (2003), "Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: between Agency and Communion", Journal of Business Ethics, Vol. 44, No. 2/3, pp. 95—105.

11. Votaw, D.(1973), "Genius Becomes Rare", The Corporate, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, USA.

12. Windsor, D. (2001), "The Future of Corporate Social Responsibility", The International Journal of Organizational Analysis, Vol. 9, No. 3, pp. 225—256.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

С. М. Петькун,
к. філос. н., доцент завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0703-169X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.143

ЗАКОРДОННІ ТРЕНДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЦИФРОВИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ ДЛЯ ЄВРОПИ— ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

S. Petkun,
PhD in Philosophy, Associate Professor, Head of the Department of Public Management and Administration,
State University of Information and Communication Technologies

ABROAD TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL SECURITY: THE DIGITAL AGENDA FOR EUROPE — EXPERIENCE FOR UKRAINE

В Україні швидкими темпами розвивається система надання публічних е-послуг та електронної ідентифікації, розпочато процес оптимізації електронних реєстрів даних), що надало значного поштовху для більш ефективної соціальної безпеки громадян.

У статті доведено, що Україні вдалося досягти поступу в наближенні законодавства до відповідних європейських норм. Зокрема, 16 грудня 2021 р. набув чинності Закон "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв'язку". Це, по-перше, дало можливість розпочати реформу регулювання сфери електронних комунікацій відповідно до зобов'язань Угоди про асоціацію і відповідних директив ЄС. По-друге, ЄК ухвалила рішення, що уповноважує національний регуляторний орган України, відповідальний за електронні комунікації, брати участь у регулюючому агентстві телекомунікацій ЄС (BEREC). По-третє, згаданий Закон сприяє наближенню України до е-комунікаційних стандартів ЄС, особливо у сфері роумінгу та регулювання ринку.

Основними завданнями для України є гармонізація цифрових ринків з ЄС та країнами Східного партнерства, що надасть можливість забезпечення вільного транскордонного потоку інформації; конфіденційність, доступність, якість та захищеність даних; кібербезпека, гарантії захисту прав споживачів е-торгівлі та електронних послуг, захист персональних даних.

Європейський Союз допомагає забезпечити в умовах війни стабільність і розвиток українського Інтернет-сектору як шляхом зміцнення партнерства у сфері цифровізації, так і через розвиток співробітництва у сфері безпеки — здійснення цільових акцій і заходів з посилення кіберзахисту України.

Все це дасть можливість для успішної реалізації цифрових трансформацій допоможуть досягти результатів, які б допомогли зменшити цифровий розрив всередині та між державами-членами ЄС і України та побудувати успішний, цифровий ринок, який ще більше вплине на запровадження ефективної, гнучкої соціальної безпеки.

In Ukraine, the system of providing public e-services and electronic identification is developing at a rapid pace, the process of optimizing electronic data registers has begun), which has given a significant impetus to more effective social security of citizens.

The article proves that Ukraine managed to achieve progress in bringing its legislation closer to the relevant European standards. In particular, December 16, 2021. the Law "On the National Commission Carrying Out Stateregulation in the fields of electronic communications, radio frequency spectrum and provision of postal services".

This, firstly, made it possible to start the reform of the regulation of the field of electronic communications in accordance with the obligations of the Association Agreement and relevant EU directives. Second, the EC passed a decision authorizing Ukraine's national regulatory authority responsible for electronic communications to participate in the EU Telecommunications Regulatory Agency (BEREC). Thirdly, the aforementioned Law contributes to the approximation of Ukraine to EU e-communication standards, especially in the field of roaming and market regulation.

The main tasks for Ukraine are the harmonization of digital markets with the EU and Eastern Partnership countries, which will provide an opportunity to ensure the free cross-border flow of information; confidentiality, availability, quality and security of data; cyber security, guarantees of protection of the rights of consumers of e-commerce and electronic services, protection of personal data.

The European Union is helping to ensure the stability and development of the Ukrainian Internet sector in the conditions of war, both by strengthening partnerships in the field of digitalization, and through the development of cooperation in the field of security – the implementation of targeted actions and measures to strengthen Ukraine's cyber defense.

All this will provide an opportunity for the successful implementation of digital transformations, help to achieve results that would help to reduce the digital gap within and between EU member states and Ukraine and build a successful, digital market that will further influence the introduction of effective, flexible social security.

Ключові слова: Європейський Союз, Стратегія "Європа 2020", "Цифровий порядок денний для Європи", соціальна безпека, цифровізація.

Key words: European Union, Europe 2020 Strategy, Digital Agenda for Europe, social security, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап, в цей непростий час, розвитку України характеризується активізацією впровадження цифрових технологій у всі сферисупільного життя. Нині все більшої актуальності набуває проблема цифровізації, яка характеризується запровадження новітніх цифрових технологій. Саме це актуалізує завдання з вивчення та аналізу різних аспектів становлення цифровізації у запровадженні соціальної безпеки в Україні, основних тенденцій та перспектив розвитку її на шляху євроінтеграції.

5 вересня 2022 року Європейська Комісія підписала угоду про приєднання України до програми "Цифрова Європа" (Digital Europe Programme) як асоційованої країни. Це надало суттєвий поштовх у запровадженні соціальної безпеки у сферіцифровізаціїв сучасномужитті, від освіти та робочихмісць до системи соціального забезпечення та впливу на систему державного/публічного управління.

Досвід зарубіжних країн в забезпеченні розвитку соціальної безпеки для України на часі та дуже корисний.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато зарубіжних вчених зробили вагомий внесок у дослідження основних проблем процесу цифровізації. Теоретичні та практичні дослідження знаходять своє відображення у працях таких науковців як Н. Негропонте, С. Бранд, Д. Тапскотт, Е. Вільямс, Д. Сміт, Дж. Ліклайдер, К. Мюллер, М. Карлберг, Л. Соліто L. та інших.

Проблеми цифровізації публічного управління, запровадження інформаційно-комунікативних технологій у систему управління, аналізу зарубіжного досвіду запровадження цифрових технологій в соціальну безпеку аналізують такі українські науковці, як Н. Васильєва, О. Грішков, Г. Дмитренко, В. Дрешпак, Н. Грицьак, О. Карпенко, В. Куйбіда, І. Лопушинський, І. Макарова, В. Наместнік, Н. Обушна, М. Павлов, Л. Прудіус, Г. Почепцов, О. Руденко, О. Тищенко, С. Хаджирадева. Водночас системних досліджень міжнародного досвіду впровадження цифровізації в систему соціальної безпеки та використання цього досвіду для України край недостатньо. Саме дослідженню цієї важливої проблеми і присвячена ця стаття.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз закордонного досвіду впровадження цифровізації в систему соціальної безпеки держави, громадянського суспільства, громадянина та обґрунтування такого досвіду для України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основи цифрових трансформацій у ЄС були сформовані у 2010 році у Стратегії "Європа 2020" [1], а також у Цифровому порядку денному для Європи (A Digital Agenda for Europe) [2], де були визначені напрямки цифрового розвитку ЄС до 2020 року. Комюніке 2010 року від Європейської Комісії Європейському Парламенту, Раді, Європейському економічному та соціаль-

ному комітету та Комітету регіонів, в якому викладений Цифровий порядок денний для Європи стало важливим та необхідним кроком для забезпечення стійких економічних і соціальних переваг країнам ЄС від запровадження єдиного цифрового ринку, надання доступних цифрових послуг для громадян та державних інституцій на основі швидкого і надшвидкого інтернету і сумісних додатків.

Подальші цифрові трансформації у ЄС відбувались відповідно до прийнятих: Цифрової стратегії Європейської Комісії: Комісія в цифровому форматі, орієнтована на користувачів та орієнтована на дані (European Commission Digital Strategy: digitally transformed, user-focused and data-driven Commission), Стратегії єдиного цифрового ринку для Європи (A Digital Single Market Strategy for Europe), Формування цифрового майбутнього Європи (Shaping Europe's Digital Future), Білої книги з штучного інтелекту.

Важливим кроком стало впровадження Плану дій з цифрової освіти (Digital Education Action Plan), а також Стратегії взаємодії урядів ЄС (EU government interoperability strategy) [3], Цифровий компас 2030: європейський шлях цифрового десятиліття (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade) [4] та ін.

Програма "Цифрова Європа" (2021—2027) спрямована на розвиток провідних цифрових навичок, упровадження цифрових технологій на підприємствах, розбудову цифрової інфраструктури, а також на ще більшу доступність цифрових послуг для громадян та державних інституцій країн Європейського Союзу та асоційованих до Програми країн.

Програма "Цифрова Європа" охоплює п'ять конкретних цілей: (1) високопродуктивні обчислення, (2) штучний інтелект, (3) кібербезпека та довіра, (4) передові навички в цифровій галузі та (5) забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці та суспільстві.

Останній аспект в Програмі "Цифрова Європа" стосується важливого напрямку у забезпечення соціальної безпеки держави і громадянина, а саме: оцифрування державних послуг. У 2020 році 64 % Інтернет-користувачі взаємодіяли з державними установами онлайн, порівняно з 58 % у 2015 році. Доступність державних послуг в Інтернеті постійно зростала протягом останнього десятиліття та значно прискорилося під час пандемії COVID-19.

Державне управління та надання послуг у сферах, що становлять суспільний інтерес, підтримуються задля того, щоб державний сектор і такі галузі, як охорона здоров'я, освіта, транспорт, культурний і творчий сектори, мали змогу задіяти й отримати доступ до найсучасніших цифрових технологій. Пандемія коронавірусу, війна, яку веде Україна з російським агресором довела переваги диджиталізації у нашому повсякденному житті, як і те, що європейський людиноцентричний цифровий перехід є правильним шляхом вперед. Даний перехід є основою, на яку спираються чотири стовпи Цифрового десятиліття Європи:

- розширення прав та можливостей громадян завдяки цифровим навичкам;
- диджиталізація бізнесу;

- диджиталізація державних послуг;
- зміцнення цифрової інфраструктури;

Політик ацифровізації повинна надавати можливості особам та бізнесу рухатися до орієнтованого на людину, сталого та більш процвітаючого майбутнього. Головними елементами цифрового переходу є захист прав людини, демократія та верховенство права.

Першими чотирма робочими програмами, що впроваджують цифровізацію, стали:

- DIGITAL Europe Work Programme 2021—2022 [5].
- DIGITAL Europe — EDIH Work Programme 2021-2023 specifically dedicated [6]
- DIGITAL Europe — Cybersecurity Work Programme 2021-2022 [7]
- DIGITAL EUROPE — High Performance Computing [8].

Напрямок Програми Digital Work Programme спрямована на цифрову трансформацію державних послуг — підвищення ефективності обслуговування громадянина, зручність послуг для європейських компаній і громадян і доступність публічних даних — шляхом створення запровадження ефективної соціальної безпеки, а саме: створення ефективних і сумісних цифрових публічних послуг, формування довіри до цифрової трансформації, подальша підтримка досконалості освітніх і навчальних закладів ЄС у цифрових сферах, покращення спроможності виховувати та залучати цифрові таланти за допомогою спеціалізованих магістерських програм з передових цифрових технологій, а також збільшення кількості учнів для продовження цифрових досліджень і їх подальшої кар'єри; подальше інвестування у впровадження блокчейну в Європі та ін.

Цифровий порядок денний для Європи передбачає створення єдиного цифрового ринку ЄС (ЄЦР). Це означає розширення можливостей та залучення до нього кожного громадянина, посилення потенціалу кожного бізнесу та вирішення глобальних суспільних викликів.

Стратегію ЄЦР ЄС ухвалено у 2015 році, вона побудована на трьох стовпах:

1. Покращений доступ для споживачів та підприємств до товарів та послуг через Інтернет в Європі — це вимагає, зокрема, усунення ключових відмінностей між онлайн та офлайн послугами та подолання бар'єрів для трансграничної онлайн комерційної діяльності.
2. Створення належних умов для розвитку цифрових мереж та послуг — це вимагає підтримуваних високошвидкісної, надійної інфраструктури та контент-послуг.
3. Максимізація потенціалу зростання європейської цифрової економіки — це вимагає інвестицій в інфраструктуру ІКТ та нові технології, такі як хмарні обчислення чи великі дані, належної цифрової інклюзивності та навичок, а також досліджень та інновацій, спрямованих на підвищення індустріальної конкуренції, покращення соціальної безпеки громадянам [9].

Зважаючи на величезні зміни, спричинені пандемією коронавірусу, відповідно з усвідомленням потреби у прискорених заходах, ЄС нещодавно запустив у дію декілька нових планів. Один з них — "Цифровий компас 2030" (2030 Digital Compass), який ставить за мету, щоб до 2030 року всі ключові державні послуги для грома-

дзя і бізнесу повністю надавались он-лайн, у т. ч. широкий діапазон послуг від навчання, покупки автомобіля до відкриття бізнесу. Цифрова трансформація також має забезпечити роботу сучасних та ефективних систем правосуддя відповідно до принципу — "те, що є незаконним офлайн, також є незаконним в Інтернеті" [4]

Більш того, "Цифровий компас 2030" визначає конкретні строки реалізації амбіцій ЄС у сфері цифровізації до 2030 року. Володіти ними мають щонайменше 80% населення. Держави учасниці мають на власний розсуд реалізувати цілі за фінансової підтримки від ЄС.

Цифровий компас 2030: європейський шлях цифрового десятиліття (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade) [10], визначає основні пріоритетні напрями, а саме:

1. Розвиток цифрових компетентностей та підготовка висококваліфікованих працівників в галузі цифрових технологій.

2. Створення та підтримання безпечних, ефективних та стійких цифрових інфраструктур.

3. Забезпечення умов цифрової трансформації бізнесу. До 2030 року три з чотирьох компаній повинні використовувати послуги хмарних обчислень, великі дані та штучний інтелект; більше 90% малих та середніх підприємств повинні досягти принаймні базового рівня цифрової інтенсивності.

4. Оцифрування державних послуг. До 2030 року всі ключові державні послуги мають бути доступні в Інтернеті; усі громадяни матимуть доступ до своєї електронної медичної документації; 80% громадян повинні використовувати рішення цифрової ідентифікації [10].

У січні 2022 року Європейська Комісія внесла проєкт Декларація Цифрових Прав та Принципів Цифрового Десятиліття [11]. Дана пропозиція відповідає низці основних законодавчих актів ЄС, які будують безпечніший та вільніший цифровий простір у Європі та поза її межами, і які прагнуть захистити основоположні права і дані громадян. Декларація також повинна керувати політиками при обмірковуванні свого бачення цифрової трансформації та формування ефективної соціальної безпеки людини, а саме:

— поставити людей у центр цифрової трансформації;

— підтримка солідарності та інклюзії через зв'язок, цифрову освіту, навчання та навички;

— чесні та справедливі умови праці;

— доступ до цифрових державних послуг онлайн;

— підтвердження важливості свободи вибору у взаємодії з алгоритмами та системами штучного інтелекту та в справедливому цифровому середовищі;

— сприяння участі в цифровому публічному просторі;

— підвищення безпеки, захисту та розширення можливостей у цифровому середовищі, зокрема для дітей та молоді, забезпечуючи при цьому конфіденційність та індивідуальний контроль над даними.

Більш того, в Декларації запроваджується право на освіту, професійну підготовку та навчання протягом усього життя та мати можливість здобувати всі базові та розширені цифрові навички. Ми зобов'язуємося, наголошується в Декларації:

а. просування високоякісної цифрової освіти та навчання, в тому числі з метою подолання цифрового гендерного розриву;

б. підтримка зусиль, які дозволяють усім учням і вчителям набувати та ділитися необхідними цифровими навичками та компетенціями, включаючи медіаграмотність і критичне мислення, щоб брати активну участь в економіці, суспільстві та в демократичних процесах;

в. сприяння та підтримка зусиль щодо оснащення всіх освітніх та навчальних закладів цифровим зв'язком, інфраструктурою та інструментами;

г. надання кожному можливості пристосуватися до змін, викликаних цифровізацією роботи, шляхом підвищення кваліфікації та перекваліфікації. [11].

Ще у 1990 році Генеральна Асамблея ООН резолюцією No 45/106 визначила 1 жовтня як Міжнародний день осіб старшого віку (UNIDOP). Опанування цифрової грамотності стало ключовим компонентом для всіх протягом усієї тривалості життя, інакше складно повноцінно долучитися до суспільного життя. Цетакож актуально для старших поколінь.

З гаслом "Цифрова рівність для всіх" як головною темою відзначення цієї дати у 2021 році, поява цього дня у календарі є відображенням потреби в доступі до цифрового світу та значущій участі у ньому для всіх людей, а особливо для старшого покоління.

Згідно висновків робочої групи ЄЕК ООН з питань старіння (2021), вимагаються заходи для виконання таких завдань:

— Забезпечити рівний доступ до товарів та послуг із залученням цифрових технологій через участь в ініціативах з розробки інфраструктури та політики, які полегшують доступ до онлайн-послуг, як-то "держава у смартфоні", електронний банкінг, електронна торгівля, електронне навчання та дистанційні медичні послуги, та роблять їх дружніми до користувача, підтримуючи при цьому офлайн-доступ до них.

— Підвищити рівень цифрової грамотності з метою зменшення розриву у здобутті цифрових навичок шляхом забезпечення навчання з безпечної й захищеної навігації цифровими середовищами, включно з можливостями навчання різних поколінь та обміну знанням.

— Використати потенціал цифрових технологій для активного і здорового старіння, добробуту й розширення прав і можливостей людей старшого віку, зокрема шляхом цифрової комунікації для зменшення почуття самотності й соціальної ізоляції, а цифрових технологій, які можуть сприяти можливостям незалежного життя у старшому віці.

— Забезпечити захист прав осіб старшого віку в цифровій епосі через створення етичних, прозорих та безпечних цифрових середовищ та послуг за допомогою політик, які захищають гідність, автономність та приватне життя, а також вимагають вільної та інформованої згоди на використання цифрових технологій [12].

Україна, незважаючи на складне соціально-економічне і політичне становище, війни з росією 5 вересня 2022 року Європейська Комісія підписала угоду про приєднання України до програми "Цифрова Європа" (Digital Europe Programme) як асоційованої країни. Digital Europe Programme — програма, комплементарна до програми "Горизонт Європа", — розпочалася

2021 року і триватиме до 2027. Вона спрямована на забезпечення цифровими технологіями підприємств, громадян і державних адміністрацій.

Україна визначила цифрову трансформацію як пріоритетну політику, що вже відзначено нещодавніми визнаннями серед європейської експертної спільноти успіхами у впровадженні систем "ProZorro", "Дія", "Держава в смартфоні", "e-Health" та ін, у запровадженні мобільного покриття 4G та запуску електронних соціальних послуг у державному та приватному секторах.

Міністерством цифрової трансформації розроблено та виставлено на обговорення проект Національної стратегії розвитку ширококутного доступу до Інтернету. Цьому передувало проведення досліджень щодо покриття та швидкості Інтернету (зокрема через запуск сайту для вимірювання швидкості ШСД), а також підписання ряду меморандумів про співпрацю Мінцифри та ІТ-компаній для реалізації проектів з розвитку фіксованих і мобільних систем зв'язку.

В Україні швидкими темпами розвивається система надання публічних е-послуг та електронної ідентифікації (в т.ч.: створено портал державних послуг "Дія" під егідою профільного міністерства, запущено Інтегровану систему електронної ідентифікації, системно впроваджується технологія SmartID, розпочато процес оптимізації електронних реєстрів даних), що надало значного поштовху для більш ефективної соціальної безпеки громадян.

Основними завданнями для України при гармонізації цифрових ринків з ЄС та країнами Східного партнерства є: забезпечення вільного транскордонного потоку інформації; конфіденційність, доступність, якість та захищеність даних; кібербезпека, гарантії захисту прав споживачів е-торгівлі та електронних послуг, захист персональних даних.

Останнім часом Україні вдалося досягти поступу в наближенні законодавства до відповідних європейських норм. Зокрема, 16 грудня 2021 р. набув чинності Закон "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв'язку" [13]. Це, по-перше, дало можливість розпочати реформу регулювання сфери електронних комунікацій відповідно до зобов'язань Угоди про асоціацію і відповідних директив ЄС. По-друге, ЄК ухвалила рішення, що уповноважує національний регуляторний орган України, відповідальний за електронні комунікації, брати участь у регулюючому агентстві телекомунікацій ЄС (BEREC). По-третє, згаданий Закон сприяє наближенню України до е-комунікаційних стандартів ЄС, особливо у сфері роумінгу та регулювання ринку.

До недоліків діяльності Міністерства цифрової трансформації України у сфері цифрового розвитку країни експерти відносять: брак офіційно прийнятих стратегічних документів по різних напрямкам розвитку національного цифрового ринку та загальної стратегії цифрового розвитку, що негативно впливає на системність діяльності уряду у здійсненні цифрових трансформацій; недостатня увага до сфер захисту персональних даних, електронної торгівлі та послуг [14, с. 13].

Експерти також визнавали, що процес приєднання України до Цифрового порядку денного для Європи

мають певні перешкоди: наявність значних прогалин в географії покриття території України можливостями доступу до мережі Інтернет, необхідність посилення активності у розвитку цифрових навичок всіх категорій громадян та секторів економіки, затягування прийняття Закону України "Про електронні комунікації", брак офіційно затверджених стратегічних документів у сфері цифрового розвитку, прогалини в системі кібербезпеки та захисту персональних даних у мережі Інтернет, низьку якість досліджень в системі вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів, недостатню підтримку цифрової трансформації бізнесу, брак механізмів комунікації та зворотного зв'язку із фаховою спільнотою та стейкхолдерами [13, с. 9]. Уряду бракує інституцій, спроможних оцінювати і аналізувати наслідки державної політики і готових надавати на цій підставі обґрунтовані пропозиції щодо її зміни. Йдеться про неналежну ефективність системи державних органів, недосконалість захисту прав і свобод людини, повільні темпи реформ в окремих сферах, а також проблеми судової реформи і боротьби з корупцією.

Але за останній час вирішені цих проблем є певні зрушення. Протягом 2020 року була створена одна з найбільш важливих передумов для синхронізації роботи органів виконавчої влади в процесі цифрової трансформації України — у всіх міністерствах були призначені заступники міністрів з питань цифрового розвитку (CDTO), на яких покладено відповідальність у просуванні цифровізації конкретних галузей та сфер. Крім того розпочато процес призначення заступників керівників регіональних та місцевих органів влади з питань цифровізації, які будуть забезпечувати пряму комунікацію з профільним міністерством.

ВИСНОВКИ

Треба констатувати, що Україна здійснила ряд важливих кроків щодо приєднання до Цифрового порядку денного для Європи: (а) вдалося досягти поступу в наближенні законодавства до європейських норм щодо державного регулювання у сферах електронних комунікацій; (б) зроблені важливі кроки до взаємного визнання електронних довірчих послуг з ЄС; (в) у рамках проекту EU4DigitalUA починається розробка Єдиної державної електронної системи дозвільних документів e-Permit, яка цифровізує процедури ліцензування та надання дозволів. ЄС сприяє процесам цифровізації в Україні, зокрема, через запровадження проекту технічної допомоги ЄС "Підтримка цифрової політики України" і в рамках Програми DigitalEurope, яка є частиною "цифрового безвізу" з ЄС. Брюссель допомагає забезпечити в умовах війни стабільність і розвиток українського Інтернет-сектору як шляхом зміцнення партнерства у сфері цифровізації, так і через розвиток співробітництва у сфері безпеки — здійснення цільових акцій і заходів з посилення кіберзахисту України.

Все це дасть можливість для успішної реалізації цифрових трансформацій допоможуть досягти результатів, які б допомогли зменшити цифровий розрив всередині та між державами-членами ЄС і України та побу-

дувати успішний, цифровий ринок, який ще більше вплине на запровадження ефективної, гнучкої соціальної безпеки.

Література

1. Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/>
2. A Digital Agenda for Europe. URL: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:EN:PDF>.
3. Shaping Europe's digital future. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_3.pdf.
4. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-digital-compass-2030_en.pdf.
5. DIGITAL Europe Work Programme 2021-2022. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/node/10194/printable/pdf>
6. DIGITAL Europe — EDIH Work Programme 2021-2023 URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-europe-programmes-multiannual-work-programme-european-digital-innovation-hubs-2021-2023>
7. DIGITAL Europe — Cyber security Work Programme 2021—2022. URL: <https://www.ffg.at/europa/digital/calls>
8. DIGITAL EUROPE — High Performance Computing. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/high-performance-computing>
9. Цифрова програма для Європи. URL: <https://eufordigital.eu/uk/library/a-digital-agenda-for-europe/>.
10. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade (2021). URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-digital-compass-2030_en.pdf.
11. Європейська декларація про Цифрові Права та Принципи Цифрового Десятиліття. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/european-declaration-digital-rights/>
12. Германс Ен. Цифрова епоха? Вона і моя теж! Медійна та інформаційна грамотність: ключ до забезпечення прав людей старшого віку на участь у цифровій епосі. URL: <https://rm.coe.int/digital-literacy-for-seniors-ua/1680a7c7f2>
13. Закон України від Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку № 2849-IX від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text>
14. Цифрові трансформації в Україні: чи відповідають вітчизняні інституційні умови зовнішнім викликам та європейському порядку денному? URL: file:///C:/Users/MAC/Desktop/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf

References:

1. European Commission (2020), "Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth", available at: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/> (Accessed 10 Sept 2023).

2. European Commission (2010), "A Digital Agenda for Europe", available at: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:EN:PDF> (Accessed 10 Sept 2023).

3. European Commission (2020), "Shaping Europe's digital future", available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_3.pdf (Accessed 10 Sept 2023).

4. European Commission (2023), "2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade", available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-digital-compass-2030_en.pdf (Accessed 10 Sept 2023).

5. European Commission (2023), "DIGITAL Europe Work Programme 2021—2022", available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/node/10194/printable/pdf> (Accessed 10 Sept 2023).

6. European Commission (2023), "DIGITAL Europe — EDIH Work Programme 2021—2023", available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-europe-programmes-multiannual-work-programme-european-digital-innovation-hubs-2021-2023> (Accessed 10 Sept 2023).

7. European Commission (2023), "DIGITAL Europe — Cyber security Work Programme 2021—2022", available at: <https://www.ffg.at/europa/digital/calls> (Accessed 10 Sept 2023).

8. European Commission (2023), "DIGITAL EUROPE — High Performance Computing", available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/high-performance-computing> (Accessed 10 Sept 2023)

9. European Commission (2010), "A Digital Agenda for Europe", available at: <https://eufordigital.eu/uk/library/a-digital-agenda-for-europe/> (Accessed 10 Sept 2023).

10. European Commission (2021), "2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade", available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-digital-compass-2030_en.pdf (Accessed 10 Sept 2023).

11. businesslaw.org.ua (2023), "European Declaration on Digital Rights and Principles of the Digital Decade", available at: <https://www.businesslaw.org.ua/european-declaration-digital-rights/> (Accessed 10 Sept 2023).

12. Hermans, En. (2022), "Digital age? She and mine too! Media and information literacy: the key to ensuring the rights of older people to participate in the digital era", available at: <https://rm.coe.int/digital-literacy-for-seniors-ua/1680a7c7f2> (Accessed 10 Sept 2023)

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "About the National Commission for State Regulation in the Fields of Electronic Communications, Radio Frequency Spectrum, and the Provision of Postal Services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text> (Accessed 10 Sept 2023).

14. Eastern Partnership Civil Society Forum (2021), "Digital transformations in Ukraine: do domestic institutional conditions correspond to external challenges and the European agenda?", available at: http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf (Accessed 10 Sept 2023).

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

М. Н. Шалько,
к. мед. н., доцент, Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0302-9699>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.149

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

M. Shalko,
PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Classical Private University, Zaporozhye, Ukraine

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF QUALITY ASSURANCE OF THE PROVISION OF MEDICAL AID

Зазначено, що основною метою механізму забезпечення якості медичної допомоги як інструменту безпеки особистості, суспільства є те, щоб дати можливість системі охорони здоров'я реалізовувати політику та практику, яка дозволить максимізувати цінність. Медична організація створює цінність для пацієнтів, підвищуючи якість медичних послуг. Створювати та підвищувати рівень цінності для пацієнта можливо при сукупному проектуванні як основний медичної послуги, що надається, так і додаткових послуг. При створенні цінності медичної послуги для пацієнта важливо створювати та враховувати внутрішні конкурентні переваги. Наприклад, через підвищення якості медичної допомоги, надання високотехнологічної допомоги, через просування послуг медичної організації; створення образу високоцінної медичної допомоги. Найчастіше за зниження ціни, споживачі таку ситуацію сприймають, як підвищення цінності. Також при зниженні часу очікування, надання медичної послуги, при позитивних результатах, тривалих учасі, пацієнт сприймає це так само, як створення додаткової цінності. Запропоновано виділити три напрями аналізу, де він використовується дуже часто. Це, по-перше, порівняльні дослідження систем охорони здоров'я у різних державах, об'єктом яких виступають структура та результати функціонування їх систем охорони здоров'я. Другий напрямок вивчає системи охорони здоров'я різних держав з урахуванням їхньої специфіки, особливу увагу звертаючи на шляху досягнення поставлених цілей. Зрештою, третій напрямок докладно вивчає особливості систем кожної держави. У цьому контексті під системою розуміємо таку теоретичну конструкцію, яка сприяє розумінню правил, що регулюють діяльність з охорони здоров'я в кожній із країн. Ефективне управління якістю — запорука успішної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Водночас до нього найчастіше відносять виключно контроль якості продукції або послуг, не враховуючи таких важливих аспектів, як організаційні питання, взаємодія структурних одиниць, планування, облік та оцінка результатів діяльності, підбір, підготовка та ефективне використання персоналу, безпека та ін. Полегшити дуже складний процес управління якістю покликана його автоматизація, навіщо створено низку різноманітних програм. Існують і спеціалізовані програми для будь-якої однієї сфери, наприклад програми-тренажери, навчальні, тестові та інші програми для підготовки кадрів.

It is noted that the main purpose of the mechanism for ensuring the quality of medical care as a tool for the safety of the individual and society is to enable the health care system to implement policies and practices that will maximize value. A medical organization creates value for patients by improving the quality of medical services. It is possible to create and increase the level of value for the patient with the combined design of both the main medical service provided and additional services. When creating the value of a medical service for the patient, it is important to create and consider internal competitive advantages. For example, by improving the quality of medical care, providing high-tech care, by promoting the services of a medical organization; creating an image of high-value medical care. Most often, for a price reduction, consumers perceive such a situation as an increase in value. Also, when the waiting time is reduced, the provision of a medical service, with positive results lasting over time, the patient perceives it as creating additional value. It is proposed to distinguish three areas of analysis where it is used very often. These are, first of all, comparative studies of health care systems in different states, the object of which is the structure and results of the functioning of their health care systems. The second direction studies the health care systems of different states taking into account their specificities, paying special attention to the way to achieve the set goals. After all, the third direction studies in detail the peculiarities of the systems of each state. In this context, the system is understood as such a theoretical construction, which contributes to the understanding of the rules governing health care activities in each of the countries. Effective quality management is the key to the successful operation of any business entity. At the same time, it most often refers exclusively to the control of the quality of products or services, not taking into account such important aspects as organizational issues, interaction of structural units, planning, accounting and evaluation of activity results, selection, training and effective use of personnel, safety, etc. Its automation is designed to facilitate a very complex quality management process, which is why a number of different programs have been created. There are also specialized programs for any one area, such as exercise programs, training programs, test programs, and other training programs.

Ключові слова: охорона здоров'я, механізми державного регулювання, забезпечення якості, медична допомога, ефективне управління якістю.

Key words: health care, mechanisms of state regulation, quality assurance, medical care, effective quality management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

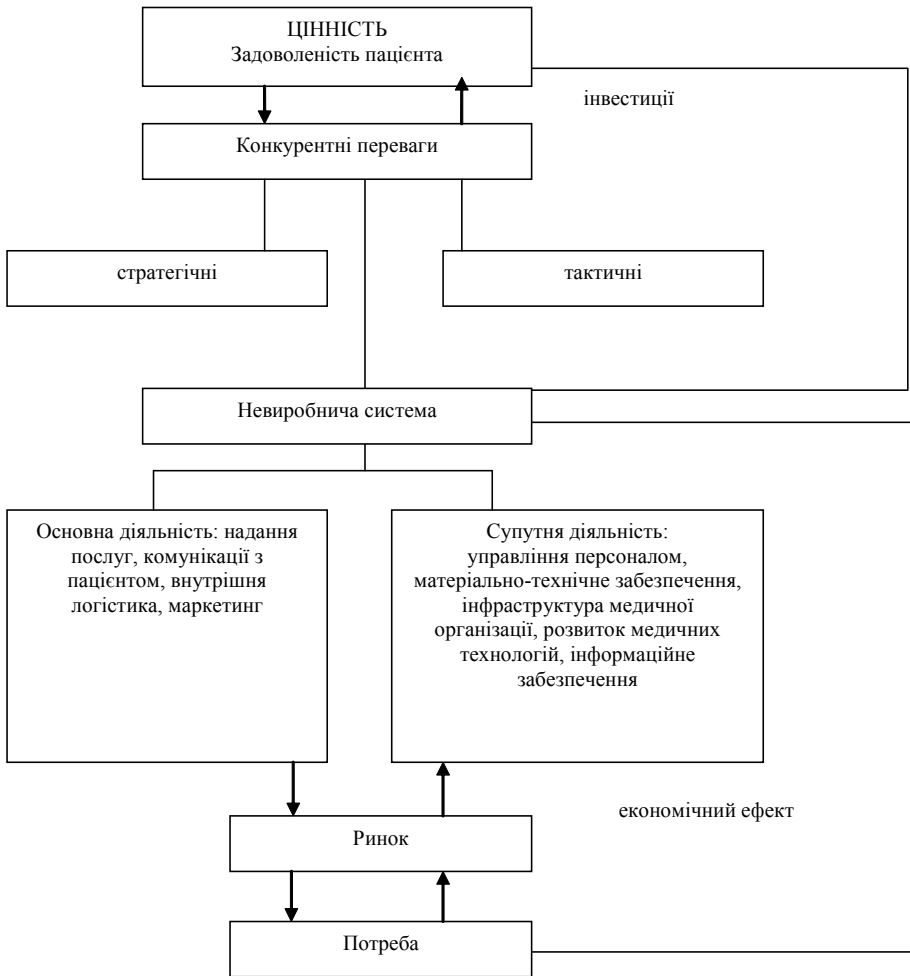
Основною метою механізму забезпечення якості медичної допомоги як інструменту безпеки особистості, суспільства є те, щоб дати можливість системі охорони здоров'я реалізувати політику та практику, яка дозволить максимізувати цінність.

Медична організація створює цінність для пацієнтів, підвищуючи якість медичних послуг [1, с. 89]. Створювати та підвищувати рівень цінності для пацієнта можливо при сукупному проектуванні як основний медичної послуги, що надається, так і додаткових послуг. При створенні цінності медичної послуги для пацієнта важливо створювати та враховувати внутрішні конкурентні переваги. Наприклад, через підвищення якості медичної допомоги, надання високотехнологічної допомоги, через просування послуг медичної організації; створення образу високоцінної медичної допомоги. Найчастіше за зниження ціни, споживачі таку ситуацію сприйма-

ють, як підвищення цінності. Також при зниженні часу очікування, надання медичної послуги, при позитивних результатах, тривалих у часі, пацієнт сприймає це так само, як створення додаткової цінності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З огляду на важливість ролі проблеми дослідження, питанням державного регулювання забезпечення якості надання медичної допомоги та системи управління нею присвячені наукові праці Ю. В. Вороненка, В. Ф. Москаленка, В. М. Рудого, С. Г. Стеценка, І. І. Хожило та інших сучасних дослідників. Окремі питання регулювання галузі охорони здоров'я розглядаються крізь призму механізмів державного регулювання надання медичної допомоги та децентралізації влади в роботах Є. І. Бородіна, О. Ю. Матвеевої, С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Проте на практиці зазначена проблема залишаєть-

Рис. 1. Схема одержання економічного ефекту від цінності медичної допомоги

ся невирішеною вже протягом декількох десятиків років, що обумовлює актуальність проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні особливостей механізму державного регулювання забезпечення якості надання медичної допомоги.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Усередині виробничої системи можна реалізувати інновації. Конкурентні переваги, зрештою, втілюються в медичному продукті, що випускається невиробничою системою та реалізується на ринку. Продаж продукту, що має конкурентну перевагу або виготовлений з використанням у системі внутрішньої конкурентної переваги, дозволяє отримати економічний ефект [2, с. 102].

На рис. 1 представлено схему отримання економічного ефекту від формування цінностей. Цінності можуть перетворитися на стратегічні чи тактичні конкурентні переваги, що реалізуються поза чи всередині у глобальному, локальному чи індивідуальному масштабі.

Розглянемо докладніше сферу вживання терміна "система охорони здоров'я". Можна виділити три напрями аналізу, де він використовується дуже часто. Це, по-перше, порівняльні дослідження сис-

тем охорони здоров'я у різних державах [3, с. 109], об'єктом яких виступають структура та результати функціонування їх систем охорони здоров'я. Другий напрямок вивчає системи охорони здоров'я різних держав з урахуванням їхньої специфіки, особливу увагу звертаючи на шляху досягнення поставлених цілей [4, с. 49].

Зрештою, третій напрямок докладно вивчає особливості систем кожної держави. У цьому контексті під системою розуміємо таку теоретичну конструкцію, яка сприяє розумінню правил, що регулюють діяльність з охорони здоров'я в кожній із країн [5, с. 49].

Успіх організації ефективного функціонування системи управління якістю залежить від ряду факторів, основними з яких є:

- відповідність характеру діяльності медичної організації та її структурних підрозділів, приватної медичної практики вимогам відповідного законодавства;

- належний рівень професійної підготовки лікарів та середнього медичного персоналу,

- регулярне підвищення їхньої кваліфікації;

- оптимальний вибір медичних технологій, їх відповідність існуючим стандартам; дотримання встановлених вимог під час надання медичної допомоги;

- створення належних умов безпеки;

- ступеня задоволеності пацієнтів, що надається медичною допомогою [6, с. 119].

Рівень цивілізованості та розвиненості держави визначається не лише кількістю та ефективністю економічних реформ, що проводяться. Не менш важливими є ті фактори життєдіяльності соціуму, які визначають якість життя населення.

Ефективне управління якістю — запорука успішної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Водночас до нього найчастіше відносять виключно контроль якості продукції або послуг, не враховуючи таких важливих аспектів, як організаційні питання, взаємодія структурних одиниць, планування, облік та оцінка результатів діяльності, підбір, підготовка та ефективне використання персоналу, безпека та ін. [7, с. 23].

Полегшити дуже складний процес управління якістю покликана його автоматизація, навіщо створено низку різноманітних програм. Існують і спеціалізовані програми для будь-якої однієї сфери, наприклад програм-тренажери, навчальні, тестові та інші програми для підготовки кадрів [8].

ВИСНОВКИ

Успішність роботи медичної організації визначальною мірою залежить від пацієнта, що перебуває в ньому. Тому надзвичайно важливо те, як до нього ставляться, чи розуміють, чи задовольняють його потреби. Іншими словами, пацієнт є невід'ємною складовою організаційної структури медичної організації. Звідси випливає, що для системи управління якістю чи не насамперед саме пацієнт виступає об'єктом аналізу та інформаційною базою. Опитування керівництвом співробітників, пацієнтів щодо ступеня задоволення процесом лікування, доглядом та іншими аспектами — дієвий інструмент у системі управління якістю. Опитування має виявити такі параметри:

— лідерство — управлінський персонал організації, який визначає завдання та напрями діяльності колективу, створює у ньому такий мікроклімат, який підвищує залученість кожного співробітника до процесу досягнення спільних цілей;

— залучення співробітників — це найцінніший ресурс медичної організації, тому від організації їх взаємодії, створення умов для реалізації своїх можливостей і здібностей залежить успіх організації в цілому;

— системний, послідовний підхід — всі елементи управління медичною організацією мають бути логічно взаємопов'язані у єдиний управлінський процес для досягнення бажаного результату, управління медичною організацією на основі процесного підходу дозволить підвищити ефективність діяльності системи;

— регулярне вдосконалення — це над ціль кожної медичної організації; всі процеси, що відбуваються в ній, систематично аналізуються, на підставі чого модернізуються та вдосконалюються;

— прийняття рішень, спираючись на факти, — для прийняття оптимальних рішень слід мати об'єктивну інформацію;

— розвиток та впровадження баз даних, підвищення ефективності інформаційних потоків дозволить підвищити ефективність діяльності медичної організації;

— взаємовигідні відносини між клієнтами та постачальниками послуг збільшують можливості та конкурентоспроможність медичної організації, і навіть можливість більш ефективного створення доданої вартості.

Вся різноманітність моделей системи управління якістю, і насамперед та, яка орієнтована на вимоги норми ISO 9001:2008, ґрунтуються на моделі Демінгу. Суть останньої відбиває такий алгоритм: планування — дія — перевірка — коригування. Використовуваний під управлінням якістю прийняття рішень має циклічний характер.

Література:

1. Зима І. Я. Механізми інституційної трансформації державного управління охороною здоров'я. Рівне. 2019. 248 с.
2. Інституційна трансформація державного управління охороною здоров'я: Україна та іноземний досвід: колективна монографія / І. Л. Сазонець, В. І. Саричев [та ін.]; за наук. ред. д. е. н., проф. І. Л. Сазонця. Рівне: Волин. обереги, 2019. 396 с.
3. Вівсанник О. М. Значення та функції міжнародних організацій в інституційній системі державного ре-

гулювання охорони здоров'я. Монографія. Рівне: Волин. обереги, 2022. 212 с.

4. Зима І. Я. Історичний контекст формування основ державного управління охороною здоров'я європейської цивілізації. Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки. 2019. Вип. 1 (47). С. 47—55.

5. Зима І. Я. Формування основ державного управління охороною здоров'я європейської цивілізації: еволюційний аспект. Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. 4 (46). С. 48—56.

6. Сазонець О. М., Вацішин А. О. Використання об'єктів критичної інфраструктури для забезпечення продовольчої безпеки та санітарних норм. Стратегія і тактика державного управління: зб. наук. праць. Рівне: НУВГП, 2020. No 1—2. С. 115—128.

7. Ханіна О. І. Наслідки пандемії COVID-19 та заходи державного антикризового регулювання. Інвестиції: практика та досвід. 2021. No 22. С. 21—24.

8. Public Health Act 1848 and the General Board of Health. URL: [https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=\(дата звернення: 14. 03. 2023 p.\)](https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=(дата звернення: 14. 03. 2023 p.)).

References:

1. Zyma, I.Ya. (2019), *Mekhanizmy instytutsijnnoitransformatsii derzhavnoho upravlinnia okhoronoizdorov'ia* [Mechanisms of institutional transformation of state health care management], Rivne, Ukraine.
2. Sazonets', I. L. and Sarychev, V.I. (2019), *Instytutsijna transformatsiia derzhavnoho upravlinniaokhoronoiu zdorov'ia: Ukraina ta inozemnyj dosvid* [Institutional transformation of state health care management: Ukraine and foreign experience], Volyn.oberehy, Rivne, Ukraine.
3. Vivsiannyk, O.M. (2022), *Znachennia ta funktsiimizhnarodnykh orhanizatsij v instytutsijnij systemiderzhavnoho rehuliuвання okhorony zdorov'ia* [The importance and functions of international organizations in the institutional system of state regulation of healthcare], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
4. Zyma, I.Ya. (2019), "The historical context of the formation of the foundations of state management of health care in European civilization", *Visnyk NUVHP. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 1 (47), pp. 47—55.
5. Zyma, I.Ya. (2018), "Formation of the foundations of state management of health care in European civilization: an evolutionary aspect", *Visnyk NUVHP. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 4 (46), pp. 48—56.
6. Sazonets', O.M. and Vaschishyn, A.O. (2020), "Use of critical infrastructure facilities to ensure food safety and sanitary standards", *Stratehii i taktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1-2. pp. 115-128.
7. Khanina, O.I. (2021), "Consequences of the COVID-19 pandemic and measures of state anti-crisis regulation", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 21—24.
8. Policy Navigator (2023), "Public Health Act 1848 and the General Board of Health", available at: [https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=\(дата звернення: 14. 03. 2023 p.\)](https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=(дата звернення: 14. 03. 2023 p.)).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2023 р.

УДК 321:352

І. В. Зубар,

*к. е. н., старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5112-421X>

І. І. Пайлик,

*магістр, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7191-4112>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.153

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІСЦЕВИМИ ДЕРЖАВНИМИ АДМІНІСТРАЦІЯМИ, ЯК ОРГАНУ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

I. Zubar,

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Public Management and Administration,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

I. Paylik,

Master's student, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

THEORETICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE EXERCISE OF POWERS BY LOCAL STATE ADMINISTRATIONS AS AN EXECUTIVE BODY OF GENERAL COMPETENCE

У статті досліджено теоретико-правові засади здійснення повноважень місцевими державними адміністраціями, як органу виконавчої влади.

Обґрунтовано зміст адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади загальної компетенції із з'ясуванням особливостей цього статусу на місцевому рівні, урахувавши систему територіальної організації влади України. В адміністративно-правовому статусі органів виконавчої влади виокремлено цільовий, структурно-організаційний та компетенційний модулі.

У дослідженні особлива увага відведена обґрунтуванню сутності компетенції органів виконавчої влади у формі важливості елементів завдань, функцій, характеру взаємозв'язків з іншими органами, місця в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядку вирішення установчих і кадрових питань притаманних конкретним інститутам виконавчої влади. Визначено, що за характером, обсягом компетенції та їх змістом органи виконавчої влади поділяють на органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції. Особлива увага сфокусована на інститутах загальної компетенції — органах виконавчої влади, які за своїм статусом і функціональним призначенням здійснюють державне управління усім комплексом відносин, серед яких особлива увага відведена місцевими державними адміністраціям, які відіграють одну із ключових ролей в умовах здійснення реформи децентралізації публічної влади в Україні.

Виявлено певні проблеми організаційно-правового характеру при здійсненні повноважень місцевими державними адміністраціями. Серед проблемних питань відзначено не врегульованість на законодавчому рівні питання передачі повноважень з надання адміністративних послуг органам місцевого самоврядування та місцевим державним адміністраціям, при яких утворено ЦНАП, неузгодженість чинної нормативно-правової бази органів виконавчої влади, які є суб'єктами надання цих послуг, відсутність чіткого розподілу повноважень органів місцевого самоврядування і органів місцевої виконавчої влади, дублювання повноважень органів виконавчої влади різних рівнів. Ці факти сприяють неузгодженості компетенції органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування і неможливості чіткого розмежування їх функцій.

Узагальнено пропозиції стосовно оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою та створення правових передумов для функціонування місцевих державних адміністрацій префектурного типу.

The article examines the theoretical and legal principles of the exercise of powers by local state administrations as a body of executive power.

The content of the administrative-legal status of the bodies of executive power of general competence is substantiated. The specifics of this status at the local level are clarified, taking into account the system of territorial organization of the authorities of Ukraine. In the administrative-legal status of executive authorities, target, structural-organizational and competence modules are distinguished.

In the study, special attention is paid to the justification of the essence of the competence of executive authorities. Competence is identified in the form of the importance of tasks, functions, the nature of relationships with other bodies, the place in the hierarchical structure of executive power bodies, the procedure for solving constitutional and personnel issues specific to specific institutions of executive power. It was determined that according to the nature, scope of competence and their content, executive power bodies are divided into bodies of general competence and bodies of special competence. Special attention is focused on institutes of general competence. These bodies represent the bodies of the executive power, which, according to their status and functional purpose, carry out state management of the entire complex of relations. Among them, special attention is paid to local state administrations. It was determined that these bodies play one of the key roles in the implementation of the reform of public power decentralization in Ukraine.

Certain problems of an organizational and legal nature in the exercise of powers by local state administrations have been identified. Among the problematic issues, the issue of the transfer of powers for the provision of administrative services to local self-government bodies and local state administrations, in which the TsNAP was formed, the inconsistency of the current legal framework of the executive authorities, which are the subjects of the provision of these services, the lack of a clear distribution was noted among the problematic issues powers of local self-government bodies and bodies of local executive power, duplication of powers of executive power bodies of different levels. These facts contribute to the inconsistency of the competences of executive authorities and local self-government bodies and the impossibility of clearly demarcating their functions.

Proposals regarding the optimal distribution of powers between local self-government bodies and executive bodies at different levels of the administrative-territorial system and the creation of legal prerequisites for the functioning of local state administrations of the prefecture type are summarized.

Ключові слова: публічне управління, державне управління, виконавча влада, місцеве самоврядування, регіональна політика, органи виконавчої влади загальної компетенції, децентралізація.

Key words: public administration, state administration, executive power, local self-government, regional policy, bodies of executive power of general competence, decentralization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У період повоєнного відновлення України важливу роль відіграватиме системна розбудова механізму адміністративно-правового забезпечення регуляторної діяльності. У нашій країні даний процес має розвиватись у світлі реформи децентралізації та публічного управління спрямованого на побудову прогресивного діалогу між представниками виконавчої влади на місцях та суб'єктів підприємницької діяльності і громадськості. Запорукою такого діалогу повинне стати міцне нормативно-правове підґрунтя, яке забезпечить надійні умови здійснення не лише господарської діяльності, а реалізації будь-яких інших проявів суспільно корисної підприємницької ініціативи орієнтованої на відновлення економіки країни. Важливим питанням залишається науковий підхід до вивчення теоретико-правових засад реалізації повноважень місцевими державними адміністраціями, як органу виконавчої влади загальної компетенції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню теоретико-правових засад здійснення повноважень місцевими державними адміністраціями та органами виконавчої влади загальної компетенції присвятили свої праці вітчизняні науковці Жовнірчик Я. Ф. [2], Журавель Я.В. [3], Золотарьова М. К. [6], Малиновський В. Я. [9], Марцеляк О. В. [10] та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз наукових поглядів на теоретико-правові засади здійснення повноважень місцевими державними адміністраціями, як органу виконавчої влади загальної компетенції та вивчення перспективних напрямів його удосконалення відповідно до сучасних трансформаційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У світлі прогресивних демократичних трансформацій організації публічної влади в Україні пристальної уваги вимагає наукове обґрунтування напрямів реформування системи місцевого самоврядування, органів виконавчої влади та інституційно-правових умов їх взаємодії в умовах воєнного часу та повоєнної відбудови України. Ключовим тактичним питанням удосконалення процесів територіальної організації влади слід вбачати вектор забезпечення спроможного місцевого самоврядування, здатного забезпечити якісні соціальні умови для жителів громади та надання якісних державних послуг в умовах війни. Саме це обумовлює необхідність розробки дієвого механізму функціонування системи органів виконавчої влади України на засадах децентралізації влади з метою розвитку територіальних громад. Тому є потреба обґрунтування адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади

загальної компетенції із з'ясуванням особливостей цього статусу на місцевому рівні, урахуваючи систему територіальної організації влади України.

Варто відзначити, що інститути виконавчої влади становлять найбільш численну групу державних органів. Золотарьова М.К. в адміністративно-правовому статусі органів виконавчої влади виокремлює три головні модулі: 1) цільовий; 2) структурно-організаційний; 3) компетенційний (компетенцію) [6]. Досліджуючи теоретико-правові засади статусу органів виконавчої влади, звернемось до напрацювань Журавля Я. В. [3], який характеризує статус органів виконавчої влади як інститутів наділених певним колом повноважень, тобто компетенцією, що закріплена в компетенційних (або статутних) нормативно-правових актах. Продовжуючи свою думку, науковець зазначає, що компетенція органу виконавчої влади доповнюється важливими елементами — завданням, функціями, характером взаємозв'язків з іншими органами (як по вертикалі, так і по горизонталі), місцем в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядком вирішення установчих і кадрових питань.

Важливо з'ясувати, що передбачає модуль компетенції виконавчої влади. Малиновський В. Я., автор словника термінів і понять з державного управління, трактує дану дефініцію як "встановлену нормами Конституції та законів України сукупність прав, обов'язків і предметів відання органів виконавчої влади та їх посадових, службових осіб, які забезпечують здійснення функцій і завдань виконавчої гілки влади" [9]. За характером, обсягом компетенції та їх змістом органи виконавчої влади поділяють на органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції. Особливої уваги вимагають інститути загальної компетенції — органи виконавчої влади, які за своїм статусом і функціональним призначенням здійснюють державне управління усім комплексом відносин (політико-адміністративній, соціально-економічній, культурно-освітній, екологічній сферах), що виникають на загальнодержавному рівні чи на рівні окремої адміністративно-територіальної одиниці. Такими органами є: Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські, районні державні адміністрації [9].

Важливим в умовах воєнного стану в Україні є вивчення особливостей здійснення повноважень місцевими державними адміністраціями з метою наукового пошуку перспектив їх удосконалення. Теоретико-правове підґрунтя діяльності місцевих державних адміністрацій щодо реалізації ними державної регуляторної політики формує зміст окремих норм Конституції України [8] та Закону України "Про місцеві державні адміністрації" [5]. Конституція України визначає, що виконавчу владу загальної компетенції в областях і районах представляють місцеві державні адміністрації (ст. 118) (МДА) [8]. Повноваження та порядок діяльності МДА, що представляє виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці регламентує Закон України "Про місцеві державні адміністрації" (ст. 1). Діяльність даного інституту загальної компетенції основана на базових принципах: верховенства права, відповідальності перед людиною та державою за свою діяльність, законності, пріоритетності прав людини,

гласності, поєднання державних і місцевих інтересів (ст. 3).

Публічне адміністрування місцевими державними адміністраціями здійснюється шляхом виконавчо-розпорядчої (публічної управлінської) діяльності та надання адміністративних послуг [1]. До відання місцевих державних адміністрацій належить вирішення питань забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; соціально-економічного розвитку відповідних територій; бюджету, фінансів та обліку; управління майном, приватизації, сприяння розвитку підприємництва та здійснення державної регуляторної політики; промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку; науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді та дітей; використання землі, природних ресурсів, охорони довкілля; зовнішньоекономічної діяльності; оборонної роботи та мобілізаційної підготовки; соціального захисту, зайнятості населення, праці та заробітної плати. В управлінні відповідних місцевих державних адміністрацій перебувають об'єкти державної власності, передані їм в установленому законом порядку. У разі делегування місцевим державним адміністраціям районними чи обласними радами відповідних повноважень в їх управлінні перебувають також об'єкти спільної власності територіальних громад [5].

Надання адміністративних послуг місцевими державними адміністраціями, як результат здійснення владних повноважень за заявою фізичної або юридичної особи, здійснюється через центри надання адміністративних послуг [5]. Основними завданнями таких центрів надання адміністративних послуг є організація надання адміністративних послуг у найкоротший строк та за мінімальної кількості відвідувань суб'єктів звернень; спрощення процедури отримання адміністративних послуг та поліпшення якості їх надання; забезпечення інформування суб'єктів звернень про вимоги та порядок надання адміністративних послуг, що надаються через адміністратора [12]. Я.Ф.Жовнірчик звертає увагу на неврегульованість на законодавчому рівні питання передачі повноважень з надання визначених розпорядженням адміністративних послуг органам місцевого самоврядування та місцевим державним адміністраціям, при яких утворено ЦНАП, неузгодженість чинної нормативно-правової бази органів виконавчої влади, які є суб'єктами надання цих послуг, із вимогами Закону України "Про адміністративні послуги" ускладнюють процес інтеграції визначених розпорядженням адміністративних послуг органів виконавчої влади до ЦНАП, не дозволяють надавати усі послуги через адміністраторів центрів [2].

На сьогодні також продовжують мати місце факти дублювання повноважень органів виконавчої влади різних рівнів, що своєю чергою сприяє неузгодженості компетенції органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, неможливості чіткого розмежування їх функцій. Як наслідок — "зниження ефективності роботи органів місцевого самоврядування, робить їх певною мірою додатком органів виконавчої влади на місцях, провокує надмірну адміністративну централізацію і розширення адміністративного апарату органів виконавчої влади на місцях" [10].

Починаючи з січня 2022 року публічне адміністрування МДА зводиться виключно до виконавчо-розпорядчої діяльності. Зауважимо, що поряд з цим, зміни до Конституції та законів України, зокрема до Законів України "Про місцеві державні адміністрації" та "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо нової системи адміністративно-територіального устрою, повноважень органів місцевої державної влади та органів місцевого самоврядування не внесено [3]. Наступним проблемним питанням у організації виконавчої влади загальної компетенції в Україні на регіональному та місцевому рівнях Чернописький П. Б. [13] відзначає відсутність чіткого розмежування повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування часто мають наслідком зловживання у діяльності обласних (районних) місцевих державних адміністрацій, коли вони чи впливають на органи місцевого самоврядування щодо прийняття рішень з питань соціально-економічного та культурного розвитку територій з метою захисту певних політичних та корпоративних інтересів, чи коли прийняті ними рішення фактично не враховують інтереси населення, не сприяють вирішенню питань соціально-економічного розвитку територій. Журавель Я. В. це явище пояснює особливістю української моделі організації влади на місцях, у якій місцеві органи виконавчої влади створюються і діють не для здійснення контролюючо-наглядових функцій щодо законності діяльності місцевого самоврядування (як у західноєвропейських державах), а беруть на себе основний обсяг повноважень щодо управління відповідними територіями. Тобто, публічна влада на цьому рівні реалізується через систему політичного та економічного двовладдя: діють призначені з центру голови державних адміністрацій, які формують їх склад, та обрані громадами місцеві органи влади [3]. З метою оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою, відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, учений пропонує забезпечити:

— удосконалення системи залучення громадськості до розроблення управлінських рішень і контролю за їх реалізацією;

— визначення достатньої податкової бази, що дасть змогу забезпечити виконання органами місцевого самоврядування власних повноважень з урахуванням об'єктивних критеріїв фінансування державою делегованих повноважень;

— утворення на кожному адміністративно-територіальному рівні представницьких органів місцевого самоврядування з власними виконавчими органами;

— ефективний державний контроль за дотриманням вимог Конституції та законів України [3].

У зв'язку із проведенням в Україні реформи децентралізації, відповідно до проєкту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про місцеві державні адміністрації" та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні" від 30 жовтня 2020 р. № 42988 планується змінити повноваження МДА [4].

Законопроєктом пропонується створити правові передумови та основи для функціонування місцевих

державних адміністрацій префектурного типу до внесення відповідних змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) та приведення законодавства про місцеві державні адміністрації у відповідність із сучасними викликами, які постають перед посадовими особами обласних та районних державних адміністрацій під час виконання конституційних повноважень у межах відповідних районів та областей, а також реалізація конституційних положень щодо функціонування системи забезпечення законності під час здійснення органами та посадовими особами місцевого самоврядування своєї діяльності з метою збалансування системи стримування і противаг у частині дотримання Конституції України та законів України усіма суб'єктами публічної влади в державі.

Пропонується повноваження і завдання місцевих державних адміністрацій чітко розподілити у межах трьох ключових напрямів:

— координація територіальних органів (підрозділів) центральних органів виконавчої влади;

— забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

— виконання окремих повноважень органів місцевого самоврядування (до внесення відповідних змін в Конституцію України).

Вивчаючи досвід країн ЄС, які пройшли шлях реформування адміністративних моделей управління до децентралізованої організації публічної влади, учені дійшли висновку, що ключовим вектором у даних процесах стало делегування повноважень у вирішенні проблем місцевого значення на локальний рівень. Цього вдалося досягти за рахунок спрощення відносин між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Цьому сприяло також формування дієвої системи фінансово-економічних та адміністративних важелів впливу інститутів місцевого самоврядування [7].

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, варто зазначити, що, успішна діяльність держави пов'язана передусім із ефективним функціонуванням виконавчої влади. Подальший розвиток і реформування діючої в Україні системи органів виконавчої влади має відбуватися із урахуванням європейських стандартів та принципів регіонального розвитку, зокрема має спрямовуватися на остаточний перехід до політики децентралізації державного управління, повсюдності місцевого самоврядування та оптимізації територіальної організації влади на принципах субсидіарності, забезпечення надання інституційної та інвестиційної підтримки усім регіонам, забезпечення державних гарантій для іноземних інвесторів.

Аналіз теоретико-правових засад здійснення повноважень органів виконавчої влади загальної компетенції дозволив виявити дуалізм виконавчої влади, який існує в областях та районах внаслідок співіснування органів виконавчої влади загальної компетенції та територіальних органів центральних органів виконавчої влади, призводить до дисфункції виконавчого механізму державної влади".

Враховуючи те, що Україна взяла курс на євроінтеграцію, пріоритетними напрямками удосконалення

теоретико-правових засад здійснення повноважень місцевими органами державної виконавчої влади є впровадження європейських стандартів. Пропонується створити правові передумови та основи для функціонування місцевих державних адміністрацій префектурного типу до внесення відповідних змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) та приведення законодавства про місцеві державні адміністрації у відповідність із сучасними викликами.

Література:

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник; за ред. В. Галушка, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
2. Жовнірчик Я. Ф. Реформування системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1041>
3. Журавель Я.В. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні: монографія. Харків: "У справі", 2020. 424 с.
4. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про місцеві державні адміністрації" та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні" від 30 жовтня 2020 р. № 42988. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf35-11=70293.
5. Закону України "Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999 р. № 586-XVIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
6. Золотарьова М. К. Адміністративно-правовий статус державних податкових інспекцій: монографія; за ред. С.В. Петкова. Запоріжжя: КПУ, 2010. 164 с.
7. Зубар І. В., Онищук Ю. В. Практика ЄС у децентралізації публічної влади та перспективи її застосування в Україні. Публічне управління та митне адміністрування, № 1 (32), 2022. С.41—45.
8. Конституція України. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed20200101#Text>
9. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 251 с.
10. Марцеляк О. В. Конституційна реформа в Україні та її основні завдання на сучасному етапі. Від громадянського суспільства — до правової держави. Харків. ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. 482 с.
11. Матвійчук А. В. Теоретико-правові засади моніторингу здійснення місцевими державними адміністраціями державної регуляторної політики. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Юридичні науки. 2019. № 4. С. 23—28.
12. Чернопиский П. Б. Теоретико-методологічні аспекти розуміння децентралізації влади як конституційно-правового явища. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. 2017. № 4 (16). С. 97—104.

References:

- Halunka, V. and Pravotorovoi, O. (2020), *Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]*, Akademiia administratyvno-pravovykh nauk, Kyiv, Ukraine.
2. Zhovnirchik, Ya. F. (2017), "Reforming the system of providing administrative services by executive power bodies and local self-government bodies", *Public administration: improvement and development*. vol. 3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1041> (Accessed 10 June 2023).
3. Zhuravel, Ya. V. (2020), *Administratyvno-pravove zabezpechennia detsentralizatsii orhaniv vykonavchoi vlady v Ukraini [Administrative and legal provision of decentralization of executive authorities in Ukraine]*, "U spravi", Kharkiv, Ukraine.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), *The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Local State Administrations" and some other legislative acts of Ukraine on reforming the territorial organization of executive power in Ukraine"*, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70293. (Accessed 10 June 2023).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *The Law of Ukraine "On Local State Administrations"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>. (Accessed 10 June 2023).
6. Zolotarova, M. K. (2010), *Administratyvno-pravovyi status derzhavnykh podatkovykh inspektsii [Administrative and legal status of state tax inspections]*, KPU, Zaporizhzhia, Ukraine.
7. Zubar, I. V. and Onyshchuk, Yu. V. (2022), "EU practice in decentralization of public power and prospects for its application in Ukraine", *Public administration and customs administration*, vol.1 (32), pp.41—45.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628#Text> (Accessed 10 June 2023).
9. Malynovskyi, V. Ya. (2005), *Slovyk terminiv i poniat z derzhavnoho upravlinnia [Dictionary of terms and concepts of public administration]*, Center for the Promotion of Institutional Development of the Civil Service, Kyiv, Ukraine.
10. Martseliak, O. V. (2017), *Konstytutsiina reforma v Ukraini ta yii osnovni zavdannia na suchasnomu etapi. Vid hromadianskoho suspilstva — do pravovoi derzhavy [Constitutional reform in Ukraine and its main tasks at the present stage. From civil society to the rule of law]*, KhNU named after V.N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
11. Matviichuk, A. V. (2019), "Theoretical and legal principles of monitoring the implementation of state regulatory policy by local state administrations", *International scientific journal "Internauka"*. Series: Legal Sciences, vol.4, pp. 23—28.
12. Chornopyskyi, P. B. (2017), "Theoretical and methodological aspects of understanding the decentralization of power as a constitutional and legal phenomenon", *Scientific-information bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi*, vol. 4 (16), pp. 97—104.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.

Д. М. Бондаренко,
аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування,
Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2562-0033>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.158

КЛАСТЕРНИЙ ВЕКТОР ОРГАНІЗАЦІЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

D. Bondarenko,
Postgraduate student of the Department of Public Administration
and Local Self-Government, National Technical University "Dnipro Polytechnic"

CLUSTER VECTOR OF THE ORGANIZATION OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION
OF THE INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

У статті розглянута галузева і кількісна структура промисловості України і її стан у воєнний період. Констатовано, що кількісна структура суб'єктів господарювання за галузями промисловості в країні має тенденцію до систематичного зниження, а галузеві структурні компоненти, їх співвідношення, зв'язки і пропорції не є раціональними. Визначено, що на галузевому і територіальному рівнях найбільш ефективною формою господарювання в процесах відбудови може бути кластерна форма організації модернізаційних процесів. Розглянуто види кластерів і спрямованість їх діяльності з метою застосування їх можливостей і здатностей до інтеграції процесів контрагентів діяльності в єдиному господарському ланцюзі. Проаналізовано стан, можливості і умови активізації кластерного руху у процесах відбудови промисловості. Наведено умови фінансового забезпечення створення чи застосування наявних кластерів у процесі прийняття владою держави і керівництва кластерів взаємної відповідальності за використання спільних ресурсів. Сформовано підхід до обґрунтування управлінських рішень, спрямованих на вибір організаційних форм відбудови об'єктів.

The article examines the sectoral and quantitative structure of Ukraine's industry and its state during the war period. It was established that the quantitative structure of economic entities by industry in the country has a tendency to a systematic decline, and the sectoral structural components, their ratios, connections and proportions are not rational. It is emphasized that in the list of legal entities of business, state statistics do not single out modern organizational forms of business that are mainly engaged in innovative activities, including: technology parks, technopolises, innovation centers, hubs, venture enterprises, clusters and others, which are considered drivers of development all over the world. This does not allow to intensify their participation in the processes of post-war reconstruction of the industrial complex, which can be extremely important, timely, highly productive and operational. It was determined that at the sectoral and territorial levels, the most effective form of management in reconstruction processes can be a cluster form of organization of modernization processes. The abilities and opportunities of clusters in scientific, industrial, economic and social activities and their operational and organizational abilities for innovation and modernization

of production are systematized. The types of clusters and the direction of their activities are considered in order to apply their capabilities and abilities to the integration of the processes of business partners in a single economic chain. The state, opportunities and conditions for activation of the cluster movement in the processes of industrial reconstruction are analyzed. The conditions of financial support for the creation or application of existing clusters in the process of acceptance by the state authorities and management of clusters of mutual responsibility for the use of common resources are given. An approach to the justification of management decisions aimed at choosing organizational forms for the reconstruction of objects has been formed.

Ключові слова: промисловість, промисловий комплекс, промислова політика, галузь, органи влади, політика відбудови, суб'єкти господарювання, організаційні форми діяльності, кластери, вектори, умови формування, управління, розвиток.

Key words: industry, industrial complex, industrial policy, industry, authorities, reconstruction policy, business entities, organizational forms of activity, clusters, vectors, conditions of formation, management, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Масштабні військові дії на території України призвели до руйнувань, збитків і втрат в усіх галузях промисловості, які мали ще й певний тягар довоєнних проблем. Виникли умови для стійкої деіндустріалізації галузей і економіки України загалом.

Чітке уявлення про зміни, які необхідно здійснити для ліквідації розрухи й відбудови зрушень не тільки фізичних активів, а й усього життєвого потенціалу, може надати політика відбудови галузевого комплексу в системі регіонального господарства шляхом застосування методу концепт-аналізу — аналіз номенклатури промислової продукції галузей регіону, її обсягів, ступеня задоволення потреб населення, оцінки регіонального ринку, визначення змін в економічній поведінці суб'єктів господарювання та інших характеристик, необхідних для відбудови. Але політика відновлення промислового комплексу країни поки відсутня. І чітких відповідей на запитання, як швидко ліквідувати руйнування поки немає.

У довоєнному періоді державна політика розвитку промисловості реалізовувалась шляхом розробки національних і галузевих реформ довгострокового періоду. Складниками реформ були принципи і механізми їх здійснення, моделі раціональної внутрішньої взаємодії галузевих об'єктів з іншими галузями й органами державної та регіональної влади. Але великі горизонти бачення майбутнього розвитку промисловості будь-якої галузі сьогодні є слабкою підтримкою відбудови їх нинішнього стану. Воєнні збитки, руйнування економіки України і невирішені проблеми відновлення ритмічного функціонування промислового комплексу потребують перегляду змісту і напрямів промислової діяльності і рішучих дій щодо пошуку і консолідації ресурсів відбудови.

Потрібним є й оновлення видів суб'єктів господарювання, підходів до їх формування, зміна механізмів та інструментів оновлення форм організації їх взаємодії, активний пошук і застосування нових ресурсів, джерел відбудови і позитивних факторів впливу на пришвидшення процесів відновлення.

Сьогодні у складі недостатньо використовуваних ресурсів і джерел відбудови вкрай недостатньо розглядаються можливості застосування інноваційних, організаційних і просторових структур організації відновлюваної діяльності, пошук нових більш ефективних форм господарювання, створення умов для мотивації їх активної діяльності з використанням інноваційних технологій і практичного досвіду розвинутих країн.

Останні дослідження і публікації. Дослідженню стану і розвитку промисловості як базової галузі розвитку країн з боку наукової спільноти завжди приділялась велика увага. В Україні вирішенню проблем промисловості, науковим, методологічним і практичним засадам її інноваційного розвитку та модернізації присвячені дослідження: О. Амоші, Ю. Бажала, І. Булеєва, В. Гейця, Я. Жаліло, Ю. Кіндзерського, С. Салиги, М. Якубовського, В. Ляшенко, О. Новікова, Д. Череватського та ін. Питання розвитку смарт-промисловості перспективні напрями та їх механізми розглядали: В. Вишневіський, О. Вієцька, О. Гаркушенко, С. Князєв, О. Лях, В. Чекіна та ін. [15].

Дослідженню проблем організації та діяльності підприємств у межах кластерних структур, вивченню впливу кластерного підходу на підвищення ефективності розвитку підприємств та інституцій присвятили праці: О. Богма, Р. Боукен, М. Войнаренко, Н. Герасимчук, Г. Григор'єв, О. Гуменюк, П. Заремба, М. Мельникова, Л. Петкова, В. Письмак, В. Ратушняк, Г. Семенов, С. Соколенко, М. Сторпер, О. Тищенко, О. Фіщук, І. Швець та ін. Авторами теорії інноваційних кластерів стали: В. Шовкалюк, Л. Федулова, С. Соколенко, В. Войнаренко, І. Пилипенко. Питання створення кластерів досліджували: М. Бутко, Г. Самійленко, О. Маслак, О. Форманчук, З. Люльчак, О. Капітанець, Т. Степанова, Т. Биков та ін. [14].

Водночас ступінь зруйнованості багатьох промислових об'єктів, порушення ланцюгів поставок, складнощі експорту, ситуації з відключенням світла, релакція багатьох підприємств на нові, більш безпечні території, створили умови подальшого погіршення стану промисловості. Тому пошук недовикористаних і нових

можливостей її відбудови повинен продовжуватись. Анонсовані владою заходи щодо підтримки промисловості поки залишаються лише намірами. Зазначене вмотивовує подальші дослідження, вирішення проблем розвитку промислового комплексу України.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є дослідити стан формування процесів відбудови й управління відновленням промислового комплексу України; встановити види організаційних форм суб'єктів господарської діяльності, залучених до участі в модернізації промисловості і віднайти недостатньо використовувані можливості організації і плинності процесів відбудови.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Промисловість є фундаментом економіки кожної країни і уряди країн світу приділяють їй стану, проведенню інноваційно-технічної модернізації і розвитку промислових систем велику увагу. Промисловість забезпечує всі галузі і всі види їх процесів і процесів життєдіяльності знаряддями праці і технологіями, технікою і інструментами. Вона є активним фактором науково-технічного прогресу і відтворювальних процесів загалом.

За роки незалежності в Україні органи влади проводили певну роботу з підтримки промислового комплексу країни, але сьогоdnішній стан промисловості засвідчує її недостатність. Ще до початку війни почали відстежуватись тенденції щодо появи складних проблем і занепаду значної кількості промислових об'єктів багатьох промислових галузей.

Відбудова України сьогодні фокусується на всіх галузях народного господарства. Народного господарський комплекс України відрізняється складною структурою: галузевою, територіальною, функціональною й організаційною. Поняття "галузь" у Господарському кодексі України визначається як сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові або подібні види виробничої діяльності [2, ст. 260].

Галузями національної економіки є промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівля й управління. Кожна галузь поділяється на комплексні підгалузі та види виробництва, які характеризуються різним ступенем диференціації виробництва. Існують галузеві, міжгалузеві, міжгалузево-регіональні, територіальні, регіональні, локальні господарські комплекси [17]. У контексті майбутнього розвитку в Україні виділяються такі основні стратегічні галузі промисловості України: верстатобудування та інструментальне виробництво, електронна та радіоелектронна промисловість, хімічна промисловість (зокрема, продукти спеціальної хімії), титанова промисловість, легка промисловість, переробна промисловість у системі агропромислового комплексу, авіаційна промисловість, ракетно-космічна промисловість, оборонно-промисловий комплекс [6, с. 13—130]. Але цілісний підхід щодо розвитку заявленої сукупності галузей поки відсутній. Галузева (компонентна) структура відображає співвідношення, зв'язки і пропорції між групами галузей, а головними її компонентами визначаються виробничі й невиробничі структури. Суб'єктами господарювання в галузях є юридичні особи [17].

Згідно з даними Державної статистики України серед юридичних осіб, які працюють в Україні станом на 1 січня 2020 р. налічувались такі види: державні підприємства, казенні підприємства, акціонерні товариства, кооперативи, державні організаційні (установи, заклади), комунальні підприємства, корпорації, консорціуми, концерни, кредитні спілки та ін. Кількість юридичних осіб за організаційними формами на цей період становить 1 350 627, у тому числі приватних — 200 285; державних підприємств — 3 750; казенних підприємств — 32; акціонерних товариств — 13 902, у тому числі публічних — 1 418, приватних — 5 352, кооперативів — 28 071; органів державної влади, організацій (установ, закладів) — 93 952, з них державних організацій (установ і закладів) — 9 613; корпорацій — 554, консорціумів — 79, концернів — 185, кредитних спілок — 1 061 [10].

Однак кількісні характеристики суб'єктів господарювання за організаційними формами не відображають напрями і потреби відбудови та їх відновлення і лише характеризують різноманіття їх видів. Постає питання конкретизації ступеня їх відновлення та їх можливостей і здатностей до власної участі інноваційного відтворення за умови надання їм конкретної допомоги.

Водночас слід підкреслити, що в переліку юридичних осіб за організаційними формами господарювання державна статистика не наводить кількість організаційних структур і форм діяльності суб'єктів господарювання, які займаються переважно інноваційною діяльністю. В усьому світі вони вважаються драйверами розвитку, насамперед промисловості. У складі найбільш ефективних форм господарювання на галузевому і територіальному рівнях визначені кластери. Існує багато визначень терміна "класстер", які тією чи іншою мірою доповнюють чи розширюють інформацію про цей особливий вид господарських суб'єктів. Наведемо їх найбільш використовувані.

Кластери — це "нові інституції", які не залежать від попередніх умов розвитку, а становлять архітектуру інтеграційних процесів контрагентів в єдиному господарському ланцюзі для забезпечення вирівнювання соціально-економічних процесів як ефективні й гнучкі інституційні структури [14, с. 82].

У сучасному розумінні кластер являє собою організаційно оформлену, локально інтегровану структурну мережу зацікавлених у співробітництві та використанні його результатів юридично незалежних суб'єктів у певній сфері діяльності з координацією дій та програм розвитку в межах чітко визначеної стратегії [7, с. 97]. Кластер також розглядається як галузеве, територіальне добровільне об'єднання організацій, які тісно співпрацюють між собою та іншими суб'єктами у виробничо-збутовому ланцюжку створення цінностей задля підвищення конкурентоспроможності власної продукції, її експорту, зниження трансакційних та економічних витрат діяльності та сприяння економічному розвитку регіонів [19].

Кластери здатні забезпечити кращу організованість і виробничу спроможність у вирішенні проблем підвищення продуктивності та якості праці, підвищити швидкість операційної діяльності, оперативність логістичних процесів та інноваційної модернізації виробниц-

тва, вирішення питань оптимального поєднання ринкових і неринкових методів управління, створювати гібридний тип партнерства, швидко реагувати на появу змін у навколишньому середовищі та володіють іншими особливостями, які дозволяють консолідувати зусилля для вирішення виниклих проблем. Здатності кластерів як організаційної форми організації діяльності зумовили їх широке застосування в усьому світі за рахунок інтеграції потенціалів підприємств і робітників територій.

Картина стану українських кластерів поки не систематизована та недостатньо конкретизована. Завдяки підтримці Євросоюзу першим формалізованим об'єднанням, яке активізувало кластерний рух в Україні, став Український кластерний альянс (УКА) за аналогією з Європейським кластерним альянсом (ЄКА) [18]. Координатори й експерти кластерних ініціатив обговорили і створили Національну програму кластерного розвитку до 2027 року. Кластерам була надана роль рушіїв смарт-спеціалізації України, генераторів підтримки креативних технологій і критичної інфраструктури продовольчої безпеки та інших прогресивних зрушень, визначена їх спрямованість на інтеграцію управління секторами промисловості із застосуванням інтегрованого управління ланцюгами доданої вартості, управління розвитком і готовності взяти на себе частку завдань інтеграції з Євросоюзом [19].

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 рр. першою стратегічною ціллю визначено формування згуртованості держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах. Одним із завдань оперативних цілей передбачено забезпечення підтримки створення ІТ-кластерів в агломераціях та великих містах, що мають необхідний потенціал та інфраструктуру. Для підвищення конкурентоспроможності регіонів передбачалось формування міських та регіональних економічних кластерів, діяльність яких сприяла б ефективному використанню ресурсів територій, їх комплексному розвитку та становленню інноваційної економіки держави [5, додаток 2]. В українському законодавстві є також низка законів, де згадуються кластери. Але затверджена політика кластерного розвитку відсутня. Водночас розроблений 17 грудня 2020 р. Проєкт національної програми кластерного розвитку України до 2027 р. групою експертів і представників Українського кластерного альянсу [13] і презентований на платформі Індустрія 4 Україна не затверджений. Стає очевидним, що кластери в Україні створюються в умовах практичної нейтральності влади і фрагментарно, хоча вони охоплюють багато сфер діяльності. Кількість кластерів та асоціацій кластерного типу, що входять до кластерного альянсу, дорівнює 48 [19].

За даними Центру регіональних досліджень існуючі в Україні кластери в довоєнний період були розосереджені в обласних центрах і великих містах Харківської, Одеської, Дніпропетровської, Львівської, Запорізької, Київської та інших областях [11] із переважанням у них кластерів інновацій та інвестицій, інжинірингу та автоматизації промислового сектору, хайтеку та популяризації технологій Індустрія 4 Україна і розвитку не тільки традиційних галузей, а й інноваційних напрямів смарт-спеціалізації. Вона хоч і була визначена в більшості ре-

гіонів, але досі залишається до кінця не обґрунтованою. Смарт-спеціалізація розглядається як підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в межах регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал, з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні [16, с. 186], як концепція та політика інноваційного регіонального розвитку, яка сприяє економічному зростанню через краще розкриття його потенціалу [13, с. 6].

На сучасному етапі в Європі налічується 2 950 кластерів в 51 галузі промисловості, які покривають до 39% робочих міст і до 55 % фондів заробітних плат ЄС. В Австрії, Німеччині, Канаді, Китаї, США, Франції, Сінгапурі та інших країнах реалізується кластерна політика Європи. В кластерах реалізується 87 % всіх патентів ЄС. Продуктивність праці найбільш розвинутих кластерів перевищує більш ніж у 2 рази продуктивність праці традиційних фірм-експортерів [11; 13].

Кількість професійної орієнтації діяльності кластерів можливо прослідкувати за їх видами. У складі останніх: ІТ-кластери, інноваційні ІТ-парки, кластери створення об'єктів інноваційної інфраструктури, кластери креативних технологій (наноматеріали, композитні матеріали, технології модернізації поверхні, інженерія багатофункціональних тканин), інфраструктурні кластери (будівельні, логістичні, транспортні), високотехнологічні (приладобудування, машинобудування, автомобілебудування, високотехнологічні господарські технології і робототехніка), сільськогосподарські (аграрної переробки), екологічні і торговельні кластери, фінансові конгломерати, промисловий хайтек та ін.

Види і можливості кластерів повинні умотивувати їх до широкого застосування як ефективної організаційної форми процесів діяльності з відбудови України, у тому числі її промислового комплексу з урахуванням пріоритетів галузевих, міжгалузевих і регіональних кластерів на засадах співпраці з органами державної, місцевої та регіональної влади. Але на цьому шляху існує низка до сьогодні невирішених проблемних питань: відсутність дієвого механізму державно-приватного партнерства і співпраці, слабо врегульовані відносини між владою і бізнесом стосовно використання коштів і привілей, які надає держава, для розвитку й підтримки кластерної діяльності, відносини стосовно врегулювання корпоративних прав, економічних, соціальних та інших корпоративних відносин у процесах суспільної праці на шляху відбудови і ключових сфер її життя.

Війна фактично знищує значну частку нашої промисловості, втрачаються внутрішньогалузеві й міжгалузеві виробничі зв'язки, з'являються інші негаразди, ліквідацію яких треба починати вже зараз. Серед невідкладних заходів і процесів діяльності, які слід обрати для відбудови й відновлення, повинні бути не тільки ті, що спрямовуються на відновлення технічних, технологічних матеріальних та інших предметних руйнувань, а й ті, що містять чітку соціальну спрямованість, розбудову соціальних процесів, відбудовують промислові комплекси як осередки суспільства з певними соціальними цілями.

Таблиця 1. Підходи для обгрунтування управлінських рішень, спрямованих на вибір організаційних форм відбудови промислових об'єктів

Підхід	Укрупнений зміст
Структурний	Дотримання цілісної структури промисловості через підтримку прогресивних галузей і підприємств, забезпечення їх позитивного впливу на стан промисловості загалом. Структурне удосконалення передбачуваних змін за рахунок застосування нових організаційних форм і нової сукупності знань для збільшення суспільного виробництва
Ринковий	Зниження вхідних бар'єрів і розширення внутрішнього ринку продукції підприємств, розвиток їх інфраструктури і збільшення інвестицій
Об'єктно-цільовий	Передбачає поєднання суб'єктів господарювання за певної сукупності способів зв'язку та елементів цілеспрямованої взаємодії для досягнення поставлених цілей
Кластерний	Удосконалення і розвиток організаційного оформлення співапраці в локально-інтегрованих мережах, взаємодія взаємопов'язаних працівників, економічно незалежних юридичних і фізичних об'єктів господарювання з координацією їх дій і програм діяльності
Смарт-спеціалізація	Передбачає аргументоване визначення суб'єктів господарювання в окремих сферах і галузях регіонів, які мають інноваційний потенціал розвитку і мотиваційну трансформацію відповідних секторів економіки до інноваційної модернізації
Корпоративний	Дотримання принципів єдності, стабільності, безпеки і демократії, які розглядаються як ключові процеси відбудови і відновлення країни, будуються на корпоративних відносинах (соціальних, економічних, ділових та ін.), які наголошуються і приймаються згідно з Кодексом корпоративного управління, спільною корпоративною відповідальністю і дотриманням принципів корпоративної поведінки та корпоративної культури, корпоративних звичаїв, традицій і загальноприйнятих норм

Джерело: розроблено автором.

Для повоєнних умов повинні бути попередньо визначені організаційні форми і структури, які здатні слідувати обраним векторам розвитку секторів промисловості і комплексу галузей на територіях і в регіонах. Висновки і рішення повинні бути виваженими та обгрунтованими.

Неефективні і недостатньо потужні підприємства слід включити до об'єктів відновлення за профілем діяльності, призначення продукції з рівнем спеціалізації та іншими показниками. Також доцільно їх розглянути як об'єкти, які можуть бути відновленими за рахунок кластерної підтримки. Останні слід обирати за подібністю зв'язків, відстанню, рівнем спеціалізації, місцем і масштабами в галузевих обсягах виробництва і з міжгалузевими комплексами, що надають уявлення про доцільність їх використання в тій чи іншій галузі промисловості.

Для посилення конкретних можливостей відновлення підприємств шляхом застосування кластерної промислової політики доцільно передбачати об'єднання кількох локальних підприємств у межах застосування кластерного підходу, створювати єдиний ланцюг промислових процесів або їх спільну перебудову на нові напрями діяльності.

В умовах воєнного нестабільного часу і високої ризикованості навколишнього середовища можуть часто виникати потреби в перегляді заходів, обраних для відбудови і відновлення промисловості, або їх часте корегування в короткострокових проміжках часу. Філософію, мету, вибір напрямів, спрямованості та інструментів ситуаційного управління можуть створити окремі підходи чи їх сукупність: структурний, ринковий, об'єктно-цільовий, кластерний, підхід смарт-спеціалізації і корпоративний (таблиця 1).

Ці підходи досить широко використовуються в науковій і методологічній літературі, але на практиці їх застосування здійснюється фрагментарно, далеко не у всіх секторах діяльності і не в повному обсязі. На етапі повоєнної розбудови їх доцільно розглядати як об'єднаний механізм у підвищенні національної солідарності українського народу. В сукупності вони здатні сприяти появі суттєвого синергетичного ефекту і забезпечувати всі очікувані результати і появу нових умов для стійкості і безперервного плину процесів розбудови.

При аналізі масштабів руйнування і стану економіки України стає очевидним, що для її відбудови фінансові можливості бюджету України фактично мізерні. Водночас слід зазначити, що в цей тяжкий для України час їй надається безпрецедентна допомога для відбудови, відновлення і розвитку. Завдяки цій допомозі Уряд України розробляє і реалізує низку програм для підтримки й активного розвитку, мікро-, макро-, малого і середнього бізнесу на умовах надання пільгових кредитних, комерційних ресурсів. Створений і реалізується урядовий проєкт "єРобота", який втілюється в суспільну діяльність за 6-ма програмами: мікрогранти для створення власного бізнесу, гранти для створення переробного підприємства, державне фінансування закладання саду, кошти для розвитку тепличного господарства, грант на реалізацію стартапів, у тому числі в сфері ІТ, кошти на навчання ІТ-спеціальностям. Створений Державний фонд регіонального розвитку України та інші джерела в межах державних схем країни, що призначені для технічної допомоги і підтримки процесів відбудови. Працює преєкт міжнародної технічної допомоги "Застосування і імплементація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у сфері торгівлі", який зосереджується на регіональних і неринкових підприємствах, що здійснюють ініціативи у визначенні своєї виробничої діяльності.

Для відбудови України за допомогою швидких інвестицій і інновацій тільки на міжнародній конференції з відновлення України в Лондоні 21—22 червня 2023 р., метою якої була мобілізація міжнародної підтримки для економічної та соціальної стабілізації України та подальшого процесу відновлення від наслідків війни. У 2023 р. Європейський інвестиційний банк виділяє Україні 840 млн євро на реалізацію пріоритетних проєктів з відновлення інфраструктури (муніципальної (шкіл, лікарень тощо), водопостачання та водовідведення, громадських будівель з урахуванням енергоефективності, транспортних мереж і міського громадського транспорту), фінансування розвитку цифрової трансформації та посилення кібербезпеки. США виділяє Україні 1,3 млрд. доларів на відновлення енергосистем, життєво важливої інфраструктури та допомогу оцифрування митної системи України. Німеччина надає Україні 381 млн євро на гуманітарну допомогу. Франція — 40 млн євро на щорічну реконструкцію України (аварійної реконструкції критичної інфраструктури, медичного обладнання та в разі необхідності енергетичних об'єктів в очікуванні наступної зими). Загалом ЄС обіцяє покрити 45% усіх потреб України на відновлення до 2027 р., що становить приблизно на 50 млрд євро. Це будуть гранти та кредити, частково заморожені активи Росії.

Водночас, з боку України повинні бути створені умови цільового, раціонального й ефективного використання цієї підтримки. Стає очевидним, що необхідно переглянути наявні організаційні структури господарської діяльності, які будуть реалізовувати процеси відбудови. Вони повинні бути налагоджені на стійку чесну раціональну і відповідальну організацію діяльності, бути згруповані, тісно інтегровані і скоординовані за всіма модернізаційними процесами, як спорідненими, так і різноспрямованими. Необхідним є і підвищення гнучкості горизонтальних і вертикальних зв'язків співпраці і співробітництва учасників, всі дії повинні супроводжуватись управлінням процесами відбудови інноваційних підходів і принципів. Президент В. Зеленський на конференції у Лондоні підкреслив, що в основу повоєнної відбудови України, яка є можливою за умови міжнародної підтримки, повинні бути покладені п'ять головних принципів: єдність, стабільність, розвиток, безпека та демократія [20].

Надзвичайно важливим і необхідним є застосування потужного механізму взаємовигідної співпраці між органами влади на всіх рівнях з бізнесом і громадянським суспільством. На жаль, слід зазначити, що для ефективної та цілеспрямованої відбудови України державна влада не завжди приймала виважені й обгрунтовані рішення, хоча, враховуючи їх значущість і масштаби впливу, неприпустимо, щоб вони були необгрунтованими, спонтанними чи хаотичними. Насамперед слід чітко визначити перелік упорядкованих, організаційно спрямованих, галузево і територіально окреслених і законодавчо узгоджених заходів щодо управління і регулювання впливу процесів відбудови й оновлення.

Робота Уряду також повинна стати більш галузевою, об'єктно-суб'єктною і операційно спрямованою. Необхідно, щоб держава, надаючи кошти для відбудови країни і розвитку мікро-, макро- і середнього бізнесу, орієнтувала його діяльність не тільки для власного розвитку і у власному баченні, а й, пристосовувала його діяльність до сьогодшніх потреб держави і регіонів, на вирішення гострих проблем і процесів життєдіяльності суспільства.

Важливим аспектом органів державної та місцевої влади при їх взаємодії з бізнесом є удосконалення виконання функцій управління відбудовою зруйнованих об'єктів, регіонів, галузей і процесів життєдіяльності, упорядкування грошово-правових відносин співпраці, спільної відповідальності сторін за якість, своєчасність і повноту обсягів відновлення. Вони повинні бути наголошеними і закріпленими при наданні грантів та інших джерел інвестування за пільговими і ринковими умовами. Це потребує чіткого формулювання, організації і дотримання взаємних прав і суспільних зобов'язань на умовах суспільного договору. В загальному розумінні суспільний договір являє собою добровільну згоду кожної окремої особистості на об'єднання у спільноту з метою захисту своїх прав на життя, безпеку, здоров'я, освіту й водночас справедливого розподілу національного багатства і доступу до культурного надбання [7, с. 80].

Суспільний договір співпраці між владою, бізнесом і громадянським суспільством в обраному напрямі відображає правові, економічні та соціальні правовідно-

сини сторін у відповідних сферах спільної діяльності, у тому числі і при створенні нового типу організаційних структур суб'єктів господарювання за підтримкою і участю влади. Договором закріплюється добровільна згода на прийняття певних чітких зобов'язань і відповідальності за їх використання. Це загальна згода жити за визначеними законами та принципами, які на різних етапах розвитку еволюціонують за запитами й очікуваннями суспільства, що знаходить своє відображення в національному законодавстві [7, с. 79—80].

Уявляється, що саме недостатнє застосування деталізованих суспільних договорів між владою, бізнесом і населенням призвело до появи в Україні неприбуткових підприємств, зниження продуктивності й оплати праці, безробіття й одночасної появи власних працюючих структур з мільйонними прибутками.

На вдосконалення організації повсюдної масштабної діяльності з відбудови і відновлення України були спрямовані і акценти при обговоренні загального бюджету чотирирічної програми співпраці згідно зі спільним Планом дій Ради Європи для України на 2023—2026 рр. "Стійкість, відновлення та відбудова". Зокрема, зазначалося, що відбудова України повинна здійснюватись за тісно взаємопов'язаними, але відносно самостійними напрямками: відновлення та відбудова народного господарства України; підвищення результативності дій парламенту та підвищення відповідальності членів Верховної Ради України [8]. Відповідно до цих напрямів проведене дослідження проілюструвало недостатньо використовувані в Україні можливості кластерної організації управління процесами відновлення і необхідні дії влади з поглиблення партнерської співпраці з бізнесом, державними суб'єктами господарювання та населенням, недостатнє підвищення результативності і зміцнення взаємної відповідальності задля активізації та пришвидшення процесів відбудови й ефективного використання міжнародної фінансової допомоги.

ВИСНОВКИ

Ключовим вектором підйому економічного та соціального стану України є відбудова, оновлення і підтримка промисловості країни на належному конкурентоздатному рівні. Але проблемне поле промислової політики регіонів і загалом України на сучасному етапі і в повоєнний період включає надзвичайно широкий перелік питань стосовно управлінських заходів ліквідації руйнувань і погіршених умов функціонування промисловості. У їх складі заходи з підвищення змісту, обсягів та інтеграції державної, регіональної і галузевої співпраці із суб'єктами господарювання різних форм власності, поєднання зусиль, джерел, напрямів і стимулів співпраці і підвищення взаємної відповідальності, згуртованості і єдності колективів і влади, залучених до процесів відновлення.

Організація процесів відбудови й оновлення повинна включати організаційні, структурні, ринкові, техніко-технологічні та інші завдання. Одним із важливих кроків організації діяльності з відбудови й управління пропонується підтримка створеного потужного кластерного руху, запровадження кластерної організації діяльності і сукупності підходів, які здатні забезпечити інноваційну конкурентоспроможність промисловості. Уваги по-

требує і широке запровадження партисипативного управління, залучення до широкої участі населення, бізнесу і безпосередньо влади для вирішення проблем відбудови України.

Запропонована сукупність підходів до обґрунтування і вибору організаційних форм відбудови промисловості та умов їх запровадження може суттєво активізувати застосування сучасних наукових здобутків, інформаційно-комунікативних моделей спільної взаємодії і згуртованості народу для швидкої реалізації процесів відновлення.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року: проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?Lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724-49fd0877-d8d6&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkrainiproSkhvalenniaStrategiiRozvitkuPromislovogoKompleksuUkrainiNaPeriodDo2025-Roku>

2. Господарський кодекс України: підписаний Президентом України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

3. Про господарські товариства: Закон України від 16 вересня 1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>

4. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 — 2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text>

6. Концепція розвитку стратегічних галузей промисловості України / Український інститут майбутнього. Київ, 2021. 136 с. URL: <https://e-cis.info/upload/iblock/d2c/d2cad1f871879554ade473c93b475292.pdf>

7. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку / авт. кол.: Жилінська О. (наук. ред.), Мельничук О. (відповід. ред.), Антонюк Л. [та ін.]. 2-ге вид. Львів: Кальварія, 2017. 164 с. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>

8. План дій Ради Європи для України на 2023—2026 роки "Стійкість, відновлення та відбудова": підготовлено Директоратом з координації програм 29 листопада 2022 р.; затверджено Комітетом міністрів Ради Європи від 14 грудня 2022 р. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>

9. Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/menu/edrpuu.htm>

10. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/edrpuu/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0120.htm

11. Баранник В. О. Щодо сприяння розвитку регіональних кластерів в Україні: аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/klustery.pdf>

12. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

13. Національна програма кластерного розвитку до 2027 року: Концепція. Орієнтири розвитку. Рекомендації / О. Юрчак та ін. Київ: АППАУ, Платформа Industry4-Ukraine, 2020. 74 с. URL: <https://mautic.appau.org.ua/asset/166:proekt-nacprogrami-klasterного-rozvitkudo-2025-v1pdf>

14. Присяжнюк А. Ю. Сингулярність кластерного розвитку національної економіки: монографія. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 300 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/b12c43949b431de6555354d-98af79734.pdf>

15. Смарт-промисловість в епоху цифрової економіки: перспективи, напрями і механізми розвитку: монографія / [В. П. Вишневський, О. В. Вієцька, О. М. Гаркушенко та ін.]; за ред. В. П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 192 с. URL: <https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/2018-Smart-promislovis-t-v-epohu-tsifrovoyi-ekonomiki.pdf>

16. Стратегія Дніпра 2030. URL: https://dnipro-rada.gov.ua/upload/editor/strategiya_osnovnij_dokument_1.pdf

17. Завадських Г. М. Регіональна економіка: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 556 с. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/et/wp-content/uploads/sites/33/posibnyk-.rehionalna-ekonomika.pdf>

18. Юрчак О. Кластери — пігулка від деіндустріалізації. Дзеркало тижня від 24 травня 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/business/klasteri-pihulka-vid-deindustrializatsiji.html>

19. Industry4Ukraine: платформа промислових та хайтек секторів. URL: <https://www.industry4ukraine.net>

20. Зеленський на конференції у Лондоні виклав 5 принципів відбудови України // Рубрика медіа рішень. 21 червня 2023. URL: <https://rubryka.com/2023/06/21/zelenskyj-na-konferentsiyi-u-londoni-vyklav-5-pryntsypiv-vidbudovy-ukrayiny>

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On the approval of the Strategy for the Development of the Industrial Complex of Ukraine for the period until 2025", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?Lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724-49fd0877-d8d6&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkrainiproSkhvalenniaStrategiiRozvitkuPromislovogoKompleksuUkrainiNaPeriodDo2025-Roku> (Accessed 05 Sept 2023).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 05 Sept 2023).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Business Associations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (Accessed 05 Sept 2023).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Investment Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text (Accessed 05 Sept 2023).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the State Regional Development Strategies for 2021—2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text> (Accessed 05 Sept 2023).

6. Ukrainian Institute for the Future (2021), "Concept of development of strategic industries of Ukraine", available at: <https://e-cis.info/upload/iblock/d2c/d2cad1f871879-554ade473c93b475292.pdf> (Accessed 05 Sept 2023).

7. Zhylyns'ka, O. Mel'nychuk, O. and Antoniuk, L. (2017), *Ukraina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku [Ukraine 2030: Doctrine of balanced development]*, Kal'varii, L'viv, Ukraine, available at: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doktryna-2030.pdf> (Accessed 05 Sept 2023).

8. Council of Europe (2022), "Action Plan of the Council of Europe for Ukraine for 2023—2026 "Resilience, Recovery and Reconstruction"", available at: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680a-a8282> (Accessed 05 Sept 2023).

9. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine (UEDRPOU)", available at: <https://ukrstat.gov.ua/menu/edrpou.htm> (Accessed 05 Sept 2023).

10. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Number of legal entities by organizational and legal forms of business", available at: https://ukrstat.gov.ua/edrpou/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0120.htm (Accessed 05 Sept 2023).

11. Barannik, V.O. (2021), available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/klustery.pdf> (Accessed 05 Sept 2023).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About the basics of state regional policy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Accessed 05 Sept 2023).

13. Yurchak, O. (2020), *Natsional'na prohrama klasterneho rozvytku do 2027 roku: Kontseptsiiia. Oriientyry rozvytku. Rekomendatsii [National program of cluster development until 2027: Concept. Landmarks of development. Recommendations]*, APPAU, Platforma Industry4Ukraine, Kyiv, Ukraine, available at: <https://mautic.appau.org.ua/asset/166:proekt-nacprogrami-klasterneho-rozvitkudo-2025-v1.pdf> (Accessed 05 Sept 2023).

14. Prysiazhniuk, A.Yu. (2022), *Synhuliatornist' klasterneho rozvytku natsional'noi ekonomiky [Singularity of cluster development of the national economy]*, Derzh. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, available at: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/b12c43949b431de-6555354d98af79734.pdf> (Accessed 05 Sept 2023).

15. Vyshnevs'kyj, V.P. Viiets'ka, O.V. and Harkushenko, O.M. (2018), *Smart-promyslovist' v epokhu tsyfrovoy ekonomiky: perspektyvy, napriamy i mekhanizmy rozvytku [Smart industry in the era of the digital economy: prospects, directions and mechanisms of development]*, NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Kyiv, Ukraine, available at: <https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/2018-Smart-promislovist-v-epohu-tsifrovoyi-ekonomiki.pdf> (Accessed 05 Sept 2023).

16. Dnipro City Council (2020), "Dnipro 2030 Strategy", available at: https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/strategiya_osnovnij_dokument_1.pdf (Accessed 05 Sept 2023).

17. Zavads'kykh, H.M. (2015), *Rehional'na ekonomika [Regional economy: study guide]*, OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine, available at: <http://www.tsatu.edu.ua/et/wp-content/uploads/sites/33/posibnyk-.rehionalna-ekonomika.pdf> (Accessed 05 Sept 2023).

18. Yurchak, O. (2022), "Clusters are a pill against deindustrialization", available at: <https://zn.ua/ukr/business/klasteri-pihulka-vid-deindustrializatsiji.html> (Accessed 05 Sept 2023).

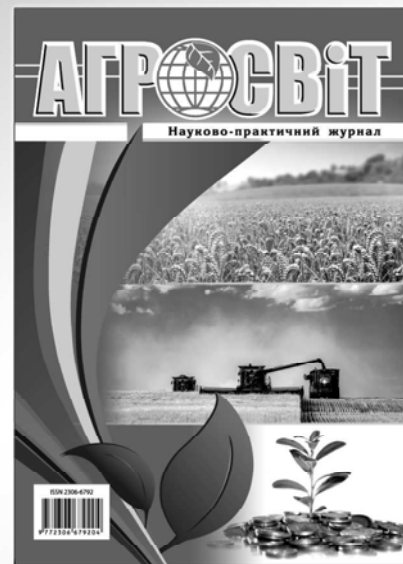
19. Industry4Ukraine (2023), available at: <https://www.industry4ukraine.net> (Accessed 05 Sept 2023).

20. Rubryka media rishen' (2023), "At the conference in London, Zelensky outlined 5 principles of rebuilding Ukraine", available at: <https://rubryka.com/2023/06/21/zelenskyj-na-konferentsiyi-u-londoni-vyklav-5-pryntsyypiv-vidbudovy-ukrayiny> (Accessed 05 Sept 2023).
Стаття надійшла до редакції 15.09.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Ю. В. Василенко,

аспірант кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти "Дніпровська академія неперервної освіти" Дніпропетровської обласної ради"
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2312-6979>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.166

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНИХ ЗМІН В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ

Y. Vasylenko,

Postgraduate student, Dnipro Academy of Continuing Education

INNOVATIVE TOOLS FOR ENSURING QUALITY CHANGES IN POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION

У статті розглянуто інструменти забезпечення якісних змін в післядипломній медичній освіті. Дослідження теорії та практики післядипломної медичної освіти дозволяє нам зазначити схожість поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців на перспективи розвитку системи цієї освіти. Виклики у сфері післядипломної медичної освіти вимагають зосередження уваги на інноваційних інструментах, орієнтованих на забезпечення якості, відповідності сучасним технічним досягненням, перспективності характеру розвитку цієї освіти. В умовах стрімкого розвитку наукових досліджень та технологій, а також зміни вимог до медичних послуг, реформування медичної освіти стає важливою передумовою для підвищення якості медичних послуг та підготовки висококваліфікованих медичних фахівців. Концепція реформування медичної освіти в Україні є стратегічним напрямком, спрямованим на адаптацію навчальних програм та методів до потреб сучасної медичної практики.

Сьогоднішні медичні виклики вимагають від медичних фахівців глибоких знань та широкого спектру навичок. Клінічна практика стає все більше інтегрованою, технологізованою та ефективною. З цією метою реформування медичної освіти потребує перегляду підходів до підготовки фахівців, які здатні відповісти на сучасні виклики в області медицини. Основною метою концепції реформування є адаптація навчальних програм та методів до сучасних вимог. Це передбачає розробку інноваційних підходів до навчання, включаючи активні методи, використання сучасних технологій, створення практично-орієнтованих навчальних програм та забезпечення можливості підвищення кваліфікації на всіх етапах медичної кар'єри. Реалізація концепції реформування медичної освіти в Україні стикається з викликами, такими як фінансова підтримка, підготовка викладачів та створення необхідної інфраструктури. Однак ці виклики відкривають широкі перспективи для забезпечення високоякісної медичної освіти, яка відповідає найвищим стандартам. Ключовою складовою реалізації концепції є партнерство між медичними установами, організаціями, державними органами та міжнародними партнерами. Взаємодія між різними галузями медичної науки та практики сприяє вдосконаленню навчальних програм та обміну передовим досвідом. Концепція реформування медичної освіти в Україні є стратегічним кроком на шляху до вдосконалення медичної практики та підготовки медичних фахівців, здатних відповідати викликам сучасності. Це важлива передумова для покращення якості медичних послуг та подальшого розвитку медичної галузі в Україні.

The article discusses tools for ensuring quality changes in postgraduate medical education. The study of the theory and practice of postgraduate medical education allows us to note the similarity of views of domestic and foreign scientists on the prospects for the development of this education system. Challenges in the field of postgraduate medical education require a focus on innovative tools aimed at ensuring quality, compliance with modern technical achievements, and the perspective of the nature of the development of this education. In the conditions of rapid development of scientific research and technologies, as well as changes in requirements for medical services, reforming medical education becomes an important prerequisite for improving the quality of medical services and training highly qualified medical specialists. The concept of reforming medical education in Ukraine is a strategic direction aimed at adapting educational programs and methods to the needs of modern medical practice.

Today's medical challenges require medical professionals to have in-depth knowledge and a wide range of skills. Clinical practice is becoming increasingly integrated, technological and efficient. For this purpose, reforming medical education requires a review of approaches to the training of specialists who are able to respond to modern challenges in the field of medicine. The main goal of the reform concept is the adaptation of educational programs and methods to modern requirements. This involves the development of innovative approaches to education, including active methods, the use of modern technologies, the creation of practically-oriented training programs and the provision of opportunities for professional development at all stages of a medical career. Implementation of the concept of reforming medical education in Ukraine faces challenges such as financial support, training of teachers and creation of the necessary infrastructure. However, these challenges open wide prospects for providing high-quality medical education that meets the highest standards. A key component of the implementation of the concept is the partnership between medical institutions, organizations, state bodies and international partners. The interaction between various branches of medical science and practice contributes to the improvement of educational programs and the exchange of best practices. The concept of reforming medical education in Ukraine is a strategic step on the way to improving medical practice and training medical specialists capable of meeting modern challenges. This is an important prerequisite for improving the quality of medical services and further development of the medical industry in Ukraine.

Ключові слова: інноваційні інструменти, реформування, медичні заклади, післядипломна медична освіта, медична освіта, професійний розвиток.

Key words: innovative tools, reforms, medical institutions, postgraduate medical education, medical education, professional development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні дослідники зауважують на потребі кращого осмислення того. Яку медичну освіту ми хочемо отримати, тобто яких лікарів ми хочемо мати, як правильно використовувати сучасні технології, не зменшуючи ролі та відповідальності викладача, людини в прийнятті рішень. Особливий інтерес сьогодні викликають наукові розробки за напрямом визначення основ формування та функціонування інноваційних університетських екосистем. Підхід базується на розгляді наук про здоров'я та життя як складної соціально-економічної екосистеми з її широким спектром ролей та зацікавлених сторін, діяльність яких спрямована на поліпшення здоров'я людини. Відповідно освіта та дослідження в університетах є невід'ємним елементом цієї складної екосистеми, що сприяє її розвитку, де навчання впродовж життя є дієвим інструментом передачі компетентностей, підтримання високого рівня кваліфікації, який затребуваний у секторі здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження теорії та практики післядипломної медичної освіти дозволяє нам зазначити схожість поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців на Основними принципами сучасної медичної освіти, які закладаються в інноваційні навчальні програми є: інтерактивність, двонаправленість, змішаність, транснаціональність, сучасність.

Викликає науковий інтерес висновок дослідників щодо важливості застосування універсальних інструментів навчання для всього різноманіття зацікавлених сторін середовища охорони здоров'я, більше того, пропонується поглянути ширше та врахувати суб'єктів, які не належать до традиційного освітнього середовища у цій сфері, зокрема тих, хто шукає місце роботи та пацієнти. Також відзначається необхідність якомога повнішого врахування унікальних критеріїв, викликів, зумовлених різними професійними спрямуваннями у цій

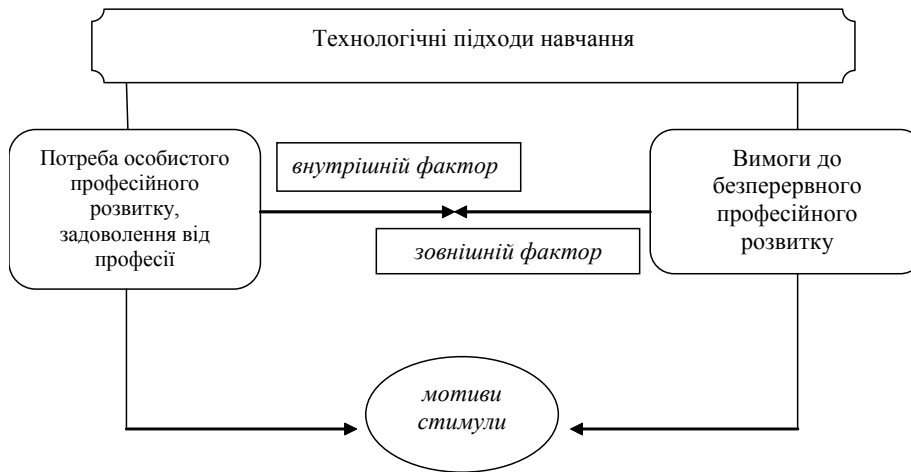

Рис. 1. Внутрішні та зовнішні чинники використання нових технологій навчання

сфері під час розробки та реалізації навчальних програм [2]. Особлива увага сьогодні звертається на актуалізацію оновлення форм та методів навчання у напрямку розвитку клінічного мислення як одного з основних завдань післядипломної медичної освіти [3]. Виокремлюється важливість супервізії в контексті навчання, орієнтованість на медичну відповідальність. Наприклад, розкриваючи інноваційний зміст процесу відбору у Великобританії для нейрохірургічної підготовки, підкреслюється спрямованість на формування й оцінювання клінічних знань і технічних навичок, суджень під тиском, вирішення проблем, комунікативних навичок, мотивації, професійної доброчесності та розуміння спеціальності [4].

Результати дослідження підтверджують висновки щодо відзначення спрямованості пошуків на персоналізацію навчання, у тому числі, через побудову відносин єдиної спрямованості здобувача післядипломної медичної освіти та заклад охорони здоров'я на навчання — організація, що навчається, вектор навчання та розвитку як основа гармонізації професійної діяльності та навчання, якості медичних послуг для громадян.

Також підкреслюється важливість дослідження впливу інновацій на післядипломну медичну освіту. Йдеться про вивчення впливу освітніх інновацій на клінічну практику (за межами виключно освітньої сфери), що, у свою чергу вимагає оптимізації підходів до оцінювання на робочому місці [5].

Сучасні дослідження підтверджують поширення практики використання у післядипломній медичній освіті телемедицини, впровадження технологій змішаного навчання, перевернутого навчання, цифрових навчальних файлів. Сучасними каналами застосування технологій є мережі, синхронні та асинхронні додатки [6].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у здійсненні обґрунтування інноваційних інструментів забезпечення якісних змін в післядипломній медичній освіті

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Окремої уваги потребує проблематика лідерства в системі післядипломної медичної освіти. Оцінюючи

здатність системи післядипломної медичної системи до розвитку лідерства зарубіжні дослідники відзначають проблему відсутності концептуального обґрунтування рамок лідерства, зосередженість в процесі навчання переважно на когнітивних сферах лідерства та потребу комплексного підходу до цього питання, із врахуванням розвитку емоційного інтелекту.

Результати досліджень сучасних тенденцій розвитку медичної освіти виявляють зростаюче значення лідерства як важливої компетентності для лікаря, що пояснюється зростаючими

викликами, які стоять перед системами охорони здоров'я, зростаючі запити до підзвітності, ефективності використання обмежених ресурсів, зростання обсягів роботи лікаря у колективі (складних, взаємозалежних командах) [7].

Спільною тенденцією на сучасному етапі є зростаюча увага теорії та практики до технологічних підходів (електронне навчання, викладання через Інтернет, соціальні мережі та штучний інтелект) розвитку післядипломної медичної освіти. Тут до основних проблем впровадження нових технологій дослідники відносять обмежені фінансові ресурси, а також здійснення акредитації, підтримання компетентностей. Стосовно проблеми акредитації йдеться про необхідність балансу підготовки на основі досвіду традиційної практики та нових методах роботи. До основних факторів позитивного впливу на зміни в післядипломній медичній освіті науковці відносять спільну прихильність, переосмислення, підтримуючу структуру та відкриту культуру.

Відповідно серед факторів негативного впливу відзначається таке: опір змінам, порушення балансу між різними завданнями, недостатнє залучення, брак консенсусу, небезпечна культура та ієрархія.

Крім того слід відзначити такі фактори, що стимулюють запровадження технологічних підходів, як потреба особистого професійного розвитку, задоволення від професії (внутрішній фактор) та вимоги до безперервного професійного розвитку, наявність необхідного обсягу фінансування, потреба більш дієвих засобів винагороди [8]. Такі двосторонні чинники потребують більшого врахування в побудові інноваційної екосистеми післядипломної медичної освіти (рис. 1).

Практика вимагає удосконалення підходів до навчання на робочому місці лікаря за допомогою використання мобільного навчання (передусім різного роду додатки на смартфонах, зокрема підручники, довідники, медичні калькулятори), симуляції (допомога у поглибленні технічних навичок, взаємодії в команді) та соціальні медіа (блоги, нетворкінг, You Tube), що сприяють більшій участі в процесі навчання, поширенню й розвитку знань. По суті йдеться про зростаюче значення неформального навчання. Це у свою чергу актуалізує завдання оцінки якості додатків, навчального контенту.

Новим виміром сучасної післядипломної освіти є соціальні медіа та їх роль в навчанні медичних працівників передусім у контексті забезпечення комунікаційних зв'язків, що вимагає осмислення переваг та ризиків, пов'язаних із використанням інструментів соціальних медіа (блоги, мікроблоги, спільноти контенту, віртуальні навчальні заклади), що розглядаються як значуще доповнення до традиційних методів навчання. Соціальні медіа постають потужним засобом забезпечення доступу до різноманітного навчального контенту та формування віртуальних спільнот практиків, у тому числі для як майданчик дискусій щодо різних практик. Водночас маємо усвідомлювати вимоги належного використання соціальних медіа з точки зору етики, довіри, відносин між лікарем та пацієнтом, конфіденційності та ін. [9].

Оцінюючи спектр питань в межах яких розглядаються соціальні медіа для післядипломної медичної освіти можна виокремити, що вони зосереджені на аспектах освіти, професіоналізму, залучення медичних працівників на навчання:

- майданчики (платформи) спілкування, обміну знаннями, думками, вивчення доказової медицини, середовище поширення та просування власних наукових досліджень;

- місце формування та використання освітнього контенту;

- пошук потенційних клієнтів для отримання освітніх послуг в системі післядипломної медичної освіти, інформування про послуги, які можна отримати в цій системі, пошук робочого місця;

- формування "онлайн-професіоналізму" [9].

Соціальні мережі розглядаються як засіб підвищення рівня засвоєння нових знань та впливу на зміни в клінічному середовищі на основі застосування їх з метою поширення інформації або /та стимулювання залучення учасників у цей процес. Особливо підкреслюється здатність соціальних мереж як освітнього інструменту забезпечувати не лише обмін знаннями (інструмент навчання та викладання), а також підвищувати мотивацію та успішність навчання, відповідно можуть активно застосовуватися для заохочення активності в навчанні [10].

Слід відзначити, що поряд із активним розвитком соціальних медіа-платформ та їх можливостей для медичної освіти, цей напрям є малодослідженим, особливо, що стосується вітчизняної практики. Основний контекст їх розгляду пов'язується з набиранням популярності таких соціальних медіа-платформ, адже вони є доступними, зручними (користувачі можуть навчатися у будь-який час, без кордонів, швидкий доступ до великого обсягу матеріалів, можливість поширити власний досвід та напрацювання, отримати інформацію про можливості навчання та ін.). Можна зазначити, що такі платформи є сучасним засобом неформальної освіти, важливим допоміжним елементом для сучасної системи післядипломної медичної освіти. Більше того, широке представлення в соціальних мережах закладів охорони здоров'я, наукових установ, представників професійного середовища, закладів вищої освіти у цій галузі дозволяє водночас говорити про наближення соціальних медіа-платформ до формальної освіти через посилення їх публічного харак-

теру та впливу на процеси та явища, що відбуваються у сфері медичної освіти в цілому. Водночас необхідно підкреслити, що враховуючи недостатню вивченість їх застосування та впливу на післядипломну медичну освіту, особливої уваги потребують питання якості інформації, навчального матеріалу, що розмащується на таких платформах. Доцільним, на наш погляд, є розробка основних рекомендацій щодо застосування соціальних медіа-платформ в післядипломній медичній освіті, щодо їх органічного поєднання з навчанням у вимірі трьох її складників: інтернатура, лікарська резидентура та безперервний професійний розвиток. Особливо значення це набуває для втілення філософії безперервного професійного розвитку та формування компетентності вміти вчитися.

Освітня цінність технології визначається виходячи з того наскільки вона відповідає меті, яку ми ставимо та розуміння для чого, чому ми її використовуємо. Головним висновком є те, що такі нові технології навчання не замінюють реальний досвід роботи з пацієнтом, а є доповненням, додатковим засобом розвитку професіоналізму. Значущим є виокремлення такої сутнісної характеристики післядипломної медичної освіти як те, що це водночас і набуття знань, і процес соціальної участі, що у свою чергу висуває завдання для подальшого вивчення того, яким чином нові технології сприяють трансформації результатів навчання та міжпрофесійним зв'язкам [11].

Науковці виокремлюють таку проблему сучасної системи післядипломної медичної освіти як "суворий вхід та слабкий вихід", неналежний рівень інноваційності здобувачів [12].

Це у свою чергу посилює значимість здатності до самонавчання. Значний інтерес для нашого дослідження становлять висновки попередніх досліджень зарубіжних науковців про необхідність трансформації системи оцінювання якості післядипломної медичної освіти, яка здебільшого орієнтована на "управління студентами". За сучасних умов технологізації навчання пропонується зосередитися на врахуванні можливостей інтернет середовища та формування системи оцінювання якості післядипломної освіти на основі великих даних в середовищі "Інтернет плюс", що, за висновками дослідників, дозволить підвищити рівень якості цієї освіти та задоволення потреб суспільства у цій сфері [12].

Стажери надають перевагу технологічним методам навчання (інтерактивним, авторитетним, зручним, забезпечують зворотний зв'язок, сприяють рефлексії здобувачів щодо вирішення складних завдань). З метою подолання соціальної ізоляції в умовах браку "живого спілкування" в освітніх програмах впроваджуються блоги, соціальні мережі. Особливо наголошується на посиленні гуманістичної складової в умовах навчання на основі технологічних підходів. Одним з актуальних питань є дослідження того як впливає застосування віртуальної реальності, інструментів штучного інтелекту в навчанні на ставлення медичних працівників (суб'єктів навчання в системі післядипломної освіти) до пацієнтів та результати їх лікування [13].

Результати дослідження дають змогу виокремити такі основні інноваційні інструменти забезпечення якісних змін в системі післядипломної медичної освіти:

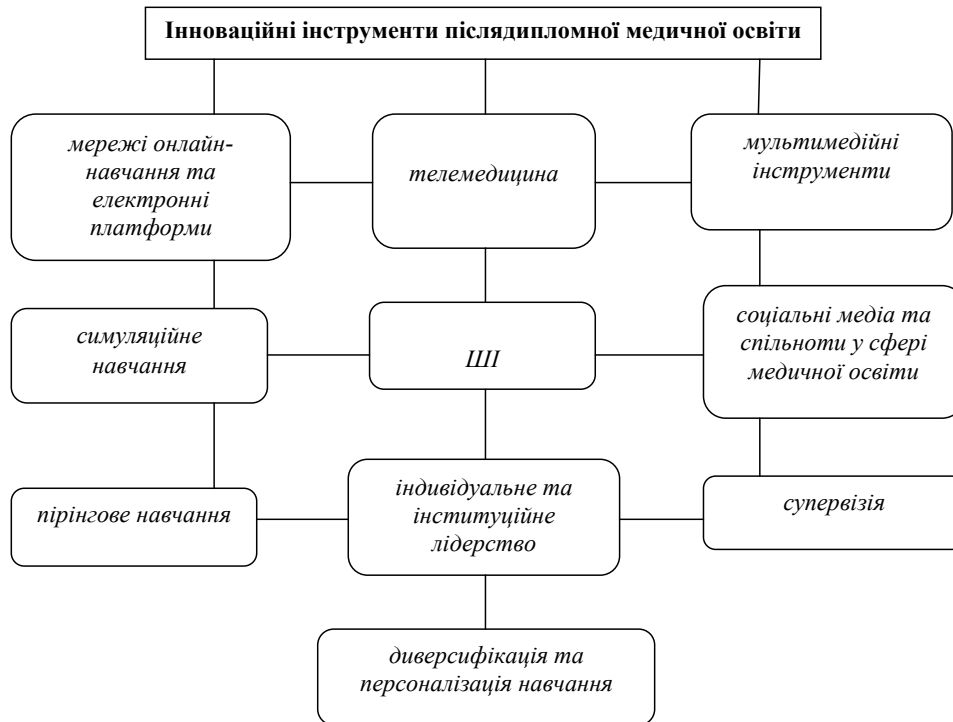

Рис. 2. Інноваційні інструменти післядипломної медичної освіти

— формування мережі онлайн-навчання та електронних платформ — доступність до сучасного навчального контенту (курси, окремі лекційні, практичні заняття та ін.), гнучкість та зручність процесу навчання;

— поширення телемедицини — широкі можливості для розвитку практики консультування, обміну знаннями, рекомендаціями, інформацією "без кордонів", доступність медичних послуг;

— застосування мультимедійних інструментів — налагодження комунікації, наочності, донесення інформації в навчальному процесі, більш широкі можливості для поглибленого засвоєння навчального матеріалу на основі клінічних сценаріїв; засіб формування унікальних навчальних курсів, творчі підходи до оформлення та наповнення навчального матеріалу;

— симуляційне навчання — застосування віртуальної та доповненої реальності як основа для підсилення практико орієнтованого навчання, що спирається на реальні сценарії та ситуації (кейси) та дієвий засіб вдосконалення вмій та навичок медичних працівників;

— активізація застосування ІІІ — нові можливості як для діагностики, лікування, прогнозування, виявлення напрямів розвитку, удосконалення процесу прийняття рішень, так і удосконалення навчального процесу з широкими можливостями використання великих масивів даних та якості аналізу;

— розвиток соціальних медіа та спільнот у сфері медичної освіти — формування мережі професійної спільноти та урізноманітнення горизонтальних зв'язків — середовище співпраці, обміну знаннями, досвідом, навчання, поширення кращих практик та здобутків в системі навчання, вплив на удосконалення освітніх програм, підходів до оцінювання;

— пірінгове навчання — взаємонавчання, рівність учасників навчального процесу, оновлення підходів до

оцінювання результатів формування знань, вмій, навичок;

— актуалізація лідерства в системі післядипломної медичної освіти — поглиблення особистісної компетентності лідерства та формування колективного лідерства (інституційне лідерство) як засіб розвитку колективів агентів якісних змін на рівні закладів охорони здоров'я, освіти, науки, підсилення трансверсальних (універсальних) компетентностей сучасного фахівця та громадянина, таке бачення розглядається крізь призму диспозитивного лідерства як здатності до лідерства (могти та вміти);

— утвердження інституту супервізії як елементу післядипломної медичної освіти — розвиток підходів до прищеплення навичок медичної відповідальності, цінностей та культури дотримання етичних норм, розвиток медичної деонтології, зокрема інституційний розвиток;

— диверсифікація та персоналізація навчання — розширення доступу до бази знань, обсягу навчального матеріалу, видів та форм подачі, зберігання, обміну знаннями, кількості учасників навчання, різномовний контекст, а також розширення можливостей для побудови індивідуальної траєкторії навчання, індивідуальний підхід як засіб поширення та прищеплення культури безперервного навчання, через гнучкість, варіативність, адаптивність під запити та потреби медичних працівників.

Узагальнено основні інноваційні інструменти, які підтверджуються теорією та практикою наведено на рис. 2.

Більшого врахування потребує факт швидкого "старіння" набутих знань та вмій, термін їх споживання в професійному житті стає все більш коротшим, що передбачає потребу перегляду норм щодо дотримання строків підвищення кваліфікації медичних працівників. У більш широкому вимірі мова йде про безперервність

як базову умову та принцип організації та функціонування післядипломної медичної освіти. Крім того, вважаємо за доцільне виокремити принцип інноваційності в основу системи післядипломної медичної освіти як засіб скорочення розриву між новими знаннями, технологіями, запитами суспільства та змістом навчання в системі післядипломної медичної освіти. На сучасному етапі інноваційна свідомість, інноваційна спроможність стають необхідною умовою професійного розвитку, особливо гостро це відчувається у сфері охорони здоров'я.

Поширення цифрової медичної освіти, розвиток теорії цифрової педагогіки мають наслідком ускладнення завдань та змісту роботи щодо розробки нових навчальних програм післядипломної медичної освіти. Це зумовлює потребу залучення спеціалістів ІТ сфери до створення навчального контенту.

ВИСНОВКИ

Досвід зарубіжних країн щодо пошуку нових засобів оновлення медичної освіти виявляє зростаючу увагу дослідників до розширення напрямів роботи зі стейкхолдерами, зокрема пацієнтами. Йдеться про застосування навчальних інструментів для всіх зацікавлених сторін, не виключаючи й пацієнтів. Для післядипломної медичної освіти це може становити перспективний напрям розвитку, де, наприклад, формування компетентностей здорового способу життя, може закладатися в завдання навчальних програм післядипломної медичної освіти. Такий вектор сприятиме поглибленню субсидіарних зв'язків між основними зацікавленими сторонами сфери охорони здоров'я — "лікар — пацієнт".

Важливим аспектом є врахування нових можливостей, які містять інноваційні інструменти, в проведенні змін, утому числі, що стосується реформування післядипломної медичної освіти. Так, наприклад, соціальні медіа-платформи можуть розглядатися як дієві інструменти інформування усіх заінтересованих сторін про цілі та засоби реформи у сфері охорони здоров'я, реформи післядипломної медичної освіти, обговорення змін, проблем, що існують, опитування на цих платформах, а також використання їх як майданчиків для діалогу, дискусій, обговорень щодо пріоритетів, потреб та шляхів вирішення актуальних завдань. Загалом соціальні медіа-платформи можна розглядати як інструмент особистісного зростання, розширення свобод через збільшення доступу до глобального рівня знань, ресурсів, зокрема, що стосується медичної освіти. Підтверджується висновок про доцільність включення соціальних медіа-платформ та інших розглянутих інноваційних інструментів до навчально-методичного забезпечення процесу викладання та навчання.

На наш погляд, найбільш відповідним підходом до комплексного, системного спрямування системи післядипломної медичної освіти її інноваційність є орієнтування на побудову інноваційної екосистеми післядипломної медичної освіти. Концептуальним підґрунтям інноваційної екосистеми післядипломної медичної освіти є зосередженість на гармонізації інтересів і потреб усіх заінтересованих сторін, що перебувають в суспільних відносинах у сфері охорони здоров'я, баланс со-

ціальної, економічної та екологічної складників забезпечення здоров'я та життя.

Такий підхід має знайти продовження на рівні механізмів реформування системи післядипломної медичної освіти.

Література:

1. Filetti S., Grani G., Murat G., Saso L. Introduction / Innovative Medical Education in the Digital Era. EDITORS. Sebastiano Filetti, Luciano Saso. E-book. Sapienza Università di Roma. 123 p. URL: <https://www.unica-network.eu/wp-content/uploads/2022/01/eBook-Innovative-Medical-Education.pdf>, с. 4.

2. Baus E., Berghman E., Parent F., Hertveldt V., Pesesse X., Termonia A. Health and life sciences digital learning for various target audiences within innovative university ecosystems: case studies / Innovative Medical Education in the Digital Era. EDITORS. Sebastiano Filetti, Luciano Saso. E-book. Sapienza Università di Roma. 123 p. URL: <https://www.unica-network.eu/wp-content/uploads/2022/01/eBook-Innovative-Medical-Education.pdf>, с. 51—62, с. 60.

3. Hlazunov, O.A. and Hruzdeva, A.O. and Stepanova, S.V. (2020) Introduction of innovations to ensure the quality of postgraduate medical education. *Journal of Social Sciences, Nursing, Public health and Education* (№ 3). pp. 17-22. URL: <https://repo.dma.dp.ua/7429/>, с. 17, 21.

4. Davinder Sandhu (2018) Postgraduate medical education — Challenges and innovative solutions, *Medical Teacher*, 40:6, 607—609, DOI: 10.1080/0142159X.2018.1461997. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/0142159X.2018.1461997?need-Access=true>, с. 609.

5. Fokkema JP, Teunissen PW, Westerman M, van der Lee N, van der Vleuten CP, Scherpbier AJ, Dorr PJ, Scheele F. Exploration of perceived effects of innovations in postgraduate medical education. *Med Educ*. 2013 Mar;47(3):271-81. doi: 10.1111/medu.12081. PMID: 23398013. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23398013/>

6. Akoob, S., Akbar, K. & Van Wyk, J. The use of technology in postgraduate medical education within radiology: a scoping review. *Egyptian Journal of Radiology and Nuclear Medicine* 53, 94 (2022). <https://doi.org/10.1186/s43055-022-00763-7>. URL: <https://ejrnm.springeropen.com/articles/10.1186/s43055-022-00763-7>, с. 6.

7. Sultan N, Torti J, Haddara W, Inayat A, Inayat H, Lingard L. Leadership Development in Postgraduate Medical Education: A Systematic Review of the Literature. *Academic Medicine*, Vol. 94, No. 3 / March 2019. 2019 Mar;94(3):440—449. doi: 10.1097/ACM.0000000000002503., с. 440.

8. Bullock A, Webb K. Technology in postgraduate medical education: a dynamic influence on learning? *Postgrad Med J*. 2015 Nov;91(1081):646-50. doi: 10.1136/postgradmedj-2014-132809. Epub 2015 Sep 4. PMID: 26341127; PMCID: PMC4680197. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4680197/pdf/postgradmedj-2014-132809.pdf>, с. 646.

9. Sterling M, Leung P, Wright D, Bishop TF. The Use of Social Media in Graduate Medical Education: A

Systematic Review. *Acad Med.* 2017 Jul;92(7):1043—1056. doi: 10.1097/ACM.0000000000001617. PMID: 28225466; PMCID: PMC5487290. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5487290/pdf/nihms842735.pdf>, c. 2, 8—10.

10. Sivakumar A, Jayasingh S, Shaik S. Social Media Influence on Students' Knowledge Sharing and Learning: An Empirical Study. *Education Sciences.* 2023; 13(7):745. <https://doi.org/10.3390/educsci13070745>. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7102/13/7/745>, 1 of 16, 12 of 16.

11. Bullock A, Webb K. Technology in postgraduate medical education: a dynamic influence on learning? *Postgrad Med J.* 2015 Nov;91(1081):646-50. doi: 10.1136/postgradmedj-2014-132809. Epub 2015 Sep 4. PMID: 26341127; PMCID: PMC4680197. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4680197/pdf/postgradmedj-2014-132809.pdf>, c. 648—649.

12. Xiaoshan Huang , Longwu Yin , Bilan Zhou , Zhifang Liu , Meihua Bao Exploration of Academic Postgraduate Medical Training System in the Context of "Internet plus". E3S Web of Conferences 271, 03073 (2021) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202127-103073> ICEPE 2021. URL: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/47/e3sconf_icepe2021_03073.pdf

13. Moran, J., Briscoe, G. & Peglow, S. Current Technology in Advancing Medical Education: Perspectives for Learning and Providing Care. *Acad Psychiatry* 42, 796-799 (2018). <https://doi.org/10.1007/s40596-018-0946-y>. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40596-018-0946-y.pdf?pdf=button>, c. 798—799.

References:

1. Filetti, S., Grani, G., Murat, G. and Saso, L. (2022), "Introduction", *Innovative Medical Education in the Digital Era*, E-book, Sapienza Università di Roma, available at: <https://www.unica-network.eu/wp-content/uploads/2022/01/eBook-Innovative-Medical-Education.pdf> (Accessed 15 Sept 2023).

2. Baus, E., Berghman, E., Parent, F., Hertveldt, V., Pesesse, X. and Termonia, A. (2022), "Health and life sciences digital learning for various target audiences within innovative university ecosystems: case studies", *Innovative Medical Education in the Digital Era*, E-book, Sapienza Università di Roma, available at: <https://www.unica-network.eu/wp-content/uploads/2022/01/eBook-Innovative-Medical-Education.pdf> (Accessed 15 Sept 2023).

3. Hlazunov, O.A. and Hruzdeva, A.O. and Stepanova, S.V. (2020), "Introduction of innovations to ensure the quality of postgraduate medical education", *Journal of Social Sciences, Nursing, Public health and Education*, vol. 3, pp. 17—22, available at: <https://repo.dma.dp.ua/7429/> (Accessed 15 Sept 2023).

4. Sandhu, D. (2018), "Postgraduate medical education — Challenges and innovative solutions", *Medical Teacher*, vol. 40:6, pp. 607—609, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/0142159X.2018.1461997?needAccess=true> (Accessed 15 Sept 2023). DOI: 10.1080/0142159X.2018.1461997.

5. Fokkema, JP, Teunissen, PW, Westerman, M, van der Le, e N, van der Vleuten, CP, Scherpbier, AJ, Dorr, PJ and Scheele, F. (2013), "Exploration of perceived effects of innovations in postgraduate medical education", *Med Educ.*, vol. 47 (3), pp. 271—81, available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23398013/> (Accessed 15 Sept 2023) doi: 10.1111/medu.12081.

6. Akoob, S., Akbar, K. & Van Wyk, J. (2022), "The use of technology in postgraduate medical education within radiology: a scoping review", *Egyptian Journal of Radiology and Nuclear Medicine*, vol. 53, no. 94 available at: <https://ejrnm.springeropen.com/articles/10.1186/s43055-022-00763-7> (Accessed 15 Sept 2023). <https://doi.org/10.1186/s43055-022-00763-7>

7. Sultan, N, Torti, J, Haddara, W, Inayat, A, Inayat, H and Lingard, L. (2019), "Leadership Development in Postgraduate Medical Education: A Systematic Review of the Literature", *Academic Medicine*, Vol. 94, No. 3, pp. 440—449. doi: 10.1097/ACM.0000000000002503.

8. Bullock, A and Webb, K. (2015), "Technology in postgraduate medical education: a dynamic influence on learning?", *Postgrad Med J.*, vol. 91 (1081), pp. 646-650, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4680197/pdf/postgradmedj-2014-132809.pdf> (Accessed 15 Sept 2023). doi: 10.1136/postgradmedj-2014-132809.

9. Sterling, M, Leung, P, Wright, D and Bishop, TF. (2017), "The Use of Social Media in Graduate Medical Education: A Systematic Review", *Acad Med.*, vol. 92 (7), pp. 1043—1056, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5487290/pdf/nihms842735.pdf> (Accessed 15 Sept 2023). doi: 10.1097/ACM.0000000000001617.

10. Sivakumar, A, Jayasingh, S and Shaik, S. (2023), "Social Media Influence on Students' Knowledge Sharing and Learning: An Empirical Study", *Education Sciences*, vol. 13 (7): 745, available at: <https://www.mdpi.com/2227-7102/13/7/745> (Accessed 15 Sept 2023). <https://doi.org/10.3390/educsci13070745>

11. Bullock, A and Webb, K. (2015), "Technology in postgraduate medical education: a dynamic influence on learning?", *Postgrad Med J.*, vol. 91 (1081), pp. 646—650, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4680197/pdf/postgradmedj-2014-132809.pdf> (Accessed 15 Sept 2023). doi: 10.1136/postgradmedj-2014-132809.

12. Xiaoshan, Huang , Longwu, Yin , Bilan, Zhou , Zhifang, Liu and Meihua, Bao (2021), "Exploration of Academic Postgraduate Medical Training System in the Context of "Internet plus", E3S Web of Conferences 271, ICEPE, available at: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2021/47/e3sconf_icepe2021_03073.pdf (Accessed 15 Sept 2023). <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202127103073>.

13. Moran, J., Briscoe, G. & Peglow, S. (2018), "Current Technology in Advancing Medical Education: Perspectives for Learning and Providing Care", *Acad Psychiatry*, vol. 42, 796—799, available at: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40596-018-0946-y.pdf?pdf=button> (Accessed 15 Sept 2023). <https://doi.org/10.1007/s40596-018-0946-y>

Стаття надійшла до редакції 27.09.2023 р.